

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 2551
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI NO: 1521

SOSYOLOJİYE GİRİŞ

Yazarlar

Yrd.Doç.Dr. Temmuz GÖNÇ ŞAVRAN (Ünite 1)
Prof.Dr. Serap SUĞUR (Ünite 2)
Yrd.Doç.Dr. Hatice YEŞİLDAL (Ünite 3)
Arş.Gör. Erhan AKARÇAY (Ünite 4)
Doç.Dr. Emre GÖKALP (Ünite 5)
Yrd.Doç.Dr. Nadide KARKINER (Ünite 6)
Yrd.Doç.Dr. Fatma SÜNDAL (Ünite 7)
Prof.Dr. Bilhan KARTAL (Ünite 8)
Yrd.Doç.Dr. Filiz GÖKTUNA YAYLACI (Ünite 8)

Editör

Prof.Dr. Nadir SUĞUR

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Anadolu Üniversitesine aittir.
“Uzaktan Öğretim” tekniğine uygun olarak hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır.
İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt
veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 2012 by Anadolu University

All rights reserved

No part of this book may be reproduced or stored in a retrieval system, or transmitted
in any form or by any means mechanical, electronic, photocopy, magnetic, tape or otherwise, without
permission in writing from the University.

UZAKTAN ÖĞRETİM TASARIM BİRİMİ

Genel Koordinatör

Doç.Dr. Müjgan Bozkaya

Genel Koordinatör Yardımcısı

Arş.Gör.Dr. İrem Erdem Aydın

Öğretim Tasarımcısı

Doç.Dr. Müjgan Bozkaya

Grafik Tasarım Yönetmenleri

Prof. Tevfik Fikret Uçar

Öğr.Gör. Cemalettin Yıldız

Öğr.Gör. Nilgün Salur

Dil ve Yazım Danışmanı

Okt. Olcay Saltık

Ölçme Değerlendirme Sorumlusu

Öğr.Gör. Zeliha Şenel

Kitap Koordinasyon Birimi

Uzm. Nermin Özgür

Kapak Düzeni

Prof. Tevfik Fikret Uçar

Öğr.Gör. Cemalettin Yıldız

Dizgi

Açıköğretim Fakültesi Dizgi Ekibi

Sosyolojiye Giriş

ISBN

978-975-06-1219-0

2. Baskı

Bu kitap ANADOLU ÜNİVERSİTESİ Web-Ofset Tesislerinde 36.000 adet basılmıştır.
ESKİŞEHİR, Mayıs 2013

İçindekiler

Önsöz	vii
-------------	-----

Toplum, Bilim ve Yöntem	2
GİRİŞ	3
SOSYOLOJİ NEDİR?	3
SOSYOLOJİNİN TEMEL KAVRAMLARI	4
SOSYOLOJİNİN DOĞUŞU	9
SOSYOLOJİNİN DİĞER SOSYAL BİLİM DİSİPLİNLERİYLE İLİŞKİSİ.....	10
BİLİM VE YÖNTEM	12
BİLİMSEL YÖNTEM VE BİLİMSEL ARAŞTIRMA SÜRECİ	13
Bilimlerin Sınıflandırılması	15
Doğa Bilimleri ve Sosyal Bilimler	16
SOSYOLOJİK ARAŞTIRMALARDA YÖNTEM VE TEKNİKLER	17
Sosyal Bilimlerde Temel Yaklaşımlar	17
Sosyal Bilimlerde Kullanılan Araştırma Yöntem ve Teknikleri	20
Nicel Araştırma Yöntem ve Teknikleri	20
Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri	22
Yöntemsel Çoğulculuk.....	23
Sosyoloji Araştırmalarında Sorulan Soru Türleri	24
Özet.....	25
Kendimizi Sınayalım.....	27
Yaşamın İçinden.....	28
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	30
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	30
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	31

1. ÜNİTE

Sosyolojide Temel Yaklaşımlar	34
SOSYOLOJİNİN GELİŞİMİ	35
Sosyolojide İlk Dönem Gelişmeler.....	35
Saint Simon (1760-1825)	35
Auguste Comte (1798-1857)	36
Herbert Spencer (1820-1903)	37
KLASİK SOSYOLOJİ	37
Karl Marx (1818-1883)	38
Emile Durkheim (1858-1917)	39
Max Weber (1864-1920)	41
MODERN SOSYOLOJİNİN GELİŞİMİ	43
İşlevselcilik.....	43
Marxizm ve Çatışma Teorisi	45
Sembolik Etkileşimcilik	47
FEMİNİST VE POSTMODERN YAKLAŞIMLAR	49
Özet.....	50
Kendimizi Sınayalım.....	51
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	52
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	52
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	53

2. ÜNİTE

Toplumsal Değişme ve Küreselleşme.....	54
TOPLUMSAL DEĞİŞME NEDİR?	55
TOPLUMSAL DEĞİŞMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	55
Fiziki Çevre	56

3. ÜNİTE

Kültürel Faktörler	56
Teknoloji Faktörü	56
Demografik Faktör	57
TOPLUMSAL DEĞİŞME İLE İLGİLİ TEMEL YAKLAŞIMLAR	57
Evrimsel Yaklaşım	58
Karl Marx	60
Max Weber	60
Modernleşme Okulu	61
Bağımlılık Okulu	62
Dünya Sistemi Yaklaşımı	63
KÜRESELLEŞME	63
Küreselleşme ile İlgili Temel Yaklaşımlar	64
Küreselleşme Sürecinin Tarihsel Gelişimi	65
Ekonomik Düzeyde Küreselleşme	65
Küreselleşme Karşıtı Hareketler	66
Özet	67
Kendimizi Sınayalım	68
Okuma Parçası	69
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	70
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	70
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	71

4. ÜNİTE

Siyaset ve Toplum	72
GİRİŞ	73
SİYASET SOSYOLOJİSİNE İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR	73
Otorite Tipleri	77
İDEOLOJİ	81
SİYASETE İLİŞKİN TEMEL SOSYOLOJİK YAKLAŞIMLAR	87
İşlevselci Yaklaşım	87
Çoğulcu Yaklaşım	87
Elit Teorisi	88
Marksist-Çatışmacı Yaklaşım	89
KÜRESELLEŞME, ULUS-DEVLET VE AVRUPA BİRLİĞİ	90
Özet	91
Kendimizi Sınayalım	93
Yaşamın İçinden	94
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	95
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	96
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	97

5. ÜNİTE

Kültür ve Toplum	98
GİRİŞ	99
KÜLTÜR NEDİR?	99
KÜLTÜR KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ	100
KÜLTÜRÜ ANLAMAK	101
Kültürün Estetik Tanımları ya da Yüksek Kültür Olarak Kültür	101
Kültürün Antropolojik Tanımları ya da	
“Bütün Bir Yaşam Tarzı Olarak Kültür”	101
Paylaşılan Anlam Sistemleri Olarak Kültür	102
KÜLTÜR ÇEŞİTLERİ	103
Alt Kültür	103
Karşı Kültür	103
Kitle Kültürü	103
Folk Kültür ya da Halk Kültürü	104

Yüksek Kültür	105
Popüler Kültür	105
KLASİK SOSYOLOJİK KURAMDA KÜLTÜR	106
Kültür - İşlevselci Yaklaşım	106
Kültür - Marksist Yaklaşım	107
ÇAĞDAŞ ELEŞTİREL YAKLAŞIMLARDA KÜLTÜR.....	108
Frankfurt Okulu ve Kültür Endüstrisi	108
Antonio Gramsci ve Kültürel Hegemonya	109
Britanya Kültürel Çalışmalar Okulu	110
Pierre Bourdieu ve Kültürel Yeniden Üretim.....	111
KÜLTÜRÜN DİNAMİKLERİ	111
KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK VE KÜLTÜREL ETKİLEŞİM	112
ETNOSANTRİZM? - KÜLTÜREL RÖLATİVİZM?	114
KÜLTÜR VE KÜRESELLEŞME	115
Özet.....	118
Kendimizi Sınayalım.....	120
Yaşamın İçinden.....	121
Okuma Parçası	121
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	122
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	123
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	124

Kadın, Aile ve Toplum 126

6. ÜNİTE

AİLE İLGİLİ TEORİK YAKLAŞIMLAR.....	127
Ailenin Evrenselliği Tartışması.....	128
Aileye İşlevsel Bakış.....	128
Aileye Eleştirel Yaklaşımlar	129
AİLE TÜRLERİ.....	130
AİLENİN EKONOMİ VE SANAYİLEŞME İLE İLİŞKİSİ.....	131
Kentsel Aile.....	131
Kırsal Aile.....	132
AİLEDE CİNSİYET ROLLERİ VE GÜÇ İLİŞKİLERİ	133
AİLENİN YASAL STATÜSÜ VE BOŞANMA	134
Ailenin Korunmasına Dair Kanun	135
Türk Ceza Yasası.....	135
Türk Medeni Yasası	136
KADININ TOPLUMSAL KONUMU İLE İLGİLİ TEMEL KURAMSAL YAKLAŞIMLAR.....	136
Feminist Yaklaşımlar	137
KADININ AİLE İÇERİSİNDEKİ KONUMU	138
Kadının Ev İçi Emeği	138
KADININ EKONOMİ VE SANAYİ İÇERİSİNDEKİ KONUMU	139
Kadının Ücretli Emeği.....	139
Kırsal Kadın ve Ücretsiz Aile Emeği	139
Kentte Kadın.....	140
KADININ YASALAR KARŞISINDAKİ KONUMU	141
Şiddet	141
Boşanma	141
Özet	143
Kendimizi Sınayalım	145
Yaşamın İçinden	146
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	147
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	147
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	148

7. ÜNİTE

Din ve Toplum	150
GİRİŞ	151
DİNE TEMEL YAKLAŞIMLAR.....	151
Tarihsel Materyalist Yaklaşım: Marx ve Engels	152
Sosyal Psikolojik Yaklaşım: Weber	152
Toplumsallık Yaklaşımı: Durkheim.....	153
Fenomenolojik Yaklaşım: Eliade	154
İletişimsel Yaklaşım: Pace.....	154
DİN, LAİKLİK VE SEKÜLERLEŞME	154
DİN VE TOPLUMSAL TABAKALAŞMA.....	157
DİN VE EKONOMİ.....	159
DİN VE SİYASET	161
DİN VE AİLE.....	162
DİN VE TOPLUMSAL DEĞİŞME.....	163
Özet	164
Kendimizi Sınayalım	165
Yaşamın İçinden	166
Okuma Parçası	166
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	167
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	167
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	167

8. ÜNİTE

Hukuk, Suç ve Toplum.....	170
GİRİŞ	171
HUKUK, EĞİTİM VE TOPLUMSAL YAŞAM.....	171
HUKUK VE TOPLUMSAL BOYUTLARI.....	174
Hukuk Sosyolojisi.....	175
EĞİTİM VE TOPLUMSAL İŞLEVLERİ	176
Sosyalleşme ve Eğitim.....	177
Genel Uyum	178
İçten Uyum	178
Dıştan Uyum.....	178
Eğitim Sosyolojisi.....	178
Toplumsal Etkiler/Etkileşimler	180
Eğitim-Öğretim Kurumları İçinde Toplumsal Yaşam	180
SAPMA VE SUÇ KAVRAMLARI.....	181
Sapmaya İlişkin Yaklaşımlar.....	182
Cinsiyet ve Sapma	191
Suç Türleri	192
Türkiye’de Suç.....	192
EĞİTİM, SAPMA VE SUÇ	193
Eğitim, Sapma ve Suç İlişkisi.....	194
Okulda Suç ve Şiddet	195
Özet	197
Kendimizi Sınayalım	198
Yaşamın İçinden	199
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	199
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	200
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	200

Önsöz

Sosyolojiye Giriş kitabınız, sosyolojinin temel kavramlarını, sosyolojinin bir bilim dalı olarak ortaya çıkışını ve teorik tartışmaları temel düzeyde ele almaktadır. Bu kitabın amacı uzaktan eğitim almak isteyen öğrencilere sosyoloji disiplininin konusunu ve genel tartışma alanlarını giriş düzeyinde aktarmaktır.

Toplumsal ilişkilerimiz çok farklı toplumsal ortamlarda gerçekleşmektedir. Sosyolojiye Giriş kitabımızda sosyolojinin temel kavramları ve teorik tartışmalarının yanı sıra temel toplumsal kurumları ve sosyolojinin belli başlı alt alanlarını ele alan üniteleri görecekseniz. Her ünite belli bir konuyu sizlere aktarmak amacıyla hazırlanmıştır. Kitabınızın ilk ünitesi sosyoloji disiplininin bir bilim dalı olarak ortaya çıkışını ana hatlarıyla ele almaktadır. Daha sonraki ünite ise sosyolojideki temel teorik tartışmalar yer almaktadır. Sonraki ünitelerde başta toplumsal değişme ve küreselleşme olmak üzere siyaset, kültür, aile, ekonomi, din, hukuk ve eğitim gibi temel toplumsal kurumların yapısı ve işleyişi ele alınmaktadır.

Sosyolojiye Giriş kitabınızın hazırlanmasında birçok kişinin emeği geçmiştir. Türkçe düzeltmeleri yapan Okt. Olcay Saltık'a, kitabın dizgi ve grafik tasarımında katkılarından dolayı Yrd.Doç.Dr. Alper Kumtepe ile Arş.Gör.Dr. Öznur Öztürk'e ve kitabın dizgi ve basım işlerinde emeklerinden dolayı A.Ö.F. Dizgi Birimine çok teşekkür ederim.

Editör
Prof.Dr. Nadir SUĞUR

SOSYOLOJİYE GİRİŞ

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra,

- Sosyolojik bakış açısının ne olduğunu açıklayabilecek,
- Sosyolojiyi tanımlayabilecek ve sosyolojinin temel kavramlarını sıralayabilecek,
- Bir bilim olarak sosyolojinin nasıl ortaya çıktığını özetleyebilecek ve sosyolojiyi diğer sosyal bilim disiplinleriyle karşılaştıracak,
- Bilim ve yöntem kavramlarını tanımlayabilecek ve bilimsel araştırmanın aşamalarını özetleyebilecek,
- Doğa bilimleri ile sosyal bilimleri karşılaştıracak,
- Sosyal bilimlerde kullanılan temel yaklaşımları karşılaştıracak,
- Sosyal bilimlerde kullanılan araştırma yöntem ve tekniklerini özetleyebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Sosyoloji
- Toplum
- Toplumsal Yapı
- Toplumsal Kurum
- Toplumsallaşma
- Statü, rol, norm, değer
- Bilim, yöntem ve teknik
- Pozitivist, Yorumlayıcı ve Eleştirel Yaklaşımlar
- Bilimsel Araştırma Süreci

İçerik Haritası

Toplum, Bilim ve Yöntem

GİRİŞ

Bu ünite sosyolojiye ilişkin temel bilgileri giriş düzeyinde sunmayı ve kitabınızda ki diğer üniteler için bir zemin hazırlamayı amaçlamaktadır. Bu ünite de sosyolojinin ne olduğu ve sosyolojik düşünmenin ne anlama geldiği üzerinde durulacak, sosyolojide kullanılan temel kavramlar tanımlanacak ve sosyal bilim araştırmalarında kullanılan yaklaşım, yöntem ve teknikler açıklanmaya çalışılacaktır.

SOSYOLOJİ NEDİR?

Doğduğunuz anda başka bir bebekle yer değiştirmiş olsaydınız nasıl bir hayatınız olurdu? A.B.D.'de, Fransa'da, Hindistan'da ya da Nijer'de doğmuş olsaydınız şimdiki hayatınıza göre neler daha farklı olurdu? Değerleriniz, inançlarınız, tutumlarınız neler olurdu? Ya da aynı toplumda, daha zengin ya da daha yoksul bir ailenin çocuğu olarak, doğduğunuz bölgeden daha gelişmiş ya da daha az gelişmiş bir bölgede veya farklı cinsiyette doğsaydınız hayatınız şimdi yaşadığınız gibi mi olurdu? Aynı eğitimi görebilir, aynı işe girebilir miydiniz? Aynı davranış ve tutumlara mı sahip olurdunuz? Kısacası aynı insan mı olurdunuz? Bunun üzerinde düşünün. Bunu düşünmek, bireysel olduğunı düşündüğümüz birçok şeyin büyük ölçüde toplumsal faktörler tarafından belirlendiğini anlamamıza yardımcı olacaktır.

Gündelik yaşamdaki rutinlerin içinde daldığımızda, yaşadığımız deneyimlerin, olup bitenlerin anlamı üzerinde düşünmeyiz. *Bireysel olandaki sosyal olanı, özel olandaki genel olanı görmeyiz.* Sosyologlar, insanların yaşadığı bireysel olayların daha geniş olguların yansıması olduğunu gösterir ve insanların deneyimleri arasındaki benzerlikleri ve bu benzerliklerin arasındaki farklılıkları ortaya koyarlar (Bauman, 2004:19-20). Sosyoloji (toplumbilim) bizi deneyimlerimizi yeniden değerlendirmeye yöneltir, şeylerin olduğunu zannettiğimiz şekilde olmadığını düşünmemizi, başka yorumların da olduğunu görebilmemizi sağlar. **Sosyolojik düşünmenin** bireye sağladığı en önemli fayda, şimdiye kadar düşünmediği farklı bir şekilde düşünmeye başlamasını ve böylece o güne kadar tanıdığını düşündüğü dünyanın şimdi olduğundan daha farklı bir dünya olabileceğini keşfetmesini sağlamasıdır. Sosyolojik düşünmek, hem kendi yaşamımızı ve sorunlarımızı, hem de çevremizdeki insanları daha iyi anlamamızı sağlar. Bütün insanların bizimle aynı engellerle ve hayal kırıklıklarıyla karşılaştıklarını fark edebilir ve diğer insanların tercih ettikleri hayat tarzını seçme ve uygulama haklarına daha çok saygı gösteririz. Sosyolojik düşünmek, aramızda karşılıklı anlayış ve saygıya dayanan bir dayanışma oluşmasını sağlar ve bu dayanışmayı güçlendirir (Bauman, 2004:25-26).

DÜŞÜNELİM

Sosyoloji, yaşamın görünüşte bildik olan yanlarının nasıl başka bir gözle görülebileceğini ve yorumlanabileceğini gösterir.

Sosyolojik bakış açısı, toplumsal koşulların bireylerin yaşamlarını nasıl etkilediğini ve belirlediğini görmeyi sağlar. Başka bir deyişle, bireysel sorunların ardındaki toplumsal nedenleri, yani özel olanın içinde genel olanı görmemize yardımcı olur.

Sosyolojiyle uğraşmak, sıradan bir bilgi edinme sürecinden ibaret değildir. Sosyolojik düşündüğümüzde olaylara daha geniş bir açıdan bakar, kendimizi gündelik hayatlarımızın sıradanlığından uzaklaştırırız. Anladığımızı ya da bildiğimizi zannettiğimiz şeyleri yeniden inceleriz. Sosyolojinin amacı, sahip olduğumuz bilgileri “düzeltmek” ya da yanlış bildiklerimizin yerine sorgulanamaz doğruları koymak değildir. *Sosyolojik düşünmek, bugüne kadar tartışmasız kabul edilen inançları eleştirme, kesin olduğu iddia edilen görüşleri çözümleme ve sorgulama alışkanlığı kazanmaktır* (Bauman, 2004:28). Sosyolojik düşünmek, **sosyolojik imgelemi** kullanmak demektir. C. Wright Mills’in geliştirdiği bir kavram olan **sosyolojik imgelem** (*sosyolojik tabayyül ya da sosyolojik düş gücü olarak da bilinir*), bireysel deneyimleri toplumsal kurumlarla ve toplumların tarihteki yeriyle ilişkilendirmeyi ifade eder. Mills, insanların işleri, aileleri veya komşularıyla ilgili sorunlarını anlayabilmeleri için bu konulardaki daha geniş sosyolojik desenleri tam olarak anlamaları gerektiğini belirtir. Ne bireylerin yaşamları ne de bir toplumun tarihi, her ikisi birden anlaşılmadan anlaşılamaz. Başka bir deyişle sosyolojik imgelem hem tarihi, hem biyografiyi hem de bunların toplum içindeki ilişkilerini kavramaktır. Biyografi ve tarih arasındaki ilişkiyi anlamak insan ve toplum arasındaki, kendimizle dünya arasındaki ilişkiyi anlamaktır. Örneğin bir çiftin boşanması **kişisel** bir sorundur ama bir toplumda son on yılda yapılmış evliliklerin yarısına yakını boşanmayla sonuçlanmışsa bu **toplumsal** bir sorundur. Benzer şekilde bir insanın işsiz kalması kişisel bir sorundur, ülkede çalışma çağındaki nüfusun üçte birinin işsiz olması ise toplumsal bir sorundur. Bu durum, bu sorunların bireysel özelliklerden kaynaklanmadığını, toplumsal düzeyde sorunlar olduğunu ve toplumsal düzeyde incelenmesi ve çözülmesi gerektiğini göstermektedir. Böylece sosyoloji, özel olanın içinde genel olanı, bireysel olanın içinde toplumsal olanı, yani kişisel sorunların arkasındaki toplumsal sorunları görmemize yardımcı olur. Sosyoloji, hem toplumların içindeki ve toplumlar arasındaki farklılıkları, hem de bu farklılıklardaki benzerliği gösterir. Bu yolla toplumsal yaşamın kalıpları ortaya konduktan sonra, bireyler içinde yaşadıkları dünyayı da kendilerini de daha iyi anlarlar (Coser, 1983:8).

Charles Wright Mills (1916-1962)

Mills’e göre sosyolojinin görevi, bireylerle içinde yaşadıkları toplum arasındaki ilişkileri anlamaktır. Toplumun bireysel yaşamları nasıl şekillendirdiğinin ortaya konması için sosyolojinin kullanılması gerektiğini savunan Mills, bir bireyin veya grubun anlaşılabilmesi için, bu bireylerin içinde yaşadığı toplumun toplumsal ve tarihsel bağlamı hakkında bilgi sahibi olunması gerektiğini belirtmiştir.

SOSYOLOJİNİN TEMEL KAVRAMLARI

Sosyoloji: Sosyoloji, “insanın toplumsal yaşamının, insan grupları ile toplumlarının bilimsel incelemesi” (Giddens, 2008:38), “modern toplumlarda insan gruplarının ve toplumsal yaşamın sistematik ve planlı olarak çalışılması” (Browne, 1998:1) veya “insan toplumlarının ve toplumu oluşturan gruplardaki insan davranışının bilimsel olarak incelenmesi” (Kornblum ve Smith 2008:4) olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle sosyoloji, toplumun, toplumsal etkileşimin, bireyle toplum arasında-

Sosyoloji terimi, toplumbilim terimiyle, sosyal terimi de toplumsal terimi ile eşanlamalıdır ve birbirlerinin yerine kullanılabilirler.

ki ilişkinin, toplumsal kurumların yapılarının ve birbirleriyle ilişkilerinin bilimsel olarak incelenmesidir. Sosyoloji makro düzeyde toplumsal kurumların ya da toplumların yapısını ve değişimini, mikro düzeyde grupları, gruplar arasındaki etkileşimi ve toplumsal rolleri inceler (Kornblum, 2008:5-6). Yüz yüze etkileşim hâlindeki gündelik davranışların incelenmesine genellikle **mikrososyoloji**, siyasal sistem ya da ekonomik düzen gibi büyük ölçekli toplumsal düzenlerin çözülmesine ise **makrososyoloji** adı verilir (Giddens, 2008:60).

Toplum: Sosyolojinin en temel kavramı olan **toplum**, bireylerin toplamı demek değildir. Toplum, belirli bir kültürü ve bir takım toplumsal kurumları paylaşan insanlar arasındaki ilişkilerden meydana gelir. Başka bir deyişle toplumu oluşturan şey bireylerden çok bireylerin arasındaki ilişkiler, paylaştıkları değerler ve davranış kalıplarıdır. Futbol oynamayı bilen 11 kişiyi bir araya getirdiğimizde nasıl bir futbol takımı elde edemezsek, sadece bireylerin bir araya gelmesiyle de toplum oluşmaz. Futbol takımında her oyuncunun bir görevi, rolü vardır. Oyuncular birbirleriyle ilişkilidir, her biri diğer oyuncuların rollerini bilir ve buna göre davranır. Toplumda da insanlar ve gruplar arasında ilişkiler vardır ve toplum insanları etkileyen bu ilişkilerden meydana gelir (Özkalp, 2007:6-8).

Toplum ve ulus kavramları, günlük kullanımda neredeyse aynı anlama sahipmiş gibi anlaşılsa da toplumun ulus kavramıyla aynı anlama gelmediğine dikkat etmek gerekir. Ulus, resmî olarak tanınmayı içeren ve varsayılan bir birliktir; siyasal bir kategoridir. Toplum ise karşılıklı olarak birbirine bağlı olan toplumsal ilişkiler tarafından kurulan bir pratiktir. Siyasal bir birlik olarak bir ulus kendi kendinin varlığını sürdürmez, uluslar varlıklarını çoğunlukla devletleri aracılığıyla sürdürürler. Toplumlar ise siyasal birimler değildirler, siyasal otoriteler tarafından değil, toplumun kendisi tarafından yönetilirler ve toplumu meydana getiren kalıplaşmış ilişkiler yapısını, yani kendi varlıklarını kendileri sürdürebilirler (Brown, 1986:6-7). Bir örnek vermek gerekirse az sayıda da olsa günümüzde hâlâ var olan avcı-toplayıcı kabileler ulus olmadıkları hâlde birer toplumdur. Her ulus bir toplumdur, ama her toplum ulus değildir. Şu halde toplumu *belirli bir toprak parçasında yaşayan, belirli bir kültürü ve ortak toplumsal kurumları paylaşan insan topluluğunun aralarındaki karşılıklı ilişkiler bütünü* olarak tanımlamak mümkündür.

Toplum Tipleri: En genel düzeyde toplumlar geleneksel (ya da modernlik öncesi) toplumlar ve modern toplumlar olarak ikiye ayrılır. Modernlik öncesi toplumları da birkaç türe ayırmak mümkündür. **Avcı ve toplayıcı** toplumlar, insanların yaşamlarını bitkileri toplama ve hayvanları avlama yoluyla sürdürdükleri, birkaç düzine gibi nispeten az sayıda insandan oluşan ve eşitsizliğin çok az olduğu toplumlardır. **Tarım toplumları**, toplumsal yaşamın toprağın ekilip biçilmesine bağlı olduğu toplumlardır. **Kırsal toplumlar**, tarımsal üretime ek olarak evcilleştirilmiş hayvan yetiştiriciliğinin önemli bir geçim kaynağı olduğu ve açık eşitsizliklerin bulunduğu toplumlardır. Büyük ölçüde tarıma dayanan ancak ticaretin ve tarım dışı üretimin de yoğun olduğu, krallık ya da imparatorlukla yönetilen, farklı sınıflar arasında önemli eşitsizliklerin bulunduğu toplumlara **sanayileşmemiş uygarlıklar ya da geleneksel devletler** adı verilir. 19. yüzyıl sonrasında bu tip geleneksel toplumlar büyük ölçüde ortadan kalkmış ve farklı bir toplum tipi gelişmiştir. Toplumun endüstri ve teknolojiye dayandığı, nüfusun büyük bölümünün fabrikalar, ofisler ya da dükkanlarda çalıştığı, insanların çoğunlukla endüstriyel üretimin yoğun olduğu kentlerde yaşadıkları, önceki toplum tiplerine göre daha gelişmiş ve yoğun siyasal düzene sahip olan bu toplum tipi **modern toplum** ya da **endüstri toplumu** olarak adlandırılır (Giddens, 2008:69-73,103). Günümüzde ise endüstri-

Sosyoloji, geleneksel toplumdan modern topluma dönüşümü anlamaya yönelik çabalardan doğmuş olan, toplumların yapılarını ve değişimlerini anlamaya çalışan bir bilimdir ve modern insan toplumlarının sistematik bir şekilde incelenmesini içerir.

Toplum bireylerin toplamından ibaret değildir, insanlardan oluşan bir topluluğun toplum olabilmesi için üyelerinin ortak bir kültürü ve ortak toplumsal kurumları paylaşmaları ve aralarında karşılıklı ilişkiler olması gerekir.

nin, endüstri toplumundaki formundan büyük ölçüde farklılaştığı ve görece arka planda kaldığı, bilgi ve iletişim sektörlerinin ön plana çıktığı, “**bilgi toplumu**” ya da “**endüstri sonrası toplum**” olarak adlandırılan yeni bir toplum tipinin oluşmakta olduğu kabul edilmektedir. Geleneksel toplumdan endüstri toplumuna, endüstri toplumundan bilgi toplumuna geçiş, toplumsal değişimin bir sonucudur. **Toplumsal değişim**, toplumun kültürel, yapısal, ekolojik veya demografik özelliklerindeki değişimi ifade eder (Johnson, 2000:285).

Toplumsal davranış: Toplumsal kurumları ve toplumsal yapıyı meydana getiren toplumsal davranış kavramı da sosyolojinin temel kavramlarından biridir. Her davranış toplumsal davranış değildir, bir davranışın toplumsal davranış olarak kabul edilebilmesi için, diğer insanların geçmişte meydana gelmiş, şu anda meydana gelen ya da gelecekte meydana gelmesi muhtemel davranışlarına yönelik olması gerekir. Örneğin iki bisikletlinin çarpışmamak için didonlarını kırmaları ya da yapılan bir saldırıya karşı kendilerini savunmaları veya muhtemel saldırılar için önlem almaları toplumsal davranıştır, çünkü bu davranışlar diğer insanların davranışlarına yönelik olarak yapılmıştır (Bozkurt 2006:11).

Toplumsal Yapı: Toplumda insanların yaşamı tesadüfî bir şekilde sürmez. Etkinliklerimizin büyük kısmı yapılanmıştır, bu etkinlik ve davranışlar, düzenli ve sürekli olarak tekrarlanacak şekilde örgütlenirler (Giddens, 2008:1076). Toplumsal yapılar, toplumsal yaşamı oluşturan ve toplumları birbirinden farklılaştıran ilişkilerdir. Bir başka deyişle toplumsal yapı, toplumun üyeleri arasındaki düzenli, kalıcı ve kalıplaşmış ilişkilerdir (Abercrombie vd. 2006:361). Örneğin ailenin, ebeveyn, çocuklar ve diğer akrabaların düzenli olarak belirli şekilde etkileşimde bulundukları bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Toplum, aile üyelerinin birbirlerine karşı çeşitli sorumlulukları olduğunu varsayar, ebeveynlerden çocuklarını eğitmeleri ve okula göndermeleri, çocukların bağımsız olabilecekleri yaşa gelene kadar ebeveynlerinin sözlerini dinlemeleri ve koydukları kurallara uymaları beklenir. Bu davranış beklentileri ailenin yapısını inşa eden öğelerdendir (Kornblum ve Smith, 2008:74). Bir toplumun toplumsal yapısından bahsetmek, o toplumdaki statülerden, rollerden, norm ve değerlerden, toplumsal gruplardan ve kurumlardan, özetle o toplumdaki ilişki kalıplarını meydana getiren öğelerden bahsetmek demektir.

Toplumsal kurum: Toplumsal kurum, toplumsal normlar tarafından sürekli olarak tekrarlanan, onaylanan, sürdürülen, toplumun yerleşik görünümünü yansıtan ve toplumsal olarak örgütlenmiş olan toplumsal davranış kalıplarıdır (Abercrombie vd.2006:200,361; Marshall, 1999:438). Bu kalıplar, bir toplumda önemli kabul edilen amaçlara nasıl ulaşılacağına ilişkin düşüncelerden meydana gelen bir düzeni içerir. Bir başka şekilde tanımlayacak olursak toplumsal kurum, “toplumun yapısı ve temel değerlerinin korunması bakımından zorunlu sayılan, nispeten sürekli kurallar topluluğudur” (Özkalp, 2007:13). Sosyal uygulamaların kurum hâline gelmeye yetecek kadar düzenli ve sürekli hâle gelmesi sürecine **kurumsallaşma** denir (Johnson, 2000:157).

Çoğu toplumun merkezinde aile, din, ekonomi, eğitim, sağlık ve siyaset kurumları, farklı biçimlerde de olsa bulunur. Kurumları somut görünümünden ayırmak önemlidir. Örneğin bir hükümet siyaset kurumuna ya da tek bir aile genel anlamda aile kurumuna denk değildir. Bir aile, toplumun bir kurum olarak aileyi şekillendirme tarzından etkilenir, ama günlük yaşamda o toplumdaki aile kurumunun yapısal özelliklerinden bazılarını göstermeyebilir. Toplumsal yaşamın birçok yönü gibi, toplumsal kurumlar bu kurumlara katılan bireylerin dışındadır ama aynı zamanda bu katılım kurumun kendisini de biçimlendirir (Johnson 2000:157).

Toplumsal yapı, toplumu oluşturan temel gruplardan ve toplumsal kurumlardan meydana gelen kalıcı, sürekli ve örgütlü ilişkilerdir.

Bir toplumdaki bütün toplumsal kurumlar birbirleriyle ilişkilidir. Örneğin ekonomi kurumunu ele alalım. Ekonomi kurumu eğitim kurumuyla ilişkilidir çünkü eğitim kurumu, ekonomi kurumunun ihtiyaç duyduğu işgücünü yetiştirir. Siyaset ve hukuk kurumları ekonomi kurumunun düzgün işleyebilmesi için gerekli düzenlemeleri yapar. Aile kurumu, ekonominin ihtiyaç duyduğu işgücünü, yani yeni nesilleri meydana getirmesi ve tüketim işlevi açısından ekonomi kurumuyla ilişkilidir.

Toplumsal kurum, dar anlamdaki kurum kavramıyla karıştırılmamalıdır. Örneğin hastane bir kurumdur, Çapa Tıp Fakültesi Hastanesi de bir kurumdur. Sağlık ocakları veya dispanserler de birer kurumdur. Sağlıkla ilgili kurumların bütünü ise bir toplumsal kurum olan sağlık kurumunu oluşturur.

Toplumsal olgu: Her toplumda, doğa bilimlerinin incelediği olgulardan farklı niteliklerle kendini gösteren olgular vardır. **Toplumsal gerçeklik** olarak da adlandırılan **toplumsal olgu**, toplum tarafından kolektif biçimde geliştirilen, bireyin dışında ve kaçınılmaz olan ve bireyi sınırlandıran kural ve pratiklerden çıkarılan davranış biçimleridir (Marshall, 1999:540-1,755). Başka bir deyişle toplumsal olgu, bireyin dışında bulunan ve sahip oldukları zorlama gücü sayesinde kendilerini bireye kabul ettiren davranış, düşünme ve hissetme biçimleridir (Durkheim, 1985:43). Birey üzerinde bir dış baskı uygulayabilecek her davranış biçimi ya da toplumda bireysel görüşlerden bağımsız olarak kendine özgü bir varlığı olan ve genel olan her şey toplumsal olgudur (Durkheim, 1985:50). Toplumsal olgular kolektif biçimde geliştirildikleri için ahlaki bir içerik taşırlar ve bu doğrultuda bireylerin davranışlarını kısıtlar. Bireylere dayatılan ve bireyler tarafından içselleştirilen normlar ve kurumlar, toplumsal olguların az çok katılmış biçimdeki örnekleridir (Marshall, 755). Sosyal olgular, diğer adıyla toplumsal gerçeklikler, empirik olarak çalışılabilirler ve sosyolojinin temel konusunu oluştururlar. Bununla birlikte, sosyal olgular kendi adlarına konuşamazlar, onları anlamak için teorilere ihtiyaç duyarız (Giddens, 2008:44).

Toplumsal Grup: Toplumsal gruplar, toplumun yapı taşlarıdır. Grup, birbirlerinin davranışlarını dikkate alarak belirli beklentileri paylaşan ve karşılıklı etkileşim içinde olan insanlar topluluğu olarak tanımlanabilir (Kornblum ve Smith, 2008:75). Bir otobüs durağında birlikte otobüs bekleyen insanlar bir grup değildir çünkü karşılıklı bir etkileşim içinde değildirler. Ancak bu insanlar otobüsün gecikmesi üzerine kendi aralarında taksi tutmaya ve taksinin ücretini bölüşmeye karar verirlerse, bir grup oluşturmuş olurlar. Bir başka deyişle toplumsal grup, üyeleri arasında ortak amaç ve çıkarlar olan, üyelerinin karşılıklı ilişki içinde olduğu ve bir sürekliliği olan insan topluluğudur (Özkalp, 2007:257). Toplumsal gruplara örnek olarak aile, bir sınıftaki öğrenciler, arkadaşlar, bir iş yerinde birlikte çalışan insanlar verilebilir.

Benlik: Bireyler doğdukları zaman, kim oldukları hakkında hiçbir fikirleri yoktur. Zamanla diğer insanların kendileri hakkında ne düşündüğünü öğrenmeye ve kendileri de kendileri hakkında aynı şekilde düşünmeye başlarlar. Çocuklar büyüdükçe erkeklerin kadınlardan, zenginlerin yoksullardan, Hristiyanların Müslümanlardan farklı algılandığını görürler; dünyanın kendilerini nasıl algıladığını öğrenir ve bu fikri benimseme eğilimi gösterirler. Sonuçta birey kendi kimliği ve kişisel özellikleri hakkında büyük ölçüde başkalarının toplumda kendi yerini nasıl tanımladığına (statü) dayanan bir **benlik** geliştirir (Coser, 1983:83). Benlik kendimize, kimliğimize ve niteliklerimize ilişkin algı ve düşüncelerimizin bütünüdür.

Statü: Diğer insanların bizim hakkımızdaki düşüncelerini ve bize karşı tutum ve davranışlarını belirleyen şey çoğu zaman bizim içsel özelliklerimizden çok, statümüzdür. Statü, diğer insanların bireylerin toplum içindeki yerine verdikleri addır. Bir bireyin çocuk, erkek, kardeş, bölüm birincisi, doktor gibi çok sayıda statüsü olabilir. İnsanlar hem *edinilmiş (verilmiş) statü*lere hem de *kazanılmış statü*lere sahiptirler. Örneğin erkek ya da kadın olmak, zengin ya da yoksul bir ailede doğmuş olmak ya da belirli bir ırkta doğmuş olmak gibi statüler, edinilmiş, yani doğuştan gelen statülerdir. İnsanların daha sonra kendi çabalarıyla ve bazen de şans-

Olgu, en genel tanımıyla gerçeği yansıtan saptamalardır.

Kadınların siyasal sistemde erkeklerden daha az temsil edilmesi ya da toplumda zenginliğin eşitsiz bir şekilde dağılması birer toplumsal olgudur.

Bir bireyin kadın olması edinilmiş (verilmiş) statü, sosyolog olması ise kazanılmış statüdür.

Rol, belirli statülere atfedilen davranışlara ilişkin toplumsal beklentilerdir.

Değerler, toplumda hangi davranışların uygun sayılacağına ilişkin düşüncelerden oluşan inanç, ideal ve standartlardır.

Normlar, ödül ve cezalarla güvence altına alınan, yaptırımı olan kuralları sistemidir.

Normlar, sosyalleşme sürecinde öğrenilirler ve normların büyük kısmına otomatik olarak uydüğümüz için çoğu zaman normlara uymakta olduğumuzu fark etmeyiz.

la elde ettikleri statüler ise kazanılmış statülerdir (Coser, 1983:83,85). Öğretmen olmak, baba olmak ya da piyangoyu kazanıp zengin olmak, kazanılmış statülere örnektir. Geleneksel toplumlarda insanların toplumdaki yerlerini belirlemede doğuştan gelen statüler daha ön plandayken, günümüz modern toplumlarında kazanılmış statüler daha önemlidir.

Toplumsal Rol: Roller, her bireyi yaşamındaki diğer bireylere bağlayan davranışlara ilişkin toplumsal olarak tanımlanmış beklentilerdir. Başka bir deyişle toplum, her statüdeki insanın belirli bir şekilde davranmasını bekler ve bu davranış **rol** olarak adlandırılır. Roller, toplumdaki statüye uygun hak ve ödevlerden meydana gelir. Bütün insanlar bir takım statülere (anne, öğretmen, sınıf annesi, komşu) sahip olur ve bunların hepsi kendi rolünü içinde taşır. Toplumsal yaşam, herkesin toplumsal rollerine uyması, yani kendinden beklenen ve önceden tahmin edilebilecek davranışları yerine getirmesi ile mümkün olur. İnsanların sahip oldukları statülere bağlı olarak çok sayıda rolü olabilir, örneğin bir birey erkek, baba, oğul, koca, doktor ve apartman yöneticisi rollerine sahip olabilir. Bireyin rollerinden biri ya da bazıları diğer rollerle uyuşmadığı zaman **rol çatışması** yaşanabilir. Örneğin polis olan baba, bir baskında suçluların arasında kendi çocuğunu gördüğünde rol çatışması yaşayacaktır. İyi bir baba gibi davranırsa iyi bir polis gibi davranmamış olacak, iyi bir polis gibi davranırsa iyi bir baba gibi davranmamış olacaktır (Coser, 1983:86-87).

Değer: Değerler, davranışlarımızı yargılamak ve hayattaki amacımızı seçerken başvurduğumuz; toplumsal olarak paylaşılan, amaçlarımızı ve davranışlarımızı belirlemede bize neyin doğru, neyin yanlış olduğunu söyleyen standartlardır (Coser, 1983:69; Bozkurt, 1999:93). Başka bir deyişle değerler, toplum ya da sosyal bir grup tarafından önemli görülen ideal ve inançlardır (Bilton, 2008:16). Farklı toplumların değerleri birbirlerinden farklı olabilir, örneğin aileye bağlılık, mütevazılık, kadercilik ya da misafirperverlik gibi çeşitli değerler bazı toplumlarda son derece önemliyken, bazı başka toplumlarda bireycilik ve rekabetçilik önemli değerlerdir ve örneğin mütevazılık bir zayıflık olarak görülebilir.

Norm: Normlar, belirli durumlarda insanların nasıl davranmaları gerektiği konusunda yaptırımı olan beklentilerdir (Bozkurt, 1999:101). Normlar, değerlere dayalı olarak geliştirilen kurallardır. Örneğin toplumun önemli değerlerinden biri dürüstlükse yalan söyleme davranışı, yaptırımı olan kurallarla engellenmeye çalışılır.

Normlar üç gruba ayrılır. Bunlar halk yordamları, örfler ve kanunlardır. Halk yordamı, nispeten zayıf normlardır. Uygun kıyafet giymek, yemeği düzgün yemek, selam verilince almak gibi kurallarda görülür ve yaptırımları şiddetli değildir. Örfler ise toplumun güçlü ve önemli normlarıdır, toplumun üyeleri tarafından toplumun devamlılığı için bu normlara uyulmasının şart olduğu düşünülür ve yaptırımları son derece ağırdır. Yamyamlık, ensest ya da cinayet, örf örneği verilebilir. Üçüncü grup normlar, yasalardır. Yasalar, toplumun siyasal otoritesi tarafından tasarlanan, sürdürülen ve dayatılan yazılı normlardır. Yasalar, hız sınırını aşmaktan vergi ödememeye, uygun olmayan yerlere çöp dökmekten cinayete kadar birçok davranışa ilişkin yaptırımı olan kurallardır.

Yaptırım, toplumun üyelerinin normlara uymasını sağlamak için kullanılan, kurala aykırı davranılması hâlinde öngörülen sonuçtur. Başka bir deyişle toplumsal olarak onaylanan standartlara uyumu sağlamak için kullanılan araçlardır. Yaptırımlar, beklentilere uyan davranışların ödüllendirilmesi gibi olumlu ya da beklentilere uymayan davranışların cezalandırılması gibi olumsuz olabilir (Marshall, 1999:810). Yaşamda uydüğümüz bütün kurallar yazılı normlarla belirlenmemiştir,

yani yasal olarak dayatılmamıştır ama yine de bu kuralların yaptırımlardan kaynaklanan ikna edici güçleri vardır. Örneğin lokantaya gittiğimizde gelen yemeği çatal bıçak kullanmak yerine elimizle yemeye kalkarsak herhangi bir yasayı çiğnemiş olmayız, yine de çok az insan eliyle yer ve yerken de etrafındaki diğer insanların elle yemeyi onaylamayan bakışları, fısıldaşmaları ya da gülüşmeleri gibi yaptırımlara maruz kalır (Bilton vd., 2008:16). Her normun yaptırımı birbirine eşit değildir, örneğin bir insanı öldürme davranışının yaptırımı, sokağa çöp atma davranışının yaptırımından çok daha ağır olacaktır. Yaptırımlar, arkadaşlar ya da aile tarafından ayıplanmadan yasalarla belirlenen ağır hapis cezalarına kadar çok geniş bir çeşitlilik gösterir.

Toplumsallaşma (Sosyalleşme): Bireylerin üyesi oldukları topluma ait değerleri, tutumları, bilgi ve becerileri, kısacası o toplumun kültürünü öğrendikleri etkileşim süreci toplumsallaşma olarak adlandırılır. Birey, doğumundan itibaren aile, öğretmenler, arkadaşlar, meslektaşlar gibi davranışlarına yön veren diğer insanlarla etkileşime girerek toplumsal rolleri, norm ve değerleri öğrenir. Toplumsallaşmanın iki fonksiyonu vardır, bunlardan biri benliğin gelişmesini sağlamak, ikincisi ise kültürün bir nesilden diğer nesle aktarılmasını sağlamaktır. Toplamlar, değerlerini, toplumsal davranışlarını, kültürel miraslarını nesilden nesle aktararak kendilerini yeniden üretirler (Coser vd.,1983:106). Toplumsallaşma aracılığıyla her toplum, her yeni neslin o toplumun değerlerini ve normlarını öğrenerek büyümesini, böylece toplumun kendisinden beklediği davranışları yerine getirmesini sağlar.

İnsanın kendine uygun insanca davranışları öğrenmesi süreci olan toplumsallaşma, doğumla başlar, ölene dek sürer ve bireyin yaşadığı kültürü öğrenmesini ve bunları gelecek nesillere aktarmasını içerir (Özkalp, 2007:117).

ÖRNEK

Diğer insanlarla ilişki kurmadan bir birey tam olarak insan olamaz. Toplumsallaşma sürecinde geri kalan bireylerin duygusal, zihinsel, hatta fiziksel açıdan sorunlarla karşılaşma ihtimalleri çok yüksektir. Kingsley Davis, 1940'larda yaptığı ve diğer insanlarla ilişki kuramayan çocukları incelediği ünlü çalışmasında insanlarla etkileşim kurmayan çocukların fiziksel ve psikolojik gelişimlerinin normal seyretmediğini ortaya koymuştur. Çalışmadaki çocuklardan biri olan Anna, gayrimeşru bir çocuğu ve annesi bu nedenle doğduğu günden beri onu tavan arasında saklamıştı. Anna diğer insanlarla nadiren karşılaşmış ve çok düşük düzeyde bakım görmüştü. Altı yaşında bulunduğunda Anna konuşamıyor, yürüyemiyor ve kendi kendine yemek yiyemiyordu. Kendisine yönelik konuşmalara cevap, davranışlara tepki vermiyordu, bu nedenle başlangıçta sağır ve kör olduğu zannedilmişti. Anna'nın gördüğü fiziksel ve zihinsel zarar kolaylıkla onarılamamış, dört yıllık eğitimden sonra Anna zar zor yürüyebilir, birkaç kelime konuşabilir ve oyuncak bebeğine ilgi gösterir hale ancak gelebilmişti. 11 yaşında öldüğünde Anna ancak 2 ya da 3 yaşında bir çocuğun seviyesine ulaşabilmişti (Coser, 1983:107). Bu örnek toplumsallaşma sürecinin toplum açısından olduğu kadar bireyin gelişimi açısından da son derece önemli bir süreç olduğunu göstermektedir.

SOSYOLOJİNİN DOĞUŞU

İnsanlar, binlerce yıldır içinde yaşadıkları grupları ve toplumları gözlemlemiş ve bu konuda çeşitli fikirler ileri sürmüşlerdir. Her ne kadar insan davranışını şekillendiren toplumsal etkenlerin incelenmesi Antik Yunan'a kadar uzansa da bilim olarak sosyoloji yaklaşık 200 yıl önce ortaya çıkmıştır. Batı'da 16. yüzyıldan itibaren dinsel, siyasal, bilimsel ve felsefi düşünceler değişmeye başlamış, Rönesans ve Reform hareketlerini izleyen Aydınlanma Dönemi, Fransız İhtilali'nin ve Endüstri Devriminin gerçekleşmesinde etkili olmuştur. 18. yüzyılın sonlarında yaşanan Fransız Devrimi ile mevcut toplumsal yapı yıkılmış, kaos ve düzensizlik meydana

Fransız Devrimi ve Endüstri Devrimi sonrasında yaşanan büyük toplumsal dönüşümlerin oluşturduğu soruların bilimsel yöntem kullanılarak cevaplanması çabası, bilim olarak sosyolojiyi doğurmuştur.

gelmiş, 'bireyler Ortaçağ'ın görece düzenli ve daha huzurlu günlerini arar olmuştur' (Vander Zanden, 1996:9). Bunu izleyen Endüstri Devrimi ise başta ekonomik ve endüstriyel yapı olmak üzere aile, eğitim, tabakalaşma gibi toplumun temel kurumlarını ve yapısal özelliklerini değiştirmiştir. Bu gelişmeler sonucunda Avrupa toplumunda büyük ölçekli değişimler yaşanmış, laikleşme, kentleşme ve endüstrileşme hızlanmış, nüfus artmış, sınıfsal yapı değişmiş, kısacası yeni bir toplum yapısı meydana gelmiştir. Yaşanan bu büyük dönüşümle kırsal, bütünlük, durağan toplum yapısı kentsel, kozmopolit, hızla değişen bir yapıya dönüşmüş; gelecekteki toplumların yerini modern toplumlar almıştır. Sosyolojinin ortaya çıkmasındaki en büyük etken bu geniş çaplı değişim ve dönüşümdür. Toplumsal düzenin bozulmasıyla oluşan kaos ortamında 19.yüzyıl düşünürleri toplumsal düzenin yeniden nasıl kurulabileceği sorusu üzerinde durmuş ve "toplum nedir?", "toplum neden şu anda var olduğu gibi yapılanmıştır?", "toplumlar neden ve nasıl değişirler?" gibi sorulara cevaplar bulmaya çalışmışlardır (Giddens, 2008:45). İlk sosyolojik analizler, nelerin ve neden değiştiğini ortaya koymaya ve gelecekte toplum yapısının nasıl olacağını tahmin etmeye çalışan analizlerdir (Coser vd.1983:21). Bir yandan yaşanan bu değişimler karşısında insanların toplumsal yaşamla ilişkili soruları ve yanıtlayamadıkları sorular, diğer yanda bilimsel devrimle birlikte doğa bilimlerindeki gelişmeler ve bilimsel yöntemin yaygınlaşması, bu sorulara bilimsel yöntemle cevap bulunabileceği düşüncesini doğurmuştur (Kornblum ve Smith, 2008:7). Doğal bilimleri, sorduğu sorulara tekrarlı gözlemlerle, dikkatli tanımlamalarla, muhtemel açıklamalar içeren teorilerin geliştirilmesi ve bu teorilerin sınanması yoluyla cevaplar bulmakta, doğal olguları açıklamakta ve geleceğe yönelik tahminlerde bulunmaktadır. Yaşanan kaos ortamında sosyolojinin öncüleri toplumla ilgili sorulara cevap bulmak için de doğa bilimlerinin kullandığı yöntemlerin kullanılabileceğini, böylece nasıl doğa bilimciler doğa kanunlarını ortaya çıkarıyorlarsa, toplumsal yaşamın kanunlarının, yani toplumsal yapıdaki düzenliliklerin de ortaya konabileceğini düşünmüşlerdir. Böylece, yaşanan bu büyük toplumsal dönüşümlerin oluşturduğu soruların bilimsel yöntem kullanılarak cevaplanması çabası, bilim olarak sosyolojiyi doğurmuştur. Auguste Comte, toplumun bilimsel olarak incelenmesini sosyoloji olarak adlandıran ilk düşünürdür ve bu nedenle sosyolojinin isim babası olarak bilinir.

SOSYOLOJİNİN DİĞER SOSYAL BİLİM DİSİPLİNLERİYLE İLİŞKİSİ

Disiplin, bilim dallarının alt kategorilerine verilen isimdir. Sosyoloji hem bir bilim, hem de sosyal bilimlerin bir disiplinidir.

Bir kütüphanede sosyoloji kitaplarıyla dolu raflara baktığınızda, muhtemelen bu kitapların tarih, antropoloji, siyasal bilimler, hukuk, ekonomi, sosyal politika kitaplarına yakın raflara dizildiğini görürsünüz. Gerçekten de yan yana dizilmiş bu alanların paylaştığı birçok ortak nokta vardır ve sosyoloji kitaplarını okuyan kişiler zaman zaman tarih ya da ekonomi (iktisat) kitaplarına ihtiyaç duyarlar. Tarih, ekonomi, siyasal bilimler, sosyoloji, hepsi insan eylemlerini ve bu eylemlerin sonuçlarını inceler, yani hepsi insan ürünü olan dünya ile ilgilidirler (Bauman, 2004:11-12). Başka bir deyişle toplumsal yaşamı, toplumsal davranış ve toplumsal değişmeyi çalışan tek disiplin sosyoloji değildir; psikoloji, antropoloji, siyaset bilimi, ekonomi gibi diğer disiplinler de toplumsal yaşamla ilgilenirler. Sosyolojiyle birlikte çeşitli açılardan toplumsal dünyayı konu alan bütün bu disiplinler, **sosyal bilimler** olarak adlandırılırlar. Sosyolojiyle diğer disiplinler arasındaki fark, konularından değil, her disiplinin bakış açısından kaynaklanmaktadır. Bütün disiplinlerin insan eylemlerini araştırmak üzere kendine özgü soru kalıpları ve yorumlama ilke-

leri vardır. Sosyolojinin belirleyici özelliği, insan eylemlerinin geniş çaplı oluşumların karşılıklı bağımlılık ağı içinde meydana geldiğini kabul etmesidir (Bauman 2004:16). Örneğin **psikoloji**, bireysel davranışı inceler. Sosyoloji de bireysel davranışla ilgilenir; ama sosyologlar için analiz edilecek birim birey değil, toplumdur. Sosyolojik bakış açısından psikolojik açıklamalar yanlış değildir; ancak yetersizdir. Sosyologlar insan davranışlarının sadece bireysel motivasyonlardan ve tutumlardan kaynaklanmadığını, toplum düzeyinde belirli davranış kalıpları olduğunu ve bireysel davranışları bu kalıpların da etkilediğini düşünürler (Anderson, 2006:4).

Antropoloji, insan kültürlerinin incelenmesidir. Antropologlar kültürü toplumun temeli olarak görür ve farklı kültürlerdeki insanların nasıl yaşadığını ve kültürlerin nasıl geliştiğini incelerler. Sosyologlar da kültürü inceler ama sadece kültüre odaklanmazlar. Sosyologlar genellikle çağdaş toplumları ve içinde bulundukları toplumları incelerken antropologlar genellikle uzak ve geçmişteki toplumların kültürleriyle ilgilenirler. **Ekonomi**, mal ve hizmetlerin üretimini, dağıtımını ve tüketimini, **siyaset bilimi**, siyasal davranışı, siyaset felsefesini, hükümetleri ve siyasal partileri inceler. Yani ekonomi ve siyaset bilimi, siyasi ve ekonomik davranışı etkileyen belirli toplumsal kurumları incelerler. Sosyoloji ise siyaset ve ekonomi de dahil olmak üzere, bütün toplumsal kurumları ve bu kurumların insan davranışını nasıl etkilediğini inceler (Anderson, 2006:4).

Tarih ve sosyolojinin konuları da zaman zaman örtüşmektedir. Çoğu kez tarih ve sosyoloji arasındaki temel farkın tarihçilerin bir kereye özgü oluşmuş olguları betimlemeleri, sosyologların ise genellemelere varmaya çalışmaları olduğu savunulmaktadır. Oysa tarihçiler de genelleme yaparlar ve birçok sosyolojik çalışmada bir kez olmuş olgular ya da olguların anlık durumları incelenir. Tarihle sosyoloji arasındaki temel fark tarihçilerin genellikle olguların belirli bir dönemdeki hâlini incelemeleri, sosyologların ise çok sayıda benzer olguya ilişkin dönemlerin incelenmesiyle sıranabilecek genellemelerle işe başlamalarıdır (Bottomore, 1977:75).

Felsefeyle sosyoloji arasında da yakın bir ilişki vardır. Sosyoloji büyük ölçüde felsefi bir tutkunun -insanlığın tarihini anlama kavuşturmak, 19.yy Avrupa'sındaki toplumsal bunalımları açıklamak ve sosyal politikaya yol gösterecek bir sosyal doktrin oluşturmak tutkusunun- sonucunda ortaya çıkmıştır. Felsefeyle sosyoloji arasında, en basit şekilde üç açıdan bir ilişki vardır. İlk olarak, bir bilim olarak sosyoloji de bilim felsefesinden yararlanır. İkincisi, sosyoloji sosyal olguları ele alırken değerlerle de ilgilenmektedir ve değerlerin ahlak felsefesinde ve toplumsal felsefede nasıl tartışıldığını bilmesi gerekir. Son olarak sosyoloji yeni felsefi soruların ortaya çıkmasına katkıda bulunur (Bottomore, 1977:77).

Sosyal bilimlerin çeşitli disiplinleri arasındaki farklılığı gösterecek bir örnek vermeye çalışınız.

Sosyoloji ile insanın toplumsal yaşamına ilişkin diğer bilimler arasındaki ilişki, sosyal bilimlerin bir bütünü oluşturduğunu göstermektedir. Sosyoloji hem sosyal bilimlerin diğer disiplinlerinden faydalanır, hem de diğer disiplinlerin araştırmaları için toplumsal yapıya ilişkin genel bir çerçeve çizerek, diğer disiplinlerin incelemeyeği olguları inceleyerek (ekonomik davranış ile dinsel inançlar arasındaki ilişki, toplumsal tabakalaşma ile siyasal davranış arasındaki ilişki gibi) diğer disiplinlere yarar sağlar (Bottomore, 1977:79). Toplumsal yaşamı etrafı bir şekilde anlamak için sosyal bilimler bir bütün olarak düşünülmelidir. Günümüzde sosyal bilimlerdeki aşırı uzmanlaşma azalmakta ve çok sayıda di-

siplinlerarası çalışma yapılmaktadır. Böylece çeşitli disiplinlerin güçlü yönlerinin avantajlarından yararlanılarak sosyal dünya daha iyi bir şekilde anlaşılmasına çalışılmaktadır.

BİLİM VE YÖNTEM

Bilim, insanların evreni anlama, doğal olayları ve bunlar arasındaki ilişkileri kavrama yolundaki akademik çabalarıdır (Kaptan, 1973:5).

İnsanlar, insanlık tarihinin başlangıcından beri evreni anlayabilmeye, doğayı kontrol altına alabilmeye ve bu amaca yönelik olarak bilgi toplamaya çalışmışlardır. Bilim (science) kavramı, Latince bilmek anlamına gelen scire kelimesinden türemiştir ve bilinen şey veya bilgi anlamına gelir. Ancak bu bilgiler mantıksal ve olgusal açıdan birbiriyle ilişkili olan ve bir bütünü oluşturan bilgilerdir. Şu hâlde en genel tanımıyla bilim, sistematik bilgiler kümesi olarak tanımlanabilir. Ancak her bilgi bilim olamaz. Sistemli bilgiler içinde bilimsel olanlar, konusu gözlemlenebilir olan ve nesnel bir gerçekliğe ilişkin olanlardır (Sencer ve Sencer 1978:2).

Bilimi çeşitli şekillerde tanımlamak mümkündür:

- “Bilim, doğrudan ve sistematik yoldan elde edilen ve empirik kanıtları temel alan bilgidir” (Bozkurt, 1999:65).
- “Bilim, gözlenebilir ve deneysel bir konusu olan ve bu konularda çıkarımlar yapma olanağı sağlayan sistemli bilgiler kümesidir” (Sencer ve Sencer 1978:4).
- “Bilim, sistemli ve organize edilmiş bilgiler bütünü ve teknik yöntemdir” (Kaptan, 1973:5).
- “Bilim, hem bilgiyi üreten sistemin hem de bu sistemin ürettiği bilginin adı, yani hem bilgi üretmenin bir yolu hem de bir toplumsal kurumdur” (Neuman, 2000:6).

Bilimin tanımlarında görüldüğü gibi, bilimin iki temel ögesi **bilgi** ile **yöntem**dir. Yani bilim, hem bilgi hem de bilgi üreten bir yöntemdir. Bilgiyle kastedilen olay ve olgular arasındaki ilişkileri açıklamak için geliştirilen teoriler, yöntemle kastedilen de bilgi edinmek için kullanılan yollardır (Kaptan, 1973:5). Bilim, aynı zamanda bir düşünme yöntemidir. *Bilimsel düşünce* genel olarak amaçlı, yaratıcı, sistemli ve problem çözmeye yönelik düşünce olarak tanımlanır (Kaptan, 1973:5).

Bilim bilgi edinmenin bir yolu ise, bilgi edinmenin diğer yolları neler olabilir? İnsanlar dünyayı anlamak için gerekli bilgiyi bilim dışındaki çeşitli yollardan da elde edebilirler. Otoriteden, geleneklerden, sağduyudan, kitle iletişim araçlarından ya da kişisel deneyimlerden bilgi elde edilebilir (Neuman, 2000:2-4). Birçok bilgiyi anne babalarımızdan, öğretmenlerimizden, doktor ya da avukat gibi çeşitli meslek erbabından, yani otoritelerden elde edebiliriz. Geçmişteki deneyimlere dayanan geleneklerden de bilgi edinilebilir, örneğin yeni doğum yapmış kadınlara kurtmızı kurdele takılmasının albasmasını engelleyeceğine inanılır. İnsanlar bu bilginin doğru ya da yanlış olduğunu tam olarak bilemeseler de geçmişteki deneyimlere dayanarak bu bilgiyi kullanırlar. Ancak geleneklerden, televizyondan, internetten ya da gazetelerden öğrendiğimiz ya da kişisel deneyimlerimiz sonucunda elde ettiğimiz bilgiler bilimsel bilgi niteliği taşımaz. Bilim, amacı itibarıyla diğer bilgilerden ayrılır. Bilimin amacı;

1. Konusunu oluşturan olguları gözleme dayanarak kavramak, betimlemek, sınıflandırmak,
2. Olgular arasında nedensellik ilişkileri kurmak ve bu ilişkileri gözlem yoluyla sınavı doğrulayarak açıklamak,
3. Doğruluğu ispatlanmış ilişkileri genellemeler, yasalar ve teoriler hâline getirerek gelecekle ilgili çıkarımlarda ve tahminlerde bulunmaktır (Sencer ve Sencer 1978:3).

Bilim hem empiriktir (gözleme ve deneye dayalıdır) hem de rasyoneldir. Empiriktir çünkü bilimin konusunu gözlemlenebilir olgular oluşturur. Bilim sadece akıl yürüterek sonuçlara ulaşmaz, gözlemler sonucu elde edilen verilerle doğrulanmayan, yani empirik olmayan bilgilerden kuşku duyar. Bilim aynı zamanda rasyoneldir çünkü gözlemler akıl yoluyla betimlenir, analiz edilir, sentezlenir ve olgular ve ilişkiler gözlemlere dayalı olarak ve akıl yoluyla açıklanır (Kaptan, 1973:6).

DİKKAT

BİLİMSEL YÖNTEM VE BİLİMSEL ARAŞTIRMA SÜRECİ

Bilimsel yöntem, bilim insanının bilimin amacına ulaşmak için izlemesi gereken sıralanmış basamaklardan oluşur (Montuschi, 2008:2). *Bilimsel yöntem, bilimsel bilgiye ulaşmak için bilimsel prosedürün ve kuralların uygulanmasıdır.* Bu süreç, bilimsel araştırmaların aşamalarında görülebilir.

“Bilimsel yöntem” olarak adlandırılan süreç, mantıksal pozitivizmin yöntemi olan *hipotetik tümdengelim* sürecini ifade eder. Hipotetik tümdengelim, önce tümdengelim yoluyla sınanacak hipotezlerin oluşturulduğu, daha sonra ise deney ve gözlem gibi empirik yollarla bu hipotezlerin sınanıldığı yöntemdir. Bununla birlikte, 20. yüzyılda bilimde sadece tek bir yöntemin geçerli olduğu görüşü büyük ölçüde reddedilmektedir.

DİKKAT

Bilimin konusunu oluşturan doğal ve toplumsal olaylar örgütlenmiş hâlde değildir. Oysa bilgilerin yararlı olabilmesi için örgütlenmesi gerekir. Bu olguların arasındaki ilişkileri en basit ve anlaşılır şekilde açıklamak üzere örgütlenmiş gözlemler, koşullar, tanımlar, kavramlar, ilkeler, yani bilgiler sistemi **teori (kuram)** olarak adlandırılır. Başka bir deyişle teori, “gözlemlenebilir bir olgunun nedenlerini açıklamaya yönelik birbiriyle ilişkili kavramlar sistemi” (Kornblum ve Smith, 2008:39) ya da “olguları, olay ve ilişkileri açıklamaya, henüz kanıtlarla doğruluğu saptanmamış bilinmeyenleri tahmin etmeye hizmet eden, mevcut bilgilere aykırı düşmeyen ve birbiriyle uyum içindeki kavramlar sistemi” olarak tanımlanabilir (Kaptan, 1973:20). Teori, bilgiyi nasıl biriktireceğimizi ve nasıl anlamlandıracağımızı gösterir, araştırma sonuçlarını neye göre açıklayacağımız ve nasıl yorumlayacağımız konusunda bize yardımcı olur. *Teorilerin amacı, toplumsal etkinlikler arasındaki ilişkileri açıklamak ve olguların durumlarına dayanarak diğer olgular hakkında tahminde bulunmaktır* (Lin, 1976:16). Aynı toplumsal ilişkileri açıklamayı amaçlayan birden fazla teori olabilir. Bu durumda hangi teorinin diğerlerinden daha üstün olduğuna karar vermek için teorinin üç özelliği incelenir. Yapısı diğer teorilerden daha basit olan teori; açıklamaları diğer teorilerden daha net, açık ve doğru olan teori ve diğer teorilere oranla daha fazla ve çeşitli toplumsal olay, davranış ve ilişkiyi açıklayabilme gücüne sahip olan teori, diğer teorilerden daha üstün kabul edilir (Lin, 1976:16).

Teori, bazıları empirik olarak test edilebilir olan ve birbiriyle ilişkili olan bir dizi önermeden oluşur (Lin, 1973:17). İki ya da daha çok kavram arasındaki ilişki hakkındaki yargıyı ifade eden cümlelere **önerme** adı verilir. Empirik olarak test edilebilir nitelikte olan önermeler, hipotezlerdir. Hipotez, kavramların ölçülebilir **değişken**leri arasındaki ilişki hakkında doğrulanabilecek ya da yanlışlanabilecek olan bir ifadedir. Değişkenler arasındaki ilişkiler karşılıklı olabileceği gibi, nedensel de olabilir. Nedensel ilişkilerde neden olan değişken **bağımsız değişken**, bağımsız değişkene bağlı olarak değişen (sonuç olan) değişken ise **bağımlı değişken** olarak adlandırılır. Empirik olarak sınanmak amacıyla oluşturulmayan ve doğru olduğu kabul edilen yargı ve genellemeler **varsayım** olarak adlandırılır.

Bilimsel yöntem, bilimsel bilgiye ulaşmak için gerekli olan bilimsel sürecin izlenmesi ve bilimsel kuralların uygulanmasıdır. Bilimsel yöntem amaca götüren yol, araştırma teknikleri ise bilimsel yöntemin hedefine ulaşmak için kullandığı araçlardır (Gökçe, 1992:40).

SIRA SİZDE

2

Hipotezle varsayım arasındaki farkı inceleyiniz ve varsayma bir örnek veriniz.

Bilimsel araştırmalar için veri toplamak gerekli olmakla birlikte bilimsel araştırma, veri toplamaktan ibaret değildir.

Bilimsel bilgi elde etmek için bilimsel araştırmalar yapılır. *Bilimsel araştırma, amaçlı, planlı ve sistemli bir şekilde verilerin toplanması, gruplanması, analizi, sentezi, açıklanması, yorumlanması ve değerlendirilmesi işlemlerinin uygulanmasıyla bulguları anlamlı bilgiler bütünü haline getirme ve problemlere güvenilir çözüm yolları bulma sürecidir* (Kaptan, 1973:13-14).

Bilimsel araştırmalar nesnel olmalı, doğru bilgiye mümkün olduğunca yaklaşmalı, başka araştırmacılar tarafından tekrar edilebilir olmalı, basit ve açık olarak ifade edilmeli, incelediği konuyu diğer konulardan belirgin şekilde ayırmalıdır (Özkalp, 2007:32-33). Bilimsel araştırmalar aynı zamanda araştırma etiğine uymalıdır; araştırmacılar incelediği nesnelere ya da öznelere zarar vermemeli, onları yönlendirmemeli ve araştırma bulgularını bilimsel olmayan amaçlar için kullanmamalıdır (Vander Zanden, 1996:27).

DİKKAT

Bilimsel araştırmalarda güvenilirlik ve geçerlik son derece önemlidir. Güvenirlik, bir ölçümün tekrar tekrar yapılması sonucunda yine aynı sonuçların elde edilmesini, yani ölçümün kendi içinde tutarlı olmasını; geçerlik ise ölçüm aracının konusuna uygun olmasını ifade eder. Örneğin baskül, uzunluğu ölçmek için geçerli bir ölçüm aracı değildir ama insan ağırlığını ölçmek için geçerli bir ölçüm aracıdır. Ancak aynı basküle birer dakika aralıklarla her çıktığımızda kilomuzu farklı gösteriyorsa güvenilir bir ölçüm aracı değildir. Bilimsel araştırmaların hem güvenilir hem de geçerli olması gerekir.

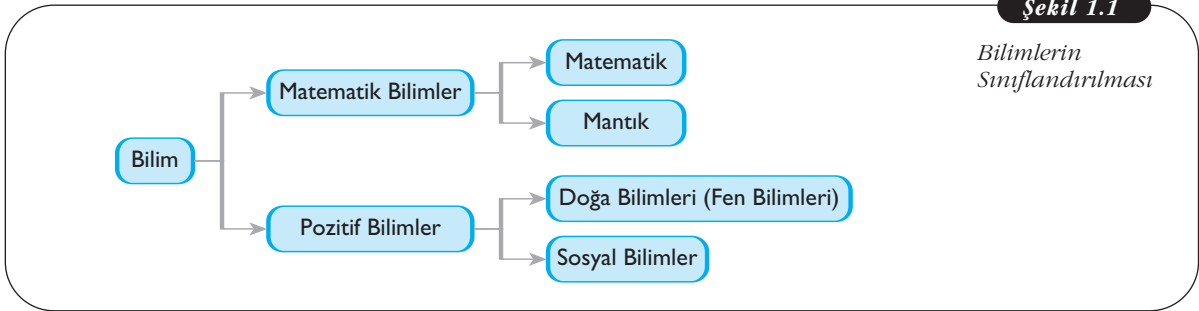
Bilimsel araştırmanın aşamaları şunlardır:

- **Araştırma konusunun seçilmesi ve araştırma probleminin belirlenmesi:** Araştırmacı önce çok genel düzeyde bir araştırma konusu seçer, sonra da araştırma konusunu detaylı bir araştırma problemi hâline getirir. Bu süreçte araştırmacı araştırma konusuyla ilgili önceden yapılmış bilimsel çalışmalarını okur, özetler ve bir sentez oluşturur. Bu süreç **literatür taraması** olarak adlandırılır. Araştırmacı, araştırma problemini oluşturduktan sonra **araştırma hipotezlerini** geliştirir.
- **Araştırma için uygun araştırma tipi, yöntem ve tekniklerin seçilmesi:** Araştırmacı araştırma problemini ifade ettikten, yani neyi öğrenmek istediğini açıkça ortaya koyduktan sonra bu bilgiye en iyi hangi yolla ulaşılabileceğine karar vermelidir. Araştırmacı, elde etmek istediği bilginin türüne göre keşfedici, betimleyici ya da açıklayıcı bir araştırma, ilgilendiği zaman açısından da kesitsel ya da boylamsal bir araştırma yapabilir. Sosyal bilimlerde araştırmacının aynı zamanda elde etmek istediği bilgiye nicel yöntemle mi nitel yöntemle mi daha iyi ulaşabileceğini saptaması, verilerini hangi veri toplama teknikleriyle toplayacağını ve hangi soruları soracağını saptaması gerekir.
- **Araştırmanın evreninin belirlenmesi ve örneklem seçimi:** Araştırma problemiyle ilgili olan insanların tamamı **araştırma evrenini** oluşturur. Ancak çoğu zaman konuyla ilgili bütün insanlardan veri toplamak mümkün olmaz. Araştırmacının, verilerini kimlerden toplayacağına karar vermesi ve uygun örneklem seçim tekniklerini kullanarak bir **örneklem** oluşturması gerekir.
- **Veri toplama:** Araştırmacı uygun bulduğu veri toplama araçları ile (anket, gözlem, görüşme vb.) örnekleminden veri toplar.

- **Veri analizi:** Araştırmacı verilerini analiz ederek (çözümleyerek) araştırma hipotezlerini sınar ve araştırma probleminde sorduğu soruyu yanıtlamaya çalışır.
- **Bulguların yorumlanması ve rapor yazımı:** Araştırmacı veri analizini tamamladıktan sonra bulgularını yorumlar, mevcut literatürle ilişkilendirir ve araştırma raporunu yazar (Lin, 1976:5; Neuman, 2000:11-12).

Araştırma probleminin cevaplanmasıyla ilgili olan bütün insanlara araştırma evreni, bu evrenden seçilen ve verilerin toplanacağı insanlardan oluşan gruba ise örneklem adı verilir.

Bilimlerin Sınıflandırılması

Bilimleri, en temel düzeyde matematik bilimler ve pozitif bilimler şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Matematik bilimler, matematik ve mantıktan oluşur. Matematik gözlenebilir ve nesnel bir bilimdir çünkü matematik kavramların hareket noktası gözlemdir ve simgeledikleri varlıklar da soyut olsalar da nesnel gerçekliklerdir (Sencer ve Sencer 1978:6). Ancak matematik bilimlerde sayı ve biçim gibi temel kavramlar hakkındaki bilgi gözleme dayansa da bu kavramlar arasındaki ilişkiler bazı ön kabullere dayanır. Örneğin üç çizginin birbirini kesmesiyle oluşan üçgen kavramı, gözlemlere dayanarak geliştirilmiştir, ama üçgenin iç açılarının toplamının 180 derece olması gerektiği, gözlemlerle ilişkisi olmayan bir kabuldür. Oysa pozitif bilimlerde genellemeler matematik bilimlerindeki gibi kabullerle değil, tek durumların gözlemi sonucunda oluşturulur. Örneğin suyun 100 derecede kaynadığı ya da havadan daha ağır bir cismin yüksek bir yerden bırakıldığında düşeceği gibi genellemeler, önceden yapılan kabuller değildir (Sencer ve Sencer, 1978:5-7). Matematik çıkarımlar tekrarlayıcı çıkarımlardır, yeni bir şey söylemeden aynı bilgiyi yinelerler, bu açıdan matematik çıkarımlar totolojiktir. Matematik bilimlerin ikinci türü olarak kabul edilen mantık, belirli öncüllerden kalkarak yapılacak çıkarımların geçerlik ve doğruluk koşullarını gösteren bir bilimdir ve matematik gibi mantık önermeleri de totolojiktir. Özetle matematik bilimler çıkarımları yaparken gerçekte yeni bilgiler üretmeyen, bir takım ön kabullere dayanarak genel bilgilerden özel bilgiler türeten bilgiler sistemidir. Matematik bilgilerimize kesinlik, mantık ise tutarlılık kazandırır. Bu nedenle matematik de mantık da hem kendi başlarına bilimdirler, hem de diğer bilimlerin nicelleştirme, bilgi türetme veya çıkarım yapma için kullandıkları araçlardır (Sencer ve Sencer, 1978:17).

Pozitif bilimler ise gözlenebilir ve deneysel bir konuya sahip olan ve bu konularda çıkarım yapabilen, ortaya yeni bilgiler koyan, yenilik yaratıcı olan bilimlerdir. *Bütün pozitif bilimlerin ortak özelliği, olguların gözlemlenmesiyle genellemelere ulaşmalarıdır.* Matematik bilimlerde çıkarımlar sınırlıdır çünkü aynı kabullere dayanarak yapılan tekrarlayıcı çıkarımlardır, oysa pozitif bilimlerde çıkarım olanakları sınırsızdır ve bu sayede bilgi hacmi giderek artar (Sencer ve Sencer, 1978:17). Pozitif bilimlerle pozitif olmayan bilimler arasındaki fark, olanla olması

Antik Yunan'da matematik, astronomi ve müziği de içerirdi ve "mathematica" kelimesi "öğrenilen-bilinen şey" anlamına gelirdi.

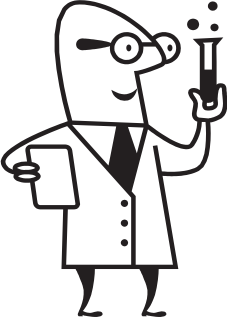
gereken arasındaki farktır, “Pozitif bilim” olması gerekeni değil; olanı inceleyen bilimdir (Kaptan, 1973:6). Pozitif bilimler de kendi içlerinde doğa bilimleri ve sosyal bilimler olmak üzere ikiye ayrılırlar. Doğa bilimleri, astronomi, fizik, kimya, biyoloji gibi canlı-cansız maddeleri ve maddi olayları konu alan bilimlerdir. Sosyal bilimler ise sosyoloji, antropoloji, psikoloji, ekonomi, siyaset bilimi gibi insanlar arasındaki ilişkileri ve toplumsal dünyayı konu alan bilimlerdir. Sosyal bilimleri daha iyi anlayabilmek için doğa bilimleri ile sosyal bilimler arasındaki farklılıklara kısaca değinelim.

Doğa Bilimleri ve Sosyal Bilimler

Bilim deyince insanların aklına hemen laboratuvarlarda mikroskoplar ya da deney tüpleriyle çalışan beyaz önlüklü bilim insanları gelir. Bunun nedeni bilimin genellikle biyoloji, fizik, kimya gibi doğa bilimlerini çağrıştırmasıdır. Oysa konuları doğa olayları değil, toplumsal olgular olsa da bilimsel araştırmaların ilkelerine ve aşamalarına uygun olan çalışmalar bilimsel nitelik taşırlar. Bununla birlikte, sosyal bilimlerle doğa bilimleri arasında bazı önemli farklılıklar da mevcuttur:

- Doğa bilimlerinde düşünceleri test etmek ve kanıtlamak için deney yapılabilir ve laboratuvar koşullarında sonucu etkileyecek diğer faktörler kontrol altında tutularak doğrudan bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisine odaklanılabilir. Sosyal bilimlerin ise konusu insandır ve insanların deneye katılmama hakları vardır. Ayrıca sosyal bilimlerde laboratuvar ortamının yaratılması, insanların doğal davranışlarına neden olarak gerçeğe ulaşmayı engelleyebilir. Bu nedenle sosyal bilimciler insanları yapay laboratuvar ortamında değil, doğal durumlarında incelemek isterler (Browne, 1998:4).
- Doğa bilimlerinde deney yapılabilmesi, gelecekte aynı koşullar söz konusu olduğunda ne olacağına dair kesin tahminlerin yapılabilmesini sağlar. Örneğin deneyle iki farklı kimyasalın belirli bir ısıda patladığını gözlemleyen bilim insanı, aynı koşullar altında bu kimyasalların yine patlamaya yol açacağını tahmin edebilir. Diğer taraftan sosyal bilimlerin konusunu oluşturan toplum, birey ve grup ilişkileri karmaşık bir etkileşim içinde olduğu ve insanların özgür iradeleriyle karar değiştirme olasılıkları söz konusu olduğu için sosyal bilimlerde tahminde bulunmak doğa bilimlerinde olduğu kadar kolay değildir. Ayrıca toplumsal yaşamdaki bir takım düzenlilikler ortaya konabilirse de sosyal bilimlerdeki yasalar doğa bilimlerindeki kadar kesin olamaz, çünkü toplumsal olaylar insan davranışlarıyla sürekli değiştirilebilirler, insanlar önceden ortaya konmuş düzenliliklere ya da yasalara aykırı davranma iradesine sahiptir (Browne, 1998:4).
- Doğa bilimlerinde bilim insanı, incelediği nesnelere müdahalede bulunamaz ve onları etkileyemez. Örneğin bir biyologun mikroskopla incelediği organizmayı etkilemesi söz konusu değildir. Buna ek olarak, doğa bilimciler inceledikleri nesneleri araştırmaya katılmaya veya işbirliği yapmaya ikna etmek zorunda değildirler. Sosyal bilimlerde ise araştırmacılar inceledikleri toplumun üyesidirler ve inceledikleri insanları etkileme ve onlardan etkilenme olasılıkları vardır. Bu nedenle sosyal bilimlerde nesnel olmak doğa bilimlerinde olduğundan daha zordur. Sosyal bilimciler araştırma sürecinde veri toplayacakları insanları araştırmaya katılmaya ikna etmek zorundadırlar. İnsanlar araştırmaya katılmak istemeyebilecekleri gibi eksik bilgi verebilir ya da yalan söyleyebilirler (Browne, 1998:4).

İnsanları incelemek, fiziksel olayları gözlemekten farklıdır. Doğadaki nesnelerin aksine insanlar kendilerinin farkındadır ve anlamlı ve amaçlı davranışlarda bulunurlar. Bir biyolog, incelediği bakteriye ilişkin bir özelliği rahatça sınıflandırabilir, oysa bir sosyologun bir ölümü intihar olarak sınıflandırması bu kadar kolay değildir. Sosyologun bir sınıflama yapabilmesi için bireyin ölürken ne yapma niyetinde olduğunu bilmesi gerekir.

- Doğa bilimleri doğal olayları teker teker ele alıp aralarındaki neden sonuç ilişkisini inceleyebilir. Sosyal bilimciler ise hangi olguyu incelerlerse incelesinler, toplumsal dünyayı bir bütün olarak ele almak zorundadırlar çünkü toplum yapısı karmaşıktır ve neden sonuç ilişkilerini etkileyen çok sayıda faktör vardır (Williams, 1999:64).
- Doğa bilimlerinde ölçüm yapmak sosyal bilimlerden daha kolaydır çünkü doğal objeler nicelik olarak ölçülebilir durumdadırlar; ağırlık, uzunluk, yoğunluk, hacim gibi ölçülerle ifade edilebilirler. Sosyal bilimlerde ölçüm yapmak doğa bilimlerine göre daha zordur çünkü insanların davranışlarını, algılarını ya da tutumlarını ölçmek için standart ölçüler yoktur (Williams, 1999:64). Örneğin bir grubun ne derece muhafazakar olduğunun nasıl ölçüleceği sorusu başlı başına bir problemdir.

Aralarındaki bu farklılıklar, sosyal bilimlerin yöntemi hakkında çeşitli tartışmalara yol açmış, sosyal bilimlerin doğa bilimlerinin kullandığı yöntemi kullanabileceğini savunanlar olduğu gibi, kullanamayacağını da ileri sürenler olmuştur. Doğa bilimlerinin de sosyal bilimlerle aynı yöntemi kullanabileceği düşüncesi, “natüralizm” olarak adlandırılan felsefi ilkeye dayanır. Pozitivist yaklaşımın yakından ilişkili olduğu Natüralizm, sosyal bilimlerde insanların nesnel ve doğal bir düzene sahip oldukları ve toplumsal dünyanın fiziksel dünyadan doğduğu görüşüdür. Buna dayanarak doğa bilimlerinde kullanılan yöntemleri uygun bir şekilde uyarlayarak toplumsal dünyayı da bu yöntemlerle inceleyebileceğimiz ileri sürülür (Williams, 1999:61). Bu görüşe karşı çıkan bazı düşünürler, toplumsal dünyanın fiziksel dünyayı incelerken kullanılan yöntemle incelenemeyeceğini savunmuşlardır. Örneğin Alman filozof Dilthey, sosyal bilimlerin olgular arasında neden sonuç ilişkilerini açıklamaya çalışan doğa bilimleriyle aynı yöntemi kullanmaması gerektiğini, *anlama* (verstehen) yöntemini kullanması gerektiğini savunmuştur. Dilthey’e göre toplumsal yaşam, insan aklının sonucudur ve tek bir anlama değil, insanların (öznel olarak) sahip oldukları ve değişebilen çeşitli anlamlara sahiptir. Buna dayanarak sosyal bilimlerin toplumsal dünyayı açıklayamayacağı ya da toplumsal dünya hakkında tahminde bulunamayacağı, ancak toplumsal gerçekliği farklı şekillerde tanımlayabileceği ileri sürülmüştür (Kincaid 1996:4-6; Williams 1999:51).

SOSYOLOJİK ARAŞTIRMALARDA YÖNTEM VE TEKNİKLER

Sosyal Bilimlerde Temel Yaklaşımlar

Sosyal bilimlerde Pozitivist, Yorumlayıcı ve Eleştirel yaklaşım olmak üzere üç temel yaklaşım vardır. Bu üç yaklaşım dünyaya farklı bakış açılarını, yani toplumsal gerçekliğin farklı gözlenme, ölçülme ve anlaşılma biçimlerini yansıtır.

Aralarında önemli farklılıklar olmakla birlikte, sosyal bilimlerdeki üç temel yaklaşımın hepsi empirik, sistematik ve teoriktir. Hepsi empiriktir çünkü hepsi görüntü, ses, davranış veya durum gibi insan eylemlerinin gözlemlenebilir gerçekliğini inceler, araştırmaları hiçbir zaman sadece akıl yürütmeye dayalı değildir. Hepsi sistematiktir çünkü hepsi gelişigüzel, yarım yamalak çalışmaları reddeder ve titiz ve dikkatli çalışmaları içerir. Hepsi teoriktir çünkü teorinin doğası ve amacı her yaklaşım için farklı olsa da hiçbir toplumsal yaşamın kaos ve düzensizlikten oluştuğunu düşünmez, hepsi açıklamanın veya anlamanın mümkün olduğunu savunur.

DİKKAT

Hipotetik tümdengelim yolunu kullanarak belirli bir teorik yapı içinde geliştirilmiş hipotezleri sınavan ve insan davranışına ilişkin tahminlerde bulunmayı sağlayacak genel yasaları ortaya koymayı amaçlayan sosyal bilim yaklaşımına **pozitivist sosyal bilim** adı verilir (Neuman, 2000:516).

Kökleri her ikisi de Fransız olan Auguste Comte ve Emile Durkheim'a uzanan Pozitivist yaklaşım, toplumsal dünyanın doğal-fiziksel dünyadan farklı olmadığını, bu nedenle toplumsal dünyayı incelemek için de doğa bilimlerinde kullanılan yöntem ve tekniklerin uygulanması gerektiğini savunur. Pozitivizmde bilimselliğin temeli,  ne sürülen hipotezlerin gözlem ve deneyle sınavmasıdır, tek bir bilimsel yöntem vardır, bütün bilimler bu yöntemi kullanır.

Yorumlayıcı yaklaşımda sosyal bilimcinin toplumsal eylemleri soyut olarak açıklayabilmesi için öncelikle davranışta bulunan bireyin o eyleme ne anlam verdiğini anlaması ve yorumlaması gerekir.

Kökleri Alman filozof Dilthey ve Alman sosyolog Max Weber'e uzanan Yorumlayıcı yaklaşım, 19. yüzyılda ortaya çıkan bir anlam teorisi olan ve felsefe, sanat tarihi, dilbilim ve edebi eleştiriler gibi birçok alanda kullanılan hermeneutik teorisini temel alır. Hermeneutik ismi, Yunan mitolojisindeki Hermes'ten türetilmiştir, Hermes'in görevi Tanrıların isteklerini ölümlülere iletmek, aradaki iletişimi sağlamak ve anlaşılamayana anlaşılır hale getirmektir (Neuman, 2000:70).

Pozitivist yaklaşım, bilimin sadece tek bir mantığı olduğunu ve bir entelektüel etkinliğin ancak bu mantığa uyduğu takdirde bilim olarak kabul edilebileceğini ileri sürer. Başka bir deyişle, sadece tek bir bilimsel yöntem vardır, bütün bilimler bu yöntemi kullanır, sadece konuları değişiktir. Pozitivizm, gerçekliğin insanlardan bağımsız olarak var olduğunu savunur. Nasıl yerçekimi yasası insan etkinliğine, davranışına bağlı değilse ve insanlar onu keşfetmeden önce de vardıysa, toplumsal yasalar da insan etkinliğinden bağımsız olarak var olurlar ve keşfedilmeyi beklerler. Bu nedenle Pozitivist yaklaşım, sosyal bilimlerde doğa bilimlerinde uygulanan yöntemin kullanılmasını, doğa bilimlerinde nasıl doğal olgulara ilişkin genel geçer yasalar ortaya konmaya çalışılıyorsa, sosyal bilimlerde de insan etkinliklerini tahmin etmeye yarayacak genel geçer toplumsal yasaların ortaya konmaya çalışılması gerektiğini savunur. Pozitivist yaklaşıma göre sosyal bilimin amacı genel yasaları ortaya koyabilmek için toplumsal olgular arasında insanlardan bağımsız olarak var olan nedensellik ilişkilerini açıklamaktır ve bu amaca ulaşmak için doğa bilimlerindeki deney ve gözlem gibi teknikler kullanılmalıdır (Neuman, 2000:66-70).

Pozitivist yaklaşım, yorumlayıcı ve eleştirel yaklaşım tarafından çeşitli açılardan eleştirilmiştir. Yorumlayıcı yaklaşım tarafından temel olarak insanlar arasındaki ilişkileri sayılara indirgemekle, insanlar için anlamlı olmayan soyut formül ve yasalar peşinde koşmakla, toplumsal bağlamı  nemsememekle, değer yargılarından tamamen arınmak mümkün olmadığı hâlde nesnellik iddiasında olmakla ve toplumla ilgili genellemeler yapmak mümkün olmadığı hâlde genellemeler yapmakla eleştirilmiştir. Eleştirel yaklaşım tarafından ise mevcut toplumsal düzeni sürdürmek ve savunmakla ve insanların hissetme ve düşünme becerilerini dikkate almamakla eleştirilmiştir (Neuman, 2000:70-81).

Yorumlayıcı yaklaşım, doğal gerçekliklerle toplumsal gerçekliklerin aynı yöntemle incelenemeyeceğini savunur, çünkü doğal dünya insan etkileşiminden bağımsız olarak var olduğu hâlde, toplumsal dünya toplumsal ve kültürel ilişkilerle, insanların anlamlı ve amaçlı eylemleri ile kurulmuştur ve kurulmaktadır. Başka bir deyişle toplumsal gerçekler sabit, durağan değildirler, sürekli olarak kurulmaya devam etmektedirler, inşaları sürmektedir. Ayrıca belirli bir kültürel sistemin kendine özgü kuralları olabilir ama her kültürel sistemin anlam yaratma süreci farklı olacağı için bu kurallar diğer kültürel sistemlerde geçerli olmayabilir. Bu nedenlerle bu yaklaşıma göre doğa bilimlerindeki gibi genel geçer toplumsal yasalara ulaşılamaz ve araştırmalar pozitivist yaklaşımdaki gibi genelleme amacı taşımaz. Sosyal bilimlerin amacı nedensellik ilişkilerini açıklamak değil, insanların anlamı nasıl ürettiklerini keşfetmek, toplumsal yaşamı ve toplumsal eylemi anlamak ve yorumlamaktır. Nihai olarak Yorumlayıcı yaklaşımda da soyut bir açıklama yapılır, ancak bu açıklamanın yapılabilmesi için öncelikle toplumsal eylemin arkasında yatan nedenlerin anlaşılması ve yorumlanması gerekir. Anlam, içinde olduğu toplumsal bağlamdan ayrı olarak anlaşılamayacağı için Yorumlayıcı yaklaşım, konularını pozitivist yaklaşımdaki gibi dışarıdan incelemeyi, bu olgulara anlam veren insanların gözünden görmeyi, yani sosyal olgulara içeriden bakmaya çalışır. Yorumlayıcı yaklaşım temel olarak toplumsal olayları açıklamada bireylerin bilgileri ve etkileşimleri dışında işleyen nesnel süreçleri göz ardı etmekle, fazla öznel ve göreli olmakla eleştirilmiştir (Neuman, 2000: 70-82).

Eleştirel Yaklaşım, pozitivist yaklaşımın da yorumlayıcı yaklaşımın da bazı özelliklerini taşır. Pozitivizm gibi toplumsal gerçekliğin dışarıda keşfedilmeyi bekleyen bir gerçeklik olduğunu düşünür, ama pozitivizmden farklı olarak toplumsal gerçekliğin sosyal, politik, kültürel ve benzeri faktörler tarafından şekillendirildiğini savunur. Eleştirel yaklaşıma göre toplumsal gerçeklik zaman içinde değişir, onu sadece yüzeysel görünüşüne bakarak anlamak mümkün değildir. Bu yaklaşım toplumdaki değişim ve çatışma üzerinde, özellikle de toplumsal ilişkilerin örgütlenme tarzındaki çatışmalar ya da çelişkiler üzerinde durur. Bu çatışma ve değişim her zaman gözlenebilir durumda değildir, toplumsal dünya illüzyonlar, mitler ve toplumsal gerçeklerin çarpıtılmasıyla dolu olabilir. Toplumsal gerçeklerin ilk anda gözlemlenebilen görünür yüzeyinin altında derin yapılar ve mekanizmalar vardır. Yüzeydeki toplumsal gerçekliğin yarattığı ilişki ve olaylar, gözlemlenemeyen bu mekanizmaların işleyişinden kaynaklanmaktadır. Bu yaklaşıma göre sosyal bilimin amacı, toplumsal ilişkileri eleştirmek ve dönüştürmektir. Bu dönüşüm, görünürdeki sosyal ilişkilerin altında yatan mekanizmaları ortaya koymakla ve böylece özellikle güçsüz olan insanlara, yaşadıkları dünyayı değiştirebilecek gücü vermekle gerçekleşecektir (Neuman, 2000:75-79).

Kökleri Karl Marx'a ve Sigmund Freud'a dayanan Eleştirel Yaklaşıma göre toplumsal ilişkilerin altında yatan çatışma ve çelişkilerin üzeri örtülüdür, sosyal bilim gerçeklerin üzerindeki bu örtüleri kaldırmaya ve toplumsal gerçekliğin aslında ne olduğunu göstermeye çalışır (Neuman, 2000:76).

Sosyal bilimlerdeki yaklaşımlar, teorik yaklaşımlarla karıştırılmamalıdır. Bilimsel yaklaşımların her birinin altında çeşitli teorik yaklaşımlar bulunur, örneğin İşlevselcilik Pozitivist yaklaşıma, Sembolik Etkileşimcilik Yorumlayıcı Yaklaşıma, Marksizm de Eleştirel Yaklaşıma dayanır.

	Pozitivist Yaklaşım	Yorumlayıcı Yaklaşım	Eleştirel Yaklaşım
Toplumsal gerçeklik	Toplumsal gerçeklik, fiziksel gerçeklikler gibi bireylerin öznellikleri dışında var olan ve keşfedilmeyi bekleyen düzenliliklerdir.	Toplumsal gerçeklik, ancak insanlar tarafından deneyimlenip anlamlandırıldığına var olan, büyük ölçüde insanların algıladığı gibi olan gerçekliklerdir.	Toplumsal gerçeklik, olayların altında yatan yapılar tarafından yaratılan ve yönetilen çatışmalardır ve gizlidir, bireyler tarafından ilk bakışta açıkça görülmez.
Araştırmanın amacı	Araştırmanın amacı, insanların tahminde bulunmaları ve olayları kontrol altına alabilmeleri için doğal ve toplumsal yasaları keşfetmektir. İyi bir bulgu, diğer bilim adamları tarafından tekrarlanabilecek olan doğru gözlemlere dayanan bulgudur.	Araştırmanın amacı, toplumsal eylemi anlamak ve tanımlamak, insanların doğal yaşam ortamlarında olguları nasıl anlamlandırdıklarını ortaya koymaktır. İyi bir bulgu, mevcut ve sürekli değişen toplumsal ilişkilerin bağlamına oturan bir bulgudur.	Araştırmanın amacı, toplumsal ilişkileri eleştirmek, dönüştürmek ve dünyayı değiştirmektir. İyi bir bulgu, illüzyonları açığa çıkaran bulgudur.
İnsan doğasına ilişkin anlayış ve nesnellik	İnsanlar özgür iradeleyle değil, rasyonel olarak hareket ederler ve davranışları dış güçler tarafından şekillenirler. Bilim değerlerden bağımsızdır, bilim insanları değer, düşünce ve inançlardan bağımsız ve nesnel olmalıdır.	İnsanlar anlamı yaratan ve kendi dünyalarını sürekli olarak anlamlandıran toplumsal varlıklardır. Değerler toplumsal yaşamın bütünsel bir parçasıdır, bilim insanlarının değerlerden soyutlanmaları mümkün değildir. Hiçbir grubun değerleri yanlış değildir, sadece farklıdır.	İnsanlar illüzyon ve sömürü tarafından tuzağa düşürülmüş, gerçekleşmemiş de olsa potansiyele sahip olan yaratıcı varlıklardır. Bilim insanlarının değerleri olmalıdır, bazı değer pozisyonları doğru, bazıları yanlıştır.

Tablo 1.1
Pozitivist,
Yorumlayıcı ve
Eleştirel
Yaklaşımların
Karşılaştırılması

Kaynak: Neuman,
2000:85'ten
özetlenerek
uyarlanmıştır.

Feminist araştırmaların amacı, cinsiyet ve iktidar ilişkilerinin toplumsal yaşamın her alanının içine işlemiş olduğunu göstermek, toplumsal bilimde baskın olan erkek yönelimli bakış açısını düzeltmek ve kadınların sesini duyurmaktır.

Modernizm, Aydınlanma döneminde ortaya çıkan temel inanç, değer ve varsayımları ifade eder ve gelecek hakkında iyimserdir. Bilime, teknolojiye, ilerlemeye inanır ve güvenir. Gerçek, güzellik ve ahlak gibi konularda birçok insanın üzerinde uzlaşabileceği standartlar olduğunu ileri sürer. Postmodernizm ise gelecek hakkında kötümserdir, tarihin belirli bir doğru üzerinde ilerlediğine inanmaz ve gelişme anlayışını reddeder. Sürekli ve hızla değişen, bölünmüş, kaos içinde ve karmaşık bir toplumsal dünya anlayışına sahiptir.

Sosyal bilimlerdeki üç temel yaklaşıma ek olarak, özellikle 1980'lerden beri yaygınlaşmaya başlayan Feminist ve Postmodern Yaklaşımın da üzerinde durmak gerekir. **Feminist yaklaşım**, feminist teorilere dayanan ve feminist bilince sahip olan araştırmacılar tarafından benimsenen yaklaşımdır. Feminist araştırmaların amacı cinsiyet ve iktidar ilişkilerinin toplumsal yaşamın her alanının içine işlemiş olduğunu göstermek ve ataerkil toplumsal yapı içinde güçsüz olan kadınları güçlendirmektir. Feminizm, Pozitivizmi erkek egemen bakış açısını yansıttığı için eleştirir. Toplumda baskın olan ataerkil kültürel değer ve inançlar ve erkek araştırmacıların çoğunlukta olmasının bir sonucu olarak feminist olmayan araştırmaların çoğunun cinsiyetçi olduğunu, bu araştırmaların erkeklerin deneyimlerini bütün insanlara genellediğini, erkeklerin sorunlarına odaklandığını ve cinsiyete dayalı rolleri kabul ettiğini ileri sürer. Örneğin feminist olmayan bir araştırmacı bir aileyi incelediğinde erkek düzenli bir iş bulamıyorsa ailede işsizlik sorunu olduğunu söyleyecek, ancak ailedeki kadın düzenli bir iş bulamıyorsa bu durum aynı derecede önemli bir aile problemi olarak görülmecektir. Feminist yaklaşım bu durumun düzeltilmesi için araştırmacıların nesnel olmaması gerektiğini savunur. Araştırmacıların kadın bakış açısından bakması ve kişisel ve toplumsal değişimi sağlayabilmek için eylem yönelimli olması gerektiğini vurgular (Neuman, 2000: 82-83).

Felsefi olarak varoluşçuluğa, nihilizme ve anarşizme ve Hiedegger, Nietzsche, Sartre ve Wittgenstein'in düşüncelerine dayanan Postmodern yaklaşım, sosyal bilimlerle sanat ya da edebiyat arasında bir fark görmez. Araştırmaların betimlemekten başka bir işlevi olamayacağını ve bütün betimlemelerin de birbiriyle aynı değere sahip olduğunu söyler. Bilim insanının yaptığı betimleme, bilim insanı olmayanların yaptığı betimlemelerden daha geçerli ya da daha değerli değildir. Postmodern yaklaşım sosyal teori de dahil olmak üzere bütün örgütlü inanç sistemlerini ve bütün ideolojileri reddeder. Sadece içinde bulunduğumuz yer ve zamanın geçerli olduğunu savunur ve bu nedenle geçmişi ya da başka yerleri incelemeyi reddeder. Yaşamın çok karmaşık olduğunu ve hızlı bir şekilde değiştiğini, bu nedenle de nedenselliğin incelenemeyeceğini savunur (Neuman, 2000:83-84).

Sosyal Bilimlerde Kullanılan Araştırma Yöntem ve Teknikleri

Sosyal bilimlerde, pozitivist ve yorumlayıcı yaklaşıma dayanan iki temel araştırma yöntemi vardır.

Nicel Araştırma Yöntem ve Teknikleri

Toplumsal dünyayı incelemek için doğa bilimlerinde kullanılan yöntemlerin kullanılması gerektiğini savunan Pozitivist yaklaşıma dayanan araştırma yöntemi nicel yöntemdir. Nicel yöntemle yürütülen araştırmalar tümdengelim ilkesi doğrultusunda teori ve hipotezlerle başlar, kavramlar kesin olarak ölçülebilir değişkenler hâline getirilir, veri toplama araçları ayrıntılı olarak belirlenir ve veriler kesin ölçümlerle toplanır. Toplanan veriler istatistiksel yöntemlerle analiz edilir ve değişkenler arasındaki ilişkiler ortaya konarak araştırmanın başlangıcında öne sürülmüş olan hipotezler sınanır. Veri toplama araçları, başka araştırmacılar tarafından da araştır-

manın tekrarlanabilmesini sağlayacak şekilde standarttır. Araştırma bulguları ağırlıklı olarak istatistiksel tablo ve grafiklerle sunulur. Nicel araştırma yöntemiyle yürütülen araştırmalarda araştırmacılar nesneldir ve araştırma bulgularını araştırma evrenine genelleme amacı taşıdıkları için geniş çaplı ve temsili örneklem gruplarıyla çalışırlar. Bu araştırmaların amacı, sayısal olarak ölçülebilen verilerin istatistiksel çözümlemeleri aracılığıyla sosyal olgular arasındaki neden sonuç ilişkilerini ortaya koyarak toplumsal düzenin kanunlarını keşfetmektir (Walliman 2006: 36-52; Neuman 2000:65-70, 123).

Nicel araştırmalarda kullanılan veri toplama teknikleri yapılandırılmış (dene-tilimli) gözlem, anket, yapılandırılmış (denetimli) görüşme, deney, yarı-deney ve surveydir.

- **Yapılandırılmış (denetimli) gözlem**, araştırmacının örnekleme gözlemlerken neyin, nerede, ne kadar süre gözlemleneceğini, nelere dikkat edilmesi gerektiğini ve gözlemlerin nasıl kaydedileceğini belirten *gözlem çizelgelerinin* kullandığı, böylece bilgi toplama yolunun denetim altında tutulduğu gözlemdir.
- **Anket**, önceden hazırlanmış olan soruların cevaplayıcılara posta ile gönderilmesini, veya telefonla, internet üzerinden ya da yüz yüze sorulmasını içeren bir veri toplama tekniğidir. Anketlerde soruların yazılı olduğu forma *soru kağıdı* veya *anket formu* adı verilir.
- **Yapılandırılmış görüşme**, araştırmacının önceden belirlenmiş olan ve standart bir *görüşme formunda* yazılı bulunan soruları, örneklemdaki bireylere yüz yüze sorduğu veri toplama tekniğidir.
- **Deney**, önceden belirlenen hipotezlerin sınanması amacıyla, değişkenler arasındaki ilişkilerin dış faktörlerin tamamen kontrol altına alındığı bir ortamda incelenmesidir. Deneylerde özellikleri birbiriyle aynı olan bir *deney grubu*, bir de *kontrol grubu* bulunur. Deney grubu bağımsız değişkenin etkisine tabi tutulur ve ortaya çıkan sonuçlar kaydedilir. Kontrol grubuna ise hiçbir müdahalede bulunulmaz. Deney grubundan elde edilen sonuçlar, kontrol grubunun sonuçları ile karşılaştırılır ve aradaki fark incelenir. Böylece deneyde kullanılan bağımsız değişkenin neden olduğu sonuçlar ortaya konmaya çalışılır.
- **Yarı-Deney**, deney gibi hipotez sınamayı amaçlayan ama dış faktörlerin tamamen kontrol edilmediği ortamlarda yapılan çalışmalardır. Yarı-deneylerde, kontrol grubu araştırmacı tarafından deneyin başlangıcında oluşturulmaz. Deney grubundaki sonuçlar gözlemlendikten sonra deney grubuna benzer özellikler gösteren ama laboratuvar ortamı dışında bulunan bir grup seçilir ve deney grubunun sonuçları bu gruba karşılaştırılır (Robson, 2000: 46-47).
- **Survey**, araştırma evrenini temsil edecek bir örnekleme (temsili örneklem) sahip olan, standart veri toplama araçları kullanan ve verilerin sistemli bir şekilde toplandığı ve *verilerin birden çok veri toplama tekniği ile toplandığı* araştırmalardır. Bu nedenle survey bir veri toplama tekniğinden çok bir araştırma deseni olarak kabul edilir (De Vaus, 1990: 3).

Nicel yöntemle yürütülen araştırmalar, araştırmacının başında oluşturulmuş olan hipotezleri sınamak amacıyla geniş çaplı örneklemlerden nicel veriler toplayan, bu verileri istatistiksel olarak çözümleyen ve bulgularını genelleme amacı taşıyan araştırmalardır.

Anket tekniğinde sorulacak sorular kapalı uçlu, açık uçlu ya da hem kapalı hem de açık uçlu olabilir. Kapalı uçlu soru, cevap şıklarının önceden belirlendiği ve veri toplanacak bireylerin bu şıklardan birini seçmesinin istendiği sorulardır. Açık uçlu sorular ise sadece soru cümlesinin yer aldığı, cevabın tamamen veri toplanacak olan bireye bırakıldığı sorulardır.

Deneyin amacı, belirli sonuçların sadece bağımsız değişkenin etkisiyle meydana geldiğini, bu bağımsız değişkenin etkisi ortadan kaldırıldığında aynı sonuçların ortaya çıkmadığını göstermektir.

Bu tekniklerin kendi aralarında farklılıklar olmakla birlikte, nicel araştırmalarda kullanılan veri toplama araçlarının hepsi standartlaştırılmış veri toplama araçlarıdır.

DİKKAT

Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri

Toplumsal eylemlerin ancak anlaşılıp yorumlandıktan sonra soyut olarak açıklanabileceğini savunan Yorumlayıcı yaklaşıma dayanan araştırma yöntemi, nitel yöntemdir. Nitel araştırma yönteminin uygulandığı araştırmalarda sosyal olgular içinde bulundukları sosyal bağlam içinde değerlendirilir, olgular arasındaki nedensel ilişkileri açıklamak yerine sosyal eylemin arkasındaki nedenleri, sosyal aktörlerin bakış açılarını anlamak ve yorumlamak amaçlanır. Başka bir deyişle *nitel araştırmaların amacı, insanların doğal ortamlarında anlamı ve sosyal gerçekliği nasıl oluşturduklarını anlamak, sosyal olguları derinlemesine ve ayrıntılı bir şekilde betimlemek ve sosyal olgu ve olayları ve aralarındaki karmaşık ilişkiyi kendi bağlamı içinde yorumlamaktır*. Bu nedenle nitel araştırmalar hipotezle başlamaz. Araştırma problemi, nicel yöntemdeki kadar kesin bir şekilde oluşturulmaz. Tümevarım ilkesi doğrultusunda araştırmacı verilerini toplar ve topladığı veriler ışığında araştırma problemini yeniden gözden geçirebilir. Yorumlayıcı yaklaşıma göre bütün, parçaların toplamından daha fazlasını ifade ettiği ve toplumsal gerçeklik değişkenlere indirgenemeyecek kadar karmaşık olarak görüldüğü için nitel araştırmalarda kavramlar, nicel yöntemdeki gibi ölçülebilir değişkenlere indirgenmezler, değişkenler yerine temalar, motifler, sınıflandırmalar kullanılır ve sosyal olgular parçalara ayrılarak değil, bütünlüğü içinde incelenirler. Nitel yöntem araştırma konusu olan sosyal olguyu örneklemdeki bireylerin gözünden görerek anlamayı gerektirdiği için araştırmacıların örneklemdeki kişilerle yakın bir etkileşime girmesini gerektirir. Bu nedenle standartlaştırılmış veri toplama araçları kullanılmaz, veri toplama aracı, araştırmacının kendisi ve kurduğu etkileşimdir. Bu nedenle de veri toplama süreci özgündür ve başka araştırmacılar tarafından tekrarlanmaya uygun değildir. Nitel yöntemin uygulandığı araştırmalar bulguları genelleme ve toplumsal olgular hakkında tahminde bulunma amacı taşımazlar, bu nedenle de veriler temsili olmayan ve nicel araştırmalardakilere oranla daha küçük olan örneklem gruplarından toplanır. Toplanan veriler nicel yöntemde olduğu gibi sayısallaştırılmaz, detaylılığını, derinliğini ve çeşitliliğini gösterecek şekilde sunulur (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 39-48; Neuman, 2000:123).

DİKKAT

Sosyal olguların karşılıklı etkileşim içinde, değişken, çeşitli, karmaşık ve belirsiz olduğunu, bu nedenle aralarındaki ilişkiyi tam olarak belirlemenin mümkün olmadığını savunan Yorumlayıcı yaklaşıma dayanan nitel araştırmalar bu nedenle nedensellik ilişkisine önem vermez, tahmin ve genelleme amacı taşımaz.

Nitel araştırmalarda veriler derinlemesine görüşme, odak grup görüşmesi, yapılandırılmamış (denetimsiz) gözlem, yarı-yapılandırılmış gözlem, yaşam öyküsü, sözlü tarih, örnek olay incelemesi, doküman incelemesi gibi yollarla toplanır. Nitel araştırmalarda kullanılan veri toplama araçları standartlaştırılmamış araçlardır.

- **Derinlemesine görüşme**, örneklemdeki kişilerin araştırma problemiyle ilgili düşünce, görüş ve deneyimleriyle ilgili bilgi toplanmak istendiğinde kullanılan, az sayıda insanla görüşülüp çok ayrıntılı ve derinlemesine bilgi elde edilmeye çalışılan ve standart bir görüşme formunun kullanılmadığı bir veri toplama tekniğidir.
- **Odak grup görüşmesi**, araştırmacı tarafından belirli kriterlere göre seçilerek, önceden belirlenmiş bir konuyu tartışmak üzere bir araya gelmiş olan bir grup insanla yapılan ve standartlaştırılmış veri toplama araçlarının kullanılmadığı görüşmelerdir.

Odak grup görüşmesi, bireysel görüşmelerde elde edilemeyecek, sadece grup etkileşimi sonucunda ortaya çıkacak verileri elde etmek için kullanılır.

- **Yapılandırılmamış (denetimsiz) gözlem**, gözlem çizelgesi gibi standart bir veri toplama aracının kullanılmadığı gözlemdir. Yapılandırılmamış gözlem, katılımcı ve katılımsız olmak üzere ikiye ayrılır. Araştırmacının çalıştığı konuyla ilgili kültürün içine girip gözlemlediği grubun bir parçası olmaya çalıştığı gözlem **katılımcı gözlem** olarak, araştırmacının gözlemlediği grubun bir üyesi hâline gelmediği, araştırmacı kişiliğini koruduğu ve gözlem konusunu dışarıdan gözlemlediği gözlem tekniği ise **katılımsız gözlem** olarak adlandırılır.
- **Yarı-yapılandırılmış gözlem**, önceki çalışmalarda ortaya çıkan davranışların tekrarlanıp tekrarlanmadığını gözlemeye yönelik olan, genellikle bir gözlem formunun kullanıldığı gözlemdir (Yıldırım ve Şimşek 2005:172).
- **Yaşam öyküsü**, bir araştırma probleminin taşıyıcısı olan bireylerin bir birim olarak ele alınması ve yaşam süreçlerinin ince ayrıntılarına inilerek ilgilenilen olgu ya da olayın somut bir içerik ve bir örnek olay üzerinde araştırılmasıdır (Sencer ve Sencer, 1978:248).
- **Örnek olay incelemesi (Vaka çalışması)**, sosyal olgu ya da olayın kendi bağlamı içinde, çeşitli veri toplama teknikleriyle bilgi toplanarak empirik ve bütüncül olarak incelenmesidir. Örnek olay çalışmalarında nicel ya da nitel veri toplama teknikleri kullanılabilir, ama derinlemesine inceleme yapmayı içerdiği için genellikle nitel veri toplama tekniklerinden yararlanır (Walliman, 2006:45-46).
- **Doküman incelemesi**, araştırma konusu hakkında bilgi içeren kitaplar, gazete ve dergiler, raporlar, kayıtlar, yazışmalar, yönergeler, tutanaklar, günlükler, hatıratlar, özel mektuplar gibi yazılı materyallerin uygun çözümleme teknikleriyle çözümlenmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2005:188-189).

Nicel yöntemle yürütülen araştırmalar tümdengelim ilkesi doğrultusunda teori ve hipotezlerle başlar ve toplanan verilerin istatistiksel analizleri yardımıyla araştırmanın başında oluşturulan hipotezleri sınarlar. Nitel araştırmalarda ise araştırma hipotezle başlamaz, tümevarım ilkesi doğrultusunda alandan elde edilen verilerin çözümlenmesinden sonra hipotez ve teori geliştirilir.

DİKKAT

Nicel ve nitel yöntemlerin güçlü ve zayıf yönlerinin neler olduğunu düşününüz.

SIRA SİZDE

Yöntemsel Çoğulculuk

Nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanılıp kullanılamayacağına ilişkin iki farklı görüş vardır. Birinci görüşe göre farklı yaklaşımlara dayandıkları ve bu yaklaşımların dayandıkları felsefi varsayımlar farklı olduğu için nicel ve nitel araştırma yöntemleri bir arada kullanılamaz. İkinci görüş ise nicel ve nitel araştırma yöntemlerini, bilgi toplamanın iki farklı yolu olarak görür ve bütünleştirilebileceklerini savunur. Bu görüşe yöntemsel çoğulculuk adı verilir. Yöntemsel çoğulculuğu benimseyen araştırmacılar öncelikli olarak bu yöntemlerden birini benimseyebilir, bununla birlikte bulgularını desteklemek ya da yorumlarını güçlendirmek için diğer yöntemin veri toplama tekniklerini de kullanabilirler. Yöntemsel çoğulculuğa göre bir yöntemle yapılmış araştırmaların sonuçlarının doğruluğunu diğer yöntemle kontrol etmek için nicel ve nitel yöntemleri işbirliği içinde kullanılabilir. Nitel araştırmalar, nicel araştırmalarda ortaya konan nedensel ilişkilerin anlaşılmasını sağlayabilir, ayrıca nicel araştırmalarla sınanmak üzere nitel araştırmalarla hipotezler geliştirilebilir (Bryman, 1988:4-5; Haralambos vd., 1995: 856).

Sosyoloji Araştırmalarında Sorulan Soru Türleri

Kullanılan yöntem ne olursa olsun, sosyologlar araştırmalarında çeşitli sorular sorar ve bu soruları cevaplamaya çalışırlar. Sosyologların araştırmalarında sordukları sorular olgusal sorular, karşılaştırma soruları, geliştirme soruları ve teorik sorular olarak sınıflandırılabilir. **Olgusal sorular** (ya da deneysel sorular) olarak adlandırılan sorular örneğin “internet kullanıcılarının eğitim düzeyi nedir?”, “köyden kente göç eden ailelerin kente uyum sağlama sürecinde en sık görülen problemler nelerdir?” gibi sorular olabilir. Ancak olgusal sorularla bu durumun sadece bu topluma özgü sıra dışı bir durum mu yoksa başka toplumlarda da görülen olağan bir durum mu olduğu konusunda bilgi elde etmek mümkün değildir. Bu gibi bilgiler edinmek için sosyologlar örneğin “Türkiye’deki internet kullanıcıları ile Fransa’daki internet kullanıcılarının eğitim düzeyleri ne kadar farklıdır?” gibi **karşılaştırmalı sorular** sorarlar. Ancak bu sorular da sadece içinde bulunduğumuz çağa ilişkin bilgiler sağlar, bu toplumların bugünü ile geçmişleri arasındaki farklılıkları ortaya koymazlar. Bu farklılığı ortaya koymak isteyen sosyologlar, örneğin “Türkiye’de nüfusun eğitim düzeyi son 60 yıl içinde nasıl bir değişiklik göstermiştir?” ya da “İlk hastaneler nasıl ortaya çıkmış ve nasıl şimdiki hâllerine dönüşmüşlerdir?” gibi **gelişimsel sorular** sorarlar. Olgusal incelemeler, verilerin toplanıp birtakım şeylerin nasıl meydana geldiğini açıklamaya çalışan araştırmalardır ama sosyologlar için veri toplamak yeterli değildir. Olguların ne anlama geldiğini anlamak için de sosyologlar **teorik sorular** sorarlar (Giddens, 2008:111-112).

Tablo 1.2
Sosyologların
Sordukları Soru
Tipleri

Kaynak: Giddens, A.
(2008) Sosyoloji.
İstanbul: Kırmızı
Yayımları. Sf: 112

Olgusal Soru	Ne oldu?	1980’lerden beri İngiltere’de okullarda kızlar oğlanlardan daha başarılı eğitimsel sonuçlara ulaşmaktalar.
Karşılaştırma Sorusu	Bu her yerde oldu mu?	Bu küresel bir olgu muydu yoksa sadece İngiltere’de ya da İngiltere’nin belirli bir bölgesinde mi oldu?
Gelişimsel Soru	Bu zaman içinde tekrarlandı mı?	Kızların eğitimsel başarılarının zaman içindeki örüntüleri nelerdir?
Teorik Soru	Bu olgunun altında yatan nedir?	Okullarda kızlar neden daha iyi bir performans gösteriyorlar? Bu değişmeyi açıklamak için hangi etkenlere bakmalıyız?

Özet

Sosyolojik bakış açısının ne olduğunu açıklamak.
Sosyolojik bakış açısı, olgu ve olayları kendi kişisel deneyimlerimize veya sağduyumuza dayanarak değil, sosyolojinin bulguları ışığında değerlendirmek, günlük yaşamımızda anladığımızı ya da bildiğimizi zannettiğimiz şeyleri yeniden incelemek, toplumsal koşulların bireylerin yaşamlarını nasıl etkilediğini ve belirlediğini görmek, bireysel sorunların ardındaki toplumsal nedenleri, yani özel olanın içinde genel olanı görmek demektir.

Sosyolojiyi tanımlamak ve sosyolojinin temel kavramlarını sıralamak.

Sosyoloji, geleneksel toplumdaki modern topluma dönüşümü anlamaya yönelik çabalardan doğmuş olan, toplumların yapılarını ve değişimlerini anlamaya çalışan, toplumu, toplumsal etkileşimi, bireyle toplum arasındaki ilişkiyi, toplumsal kurumların yapılarını ve birbirleriyle ilişkilerini bilimsel olarak inceleyen bir sosyal bilimdir. Sosyolojinin temel kavramlarından başlıcaları içinde toplum, toplumsal davranış, toplumsal olgu (toplumsal gerçeklik), toplumsal yapı, toplumsal kurum, toplumsal değişim, grup, benlik, statü, toplumsal rol, değer, norm ve toplumsallaşma sayılabilir.

Bir bilim olarak sosyolojinin nasıl ortaya çıktığını özetlemek ve sosyolojiyi diğer sosyal bilim disiplinleriyle karşılaştırmak.

18. yüzyıl sonlarından itibaren Fransız İhtilali ve Endüstri Devrimi'nin etkisiyle yaşanan büyük toplumsal dönüşümler, dönemin düşünürlerinin toplumun yapısı, değişimi ve geleceğiyle ilgili önemli sorular sormalarına neden olmuş ve toplumla ilgili sorulara doğa bilimlerinin kullandığı yöntemleri kullanarak cevap bulma çabaları, bir pozitif bilim olarak sosyolojinin doğmasını sağlamıştır. Psikoloji, bireysel davranışı incelediği ve analiz birimi olarak bireyi ele aldığı için, antropoloji sadece kültür üzerinde durduğu ve genellikle uzak ve geçmiş toplumları incelediği için, ekonomi ve siyaset sadece birer toplumsal kurumu inceledikleri için, tarih ise olguların sadece belirli bir dönemdeki halini incelediği için sosyolojiden farklıdır. Bununla birlikte sosyoloji diğer disiplinlerden, diğer disiplinler de sosyolojiden faydalanırlar.

Bilim ve yöntem kavramlarını tanımlamak ve bilimsel araştırmanın aşamalarını özetlemek.

Bilim, gözlenebilir ve deneysel bir konusu olan, doğrudan ve sistematik yoldan elde edilen ve empirik kanıtları temel alan bilgi ve bu bilgiyi üretme sistemidir. Bilimsel yöntem, bilimsel bilgiye ulaşmak için bilimsel prosedürün ve kuralların uygulanmasıdır. Bilimsel araştırmanın aşamaları araştırma konusunun seçilmesi ve araştırma probleminin belirlenmesi, araştırma için uygun araştırma tipi, yöntem ve tekniklerin seçilmesi, araştırmanın evreninin belirlenmesi ve örneklem seçimi, veri toplama, veri analizi, bulguların yorumlanması ve rapor yazımıdır.

Doğa bilimleri ile sosyal bilimleri karşılaştırmak.

Doğa bilimlerinde dış koşulların kontrol edilebileceği laboratuvar ortamında inceleme ve deney yapmak, konularıyla ilgili genellemelerde ve tahminlerde bulunmak, karmaşık ve değişken toplumsal olayları ve kendi iradesi olan insanları inceleyen sosyal bilimlerde olduğundan daha kolaydır. Doğa yasalarının toplumsal yasalardan daha kesin olması, doğa bilimlerinde incelenen nesnelerin sosyal bilimlerdeki gibi etkilenme olasılıklarının olmaması ve doğa bilimlerinde ölçüm yapmanın sosyal bilimlerden daha kolay olması da aralarındaki temel farklılıklardandır.

Sosyal bilimlerde kullanılan temel yaklaşımları karşılaştırmak.

Pozitivist yaklaşım, toplumsal gerçekliklerin fiziksel gerçeklikler gibi insan etkileşiminden bağımsız olarak var olduğunu, bu nedenle dışarıdan gözlemlenerek incelenebileceğini ve bilimin değerlerden bağımsız olduğunu, toplumsal dünyanın fiziksel dünyadan farklı olmadığını, bu nedenle toplumsal dünyayı incelemek için de doğa bilimlerinde kullanılan yöntem ve tekniklerin uygulanması gerektiğini savunur. Pozitivist yaklaşıma göre sosyal bilimin amacı toplumsal olgular arasında insanlardan bağımsız olarak var olan nedensellik ilişkilerini açıklamaktır ve bu amaca ulaşmak için doğa bilimlerindeki deney ve gözlem gibi teknikler kullanılmalıdır. Yorumlayıcı yaklaşım, doğal gerçekliklerle toplumsal gerçek-

liklerin aynı yöntemle incelenemeyeceğini savunur, çünkü doğal dünya insan etkileşiminden bağımsız olarak var olduğu halde, toplumsal dünyanın insanların anlamlı ve amaçlı eylemleri ile kurulduğunu, toplumsal gerçeklerin sabit ve durağan olmadıklarını ileri sürer. Bu nedenlerle doğa bilimlerindeki gibi genel geçer toplumsal yasalara ulaşamayacağını savunur ve genelleme amacı taşımaz. Bu yaklaşıma göre sosyal bilimlerin amacı açıklamaya yönelik nedensellik ilişkilerini ortaya koymaya değil, insanların anlamı nasıl ürettiklerini keşfetmek, toplumsal yaşamı ve toplumsal eylemi anlamak ve yorumlamaktır. Eleştirel Yaklaşım, Pozitivist ve Yorumlayıcı yaklaşımı eleştirir ve ikisinin de bazı özelliklerini taşır. Bu yaklaşıma göre toplumsal ilişkilerin altında ilk anda görünmeyen, örtülü olan çatışma ve çelişkiler vardır ve mevcut sosyal gerçeklik bu çatışmaların sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal bilimin amacı, toplumsal gerçekliğin altındaki mekanizmaları, çatışma ve çelişkileri ortaya koymak, böylece toplumsal ilişkileri eleştirmek ve dönüştürmektir. Feminist araştırmaların amacı, cinsiyet ve iktidar ilişkilerinin toplumsal yaşamın her alanının içine işlemiş olduğunu göstermek, toplumsal bilimde baskın olan erkek yönelimli bakış açısını düzeltmek ve kadınların sesini duyurmaktır. Postmodern yaklaşım, bilimi sanattan ya da edebiyattan ayrı görmez, sosyal teori de dahil olmak üzere bütün örgütlü inanç sistemlerini, bütün ideolojileri reddeder ve nedenselliğin incelenemeyeceğini savunur.

Sosyal bilimlerde kullanılan araştırma yöntem ve tekniklerini özetlemek.

Pozitivist yaklaşıma dayanan nicel araştırma yöntemi, sosyal olgular arasındaki neden sonuç ilişkilerini ortaya koyarak sosyal yaşamı düzenleyen kanunları açıklamaya çalışan araştırmalarda kullanılan yöntemdir. Bu yöntemin uygulandığı araştırmalar tümdengelim ilkesi doğrultusunda hipotezlerle başlar, verileri sayısallaştırır, istatistiksel yöntemlerle çözümler ve değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koyarak hipotezleri sınarlar. Bulgularını araştırma evrenine genellemek ve sosyal olguları tahmin etmek amacını taşıdıkları için geniş çaplı örneklem gruplarıyla çalışırlar. Nitel araştırmalarda tümevarım ilkesi benimsenir, araştırma hipotezle başlamaz, alandan elde edilen verilerin çözümlemesinden sonra hipotez ve teori geliştirilir. Nicel araştırmalarda veriler, yapılandırılmış görüşme, deney, yarı-deney ve anket gibi standartlaştırılmış veri toplama araçları ile toplanır. Nitel araştırma yöntemi, sosyal olguları içinde bulundukları sosyal bağlam içinde değerlendiren, sosyal aktörlerin bakış açılarının anlaşılmasını ve yorumlanmasını içeren yöntemdir. Nitel araştırmalar bulgularını genelleme ve sosyal olguları tahmin etme amacı taşımaz ve nispeten küçük örneklem gruplarından veri toplarlar. Nitel araştırmalarda veriler yapılandırılmamış görüşme, odak grup görüşmesi, yapılandırılmamış (katılımcı veya katılımsız) ve yarı-yapılandırılmış gözlem, yaşam öyküsü, örnek olay ve doküman incelemesi gibi veri toplama yöntemleriyle elde edilir ve standartlaştırılmış veri toplama araçları kullanılmaz.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi, sosyolojik düşünmenin bireye sağlayacağı kazanımlardan biri **değildir**?

- Kişisel sorunların arkasındaki toplumsal sorunları görebilme
- Dünyanın şimdi olduğundan daha farklı bir dünya olabileceğini görme
- Bildiğimizi zannettiğimiz şeyleri yeniden inceleme
- Kesin olduğu iddia edilen görüşleri çözümleme ve sorgulama alışkanlığı kazanma
- Sahip olduğumuz bilgileri düzelterek kesin doğruları öğrenme

2. Toplumı oluşturan temel gruplardan ve toplumsal kurumlardan meydana gelen kalıcı, sürekli ve örgütlü ilişkilere ne ad verilir?

- Toplumsal rol
- Statü
- Toplumsal yapı
- Toplum
- Toplumsal davranış

3. Bir davranışın toplumsal davranış olarak kabul edilebilmesi için aşağıdakilerden hangisinin gerçekleşmesi gerekir?

- En az üç kişi tarafından yapılması
- Başkalarının davranışlarına yönelik olarak yapılması
- Toplum tarafından onaylanması
- Bireyin toplumsal rollerine uygun olması
- Bir sefere özgü olmaması, sürekli tekrarlanması

4. Toplumsallaşma ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi **yanlıştır**?

- Doğumla başlar ve ölene dek sürer.
- Benliğin gelişmesini sağlar.
- Kültürün nesilden nesle aktarılmasını sağlar.
- Bireyin üyesi olduğu toplumun kültürü, norm ve değerleri öğrenmesi sürecidir.
- Toplumsallaşmanın gerçekleşmemesi birey açısından büyük problemler yaratmaz.

5. Aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- Değerler, davranışlarımızı yargılamak ve hayattaki amacımızı seçerken başvurduğumuz standartlardır.
- Farklı toplumların değerleri birbirlerinden farklı olabilir.
- Normlar, belirli durumlarda insanların nasıl davranmaları gerektiği konusunda yaptırımı olan beklentilerdir.
- Vatanseverlik bir değer, İstiklal Marşı çalınırken ayağa kalkmak ise bir normdur.
- Yaptırımları hafif olan halk yordamları norm değildir.

6. Aşağıdaki tanımlardan hangisi bilim kavramına ait **değildir**?

- Bilim, sistemli ve organize edilmiş bilgiler bütünü ve teknik yöntemdir.
- Bilim hem bir düşünme yöntemi, hem de bir bilgi edinme yoludur.
- İster gözlenebilsin ister gözlenemesin, bütün doğal ve toplumsal olgular bilimin konusunu oluşturur.
- Bilimin amacı, doğruluğu ispatlanmış ilişkileri genellemeler, yasalar ve teoriler haline getirerek gelecekle ilgili çıkarımlarda, tahminlerde bulunmaktır.
- Bilim hem bilgiyi üreten sistemin hem de bu sistemin ürettiği bilginin adıdır.

7. Aşağıdaki tanımlardan hangisi **yanlıştır**?

- Teori, bilgiyi nasıl biriktireceğimizi ve nasıl anlamlandıracağımızı gösteren, gözlemlenebilir bir olgunun nedenlerini açıklamaya yönelik birbiriyle ilişki kavramlar sistemidir.
- Araştırmada incelediğimiz değişkenler arasında olduğunu varsaydığımız ilişkiye ilişkin sınanabilir ifadeler hipotez olarak adlandırılır.
- Doğru olduğu kabul edilen ve sınanmak için oluşturulmayan yargı ve genellemeler varsayım olarak adlandırılır.
- İki ya da daha çok kavram arasındaki ilişki hakkındaki yargıyı ifade eden cümlelere önerme adı verilir.
- Nedensel ilişkilerde neden olan değişken bağımlı değişken olarak adlandırılır.

8. Aşağıdakilerden hangisi doğa bilimleri ile sosyal bilimler arasındaki **temel** farklılıklardan biri **değildir**?

- Doğa bilimleri doğal olgular hakkında daha kesin tahminlerde bulunabilir ama sosyal bilimlerde sosyal olgular ve insan davranışı hakkında kesin tahminlerde bulunmak daha zordur.
- Sosyal bilimlerde ölçüm yapmak doğa bilimlerinden daha kolaydır çünkü mikroskop, teleskop gibi aygıtlar kullanmadan gözlem yapılabilir.
- Doğa bilimlerinde kesin doğa yasaları varken, toplumsal olaylar insan davranışlarıyla sürekli değiştirilebilecekleri için sosyal bilimlerde yasalar doğa bilimlerindeki kadar kesin değildir.
- Doğa bilimlerinde bilim insanı, incelediği nesnelere müdahalede bulunamaz ve onları etkileyemez ama sosyal bilimlerde araştırmacıların araştırma konusu olan insanları etkileme ihtimalleri vardır.
- Doğa bilimlerinde nesnel olmak, sosyal bilimlerde nesnel olmaktan daha kolaydır.

9. Aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- Pozitivist yaklaşım, toplumsal olguların doğal olgular gibi ele alınıp incelenebileceğini savunur.
- Yorumlayıcı yaklaşım, nedensel açıklamayı değil, derinlemesine betimlemeyi, anlamayı ve yorumlamayı amaçlar.
- Eleştirel yaklaşım, toplumsal ilişkileri eleştirmeyi ve dönüştürmeyi amaçlar.
- Feminist yaklaşım, toplumsal ilişkilerdeki cinsiyetçi iktidar yapısını dönüştürmeyi amaçlar.
- Postmodern yaklaşım çağdaş toplum hakkında bilgi toplayarak toplumsal ilerlemenin gerçekleştirilebilmesi için yeni ideolojiler geliştirmeyi amaçlar.

10. Aşağıdakilerden hangisi sosyolojik araştırmalarda sorulan soru türlerinden biri **değildir**?

- Gelişimsel soruları
- Olgusal sorular
- Teorik sorular
- Karşılaştırmalı sorular
- Odaklama soruları

Yaşamın İçinden

“

Fiziğin, kimyanın, astronominin ilgilendiği konular, sıradan insanların günlük deneyimleri çerçevesine girmez ve ancak milyonlarca dolarlık özel aletlerle, radyo teleskoplarla, elektron mikroskoplarıyla gözlemlenebilir. Bu nedenle bu bilimlerin konuları bilim dalının ve bilim insanlarının tekelindeki mülkler gibidir, onları ancak bilim adamları görebilir ve inceleyebilirler, bu konularda uzman olmayan insanlar bu alanlardaki bilim insanlarının verdiği eğitim olmadan bu konularda herhangi bir fikir sahibi olamaz ve bir kaniya varamazlar. Bu nedenle de bu bilimlerde bilim insanlarının uzman olmayan insanların görüşleriyle, kamuoyuyla ya da sağduyuyla yarışmaları gerekmez. Sosyolojinin çalışma alanında ise radyo teleskoplar ya da elektron mikroskopları gibi araçlar kullanılmaz. Sosyolojik bulgular, sıradan insanların günlük yaşamlarında yaşadıkları deneyimlerden sağlanır. Doğal olarak sosyolojinin incelediği olay ve olgular, sosyolojik olarak ele alınmadan önce zaten herkes tarafından yaşanmıştır ve herkes sosyolojinin konusuyla, yani günlük yaşamlarındaki deneyimleri hakkında sağduyuya dayalı bir bilgiye sahiptir. Örneğin aile, din, istihdam, akrabalık ve komşuluk ilişkileri gibi çeşitli konularda herkesin deneyimleri vardır. Bu nedenle sosyolojinin fizik, kimya, biyoloji gibi bilimlerden farklı olarak konusu üzerinde tekeli bir hâkimiyeti yoktur. Sağduyu, hayatımızdaki günlük işlerimizi yürütmek için yararlandığımız, sistematik olmayan, zengin ama dağınık ve bağlantıları belirsiz olan bilgidir. Başka bir deyişle sağduyu, herkesin hayat hakkında sahip olduğu ham bilgidir (Bauman, 2004:16-20). Eğer sosyoloji günlük yaşamımızda yaşadıklarımızla, insan deneyimleriyle ilgileniyorsa, sosyolojiyi herkesin kullandığı gündelik hayata ilişkin bilgiden, yani sağduyudan ayıran şey nedir? Sağduyu ile sosyolojinin insan deneyimlerini ele alışları arasındaki fark, konuyu ele alış biçiminden ve bakış açısından kaynaklanır. Bu farklılıkları dört başlıkta özetlemek mümkündür:

- **Sistemli gözlemlere dayanma ve sorumlu konuşma:** Sosyoloji, empirik bir bilimdir. Bu, sonuçların sistematik gözlemlerin sonucuna dayanması gerektiği anlamına gelir. Sosyologlar araştırma yaparken çeşitli yöntemler kullansalar da sosyolojinin empirik bir zemine sahip olması, sosyolojik bulguları sağduyudan ayırır (Anderson, 2006:7). Sosyoloji, sağduyudan farklı olarak, bilimin bir vasfı olduğu kabul edilen sorumlu ko-

nuşma kurallarına uyar. Bu, sosyologların kendi inançlarından kaynaklanan fikirleri bilimsel bulgular olarak göstermekten sakınmaları anlamına gelir. Sosyologlar, bilim insanlığı mesleğinin gereği olarak içtenlikle savundukları fikirler olsa bile bunları bilimsel bulgular gibi göstermez ve sınanmamış, tahmin niteliğindeki önermelerle kanıtlanmış bulguları birbirinden ayırmaya büyük özen gösterirler (Bauman, 2004:21).

- **Yargı oluşturmak için materyalin çıkarıldığı alanın büyüklüğü:** Sosyolog olmayan insanlar, kendi yaşam dünyalarında yaptıkları şeylere, sahip oldukları amaçlara ve karşılaştıkları insanlara dayanarak yargıda bulunurlar. Ancak yalnızca kişisel yaşamımıza, kişisel deneyimlerimize dayanan yargılar büyük ihtimalle kısmi ve tek yanlı

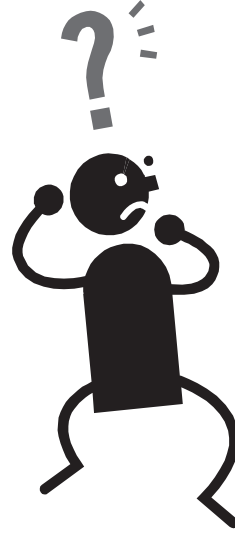

yargılar olacaktır. Bu kısmilik ve tek yanlılık ancak sosyolojinin yaptığı gibi, kişisel hayat deneyimlerinin diğer insanların deneyimleriyle bir araya getirilmesi ve karşılaştırılmasıyla çözülebilir. Böylece bireysel hayat hikâyeleri ile sosyal (toplumsal) süreçler arasında var olan sıkı bağ görülebilir. Sosyolojik düşünmeyen bireyler bu bağın farkında olmayabilir ve bu bağı denetleyemezler (Bauman, 2004:21-22).

- **İnsan gerçekliğine anlam verme biçimi:** İnsanlar yaşadıklarının, yaptıklarının, dünyada olup bitenlerin bireylerin bilinçli eylemleri, istek ve amaçları sonucunda meydana geldiğini düşünürler. Hoşlarına giden olayların arkasında birilerinin iyi niyetinin, hoşlanmadıkları olayların arkasında da kötü birilerinin kötü niyetinin yattığını düşünürler. Sosyologlar, dünyayı böyle kişiselleştirilmiş bir şekilde algılamazlar ve gözlemlerini bireysel failler ve eylemler yerine insanlar arasındaki bağımlılık ağlarına dayandırır (Bauman, 2004:22-24). Sosyoloji, yaşamlarımızdaki olayların büyük ölçüde tarihsel ve toplumsal güçler ve ilişkiler tarafından belirlendiğini gösterir (Giddens, 2008:38). Çoğumuz dünyayı kendi yaşadığımız şekliyle görürüz, sosyoloji ise bizim neden olduğumuz gibi olduğumuz ve neden davrandığımız gibi davrandığımız hakkında çok daha geniş bir bakış açısını benimsememiz gerektiğini ortaya koyar. Doğal, iyi, doğru ve kaçınılmaz olarak gör-

düklerimizin doğal, iyi, doğru ve kaçınılmaz olmayabileceğini gösterir (Giddens, 2008:38).

- **Bildik olanı bilmedikleştirme:** Gündelik hayatımızda hareketlerimizin çoğu alışlagelmiş ve tekdüze hareketlerdir. Bu hareketleri sorgulama ya da çözümleme gereği duymayız. Bu nedenle

sağduyumuzu da sorgulamayız. İnsanlar “her şeyin ve herkesin her zamanki gibi” olduğunu kabul ettikleri sürece sorulacak hiçbir soru yoktur. Alışkanlıklardan kaynaklanan bu aşinalık, sorgulayıcılığın, eleştirinin, değişimin ve yenilik arayışının önünde bir engeldir. Sosyoloji bu engeli aşarak günlük yaşamı masaya yatırır, bildik gibi görünen konuları inceleyerek, sorgulayarak, eleştirerek bilmedikleştirir. Bunu küçük bir öyküyle açıklayalım: Kırkayak, kırk ayağının hepsini rahatça kul-

lanarak yürüyüş yapıyormuş. Karşısına çıkan bir arkadaşı, “ne kadar dikkatlisin” demiş, “her zaman yürümeye üçüncü ayağıyla başlıyorsun, hiçbir zaman yirmi birinci ayağından önce sekizinci ya da otuz altıncıdan önce yirmi dördüncüyü atmıyorsun”. Bunu duyan kırkayak, “öyle mi, hiç farkında değildim” demiş ve hangi ayağını hangi sırayla attığına dikkat etmeye çalışırken bir adım bile atamaz hale gelmiş ve dengesini kaybedip düşmüş. Kipling’in yazdığı bu öyküde öz bilinç kazanan kırkayak gibi, gündelik yaşamdaki rutini bozmak, yaptığımız ama farkında olmadığımız davranışları sorgulamak herkesin hoşuna gitmeyebilir. İnsanlar şimdiye kadar bildikleri ve gurur duydukları bir takım şeylerin sorgulanması, bazen de değerini kaybetmesi nedeniyle üzülebilir ya da kızabilirler. Ancak bilmedikleştirmenin önemli faydaları vardır. Bunu yaşayan birey artık hayatını daha bilinçli ve daha özgür yaşayacaktır (Bauman, 2004:24-25). Sosyoloji, sosyoloji öğrencilerinin ufkunu genişletir, gözlem becerilerini keskinleştirir ve analitik becerilerini güçlendirir (Vander Zanden, 1996:xv).

Kişisel olmayan bakış açısı sayesinde sosyoloji, olay ve olguları tek bir açıdan değil, çok boyutlu olarak ele alır. Basit bir örnek vermek gerekirse, sosyolojik düşündü-

gümüzde çay gibi çok basit görünen bir şeyi bile çeşitli açılardan ele alıp incelemek mümkündür. Çay, gündelik hayatımızda çok önemli bir yere sahiptir olan bir içecektir, çoğumuz güne bir bardak çay içmeden başlamayız ve gün içinde de defalarca çay içeriz. Çayın ne gibi açılardan ele alınabileceğine bakalım:

- Çay içmek, bizim için simgesel bir anlama sahiptir. Arkadaşlarınızla çay içmek üzere bir araya geldiğimizi, ya da bir tanıdığınıza çay içmek için uğradığımızı düşünelim. Burada amacımız aslında çay içmek değil, bir araya gelmek ve konuşmaktır, bu birliktelik içilen çaydan daha önemlidir. Başka bir deyişle gündelik toplumsal etkinliklerimizin bir parçası olarak çayın **simgesel bir değeri** vardır.

- Türkiye, çay tüketiminde birçok ülke arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Çayın, tarımsal olarak üretilmesi, toplanması, fabrikalarda işlenmesi, paketlenmesi, dağıtımı ve pazarlaması açısından hem ulusal ekonomi piyasasında önemli bir yeri, hem de ithalat ve ihracat ilişkileri nedeniyle küresel ilişkileri vardır, kısacası çay **ekonomik değere** sahiptir.
- Kültürel olarak çaya atfedilen değer, çeşitli toplumlarda farklılık göstermektedir. Örneğin Japonya'da çay, yılın hangi zamanında, kime ve neden sunulduğuna göre farklı şekillerde sunulmaktadır ve çay törenini gerçekleştirecek olanların uzun süre eğitim görmesi gerekmektedir. A.B.D.'de ise çay, kolonilerin bağımsızlık savaşını başlatan protestoları temsil etmektedir. Çay bazı kültürlerde tedavi edici özelliği nedeniyle bir şifa olarak, bazı kültürlerde ise keyif verici madde olarak görülmektedir. Yani çay, **kültürel değere** sahiptir.
- Çay her kültürde veya bütün zamanlarda aynı anlama gelmemektedir. Örneğin günümüzde çay gündelik hayatın önemli bir parçası olsa da, Türkiye'de çay yirminci yüzyıla kadar bu derece yaygın olarak içilen bir içecek değildi. Daha öncele-ri yaygın olarak kahve tüketilirken, İkinci Dünya Savaşı sırasında kahve ithalatı ve 1970'lerin sonlarında döviz transferi yapılamadığı için kahve ithal edilememiş ve kahve yerine çay içme alışkanlığı oluşmuş, bugünkü yaygın tüketimine ancak bu tarihlerden sonra erişmiştir. Başka bir deyişle toplumsal ve ekonomik ilişkiler bütün zamanlarda aynı şekilde geçerli değildir.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. e Yanıtınız yanlış ise "Sosyoloji Nedir?" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. c Yanıtınız yanlış ise "Sosyolojinin Temel Kavramları" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. b Yanıtınız yanlış ise "Sosyolojinin Temel Kavramları" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. e Yanıtınız yanlış ise "Sosyolojinin Temel Kavramları" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. e Yanıtınız yanlış ise "Sosyolojinin Temel Kavramları" konusuna bakınız.
6. c Yanıtınız yanlış ise "Bilim ve Yöntem" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. e Yanıtınız yanlış ise "Bilim ve Yöntem" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. b Yanıtınız yanlış ise "Doğa Bilimleri ve Sosyal Bilimler" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. e Yanıtınız yanlış ise "Sosyal Bilimlerde Temel Yaklaşımlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. e Yanıtınız yanlış ise "Sosyoloji Araştırmalarında Sorulan Soru Türleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Sosyal bilimlerin çeşitli disiplinleri arasındaki farklılığı bir örnekle incelemek için, her disiplinin aileyile ilgili bir çalışma yaparken neye odaklanacağına bakalım: Psikologlar insanların kişilik gelişimlerinin aile içinde nasıl gerçekleştiğini, antropologlar, farklı kültürlerde ortaya çıkan farklı aile yapılarını inceleyebilirler. Siyaset bilimciler belirli bir siyasi kararın aileleri ya da oy verme davranışlarını nasıl etkilediği ile, ekonomistler ailelerin tüketim kalıplarını ortaya koymak veya ailelerin tüketimini etkileyecek işsizlikle ilgilenebilirler. Sosyoloji ise ailelerin içinde bulundukları toplum tarafından nasıl şekillendirildikleri ve aile yapısında meydana gelen değişimlerin toplum yapısını nasıl etkilediği ile ilgileneceklerdir (Anderson, 2006:4).

Sıra Sizde 2

Hipotez, araştırmada incelediğimiz değişkenler arasında olduğunu varsaydığımız ilişkiyi ilişkin sınavabilir bir ifadedir. Varsayım ise sınavmak üzere oluşturulmayan, önceki çalışmalara ve mevcut kaynaklara dayanılarak doğru olduğu kabul edilen yargı ve genellemelerdir. Örneğin "İç Anadolu Bölgesi, Türkiye'nin coğrafi olarak en büyük bölgesidir" demek için araştırmacının şahsen gidip ölçmesi gerekmez, bu bilgi önceki kaynaklardan elde edilmiştir ve doğru olduğu varsayılır.

Sıra Sizde 3

Her iki yaklaşımın da suç konusuyla ilgilendiğini düşünelim. Pozitivist yaklaşım, suça neden olduğunu düşündüğü hipotezler geliştirecek, nicel araştırma yöntemiyle bu hipotezleri sınayacak ve neden sonuç ilişkilerini açıklayarak suça ilişkin genellemelere ulaşmaya ve toplumsal yasaları ortaya çıkarmaya, bu yasalara dayanarak da suç davranışıyla ilgili tahminlerde bulunmaya çalışacaktır. Yorumlayıcı yaklaşım, nitel araştırma yöntemiyle suç işleyenleri kendi doğal ortamlarında inceleyecek, suçu onların gözünden görmeye çalışacak, diğer suçlularla aralarındaki etkileşimleri, ortak dillerini ve davranışlarını ayrıntılı olarak betimleyecek, suç işleyen bireylerin suça ne anlam attığını, suç işleme eyleminin arkasındaki nedenleri anlamaya ve yorumlamaya çalışacaktır. Diğer taraftan eleştirel yaklaşıma dayalı bir araştırma ise, bu bireylerin suç işleminin altında yatan örtük toplumsal mekanizmaları ve çatışmaları ortaya çıkarmaya çalışacaktır.

Sıra Sizde 4

Yaklaşım, araştırmacıların kabul ettiği paradigmayı ve dünya görüşünü yansıtır, araştırmacıların gerçekliği nasıl anladığını, araştırmacının rolünü ne olarak kabul ettiğini, toplumsal araştırmayı ne için, ne amaçla yaptıklarını gösterir. Yöntem, araştırmanın amaçlarına, istenen bilgiye ulaşmak için izlenen yön veya yoldur. Araştırmacıların yaklaşımları, yöntemlerini belirlemede büyük ölçüde etkilidir. Teknik ise, araştırmanın amaçlarına ulaşmak için kullanılan araçlardır. Örneğin anket, gözlem, görüşme gibi veri toplama araçları yöntem değil, tekniktir.

Sıra Sizde 5

Nicel yöntemin güçlü yönü, genellenebilir sonuçlara ulaşarak toplumda bir bütün olarak var olan yapı ve desenleri keşfetmeyi sağlamasıdır. Zayıf yönleri insan davranışını sosyal bağlamından kopararak insanın davranışlarını ve yaşamını sayılara ve soyut formlara indirgemesi, davranışların arkasındaki nedenlerin anlaşılmasına olanak vermemesi ve hipotezlerde yer almayan değişkenlerin etkisini gözden kaçırmasıdır. Nitel yöntemin güçlü yönü, insan davranışını ve toplumsal değişim sürecini kendi bağlamı içinde ve bütüncül olarak anlamamızı sağlayacak zengin ve ayrıntılı veriler sağlamasıdır. Zayıf yönleri ise fazla öznel olması ve sosyal olguları etkileyen ama bireylerin bilgileri dışında işleyen süreçleri göz ardı etmesidir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Abercrombie, Nicholas, Hill, Stephen ve Turner, Bryan S. (2006) **The Penguin Dictionary of Sociology**. Great Britain: Penguin.
- Anderson, Margaret L. ve Taylor, Howard F. (2006) **Sociology: Understanding A Diverse Society**. Thomson Wadsworth.
- Bauman, Zygmunt (2004) **Sosyolojik Düşünmek**. Çev: Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bilton, Tony; Bonnett, Kevin; Jones, Pip; Lawson, Tony; Skinner, David; Stanworth, Michelle; Webster, Andrew; Bradbury, Liz; Stanyer, James ve Stephens, Paul (2008). **Sosyoloji**. Çeviri Editörü: Kemal İnal. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Bottomore, T.B. (1977) **Toplumbilim**. Çeviren: Ünsal Oskay. Ankara:Doğan Yayınevi.
- Bozkurt, Veysel (2006). **Değişen Dünyada Sosyoloji**. Bursa: Ekin Yayınları.
- Browne, Ken (1998) **An Introduction to Sociology**. İkinci basım. Cambridge: Polity Press.
- Bryman, Alan. (1988) **Quantity and Quality in Social Research**. London: Unwin Hyman.
- Coser, Lewis A.; Buford, Rhea; Patricia, A. Steffan ve Steven, L. Nock (1983) **Introduction to Sociology**. New York: Harcourt Brace Jovanovich Inc.
- De Vaus, D.A. (1990) **Surveys in Social Research**. 2.Basım. London: Unwin Hyman.
- Durkheim, Emile (1985) **Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları**. Çeviren: Cemal Bali Akal. İstanbul: Kent Basımevi.
- Giddens, A. (2008) **Sociology**. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gökçe, Birsan (1992) **Toplumsal Bilimlerde Araştırma**. Ankara: Savaş Yayınları.
- Haralambos, M., Heald, R.M. ve Martin Holborn. (1995) **Sociology: Themes and Perspectives**. 4.Basım. Collins Educational.
- Johnson, Allan, G. (2000) **The Blackwell Dictionary of Sociology**. Blackwell Publishers.
- Kaptan, S. (1973) **Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri**. Ankara: Tekişik Matbaası.
- Kincaid, H. (1996) **Philosophical Foundations of the Social Sciences**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kornblum, William ve Smith, Carolyn D. (2008) **Sociology in a Changing World**. Sekizinci Basım. Thomson Wadsworth.

- Lin, Nan (1976) **Foundations of Social Research**. USA: Mc Graw-Hill.
- Marshall, Gordon (1999) **Sosyoloji Sözlüğü**; Çeviren: Osman Akonhay ve Derya Kömürcü. İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Montuschi, Eleonora (2008) "Should We Still Compare the Social Sciences to the Natural Sciences?" **Sociologica**, Sayı: 3, sf:1-10; <http://www.sociologica.mulino.it/journal/articlefulltext/index/Article/Journal:ARTICLE:274, 12.05.09>
- Neuman, W. Lawrence. (2000) **Social Research Methods**. 4. Basım. Boston: Allyn and Bacon.
- Özkalp, Enver (2007) **Sosyolojiye Giriş**. 15. Basım. Bursa: Ekin Yayınları.
- Robson, Colin. (2000) **Real World Research**. Oxford: Blackwell.
- Sencer, Muzaffer ve Sencer, Yakut. (1978) **Toplumsal Araştırmalarda Yöntembilim**. Ankara: TODAİE Yayını.
- Vander Zanden, James W. (1996). **Sociology: The Core**. Dördüncü Basım. New York: MacGraw-Hill.
- Walliman, Nicholas S.R. (2006) **Social Research Methods**. Sage Publications Incorporated.
- Williams, Malcolm. (1999) **Science and Social Science : An Introduction**. London: Routledge.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan. (2005) **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**. Ankara: Seçkin.

2

Amaçlarımız

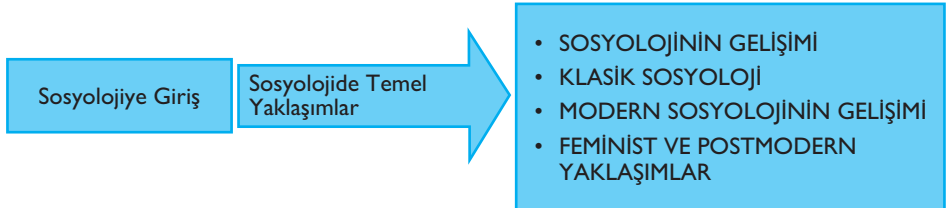
Bu üniteyi tamamladıktan sonra,

- Sosyolojinin gelişimini ve sosyolojide yer alan temel teorik yaklaşımları tanımlayabilecek,
- Temel teorik yaklaşımların sosyolojinin gelişimi açısından önemlerini kavrayabilecek,
- Temel teorik yaklaşımları temel farklılıkları açısından ayırt edebilecek,
- Temel teorik yaklaşımların her birinin toplumsal gerçekliği anlama ve açıklama açısından güçlü ve zayıf yönlerini tartışabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Pozitivizm
- İşlevselcilik
- Marxizm
- Çatışma Teorisi
- Feminizm
- Sembolik Etkileşimcilik
- Modernizm
- Postmodernizm

İçerik Haritası

Sosyolojide Temel Yaklaşımlar

SOSYOLOJİNİN GELİŞİMİ

Tarihsel süreç içerisinde hemen her çağda toplum ve toplumsal yaşam ile ilgili sosyolojik nitelikte çeşitli düşünceler geliştirilmiştir. Ancak toplumsal yaşamın sosyoloji adı altında bağımsız bir akademik disiplin çerçevesinde ele alınması on dokuzuncu yüzyıla dayanır. İşte bu ünite de on dokuzuncu yüzyıldan günümüze sosyoloji biliminin toplumsal yaşamı analiz etmeye yönelik bağımsız bir disiplin olarak gelişimine katkıda bulunan temel sosyolojik yaklaşımları ana özellikleri açısından kısaca ele almaya çalışacağız.

Sosyolojide İlk Dönem Gelişmeler

Saint Simon (1760-1825)

Fransa'da devrim öncesinde ve sonrasında yani son derece istikrarsız bir dönemde yaşamış olan Simon'un düşüncelerine, bu dönemin etkileri damgasını vurmuştur. Bu açıdan Simon Fransız Devrimi sonrasında endüstri toplumu aşamasında ortaya çıkan sorunları analiz etmeye yönelik pozitif bir bilimin gerekliliğini savunur ve çalışmalarına bu yönde ağırlık verir. Simon "sanayi toplumu" kavramını ilk kullanan kişidir.

Simon toplumu evrimci ve pozitivist bir kavramsal çerçevede ele alır. Buna göre insan toplumları evrimsel gelişme yasasına bağlı olarak feodal veya askeri toplumlardan sanayi toplumlarına doğru bir gelişme sürecine tabidirler. Simon için "pozitif" aşama olarak tanımladığı sanayi toplum aşaması çok önemli bir aşama olup üretim, teknoloji, bilgi, bilim, iş bölümü, sınıf yapısı ve de siyasal yapısı açısından diğer aşamalardan ayrılmaktadır. Bu aşama pozitif bilimin ve sanayinin sağladığı olanaklar sayesinde öncekilerden farklı olacaktır. Simon için bu pozitif aşama tüm toplumsal sınıfların iş birliği ve uyum halinde tek bir kolektif üretici sınıf temelinde örgütlenerek üretime katıldıkları sosyalist nitelikte bir toplum aşamasını temsil eder. Simon'un çalışmalarında sözü geçen sosyalizm teması daha sonra Marx'ın çalışmalarında farklı bir çerçevede ele alınacaktır.

Sanayi toplumunun geleceğine ve ilerlemeye inanan Simon feodal toplumdan sanayi toplumuna geçiş aşamasında ortaya çıkan sosyal problemlerin de sosyal fizik olarak adlandırdığı pozitif bir bilimin gelişimi ile aşılabileceğini ve bu yeni bilimle toplumun yeni bir yapıya kavuşturulacağını düşünüyordu. Bu nedenle Simon bazı çevrelerce "ilk sosyolog, ilk sosyalist" olarak nitelendirilmektedir (Meriç, 1995).

Yöntemsel olarak Simon bir dönem birlikte çalıştığı Comte gibi toplumsal olguların doğa bilimlerinde kullanılan yöntemlerle incelenebileceğini savunan pozitivist bir bakış açısına sahiptir.

Bu katkılarına rağmen Simon'un "özgün bir sosyoloji" geliştiremediği ve ayrıca çalışmalarında hem sosyalist hem de muhafazakâr bir bakış açısı sergilemesi nedeniyle sosyoloji tarihinde daima muğlak bir konuma sahip olduğu öne sürülmektedir (Swingewood, 1998, s.54-55, 59).

Auguste Comte (1798-1857)

Auguste Comte tıpkı Simon gibi toplumu evrimci ve pozitivist bir çerçevede ele alır. Simon çalışmaları ile sosyoloji biliminin gelişimine katkıda bulunmuş Comte ise "sosyoloji" kavramını icat etmiş ve sosyolojide *pozitivist* sosyoloji olarak bilinen geleneği kurmuştur. Bu nedenle bazı çevrelerde Comte sosyolojinin kurucusu olarak kabul edilir.

Simon gibi o da son derece istikrarsız bir dönem olan Fransız Devrimi sonrasında yaşamış ve dolayısıyla bu dönemin etkileri düşünce sistemine yansımıştır. Bundan dolayı Comte'un çalışmaları kısmen Aydınlanma düşünürlerinin çalışmalarına dayanan kısmen de onlara eleştirel olan çalışmalar olarak bilinmektedir.

Sosyolojide Comte tarafından geliştirilen pozitivist yaklaşım toplumsal yaşamın doğal yaşama benzer bir nesnel gerçekliği olduğu yönünde temel bir varsayıma dayanır. Bu açıdan pozitivism doğa bilimlerinde kullanılan niceliksel bilgiye dayalı bilimsel yöntemin sosyal bilimlerde de kullanılabileceğini savunur. Bu yönüme göre yalnızca gözlenebilen, ölçülebilen ve sınıflanabilen olguların bilimsel bir gerçekliği vardır ve toplum hakkındaki doğru gerçekler ancak bilimsel yöntemlerle keşfedilip analiz edilebilir. Comte fiziksel dünyada olduğu gibi (örneğin, yer çekimi yasası), toplumsal dünyada da olayları temellendiren belirli *toplumsal yasalar* olduğuna inanıyordu. Bu nedenle doğa bilimsel yöntemlerle bu yasaların keşfedilebileceğine ve topluma daha iyi yön verilebileceğini savunuyordu.

Bununla birlikte Comte doğal gerçeklik ile toplumsal gerçeklik arasında benzerliğin yanı sıra bazı farklılıkların da olduğunu kabul ediyordu. Bu yüzden de toplumsal dünyayı araştırmada doğa bilimsel yöntemin yanı sıra tarihsel yöntemin de kullanılması gerektiğini savunmaktaydı.

Comte toplumu biyolojik bir organizmadaki sisteme benzetir. Bu bakımdan biyolojideki anatomi ve fizyoloji ayırımına benzer şekilde sosyolojide de istikrarlı ilişkileri ve sosyal yapıyı inceleyen *toplumsal statik* ile toplumsal değişmeyi inceleyen *toplumsal dinamik* adı altında iki farklı çalışma alanı belirler. Comte toplumsal statigi *toplumsal düzen* ile toplumsal dinamiği de *toplumsal değişme ve ilerleme* ile özdeşleştirir. Böylece Comte sosyolojiyi tarihsel yöntem aracılığıyla toplumsal düzenin (statigin) ve toplumsal değişimin (dinamiğin) yasalarını keşfedip analiz eden bir bilim olarak tanımlamış olur.

Comte'da Simon gibi toplumu evrimci bir bakış açısından kavramaya çalışır. Comte bununla ilgili görüşlerini Simon'un yazılarından faydalanarak geliştirdiği ünlü *üç bâl yasası* olarak bilinen evrim teorisinde özetler. Comte'un insan toplumları için önerdiği evrimsel gelişme modeline göre insan düşüncesi ve insan toplumları üç temel aşamadan geçerek ilerlerler. Bu aşamalar;

- a. **Teolojik aşama:** Bu aşamada insan düşüncesi her şeyi doğaüstü güçlerle açıklamaya çalışır.
- b. **Metafizik aşama:** İkinci sıradaki bu aşamada ise insan düşüncesi sosyal ve ya fiziksel tüm olgu ve olayları soyut güçlerle açıklamaya çalışır.
- c. **Pozitif aşama:** Bu aşamada ise insan düşüncesi nihayet bütün olgu ve olayları bilimsel (evrensel yasalara dayalı) olarak açıklamaya çalışır. Comte'a göre bu aşamada insan düşüncesi pozitif bilim sayesinde doğaüstü ve

En genel tanımı ile pozitivism, sosyal ve fiziksel dünyanın gözlem ve deneyle test edilerek inceleneceğini öne süren bir yaklaşımdır. Simon, Comte ve benzeri pozitivistlerin yazılarında 'pozitif veya pozitivism' kavramı daha çok 'bilimsel' olanla eş anlamda kullanılmıştır.

Comte toplumsal statigi toplumsal düzeni yöneten yasalar anlamında, toplumsal dinamiği ise toplumsal değişmeyi yöneten yasalar anlamında kavramlaştırmıştır.

soyut güçleri reddederek gözlemlenebilen olgular arasındaki mevcut ilişkileri açığa çıkarmaya ve bu ilişkileri evrensel yasalar içerisinde sistemleştirmeye çalışır.

Comte, Fransız Devrimi örneğindeki radikal nitelikteki toplumsal değişmelere de karşı idi. Ona göre insanların düşünceleri pozitif yönde gelişmedikçe radikal bir şekilde yukarıdan dayatılan değişmelerle kalıcı bir ilerleme sağlanamazdı.

Comte'a göre bütün bilim dallarındaki insan bilgisi aynı anda olmasa bile farklı zaman dilimlerinde bu üç aşamadan geçerek ilerler. Bu açıdan sosyolojiyi pozitif aşamaya en son giren ve dolayısıyla gelişimi kendinden önceki bütün bilimlere dayanan bilimsel gücü yüksek bir disiplin olarak görüyordu.

Comte bilimsel gücü açısından sosyolojiyi bilimlerin kraliçesi ve geleceğin bilimi olarak görüyordu.

Comte'un bilimler hiyerarşisinde hangi bilimlerin pozitif aşamaya önce, hangilerinin ise sonra girdiklerini ve nedenini araştırarak inceleyiniz.

Comte pozitivistizmin hem doğa bilimlerinde hem sosyal bilimlerde insanlara büyük faydalar sağlayacağına inanıyordu. Pozitivistizmin nihayetinde bir din hâline gelerek geleneksel dinlerin yerini alması gerektiğini de savunuyordu.

Comte'un pozitivist yaklaşımının sosyolojiye önemli bir katkısı olmuştur. Bununla birlikte tarihsel süreçle ilgili olarak öne sürdüğü evrimsel gelişme yasası gözlem, deney ve test yoluyla elde edilen bilgilerden çok tarih felsefesi niteliğinde soyut ve spekülâtif bilgilere dayalı olduğu gerekçesi ile eleştirilere maruz kalmıştır (Swingewood, 1998, s.66).

Comte özellikle pozitif (bilimsel) bilgi sayesinde doğal ve toplumsal süreçlerin öngörülerek kontrol edilebilmesinin ve toplumsal yaşamın akılcı bir şekilde örgütlenmesinin mümkün hale geleceğine inanıyordu.

Herbert Spencer (1820-1903)

Comte'un pozitivistizmi İngiltere'de Spencer tarafından geliştirilmiştir. Spencer organizmacı bir toplum modeli benimser.

Spencer Darwin'in evrim teorisindeki biyolojik organizmanın evrimsel gelişimine benzeyen bir toplumsal değişme teorisi geliştirir. Buna göre toplumsal değişme basit homojen toplumlardan karmaşık heterojen toplumlara doğru giden genel bir evrimsel yol izler. Bu evrim sürecinde Spencer *doğal seleksiyon* sonucunda çevresine *farklılaşarak bütünleşme* yoluyla uyum sağlayan toplumların hayatta kaldığını bunu başaramayanların ise yok olduğunu savunuyordu.

Bu açıdan kimi çevrelere göre doğal seleksiyonu anlatmada kullanılan "uyum sağlayanlar (güçlüler) yaşar" ifadesini Spencer, Darwin'den önce insan toplumları için kullanmıştır. Bu nedenle Spencer'in genel yaklaşımı "sosyal Darwinizm" olarak da adlandırılır.

Toplumsal yaşamda doğal seleksiyona inanan Spencer siyasal açıdan da serbest piyasa ve rekabet yanlısı, devlet planlamasına, müdahalesine ve sosyal devlet uygulamalarına ise doğal olmadıkları gerekçesi ile karşıydı. Spencer'in toplumu sistem yaklaşımı çerçevesinde ele alan sosyolojik analizi kuşkusuz sonradan gelen sosyoloji teorilerinin gelişimine katkılar sağlamıştır. Ne var ki doğal seleksiyona dayanan görüşleri toplumsal eşitsizliğin ve ayrımcılığın, özellikle de ırkçı söylem ve politikaların meşrulaştırılmasına adeta ilham kaynağı olmuştur.

Spencer'in çalışmalarında pozitivistizmi toplumsal değişmeyi Charles Darwin'in evrim teorisindeki ilkeler çerçevesinde ele alan evrimci bir sistem yaklaşımı çerçevesinde geliştirilmiştir.

Spencer'a göre toplumsal değişme, Darwin'ci anlamda güçlü olanların ayakta kaldığı ve zayıf olanların yok olduğu tezine, yani doğal seleksiyon yasalarına göre işlemektedir.

KLASİK SOSYOLOJİ

Ünitenin bu bölümünde klasik dönem sosyolojinin, etkileri günümüze kadar gelen, en önemli üç büyük düşünürü olan **Karl Marx**, **Emile Durkheim** ve **Max Weber**'in yaklaşımları kısaca ele alınacaktır. Kuşkusuz bu dönemde sosyolojinin gelişimine katkıda bulunan birçok başka düşünür de bulunmaktadır. Ancak Sosyolojinin

bu üç büyük düşünürünün her biri günümüzde kendi adları ile anılan ekollerin oluşmasına yol açan son derece zengin bir sosyolojik düşünce sistemini miras olarak bırakmışlardır. Bu açıdan sosyolojinin bu üç büyük düşünürünün düşünce sistemlerinin birçok önemli açıdan günümüz toplumlarını analiz etmeye yönelik sosyolojik teori ve araştırmaları şekillendirmeye devam ettikleri söylenebilir.

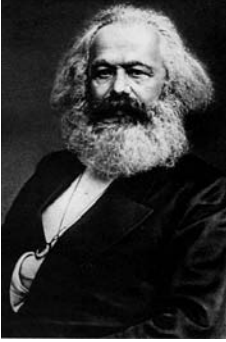
Karl Marx (1818-1883)

Pozitivizm ve evrimcilik dışında sosyolojide on dokuzuncu yüzyılda Karl Marx tarafından geliştirilen ve *tarihsel materyalizm* olarak bilinen teorinin önemli bir etkisi olmuştur. Marx, görüneni değil görünenin ardında yatan toplumsal dinamikleri açığa çıkarmayı amaçlayan *eleştirel bilim* yaklaşımına yakın bir bilim anlayışına sahiptir. Marx'ın ünlü Alman filozof Hegel'in idealist felsefe geleneği içinde yetiştiği ancak kendisinin daha sonra bu felsefeyi materyalist bir tarih felsefesine çevirdiği savunulur. Marx'ın materyalist tarih felsefesine göre insanların varlıklarını bilinçleri belirlemez aksine toplumsal varlıkları bilinçlerini belirler.

SIRA SİZDE

Materyalizmin ne olduğunu araştırarak inceleyiniz.

Üretim araçlarına sahip olmak ya da olmamak şeklinde iki farklı biçimde ortaya çıkan toplumsal üretim ilişkileri Marx için tarihsel gelişmenin anlaşılmasında kritik bir öneme sahiptir.

Her ne kadar Marx materyalist bir tarih anlayışına sahipse de katı materyalistlerden ayrılan önemli bir özelliği bulunmaktadır. Ona göre insan yaşayabilmek için öncelikle yiyecek, giyecek, barınacak yer ve benzeri materyal şeyler üretmek zorundadır. Ancak Marx'a göre insan bunu ancak *toplumsal emek* aracılığı ile yapabilen ve bu sayede hem kendini hem de toplumu üretebilen sosyal bir varlıktır. Bu nedenle tarihsel gelişme sürecinin anlaşılabilmesi için insanı yalnızca materyalist açıdan değil toplumsal gerçekliğin ürünü ve üreticisi olarak *tarihsel* materyalist açıdan ele almayı gerekli görmüştür.

Marx'ın tarihsel materyalist yaklaşımının diyalektik olarak adlandırılan ve Hegel tarafından geliştirilen bir düşünceye dayandığı iddia edilir. Ancak Marx'ın diyalektiği Hegel gibi tarihi idealist açıdan kavramak için değil materyalist açıdan kavramak için kullandığı savunulur.

Bu diyalektik materyalist kavrayışta Marx özellikle üretim üzerinde yoğunlaşır. Buna göre tarihsel süreç içerisinde toplumsal yaşamlarını üretmek amacıyla üretim sürecine katılan insanlar arasında Marx'ın adına *üretim ilişkileri* (mülkiyet ilişkileri) dediği bazı toplumsal ilişkiler gelişir.

Üretim ilişkileri oldukça önemli olup üretim araçlarına sahip olanlar ve olmayanlar şeklinde, iki temel ve karşıt çıkarlara sahip, toplumsal sınıf ilişkileri şeklinde belirginleşir. Başka bir ifadeyle üretim sürecine katılan sosyal gruplar arasında üretim ilişkilerinden kaynaklanan çıkar farklılıkları ve çıkar çatışmaları oluşur.

Bu bakımdan Marx için tarihsel süreç içerisinde ilkel komünal olarak adlandırıldığı toplum hariç bütün toplumlar üretim araçlarına sahip olan ve olmayan iki temel sınıfa bölünmüş *sınıflı* toplumlardır. Üretim araçlarına sahip olan sınıf bu durumun sağladığı avantajla siyasal ve benzeri güç çeşitlerini de tekelleştirerek toplumda gerçek yönetici sınıfa dönüşür ve güç sahibi olmayan diğer sınıf üzerinde egemenliğini oluşturur. Bu nedenle Marx temel toplumsal sınıflar olarak tanımladığı bu iki sınıf arasındaki ilişkileri *sömürüye dayalı* ve *çelişkili* ilişkiler olarak tanımlar ve sınıf çatışmasını toplumdaki diyalektik değişimin temeli olarak görür.

Marx toplum analizinde aynı zamanda *alt yapı* ve *üst yapı* şeklinde bir ayırıma da gider. Bu ayırımda alt yapı ekonomik yapıdan oluşur. Üst yapı ise hukuk, siyaset, din, aile ve ideolojilerden oluşur. Ona göre bir toplumu oluşturan ekonomik

alt yapı ile üst yapı arasında karşılıklı etkileşime dayalı ilişkiler vardır. Bununla birlikte ekonomik alt yapının üst yapı üzerinde belirleyici bir etkisi söz konusudur. Sınıf ilişkileri açısından bakıldığında alt yapıda üretim araçlarına sahip olan egemen sınıf üst yapı içerisinde yer alan siyasal, ideolojik, dinsel ve benzeri nitelikteki yapıları ve düşünceleri de kontrol eder. Egemen sınıf üst yapıları kendi gücünü meşrulaştırmak ve hükmettiği sınıfı bu konuda ikna etmek için (örneğin, fakiri de zengini de tanı yarattı şeklinde) kullanır. Marx bu nedenle toplumsal yaşamda bireylerin gerçekliğin asıl doğası hakkında *yanlış bilince* veya çarpıtılmış bir bilince sahip olduklarını düşünüyordu.

Marx'ta toplumsal değişme kendi ifadesiyle farklı *üretim biçimleriyle* karakterize edilen *diyalektik* bir süreç izler. Bu diyalektik değişme sürecine göre toplumsal tarih çelişkiler taşıyan bir süreçtir ve bu bakımdan her üretim biçimi kendi içinde taşıdığı çelişkiler tarafından başka bir üretim biçimine dönüşür. Marx tarihsel gelişme sürecinde ortaya çıkan son çelişkili üretim biçimi olarak tanımladığı *burjuva* (veya kapitalist) üretim biçimine özel bir önem atfeder. Öyle ki en ünlü başyapıtı olarak bilinen *Kapital* adından da anlaşıldığı gibi kapitalizmin analizi ile ilişkili bir çalışmadır. Onun için kapitalizm emek gücünün de (ücretli emek şeklinde) bir meta olarak alınıp-satıldığı metalaşmış ve yabancılaşmış toplumsal ilişkilere dayalıdır. Tüm sınıflı toplumlarda olduğu gibi kapitalizmde de üretim araçlarına sahip olan bir egemen sınıf (burjuvazi veya kapitalist sınıf) ile üretim araçlarından yoksun olan bir sınıf (proleterya veya işçi sınıfı) bulunmaktadır. Üretim araçlarından yoksun olan işçi sınıfı emek gücünü satmak zorundadır. Ancak Marx'a göre kapitalizmde işçiler bütün zenginliklerin üreticileri oldukları halde emek güçlerinin karşılığını tam alamamakta kapitalist sınıf ise bunun karşılığında kârına kâr katmaktadır. Bu nedenle Marx kapitalizmde çelişkilerin daha da artması sonucunda sınıfsız bir toplum aşaması olan sosyalizmin geleceğine inanıyordu.

Marx'ın tarihi farklı üretim biçimlerinin ve üretim ilişkilerinin gelişim tarihi olarak ele alan tarihsel materyalist yaklaşımı sosyoloji biliminin gelişimine son derece önemli bir katkı sağlamıştır. Ancak bazı çevrelerde Marx tarihin materyalist açıdan kavranışında ekonomik faktörlere aşırı derecede önem atfettiği gerekçesi ile yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Öte yandan çelişkilerle dolu son sınıflı toplum aşaması olarak nitelediği kapitalizmin sonunun bir türlü gelmemesinin de konuyla ilgili günümüze kadar ulaşan tartışmaların oluşmasına yol açtığı öne sürülmektedir.

Emile Durkheim (1858-1917)

Durkheim çalışmalarında sosyolojinin bir bilim dalı olarak sınırlarının neler olduğu ve kapsamına giren olguların hangi yöntemle incelemesi gerektiği konusuna, kendisinden önce gelen sosyologlardan çok daha fazla ağırlık vermiştir. Bu nedenle, Durkheim sosyolojinin en önemli kurucularından birisi olarak kabul edilir.

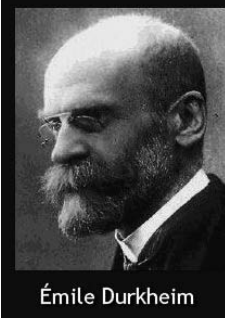
Durkheim toplumu bir bütün oluşturmak amacıyla farklı işlevler üstlenmiş parçalardan oluşan biyolojik bir organizmaya benzetir. Bu açıdan da toplumun onu oluşturan bireylere indirgenemeyecek nitelikte bağımsız bir gerçekliği olduğunu düşünür. Durkheim çalışmalarında toplumun bireylerden bağımsız bir gerçekliği olduğunu savunmakla kalmaz ayrıca bireylerin üstünde (yani bireylerden daha önemli) ve üzerinde bir gerçekliği olduğunu da savunur. Toplumun bireyler üzerinde kolektif nitelikteki toplumsal olgular (gerçeklikler) aracılığı ile yaptırım gücüne sahip olduğunu vurgular.

Ona göre kolektif nitelikleri ve bireylerin *dışında* gerçeklikleri olan toplumsal olgular bireyler üzerinde *baskıcı* ve *sınırlandırıcı* bir güce de sahiplerdir. Bu nedenle toplumsal olguları sosyolojinin çalışma nesnesi olarak tanımlar.

Durkheim işlevselci (fonksiyonalist) olarak adlandırılan bir toplum modeli benimsemiş ve bu açıdan modern sosyolojinin en önemli yaklaşımlarından *yapısal işlevselciliğin* gelişiminde önemli bir rol oynamıştır.

Durkheim toplumsal olguları kolektif bilinç temelinde ortak şekilde hareket etme, düşünme ve hissetme biçimleri olarak tanımlamakta ve bireysel bilinçlere indirgenemeyeceklerini savunmaktaydı.

Durkheim kolektif bilinci toplum üyelerinin ortalama ortak inanç ve duyguları olarak tanımlar (Aron, 1994,s.227).

Émile Durkheim

Durkheim için toplumsal olguların toplumun sürekliliğinin sağlanması açısından önemli işlevleri bulunmaktadır. Bu bakımdan bir toplumda belirli bir düzeyi aşmamak kaydıyla suç ve ceza dahi toplumsal olarak kabul edilebilir davranışların sınırının belirlenmesi açısından işlevsel olgulardır.

Yöntemsel açıdan Durkheim toplumsal olguların fiziksel nesneler gibi bir gerçeklikleri olduğunu ve bu nedenle nesneler gibi ele almaları gerektiğini savunur (Durkheim, 1985). Bu açıdan Durkheim toplumsal yaşamın incelenmesinde doğa bilimsel yöntemleri benimseyen Comte'a benzer bir pozitivist yöntem benimser. Durkheim toplumsal olguları araştırmanın ve de açıklamanın *nedensel* ve *işlevsel* olmak üzere iki farklı yönteminden söz eder (Durkheim, 1985). Ancak sosyolojik yöntemin kurallarında bir toplumsal olgunun nedeninin ancak başka bir toplumsal olguda aranabileceği ilkesinden de bahseder. Bu nedenle toplumsal olguları araştırmada önerdiği her iki araştırma yönteminin uygulama alanı toplumdur. Bu yöntemlerden birincisinde;

- a. toplumsal olguların *nedenleri* yine başka toplumsal olgularda aranmakta ve nedensel olarak açıklanmaktadır. İkincisinde ise,
- b. toplumsal olgular toplumun ihtiyaçlarının karşılanması açısından sahip oldukları *işlevler* açısından araştırılmakta ve dolayısıyla işlevsel olarak açıklanmaktadır.

İşlevselci bir toplum modeli benimseyen Durkheim için *toplumsal düzen ve dayanışma* bir toplumun işlevsel öncelikli gereksinimlerinin en başında gelmektedir. Ona göre toplumda düzen ve dayanışmanın kaynağı *işbölümü ve uzmanlaşmadır*. İş bölümü arttıkça bireylerin birbirlerine olan bağımlılığı da artmaktadır. Durkheim evrimci işlevselci bir bakış açısı sergilediği Toplumsal İşbölümü adlı çalışmasında hem toplumsal düzen ve dayanışmanın hem de toplumsal değişiminin sırasıyla *mekanik ve organik* adı altında iki farklı ideal tipinden söz eder.

a. Mekanik dayanışma benzeşmeye dayalı basit bir iş bölümünün olduğu geleneksel toplumlarda söz konusudur. Bu düzen ve dayanışma tipinde kolektif bilinç ve kolektif kimlik bireysel bilinç ve kimliklerden daha güçlü ve baskındır.

b. Organik dayanışma ise farklılaşmaya dayalı karmaşık bir iş bölümü ve uzmanlaşmanın olduğu modern toplumlarda söz konusudur.

Durkheim'a göre mekanik dayanışma daha çok sanayi öncesi toplumlarda, organik dayanışma ise daha çok günümüz sanayi toplumlarında görülmektedir.

Durkheim İntihar adlı ünlü çalışmasında psikolojik nedenlere bağlı bireysel bir eylem gibi görünen intiharın bile aslında nasıl toplumsal nedenlere bağlı bir toplumsal olgu olduğunu intihar oranlarındaki değişimleri inceleyerek kanıtlamaya çalışır. Buna göre farklı toplumsal koşullara sahip gruplarda intihar oranları da farklılaşmakta ve özellikle hızlı toplumsal değişmelerin yaşandığı dönemlerde intihar oranları değişmektedir. Bu da intiharın toplumsal nedenlere bağlı bir toplumsal olgu olduğunu göstermektedir. Durkheim intiharı *bütünleşme* ve *düzenleme* şeklinde iki bağımsız değişkenle açıklar. Bir toplumda her iki değişkenin aşırı düzeyde ya da yetersiz düzeyde bulunması intihara yol açar.

Bir toplumda aşırı veya yetersiz düzeyde *bütünleşme* intihara yol açabilir. Benzer şekilde bir toplumda aşırı veya yetersiz *düzenleme* de intihara yol açabilir.

Durkheim özellikle modern toplumda artış eğiliminde olduğunu düşündüğü intihar tipleri ve oranları ile ilgilenmekteydi. Ona göre bunun en önemli nedeni kolektif bilincin modern toplumda bireyselleşme, farklılaşma ve heterojenleşme gibi nedenlerle zayıflamasıdır. İşlevselci bir toplum modeli benimseyen Durkheim için *ahlaki uzlaş*ı anlamında kullandığı kolektif bilinç son derece önemli bir işlev ve sahiptir. Nitekim kolektif bilinç toplumsal organizmada parçaları birbirine bağlayan merkezi bir değer ve norm sisteminin temelini oluşturur.

Durkheim için kolektif bilincin üzerinde temellendiği ahlaki uzlaş veya toplumsal ahlak ise dinle oldukça bağlantılıdır. Ona göre din toplumsal dayanışma üreten en önemli toplumsal olgulardan birisidir. Dinin kaynağı olarak da doğaüstü veya benzeri görüşleri değil, yönteminde yer alan toplumsal olguları ancak başka toplumsal olgular belirler ilkesine dayanarak, topluluğun ve toplumun kendisi olarak görür. Buna göre dinin kaynağı topluluğun kutsal olan ile olmayan arasında yaptığı ayırımdan kaynaklanmaktadır.

Öte yandan sosyal hayatı mümkün kılan ve bireylere rehberlik eden bu kolektif nitelikteki merkezi değer sisteminin özellikle ani toplumsal değişmelere bağlı olarak daha da zayıflaması durumunda ise Durkheim adına *anomi* dediği tehlikeli bir olgunun gelişmesinden söz eder.

Böyle zamanlarda toplumda özellikle suç, sapma ve intihar oranları normal düzeyin üstüne çıkarak tehlikeli boyutlara varabilmektedir. Yine de Durkheim modern toplumun geleceği konusunda iyimserdir ve anomik durumların eğitim sürecinde üyelerine meslek ahlakı aşıl原因an meslek örgütleri aracılığı ile kontrol altına alınabileceğine böylelikle de organik dayanışmanın oluşabileceğine inanmaktadır.

Ancak Durkheim'in modern toplumda meslek ahlakını sözünü ettiği organik dayanışmanın temel kaynaklarından birisi olarak görmesi aşırı iyimser bir görüş olduğu gerekçesi ile eleştirilere uğramıştır. Sosyolojik gelişmeye katkı açısından bakıldığında ise özellikle modern sosyolojinin gelişimini Durkheim'in çalışmalarının ateşlediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Yine de toplumsal olguların nesne gibi ele alınması gerektiği yönündeki görüşü hümanist olmadığı gerekçesi ile eleştirilere uğramıştır.

Max Weber (1864-1920)

Sosyolojik düşünce tarihinde Durkheim gibi Weber'de sosyolojinin bağımsız bir sosyal bilim olarak gelişimine büyük katkısı olan düşünürlerden birisi olarak kabul edilir. Ancak Weber, toplumu bireylerden bağımsız ve nesnelere benzeyen bir gerçeklik olarak ele aldığı için anti-hümanist olarak nitelenen pozitivistizm oldukça eleştirel bakan Alman filozofların düşüncelerinden etkilenmiştir. Bu bakımdan pek çok açıdan pozitivistizmden farklılaşan ve ona eleştirel olan bir sosyolojik yaklaşım benimsemiştir. Nitekim Weber pozitivistizmden farklı olarak sosyolojinin ve sosyolojik analizin merkezine *toplumsal eylem*i ve etkileşimi koymaktaydı.

Weber pozitivistlerin aksine sosyolojide doğa bilimlerinde kullanılan yöntem ve kavramların aynısının kullanılmasına da karşı çıkmaktaydı. Ona göre düşünebilme yetisine sahip olan insan toplumsal yaşamda başkalarının düşüncelerini ve tepkilerini de hesaba katarak hareket eden kültürel bir varlıktır. Kültürel varlıklar olarak biz insanlar toplumsal yaşamda genellikle belirli değerlere yönelik olarak hareket ederiz. Bir başka ifadeyle toplumsal yaşamda genellikle başkalarına yönelik olarak belirli *anımlar* taşıyan eylemlerde bulunuruz. İşte bu açıdan Weber'e göre insan eylemi 'toplumsaldır' ve bu nedenle toplumsal eylemi açıklamaya yönelik her çalışmanın öncelikle toplumsal eylemi temellendiren anlamı anlaşılır kılması gerekmektedir.

Kolektif bilince dayalı merkezi değer ve norm sistemi bireysel bilinçleri şekillendirerek bireylere toplumsal yaşamda nasıl davranacakları konusunda rehberlik eder ayrıca bireylerin sınırsız arzu ve istekleri üzerinde bir sosyal kontrol mekanizması işlevi görür.

Anomi kuralsızlık ya da toplumun temel değerlerinde belirsizlik anlamına gelen bir olgudur.

Weber toplumu toplumsal eylemlerden meydana gelen bir oluşum olarak görür ve sosyolojinin çalışma nesnesini "toplumsal eylem" olarak tanımlar.

Weber'e göre sosyologlar toplumsal eylemi bilimsel olarak açıklamaya başlamadan önce bireyin eyleme attığı anlamı yorumlamak zorundadırlar.

Bu nedenle Weber sosyoloji biliminde Comte, Durkheim ve benzeri pozitivist sosyologlar tarafından kullanılan açıklamaya dayalı niceliksel yöntemin yanı sıra anlamaya/yorumlamaya dayalı niteliksel yöntemin de kullanılması gerektiğini savunur. Bu açıdan Weber sosyolojisi literatürde *toplumsal eylem*, *yorumlayıcı* veya *anlayıcı sosyoloji* olarak adlandırılabilir.

Weber'e göre sosyoloji toplumsal eylemi yorumlayarak açıklamaya çalışırken de doğa bilimlerinde kullanılan yasa benzeri kavramlar yerine ideal tip olarak bilinen bir kavramı veya yöntemsel aracı kullanmalıdır. Nitekim Weber Comte ve Durkheim gibi toplumsal eylemi yöneten ve keşfedilmeyi bekleyen bir takım evrensel-toplumsal yasalar olduğunu düşünmüyordu.

SIRA SİZDE

4

Weber'in ideal tipi nasıl tanımladığını araştırınız.

Weber sosyolojik analizinin temeli olarak gördüğü ideal tipleri bütün çalışmalarında kullanır. Toplum analizinde toplumsal eylemleri ve buna paralel olarak toplumsal ilişkileri ve toplumsal oluşumları da tiplerleştirir.

Toplumsal eylemi analiz etmek üzere geliştirdiği eylem tipolojisinde Weber *geleneksel*, *duygusal*, *değerle ilişkili akılcı* ve *amaçsal akılcı* olmak üzere dört toplumsal eylem tipinden söz eder. Toplumsal oluşum tipolojisinde de otorite ve örgüt tiplerinden söz eder. Burada da Weber toplumsal eylem tipolojisine büyük ölçüde paralel olarak *geleneksel otorite*, *karizmatik otorite* ve *yasal-ussal otorite* olmak üzere ideal tipte üç otorite ve örgüt biçiminden söz eder.

DİKKAT

Weber'de otorite meşru güce dayalı bir *egemenlik* biçimi anlamında kullanılmaktadır. Bu bakımdan geleneksel, karizmatik ve yasal-ussal otorite ideal tipte birer "meşru egemenlik" biçimidirler.

Weber'e göre akılcı/rasyonel eylem açıkça belirlenmiş bir amaca kilitlenmiş ve bu amaca ulaşmayı sağlayacak en uygun araçları seçmiş, hesaplı ve planlı düşünmeye dayalı bir eylem tipidir.

Weber en çok akılcı eylem ve bunun üzerinde temellenen yasal-ussal otorite ve örgüt tipi ile ilgilenir. Çünkü Weber modern toplumlarda akılcı düşünerek hareket etme yönünde bir eğilim olduğunu ve bunun da en açık örneğini giderek yaygın hâle gelen yasal-ussal otoriteye dayalı bürokratik örgütlenmenin oluşturduğunu düşünür. Akılcı eylemin ve akılcı eylem temelindeki örgütlenmenin modern toplumlarda her geçen gün biraz daha yaygın hâle gelmesini de akılcılaştırma (rasyonelleştirme) süreci olarak nitelendirir.

Bürokrasinin en etkili sosyolojik analizlerinden birisini yaptığı kabul edilen Weber'e göre bürokrasi, kapitalist veya sosyalist ekonomik düzenlemeye sahip, tüm modern toplumlara özgü bir örgüt modelidir. Bürokrasi aynı zamanda yasal-ussal otoriteye dayalı bir yönetim biçimidir ve bu açıdan da modern toplumda gücün temelini oluşturur.

Bir başka ifadeyle modern toplumda yönetim insanlar tarafından değil yasalar ve yönetmelikler vasıtasıyla gayri-şahsi olarak yapılmaktadır. Bürokrasi de yasalar ve yönetmelikler aracılığı ile yönetmenin tipik bir örneğidir. Bununla birlikte Weber bürokratik yönetimleri insanın inisiyatifini, özgürlüğünü ve değerlerini yok eden ve kaçış imkânı olmayan yönetmeliklerden ve kurallardan oluşan 'demir kafes'lere benzetir ve bunu modern toplumların gelecekte karşı karşıya kalacakları en büyük tehdit olarak görür.

SIRA SİZDE

5

Weber'in bürokrasiyi nasıl tanımladığını araştırınız.

Weber pozitivistliği eleştirdiği gibi Marx'ın da görüşlerinin önemli bir bölümüne karşı çıkar. Özellikle Marx'ın toplumsal değişimde ekonomik faktörlere ve sınıf çatışmasına diğer faktörlere göre daha büyük bir önem ve öncelik veren görüşlerine oldukça eleştirel yaklaşır. Nitekim yöntemsel olarak Weber ekonomik faktörlere daha büyük bir önem ve öncelik vermediği gibi tarihsel ve toplumsal değişimde de ekonomik nitelikte olan ve olmayan pek çok faktörün birlikte rol oynadıkları şeklinde çoğulcu (plüralist) bir yaklaşım benimser.

Weber toplumsal tabakalaşma konusunda da Marx'tan farklı bir yaklaşım benimser. Marx gibi o da toplumun farklı çıkarlara sahip gruplara ve sınıflara bölündüğünü savunuyordu. Ancak bu noktada da ekonomik temelli sınıfsal bölünmelerin önemini vurgulayan Marx'ın aksine Weber, özellikle saygınlık (prestij) temelinde statü grupları arasındaki bölünmeler ile güç (otorite) temelinde partiler ve benzeri oluşumlar arasındaki bölünmelere vurgu yapmaktaydı.

Pek çok ülkede dinin toplumsal değişmeyi engelleyici bir role sahip olduğu düşünüldüğünde Weber'in endüstriyel kapitalizmin gelişiminde dinsel nitelikte düşüncelerin önemli bir rol oynadığını öne sürmesi yoğun eleştirilere ve tartışmalara yol açmıştır (Slattery, 1991, s.300). Bununla birlikte Weber'in sosyolojik analiz için geliştirdiği ideal tipler, özellikle de bürokrasi tipi günümüz toplumlarındaki modern örgüt yapısının anlaşılmasına oldukça önemli bir katkı sağlamıştır.

Alman sosyoloji geleneğinde yer alan Ferdinand Tönnies (1855-1936) ile Georg Simmel de (1858-1918) Weber kadar etkili olmamakla birlikte sosyolojik analizde bireyler arasındaki etkileşim üzerinde yoğunlaşan hümanist ve anti-pozitivist bir sosyolojik yaklaşım benimsemişlerdir. Bu sosyologlardan Tönnies *Topluluk ve Toplum* adlı çalışması ile Simmel de *formel* sosyolojinin kurucusu ve daha birçok alanındaki çalışması ile sosyolojinin gelişimine önemli katkılar sağlamışlardır.

Weber, en ünlü çalışmalarından birisi olan *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* adlı eserinde kapitalizm gibi bir ekonomik düzenleme biçiminin oluşumunda düşünsel ve dinsel nitelikte faktörlerin nasıl önemli bir rol oynadığını göstermeye çalışır.

MODERN SOSYOLOJİNİN GELİŞİMİ

Modern sosyolojideki teoriler teknoloji, üretim ve örgüt biçimi açısından daha gelişmiş, karmaşık ve dinamik bir yapıya sahip olan yirminci yüzyıl toplumları ile ilgili olduklarından klasik sosyolojideki teorilere nazaran daha karmaşık toplum analizleri sunarlar. Bununla birlikte genel olarak bakıldığında modern sosyolojideki teoriler klasik sosyolojinin başlıca mimarları olarak kabul edilen Marx, Weber ve Durkheim tarafından geliştirilen ve yukarıda özetlenen teoriler üzerinde şekillenmiştir. Modern sosyolojideki teoriler çok çeşitli ve birbirlerinden farklı özelliklere sahip olmakla birlikte bazı ortak veya benzer özellikleri açısından belirli genel yaklaşımlar altında toplanarak ele alınabilmektedir. Bu bakımdan modern sosyolojiyi temellendiren teorilerin önemli bir bölümü a. *İşlevselcilik*, b. *Marxizm ve Çatışma Teorisi* ve c. *Sembolik etkileşimcilik* genel yaklaşımları altında incelenebilmektedir. Şimdi bu genel yaklaşımları kısaca ele almaya çalışalım.

İşlevselcilik

İşlevselcilik olarak adlandırılan yaklaşım modern sosyolojide oldukça önemli bir yere sahiptir. Yukarıda görüldüğü gibi, işlevselcilik sosyolojide ilk olarak 19 yüzyılda Durkheim'ın çalışmalarında şekillenmiştir. Bu açıdan işlevselcilik toplumsal yaşamın incelenmesinde pozitivist sosyal bilim anlayışına dayalı bir yöntem benimsemiştir. Yirminci yüzyılda önce sosyal antropolojide A. R. Radcliffe-Brown (1881-1955) ile Bronislaw Malinowski (1884-1942) tarafından geliştirilen işlevselcilik, daha sonra Amerikan sosyolojisinde, özellikle Talcott Parsons ve Robert K. Merton tarafından geliştirilmiştir.

İşlevselcilik toplumu birbiri ile bağlantılı parçalardan oluşan bir sistem olarak ele alır. Durkheim'ın toplumu biyolojik benzeşmeye dayanarak açıklamaya çalıştığını hatırlayalım. Modern sosyolojideki işlevselcilik de toplumu *öz-düzenlemeye* (self-regulation) sahip olan bir sistem olarak ele alır. Bu ise, biyolojik bir sistem gibi, toplumun kendini koruma ve dengede olma gibi doğal bir eğilime sahip olması demektir. Bir başka ifadeyle öz-düzenleme topluma çevredeki değişime karşı kurumlarını yeniden düzenleyerek dengesini koruma ve tekrar etkin şekilde işleme imkânı sağlar.

İşlevselciler biyolojik sistem gibi toplumsal sistemin de hayata kalabilmesi için karşılanması gereken bazı temel gereksinimleri olduğunu düşünürler. Bu gereksinimler modern sosyolojide işlevselciliğe sistem yaklaşımı çerçevesinde önemli katkılar sağlayan ve bir bakıma işlevselciliğin *yapısal-işlevselcilik* olarak da anılması-na yol açan **Talcott Parsons** (1902-1979) tarafından sınıflandırılarak tanımlanır.

SIRA SİZDE

6

Parsons'un bir toplumsal sistemin hayata kalabilmesi için karşılanması gereken temel gereksinimlerini nasıl sınıflandırarak tanımladığını araştırınız.

İşlevselcilik evrimci bir toplumsal değişme teorisi sunar.

Genellikle işlevsel ön-gereklikler olarak adlandırılan bu gereksinimler toplumsal sistem içindeki parçalar tarafından karşılanır. Bu noktada işlevselciler sistem içinde bütün parçaların uyum halinde bir araya gelerek bütünü hayatta kalmasını sağlayacak bu gereksinimlerini karşılamak durumunda kaldıklarını savunurlar. Böylece işlevselciler toplumu oluşturan her bir toplumsal öge/parça/kurum ve pratiğin ancak toplumun ihtiyaçlarının karşılanmasında bir role sahip olması durumunda sürekliliğini koruyabileceğini öne sürerler. Toplumu oluşturan kurumları da söz konusu bu gereksinimlerin karşılanmasına yönelik olan katkıları açısından analiz ederler. Örneğin, işlevselci analiz açısından aile toplumda üreme ve toplumsallaşma, yani topluma yeni çocuklar kazandırma ve onları topluma uygun şekilde sosyalleştirme gibi temel bir işlevi yerine getirmektedir. Bu temel işlev açısından ailenin vazgeçilmez bir toplumsal öge olduğu varsayılır.

İşlevselciliğe göre toplumsal sistem hayatta kalabilmek için değişen çevre koşullarına uyum (adaptasyon) sağlamak zorundadır. Bu süreç içinde toplumsal sistem adaptasyonun sağlanabilmesi için kendi içinde çok defa bölünerek çoğalma yoluyla farklılaşarak yeni ögeler ve işlevler geliştirir. Örneğin, toplumda devamlı olarak artan iş bölümü ve uzmanlaşma bu ihtiyaç sonucu ortaya çıkmaktadır.

İşlevselci sosyologlar toplumu işlevsel birlik hâlinde bütünleşmiş bir sistem olarak ele aldıklarından dolayı daha çok düzen, denge, uyum, istikrar ve iş birliği ögelerine ilgi duyarlar. Modern işlevselci sosyologlar Durkheim gibi toplumun hayatta kalması açısından zorunlu gördükleri düzen, denge ve uyumun toplumun geneli tarafından paylaşılan merkezi bir değerler sisteminden kaynaklandığını savunurlar.

Ancak işlevselciliğin toplumu gerçekte olmadığı kadar işlevsel bir birlik ve uyum hâlinde bütünleşmiş, çatışmanın da neredeyse hiç olmadığı bir sistem gibi sunması önemli eleştiriler almasına yol açmıştır. Bu eleştirileri dikkate alan bazı işlevselci sosyologlar işlevselci yaklaşımı daha esnek bir yaklaşım olarak geliştirmeye çalışmışlardır.

Parsons'un makro-boy teorisinin aksine sosyolojide kendi adlandırdığı şekilde orta-boy bir teori geliştirmeyi amaçlayan **Robert K. Merton (1910-2003)** işlevselciliğin de en önemli olarak gördüğü açmazlarını aşmaya çalışmıştır.

Merton'a göre işlevselci analizin en önemli açmazlarından birisi toplumu *işlevsel birlik hâlinde bütünleşmiş bir sistem* olarak ele alması ve dolayısıyla sistemde bozuk işlevsel olan öge yokmuş gibi hep olumlu işlevler üzerinde yoğunlaşmasıdır. Bir başka ifadeyle Metron toplumların her zaman işlevsel bir bütünlük hâlinde işlemeyebildiklerini kabul ediyor.

Merton'a göre sistem içerisindeki herhangi bir ögenin olumlu olduğu gibi *olumsuz* veya *bozuk* bir işlevi de olabilir. Örneğin, dinin tüm toplumlarda birlik ve bütünlüşme yaratmak gibi olumlu bir işlevin yanı sıra, din savaşları örneğinde olduğu gibi, bölünme yaratma şeklinde bozuk bir işlevi de söz konusu olabilmektedir. Benzer şekilde bir toplumsal ögenin veya pratiğin bireyler tarafından bilinen ve amaçlanmış *açık* bir işlevi olduğu gibi bireyler tarafından bilinmeyen ve açıkça amaçlanmamış *gizil* bir işlevi de olabilir. Örneğin, yağmur duasına çıkmış bir grup açısından yağmur duasının yağmurun yağmasını sağlama şeklinde açık bir işlevi vardır ancak aynı zamanda grup üyeleri arasında dayanışma yaratma şeklinde amaçlanmamış ve bilinmeyen gizil bir işlevi de vardır. Bunun dışında bir ögenin, örneğin yoksulluğun, toplumun hangi kesimleri için olumlu hangi kesimleri içinse olumsuz ya da bozuk işlevsel olduğunun analizi de oldukça önemlidir.

Amerikan sosyolojisinde özellikle 1940 ve 1950'li yıllarda oldukça etkili olan işlevselcilik 1960'ların ortalarından itibaren Merton'un katkılarına rağmen yeni gelişen sosyolojik yaklaşımlar karşısında yeterince ikna edici bir toplum analizi yapmadığı gerekçesiyle etkisini yitirmeye başlamıştır. Bununla birlikte günümüzde işlevselcilik geliştirilmiş yeni biçimler altında etkisini görece sürdürmeye devam etmektedir.

Marxizm ve Çatışma Teorisi

Marx'ın çalışmalarından ve eleştirel bilim anlayışından etkilenen sosyal bilimciler tarafından geliştirilen Marxist yaklaşım modern sosyolojide ve günümüzde etkili olan bir diğer yaklaşımdır. Ancak Marxist yaklaşım da kendi içinde pek çok farklı teoriden oluşmaktadır. Literatürde Marxist teoriler farklı ölçütlere göre çok çeşitli şekillerde sınıflandırılabilir. Ancak en yaygın ve en basit sınıflamalardan birisi geleneksel Marxist teoriler ile yeni Marxist teoriler şeklindeki sınıflamadır. Geleneksel Marxist teoriler Marx'ın orijinal yazılarına ve düşüncelerine büyük ölçüde sadık kalan teoriler olarak tanımlanabilir. Yeni Marxist teoriler ise Marx'ın çalışmalarından oldukça etkilenmiş olmakla birlikte bazı önemli noktalarda ondan ayrılmaktadırlar.

Bu bakımdan yeni Marxistler arasında adı geçen en önemli Marxist teorisyenlerden birisi olarak değerlendirilen Antonio Gramsci'nin (1891-1937) düşünceleri önem taşımaktadır. Gramsci geleneksel Marxizmden farklı olarak toplum analizinde yalnızca alt yapının değil üst yapıların da, özellikle kültür ve ideolojinin, önemi vurgular. Gramsci kapitalist toplumda yönetici sınıfın yönetilenler üzerinde *hegemonya* oluşturabilmesinin yolunun da üst yapılardan, özellikle kültürel ve ideolojik kontrolden geçtiğini savunur.

Bunun yanı sıra *yapısalcı Marxizm* olarak bilinen teorinin geliştiricisi kabul edilen Louis Althusser'in düşünceleri de (1918-1990) sosyoloji literatüründe oldukça etkili olmuştur. Althusser analizinde bir toplumda belirli ilişkilerden oluşan üç temel toplumsal yapıdan söz eder. Bunlar ekonomik, siyasal ve ideolojik toplumsal yapılardır. Geleneksel Marxizmden farklı olarak Althusser bir toplumda olup bitenlerin belirlenmesinde bu üç toplumsal yapının her birinin görece bir bağımsızlığı ve özerkliğe sahip olduğunu savunur.

Merton Parsons'tan sonra işlevselciliğin özellikle eleştiri odağı haline gelen özelliklerini yeniden gözden geçirerek işlevselciliğe önemli açılımlar sağlamıştır.

Merton bozuk işlev, açık işlev, gizil işlev gibi geliştirdiği bazı kavramlarla toplumların nasıl her zaman düzgün ve sorunsuz şekilde işlemediklerini açıklamaya ve böylelikle işlevselci analizi daha esnek hale getirmeye çalışmıştır.

Eleştirel teori Marxizmi felsefe, psikanaliz, ekonomi gibi disiplinler arası bir yaklaşım olarak yeniden geliştirmeye çalışan çeşitli düşüncelerden oluşmaktadır.

Yeni Marxist teoriler geleneksel Marxist teorilerden farklı olarak toplumun ekonomik alt yapısına değil kültürel ve ideolojik üst yapılarına analizlerinde ağırlık verirler.

Bunun dışında Frankfurt Okulu'na bağlı olarak ortaya çıkan ve *Eleştirel Teori* olarak bilinen yaklaşım da Marx'tan sonra gelişen Marxizm içerisinde oldukça önemli bir ağırlığa sahiptir. İlk olarak 1923'te ortaya çıkan eleştirel teorisinin 1970'lere kadar süren gelişiminde Max Horkheimer (1895-1973), Erich Fromm (1900-1980), Herbert Marcuse (1898-1979) ve T.W. Adorno (1903-1969) gibi toplum teorisyenlerinin önemli katkıları olduğu bilinmektedir. 1980'lerde ise Jürgen Habermas'ın (1929-) katkıları ile eleştirel teori yeni bir varlık alanı bulmuştur.

Eleştirel teori disiplinler arası çeşitli düşüncelerden oluşmakla birlikte bu düşüncelerin hepsi de hem kapitalist hem de sosyalist ekonomik düzenlemeye sahip olan modern toplumlardaki her türlü, sınıfsal ya da şahsi olmayan bilimsel-teknolojik akılcı güçler tarafından uygulanan *egemenlik* biçimlerine eleştirel bakarlar (Slattery, 1991, s.106). Eleştirel teori temsilcileri özellikle kapitalizmde kültürün 'kültür endüstrisi' aracılığıyla herkes tarafından kitlesel olarak tüketilebilen eğlence biçimlerine indirgenmesine, başka bir ifadeyle kültürün kâr sağlamak adına metalaştırılarak kitlelere pazarlanmasına oldukça eleştirel yaklaşırlar. Eleştirel teori özellikle tüketim toplumuna indirgenen modern toplumda bireylerin bilinçlerinin nasıl kitle kültürü aracılığıyla manipüle edildiği, tüketim ile baştan çıkarılarak düşünmeye ve araştırmaya daha az yönelen varlıklara dönüştürüldükleri üzerinde vurgu yapar.

Yeni Marxistler kapitalizmin kaçınılmaz şekilde tasfiye olacağı konusunda geleneksel Marxistler kadar iyimser değillerdir. Bu nedenle de kapitalist toplumda *kültürel hegemonya* ve *kültür endüstrisi* gibi üst yapısal kavramlar aracılığı ile özellikle başta işçi sınıfı olmak üzere yönetilen kesimlerin sınıf bilinçlerinin nasıl şekillendirilerek kontrol altına alındığını irdelemeye yönelirler.

Yeni Marxistler tarafından geliştirilen bu kavramlar özellikle sınıf ve sınıf çatışması konusundaki sosyolojik analizlerde önemli bir açılım sağlamıştır. Bununla birlikte yeni Marxistlerin üst yapıya daha fazla ağırlık vererek Marxizmin ayırt edici özelliği olan tarihsel gelişmenin materyalist ve ekonomik açıdan kavranışının önemini azalttıkları ileri sürülmektedir (Haralambos & Holborn, 2004, s.216).

Literatürde Marx ile Marxistlerin teorileri işlevselciliğe karşıt olarak gelişen ve *çatışmacı yaklaşım* olarak adlandırılan başka bir genel yaklaşım içinde de ele alınabilmektedir. Marxist teoriler dışında çatışmacı yaklaşım içinde ele alınan çeşitli çatışmacı teoriler bulunmaktadır. Bu teoriler işlevselcilerin aksine değerler sisteminden çok çatışma kavramını merkeze alan toplum analizleri sundukları için çatışmacı yaklaşımlar olarak adlandırılmaktadırlar. Marxist teoriler gibi bu teorilerin de büyük çoğunluğu işlevselciliğin aksine toplumun düzen, denge ve uyum hâlindeki gruplardan değil farklı çıkarılara sahip olan gruplardan meydana geldiğini varsayar. Bununla birlikte bu yaklaşımlar Marx'tan farklı olarak yalnızca ekonomik temelli sınıf çatışmalarına değil çok çeşitli temellere dayalı çatışmalara vurgu yaparlar. Bu bakımdan çatışmacı teoriler çatışmanın doğası, nedenleri, boyutları ve sonuçları konusunda birbirlerinden ayrılırlar. Ayrıca çatışmacı teorilerin büyük çoğunluğu çatışmanın, Marx gibi sınıfsız bir topluma geçişle birlikte sona ereceğine değil, kaçınılmazlığına ve sürekliliğine inanırlar. Her ne kadar yeni Marxist teoriler de Marx'tan farklı olarak ekonomik alt yapı dışında üst yapıların önemini vurgulasada, Marxist bir bakış açısına sahip olmaları açısından diğer çatışma teorilerinden ayrılırlar.

Çatışmacı yaklaşım içinde mesleki gruplar, farklı etnik gruplar, cinsiyet grupları, dinsel gruplar ve benzerleri arasındaki çatışmalar üzerinde yoğunlaşan çeşitli teoriler yer almaktadır. Çatışmacı teoriler içinde özellikle Ralf Dahrendorf (1929-) tarafından

geliştirilen çatışma teorisi önemli bir yere sahiptir. Marx'tan etkilenmekle birlikte onun özellikle mülkiyet ilişkileri üzerinde temellenen sınıf modelini eleştiren Dahrendorf güç (otorite) üzerinde temellenen bir sınıf modeli tanımlar. Dahrendorf kapitalist toplumda meydana gelen önemli değişimler sonucunda çatışmanın kaynağının mülkiyet olmaktan çıktığını gücün (otoritenin) çatışmanın yeni kaynağı hâline geldiğini savunmuştur.

Dahrendorf post-kapitalist olarak adlandırdığı toplumda çatışmanın üretim araçlarına sahip olanlar ile olmayanlar arasında değil otoriteyi uygulayanlar ile ona tabi olanlar arasında ortaya çıkabileceğini savunmuştur.

Sembolik Etkileşimcilik

Sembolik etkileşimcilik Amerikan sosyolojisi içerisinde sosyal psikolojiye oldukça yakın duran bir sosyolojik yaklaşım olarak bilinmektedir. Sembolik etkileşimcilik toplumu bireylerin gündelik yaşamdaki sembolik etkileşimlerinin bir ürünü olarak ele alır. Sembolik etkileşimciliğin sosyolojideki gelişiminde C.H Cooley ve W.I. Thomas'ın önemli katkıları olmakla birlikte George Herbert Mead (1863-1931) bu yaklaşımın kurucusu olarak kabul edilir. Sembolik etkileşimciliğin kurucusu kabul edilen Mead'ın görüşleri ölümünden sonra çalışma arkadaşları ve öğrencileri tarafından geliştirilmiştir. Bu noktada sembolik etkileşimciliğin gelişimine katkıda bulunanlar arasında özellikle Herbert Blumer'in (1900-1986) çalışmaları önem taşır. Bu açıdan Blumer'da Mead gibi bu yaklaşımın kurucularından birisi olarak kabul edilir.

Blumer aynı zamanda Mead tarafından geliştirilen bu yaklaşıma *sembolik etkileşimcilik* adını veren kişi olarak da bilinmektedir.

Sembolik etkileşimcilik Weber gibi sosyolojide toplumsal eylem, toplumsal etkileşime, anlamlandırma ve yorumlama süreçlerine ağırlık veren bir yaklaşımdır. Ancak Weber sosyolojisi geniş tarihsel süreçlerde toplumsal eylem temelinde ortaya çıkan bürokrasi, din, devlet, sınıf ve statü grupları gibi toplumsal oluşumlarla ilgilenen makro-sosyolojik yönelimli bir yaklaşımdır. Sembolik etkileşimcilik ise daha çok gündelik yaşamla ilgilenen mikro-sosyolojik yönelimli bir yaklaşımdır.

Sembolik etkileşimciler toplumsal düzenin içinde yaşadığımız dünyada bulunan her şeye (nesnelere, olaylara, eylemlere ve benzerine) atfettiğimiz *anlamlar* sonucu oluştuğunu düşünürler. Başka bir ifadeyle toplum bireylerden bağımsız olan yapılardan değil bireylerin içinde yaşadıkları dünyaya atfettikleri anlamlardan meydana gelmektedir.

Bu süreçte *semboller* veya *simgeler*, şeyler ile bu şeylere atfettiğimiz anlamları temsil ettiklerinden dolayı kritik bir öneme sahiptirler. Nitekim bir sembol bir nesne veya olayı sadece temsil etmez aynı zamanda onu belirli yönlerde tanımlar. Örneğin, masa denince zihnimizde sadece belirli bir forma sahip olan bir nesne değil aynı zamanda üzerinde yemek yenen, yazı yazılan ya da başka bir faaliyet yapılan bir şey şekillenir. Bu bağlamda “masa” belirli bir şekle sahip olan nesne ile bu nesneye atfettiğimiz anlamı temsil eden bir semboldür.

İnsanlar arasında her türlü anlamlı iletişimi sağlayan semboller dilsel anlamları temsil eden sözcükler olabileceği gibi nesne, işaret, jest, mimik, el-kol hareketleri gibi dilsel olmayan anlamları da temsil edebilirler. Ancak dil sembolik etkileşimin en önemli ve en güçlü aracıdır. Yine de insanlar arası anlamlı etkileşim yüz yüze olmayabilir fakat mutlaka semboller aracılığı ile olur. Örneğin, bir insanı görmediğimiz hâlde bize postaladığı bir mektuptan ne demeye çalıştığını yorumlarız. İnsanlar sembollerini kullanarak anlamlı bir toplumsal dünya kurarlar.

Ancak sembolik etkileşimciliğe göre anlamlar nesnelerin içinde içkin değildir. Şeyleri temsil eden anlamlar/semboller gündelik yaşamda toplum üyelerinin etkileşimi esnasında ortaya çıkarlar. Anlamlar etkileşim sürecinde ortaya çıktıklarından dolayı sabit ve değişmez nitelikte değildirler. Toplumsal uzlaş ve yorumlama süreçlerinde devamlı olarak değişirler. Bu süreçte toplumsal düzen veya toplumsal dünya her gün yeniden şekillenerek ortaya çıkar.

Toplum veya sembolik etkileşimcilerin deyimiyle *toplumsal düzen* etkileşim sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkar.

Diğer sosyolojik yaklaşımlarla karşılaştırıldığında sembolik etkileşimcilik toplumsal dünyanın şekillenmesinde bireyi daha aktif olarak değerlendirir. Toplumu alt sistemlerin ya da alt-üst şeklindeki yapıların etkileri açısından ele almaya çalışan işlevselcilik ya da Marxizm gibi makro boy sosyolojik yaklaşımlardan ayrılır. Bu yaklaşımların aksine sembolik etkileşimcilik toplumun aktif, yapıcı, yaratıcı ve yorumlama kabiliyeti olan insan özneler tarafından gündelik yaşamda sembolik etkileşim ve iletişim aracılığıyla her gün nasıl inşa edildiğini yorumlamaya çalışır. Sembolik etkileşimcilik bu açıdan da toplumun, onu oluşturan bireylerden bağımsız bir gerçekliği olmadığını bu nedenle de sosyologların toplumsal eyleme aktör tarafından atfedilen anlamı yorumlamakla işe başlaması gerektiğini düşünen Weber'in yaklaşımına daha yakın durur.

Sembolik etkileşimciliğin kurucusu olan Mead'a göre insan diğer canlılarda bulunmayan özelliklere sahip eşsiz bir varlıktır. İnsanlar hayvanlar gibi uyanılara basit tepkiler vermek yerine davranışlarını duruma göre ayarlayabilen varlıklardır. İnsanlar içinde yaşadıkları dünyayı (nesnelere ve durumlara sürekli olarak anlamlar yükleyerek) anlayabilen ve bu anlamları (dolayısıyla da dünyayı) sembollerle anlatabilen, diğerleri ile de bu anlamları temsil eden semboller aracılığı ile etkileşim kurabilen ve *benlik (self)* duygusu geliştirebilen varlıklardır.

Mead'a göre benlik insanlara rol alma sürecinde *kendilerini ötekilerin gözünden görebilme* imkânı sağlar. Başka bir ifadeyle benlik sayesinde kendimize dışarıdan, bir nesneye bakar gibi bakabiliriz. Diğerlerinin bizi nasıl gördüklerini veya diğerlerinin gözüyle nasıl görüldüğümüzü yorumlayabiliriz. Yalnızca kendimizin değil başkalarının da farkına varırız, başkalarının hislerini, niyetlerini ve beklentilerini yorumlayabiliriz.

Sonuç olarak sosyoloji teorilerinin çoğu toplumu yapıları açısından analiz etmeye ve anlamaya çalışırken sembolik etkileşimcilik semboller aracılığıyla bireylerin nasıl gündelik etkileşimlerinden anlamlı bir toplumsal düzen oluşturdukları ile ilgilenir. Sembolik etkileşimciliğe özellikle Mead'ın görüşlerini geliştirmeye çalışan Blumer'in çalışmaları önemli bir katkı sağlamıştır. Çalışmalarında ilgisini sembolik etkileşimciliğe uygun bir yöntem geliştirmek üzerinde yoğunlaştıran Blumer sembolik etkileşimin yöntemini *toplumsal fenomenin doğrudan incelenmesi* olarak tanımlar (Poloma, 1993, s.230-231).

Sembolik etkileşimciler çok defa küçük ölçekli, yüz-yüze etkileşimler üzerinde yoğunlaşarak bu etkileşimlerin tarihsel veya toplumsal düzenlemelerle ilişkilerine değinmedikleri gerekçesi ile eleştirilirler (Haralambos & Holborn, 1995, s.896).

Bununla birlikte sembolik etkileşimci yaklaşım sosyolojide önemli bir ağırlığa ve etki alanına sahiptir. Çağdaş sosyoloji teorilerinde sembolik etkileşimcilikten etkilenecek doğan veya sembolik etkileşimcilikle ortak pek çok özelliği paylaşan önemli yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımların başında toplumsal yaşamı bir tiyatroya benzeten Erving Goffman'ın *dramaturji teorisi*, gündelik yaşamın gerçekliğini inceleyen Alfred Schutz'un *Sosyolojik fenomenoloji yaklaşımı* ve günlük etkileşim esnasında oluşturulan gerçekliğin ampirik incelenmesi ile ilgilenen *etnometodoloji yaklaşımı* ile Harold Garfinkel yer almaktadır. Weber sosyolojisi de dâhil olmak üzere bu yaklaşımların hepsi literatürde çok defa *eylem teorileri*, *yorumlayıcı sosyoloji* veya *hermeneutik sosyoloji* şeklinde tek bir gelenek altında ele alınabilmektedirler.

Mead'ın ifadesiyle benlik kişinin içinde yaşadığı topluluğun toplumsal alışkanlıklarını içselleştirmesi anlamında *genelleştirilmiş diğerleridir*. (Poloma, 1993, s.223).

FEMİNİST VE POSTMODERN YAKLAŞIMLAR

Yukarıda ele aldığımız yaklaşımlar sosyolojide halen önemli bir yere sahip olmakla birlikte günümüzde etkili olan başka yaklaşımlar da gelişmeye başlamıştır. Son dönemlerde giderek daha etkili hâle gelen bu yaklaşımların en önemlileri arasında feminist ve postmodern olarak adlandırılan yaklaşımlar yer almaktadır. Feminist ve postmodern yaklaşımlar klasik ve modern sosyolojide yer alan bütün sosyolojik yaklaşımlara eleştirel bakmaktadırlar. Özellikle pozitivist bir sosyal bilim anlayışına sahip olan işlevselcilik gibi yaklaşımlara oldukça eleştirel bakan feminist ve postmodern yaklaşımlar eleştirel bir sosyal bilim anlayışına sahip olan Marxizm ile yorumlayıcı sosyoloji geleneğinde yer alan yaklaşımlara ise görece daha az olmakla birlikte yine de eleştirel yaklaşırlar.

Bu yaklaşımlardan feminizme göre sosyolojide günümüze kadar yer alan bütün teoriler erkekler tarafından ve/ya erkek bakış açısıyla geliştirilmişlerdir ve bu nedenle kadın bakış açısından geliştirilen yeni feminist teorilere ihtiyaç vardır. Bu açıdan feminist teoriler kadın-erkek eşitsizliği üzerine kurulan ilişkilerin analiz edilmesine ve dönüştürülmesine yönelik olarak geliştirilen ayrı bir sosyolojik gelenek olarak tanımlanabilir. Diğer tüm yaklaşımlardan farklı olarak feminist teoriler en önemli ve en eski eşitsizlik biçimi olarak gördükleri kadınlar ile erkekler arasındaki eşitsizlik üzerinde yoğunlaşırlar. Feminist teoriler kadınlar ile erkekler arasındaki eşitsizlikleri *toplumsal cinsiyet* ve *patriarki* gibi kavramları kullanarak analiz etmeye çalışırlar.

Feministlerin kadınlar ile erkekler arasındaki eşitsizlikleri açıklamada kullandıkları patriarki ve toplumsal cinsiyet kavramlarının anlamlarını araştırarak inceleyiniz.

SIRA SİZDE

7

Postmodern yaklaşım da feminizm gibi diğer yaklaşımlara eleştirel bakar. Postmodernizm yalnızca sosyolojide değil sanat, müzik, edebiyat, kültür ve sosyal bilimlerde etkili olan bir yaklaşımdır. Postmodernizm 18. yüzyılda aydınlanma döneminde ortaya çıkan ve teknolojiye, bilime, ilerlemeye inanan, geleceğe de güven duyan düşünceleri, değerleri ve varsayımları içeren *modernizme* karşıt olarak gelişmiştir. Sosyolojide yer alan postmodern teoriler de yukarıda ele alınan temel sosyolojik yaklaşımları modernizmin pek çok düşünce ve varsayımlarını paylaştıkları gerekçesi ile eleştirirler. Postmodern teoriler toplumsal gerçekliğin modern çağda ortaya çıkan sosyolojik yaklaşımlar tarafından gerçekte analiz edilemediğini, toplumsal yaşamın da akılcı düşünme biçimleri aracılığı ile iyileştirilemeyeceğini savunurlar. Bu bakımdan da postmodern teoriler modern olarak adlandırılan çağ ile onun nedensellik ilkesine ve akılcı düşünmeye dayalı bilim anlayışının iflas ettiğine inanırlar. Postmodern teoriler toplumsal dünyaya eleştirel yaklaşıma benzer bir tutumla yaklaşırlar. Toplumsal dünyanın bir görünen yüzeyi bir de görünmeyen gizli yapıları olduğunu düşünürler ve araştırmalarında temel olarak toplumsal gerçekliğin yüzeysel görünüşünü parçalayıp içerideki gizli yapıyı açığa çıkarmaya çalışırlar.

Özet

Sosyolojinin gelişimini ve sosyolojide yer alan temel teorik yaklaşımları tanımlamak

Toplumsal yaşamın sosyoloji adı altında bağımsız bir akademik disiplin çerçevesinde ele alınması on dokuzuncu yüzyıla dayanır. On dokuzuncu yüzyıldan günümüze sosyoloji biliminin gelişimine katkıda bulunan pek çok yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar arasında en etkili olanları Marx, Durkheim ve Weber'in yaklaşımları ile büyük ölçüde bu yaklaşımlar üzerinde şekillenen işlevselcilik, Marxizm ve çatışma teorisi ile sembolik etkileşimcilik gibi yaklaşımlar bulunmaktadır.

Temel teorik yaklaşımların sosyolojinin gelişimi açısından önemini açıklayabilmek

Comte pozitivist yaklaşımı ile sosyoloji bilimini kurdu. Marx tarihsel materyalist yaklaşımı ile ekonomik faktörlerin toplumun işleyişindeki ağırlığını gösterdi. Durkheim sosyolojinin çalışma nesnesini ve yöntemlerini belirlemeye yönelik çalışmaları ile sosyolojinin bağımsız bir sosyal bilim olarak gelişimine büyük bir hız kazandırdı. Weber sosyolojinin ve sosyolojik yöntemin doğa bilimlerinden ve yöntemlerinden farkını ortaya koyarak sosyolojiye toplumsal eylemi ve toplumsal etkileşimi merkeze alan yeni bir yaklaşım kazandırdı. Modern sosyolojideki yaklaşımların da her biri klasik dönemdeki sosyoloji yaklaşımlarını modern toplumları analiz edecek şekilde yeniden ele alarak onların yeni kavramlar ve düşüncelerle geliştirilmelerine katkıda bulunmuşlardır.

Temel teorik yaklaşımları temel farklılıkları açısından ayırt edebilmek

Comte, Spencer, Durkheim ve işlevselciler biyolojik benzeşmeye dayalı uyumcu bir toplum modeli ve buna uygun pozitivist bir yöntem benimserler. Marx ve Marxistler ise çatışmacı bir toplum modeli ve buna uygun eleştirel bir bilim ve yöntem benimserler. Weber'de de toplum farklı çıkar gruplarına bölünmüştür. Ancak Weber toplumu toplumsal eylemlerden meydana gelen bir oluşum olarak ele alır ve sosyolojide anlama yönteminin önemini vurgular. Sembolik etkileşimcilik ise toplumsal düzenin içinde yaşadığımız dün-

yada şeylere atfettiğimiz anlamlar sonucu oluştuğunu savunur. Toplum veya sembolik etkileşimcilerin deyimiyle *toplumsal düzen* etkileşim sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkar.

Temel teorik yaklaşımların her birinin toplumsal gerçekliği anlama ve açıklama açısından güçlü ve zayıf yönlerini tartışabilmek

Marx'ın tarihi farklı üretim biçimlerinin ve üretim ilişkilerinin gelişim tarihi olarak ele alan tarihsel materyalist yaklaşımı sosyoloji biliminin gelişimine önemli bir katkı sağlamakta birlikte ekonomik faktörlere aşırı derecede bir vurgu yapmaktadır. Yeni Marxistlerin üst yapı kurumları üzerindeki vurguları bu açıdan olumlu bir katkı olarak değerlendirilmelidir. Durkheim sosyolojiye onu diğer bilimlerden bağımsızlaştıracak ve önemini ortaya koyacak güçlü bir kavramsal ve yönetsel çerçeve kazandırmakla birlikte toplumsal olguların nesne gibi ele alınması gerektiği yönündeki görüşü anti-hümanist bir nitelik taşımaktadır. İşlevselcilerin toplumu uyum halinde bir işlevsel birlik olarak ele almaları da gerçeklikle pek uyumamaktadır. Weber bir toplumsal eylem ve etkileşim çalışması olarak gördüğü sosyolojiye anlama yöntemini kazandırarak sosyolojiyi daha hümanist bir bilim haline getirmiş ve sosyoloji tarihinde yeni bir dönem başlatmıştır. Ancak endüstriyel kapitalizmin gelişiminde dinsel nitelikteki düşüncelerin önemli bir rol oynadığı yönündeki görüşü pek ikna edici görülmemektedir. Sembolik etkileşimcilik ise diğer sosyoloji teorilerinin ihmal ettiği toplumu yalnızca yapıları açısından değil gündelik yaşam dünyasındaki bireyler açısından da analiz ederek sosyoloji teorisine önemli bir katkı sağlamıştır. Ancak sembolik etkileşimcilik çok küçük ölçekli, yüz-yüze etkileşimler üzerinde yoğunlaştığından bireylerin yorumlamaları tarafından oluşturulan toplumsal gerçekliğin ötesinde bir gerçeklik tanımlayamamış bu nedenle de tarihsel ve toplumsal dinamiklerin toplumsal gerçekliğin şekillenmesinde ki rolünü değerlendirememiştir.

Kendimizi Sıyalım

- Toplumun bireylerden bağımsız ayrıca onların üstünde ve üzerinde bir gerçekliği olduğunu savunan sosyolog aşağıdakilerden hangisidir?
 - Comte
 - Weber
 - Simon
 - Marx
 - Durkheim
- Bozuk işlev, açık işlev, gizil işlev gibi geliştirdiği bazı kavramlarla işlevselci sosyolojik analize önemli katkılar sağlayan sosyolog aşağıdakilerden hangisidir?
 - Parsons
 - Mead
 - Gramsci
 - Horkheimer
 - Merton
- Aşağıda verilen toplum teorisyenlerinden hangisi Eleştirel Teori olarak bilinen yaklaşımın temsilcilerinden birisi **değildir**?
 - Louis Althusser
 - Max Horkheimer
 - Erich Fromm
 - Herbert Marcuse
 - T.W. Adorno
- Comte'un insan toplumları için önerdiği evrimsel gelişme modelinde insan düşüncesinin geçtiği farz edilen üç temel aşamanın doğru sıralaması aşağıdakilerden hangisidir?
 - Metafizik-teolojik-pozitif
 - Pozitif-teolojik-metafizik
 - Teolojik-metafizik-pozitif
 - Soyut-romantik-pozitif
 - Duygusal-teolojik-pozitif
- Toplumsal değişimin doğal seleksiyon yasalarına göre işlediğini savunan ve bu açıdan "sosyal Darwinizm" olarak adlandırılan yaklaşımın genel temsilcisi aşağıdakilerden hangisidir?
 - Spencer
 - Comte
 - Durkheim
 - Weber
 - Marx
- Tarihsel Materyalizm olarak bilinen teorinin geliştiricisi aşağıdakilerden hangisidir?
 - Hegel
 - Marx
 - Weber
 - Simon
 - Merton
- Toplumsal değişmeyi sırasıyla *mekanik* ve *organik* adı altında iki farklı toplumsal düzen ve dayanışma tipi altında inceleyen sosyolog aşağıdakilerden hangisidir?
 - Hegel
 - Marx
 - Weber
 - Simon
 - Durkheim
- Toplumu toplumsal eylemlerden meydana gelen bir oluşum olarak gören ve sosyolojinin çalışma nesnesini "toplumsal eylem" olarak tanımlayan sosyolog aşağıdakilerden hangisidir?
 - Comte
 - Weber
 - Marx
 - Gramsci
 - Althusser
- Kadın-erkek eşitsizliği üzerine kurulan ilişkilerin analiz edilmesine ve dönüştürülmesine yönelik olarak geliştirilen teorilere genel olarak ne ad verilir?
 - Marxist teoriler
 - Weberyan teoriler
 - İşlevselci teoriler
 - Etkileşimci teoriler
 - Feminist teoriler
- Toplumsal düzenin insan özneler tarafından gündelik yaşamda sembolik etkileşim ve iletişim aracılığıyla her gün yeniden inşa edildiğini ileri süren yaklaşımın genel adı aşağıdakilerden hangisidir?
 - İşlevselcilik
 - Pozitivizm
 - Çatışma teorisi
 - Sembolik etkileşimcilik
 - Marxizm

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. e Yanıtınız yanlış ise “Emile Durkheim” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. e Yanıtınız yanlışsa İşlevselcilik” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. a Yanıtınız yanlış ise “Marxizm” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. c Yanıtınız yanlış ise “Sosyolojide İlk Dönem Gelişmeler” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. a Yanıtınız yanlış ise “Sosyolojide İlk Dönem Gelişmeler” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. b Yanıtınız yanlış ise “Karl Marx” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. e Yanıtınız yanlış ise “Emile Durkheim” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. b Yanıtınız yanlış ise “Max Weber” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. e Yanıtınız yanlış ise “Feminist ve Postmodern Yaklaşımlar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. d Yanıtınız yanlış ise “Sembolik Etkileşimcilik” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Comte’un bilimler hiyerarşisinde matematik gibi en temel ve en yalın bilimler pozitif aşamaya önce girmişlerdir. Daha karmaşık olan ve bu nedenle gelişimleri kendilerinden önceki bilimlere dayanmak zorunda olan fizik, kimya, biyoloji ve sosyoloji bilimleri ise sırasıyla birbirini ardından pozitif aşamaya girmişlerdir. Comte biyoloji ve sosyolojinin bütüncül organizmalarla uğraştıklarını bu nedenle de pozitif aşamaya en son giren bilimler olduklarını düşünüyordu.

Sıra Sizde 2

En genel tanımı ile *materyalizm* maddeyi her türlü varoluşun temeli ve önkoşulu olarak gören bir felsefe yaklaşımı olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda madde veya maddi varoluş düşünce ve/ya bilinçten önce gelmektedir. Materyalizm düşünce tarihinde *idealizm* olarak bilinen ve düşüncenin maddeden önce geldiğini öne süren felsefe yaklaşımının da karşıtını oluşturur.

Sıra Sizde 3

Durkheim intiharın dört farklı ideal tipinden söz eder. Bunlardan ikisi aşırı bütünleşmeye ve aşırı düzenlemeye

bağlı olarak ortaya çıkan ve daha çok geleneksel toplumlara özgü olan *kadercil* (fatalistic) ve *özgeci* (altruistic) intihar tipleridir. Diğer ikisi ise yetersiz bütünleşme ve yetersiz düzenlemeye bağlı olarak ortaya çıkan ve daha çok modern toplumlara özgü olan *bencil* (egoistic) *anomik* (anomic) intihar tipleridir.

Sıra Sizde 4

İdeal tip belirli bir tarihsel dönemde ortaya çıkan olayları analiz etmek amacıyla araştırmacının gerçeklik hakkında sahip olduğu kanıtlara ve gözlemlere dayanarak geliştirdiği bir kavramsal araçtır.

Sıra Sizde 5

Weber bürokrasiyi geniş çaplı örgütsel amaçlar ve yönetsel işler peşinde koşan çok sayıda bireyin çalışmalarını akılcı bir şekilde eşgüdümlemek amacıyla tasarlanmış bir hiyerarşik örgütsel yapı olarak tanımlar. En genel tanımı açısından bakıldığında ise *bürokrasi kurumsal formda bir akılcı eylem* tipidir.

Sıra Sizde 6

Parsons bir toplumsal sistemin hayatta kalabilmesi için karşılanması öncelikli olan dört temel gereksinimlerini *çevreye uyum sağlama, amaca ulaşma, bütünleşme ve kalıp koruma* şeklinde dört temel kategori altında ele alarak tanımlar.

Sıra Sizde 7

Sözcük anlamı ataerkillik olan *patriarki* feminist literatürde babanın veya erkeğin otoritesi üzerine kurulu olan *erkek egemen toplumsal yapı* anlamında kullanılmaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramı ise kadın ile erkek arasında *toplumsal* olarak yaratılan farklılıkları tanımlayan bir kavramdır. Toplumsal cinsiyet bu açıdan kadın ile erkek arasındaki biyolojik farklılıkları tanımlayan biyolojik cinsiyet kavramından ayrılır. Toplumsal cinsiyete örnek vermek gerekirse, toplumsal yaşam içerisinde kadınlar ile erkeklerin toplumsal rolleri arasındaki farklar biyolojik farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Kadın ile erkeğin toplumsal rolleri arasındaki farklar erkek egemen toplumun kadın ve erkeğe farklı (ve çok defa eşit olmayan) rolleri basit anlamda *uygun* bulmasından kaynaklanmaktadır.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Aron, R. (2006) **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, İstanbul: Kırmızı Yayıncılık.
- Bottomore, T. Ve Nisbet, R. (1990) **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, Ankara: Verso Yayıncılık.
- Bozkurt, V. (2006) **Değişen Dünyada Sosyoloji**, Bursa: Ekin Kitapevi.
- Callinicos, A. (2004) **Toplum Kuramı: Tarihsel Bir Bakış**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dahrendorf, R. (1976) **Class and Class Conflict in Industrial Society**, London: Routledge&Kegan Paul.
- Davidoff, L. (2002) **Feminist Tarih yazımında Sınıf ve Cinsiyet**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durkheim, E. (1985) **Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları**, İstanbul: Bilgi/Felsefe/Sanat Yayınları.
- Giddens, Anthony (1993) **Sociology**, Oxford: Polity Press.
- Giddens, A. (2000) **Sosyoloji**, Ankara: Ayraç Yayınları.
- Haralambos, M. ve Holborn, M. (1995) **Sociology: Themes and Perspectives**, London: Harper Collins Publishers.
- Haralambos, M. ve Holborn, M. (2004) **Sociology: Themes and Perspectives: AS-and A-Level Student Handbook**, London: Harper Collins Publishers.
- Kızılçelik, S. (1994) **Sosyoloji Teorileri I ve II**, Konya: Yunus Emre Yayıncılık.
- Lefevbre, H. (1995) **Marx'ın Sosyolojisi**, İstanbul: Gökkuşu Basın Yayın.
- Marshall, G. (1994) **The Concise Oxford Dictionary of Sociology**, Oxford: Oxford University press
- Mehmet Küçük, M. (1993), **Modernite versus Post-modernite**, Ankara: Vadi Yayınları.
- Meriç, C. (1995) **Saint Simon, İlk Sosyolog, İlk Sosyalist**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özlem, D. (1990) **Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji**, İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Poloma, M. M. (1993) **Çağdaş Sosyoloji Kuramları**, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Ritzer, G. (1996) **Sociological Theory**, New York: The McGraw-Hill Companies.
- Slattery, M. (1991) **Key Ideas in Sociology**, London: Macmillan.
- Stones, R. (1998) **Key Sociological Thinkers**, London: Macmillan.
- Suğur, S. (2006) "Toplumsal Cinsiyet", içinde Gürsel Yaktıl (der.) **Toplumsal Yaşamda Kadın**, A.Ü. Yayını No:1700, .A.F.Yayını No:884.
- Suğur, S. (2006) "Kadın Haklarında Temel Yaklaşımlar", içinde Gürsel Yaktıl (der.) **Toplumsal Yaşamda Kadın**, A.Ü. Yayını No:1700, .A.F.Yayını No:884.
- Swingewood, A. (1998) **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihçesi**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tolan, B. (1985) **Toplum Bilimlerine Giriş**, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Weber, M. (1986) **Sosyoloji Yazıları**, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

3

Amaçlarımız

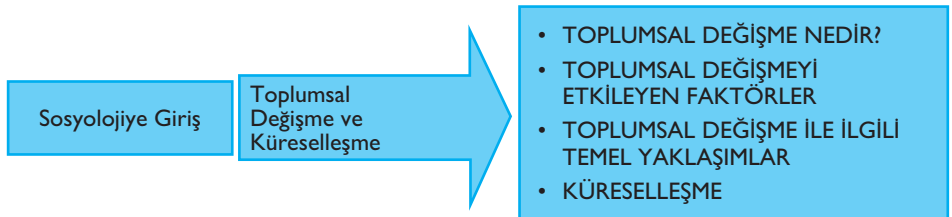
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Toplumsal değişmeyi etkileyen faktörleri tanımlayabilecek,
- Evrimci yaklaşımın toplumsal değişme ile ilgili temel varsayımlarını açıklayabilecek,
- Modernleşme Okulu'nun temel varsayımlarını sıralayabilecek,
- Bağımlılık Okulu'nun temel yaklaşımlarını açıklayabilecek,
- Küreselleşme konusundaki temel yaklaşımları, temel farklılıkları açısından ayırt edebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Toplumsal Değişme
- Evrimci Yaklaşım
- Geleneksel Toplum-Modern Toplum
- Modernleşme
- Kapitalizm
- Azgelişmişlik
- Neoliberalizm
- Küreselleşme

İçerik Haritası

Toplumsal Değişme ve Küreselleşme

TOPLUMSAL DEĞİŞME NEDİR?

İnsanlar varlıklarını sürdürebilmek için içinde bulunduğu doğal ve toplumsal dünyayı kendi çıkarları doğrultusunda değiştirmeye çalışırlar. İnsanoğlu doğayı ve toplumu kendi isteği doğrultusunda değiştirdikçe kendisi de değişir. Sosyoloji disiplini ise toplumun nasıl değiştiğini, ne tür etkenlerin toplumsal değişmeye neden olduğunu ve toplumsal değişimin boyutlarının neler olduğunu belirlemeye çalışır. Bu nedenle *toplumsal değişme* sosyoloji disiplininin en temel kavramlarından birisidir. Kısaca belirtmek gerekirse toplumsal değişme; toplumsal yapının, kurumların, toplumsal ilişkiler ağının, davranış kalıplarının, toplumsal norm ve değerlerin zaman içinde geçirdiği dönüşümler olarak açıklanabilir. Toplumsal değişimin yönü ve boyutu ne olursa olsun tüm toplumlar da görülür. Hiçbir birey veya toplumsal grup değişimden kaçınamaz. Bu nedenle sosyal bilimciler “Her şey değişir, değişmeyen tek şey, değişimin kendisidir,” demektedirler. Toplumsal değişme nötr bir kavramdır. Zira değişme olumlu yönde olabileceği gibi olumsuz yönde de olabilir. Yine değişimler planlı olabileceği gibi plansız da gerçekleşebilirler.

Toplumsal değişme denilince akla ilk gelen kavramlar, gelişme ve ilerleme kavramlarıdır. Toplumsal değişme alanındaki ilk sosyolojik çalışmalar Aydınlanma, Endüstri Devrimi ve Fransız Devrimi sonucunda Batı Avrupa toplumlarında ortaya çıkan değişimleri açıklama üzerine odaklanmıştır. Aydınlanma düşüncesi temel olarak dünyanın batıl inançlarla veya doğaüstü güçlerle açıklanamayacağına dayanır. Aydınlanma düşüncesine göre dünyayı anlama ve açıklamanın tek yolu, akılcı düşünce ve bilimdir. Akıl ve bilimin kullanılması, ilerlemeyi getirecektir. Bu anlamda ilerleme kavramı, toplumlar için her zaman daha iyi ve daha güzel olan bir aşamaya doğru gidişi ifade etmiştir. Aydınlanma düşüncesi etkisiyle toplumsal değişme daha iyiye, ideal olan bir toplumsal düzene doğru ilerleme olarak ele alınmıştır. İlerleme fikrini içinde barındıran gelişme kavramı ise daha sonraki dönemlerde özellikle Üçüncü Dünya toplumlarının analizinde kullanılmış bir kavramdır. Gelişme bu tür toplumların kapitalist endüstrileşme ve modernleşme sürecine dâhil olup gelişmiş toplumların geldikleri aşamaya gelebileceklerini ifade etmektedir.

TOPLUMSAL DEĞİŞMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Toplumsal değişmeyi etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerin bir kısmı, diğerlerinden daha fazla belirleyici role sahip olmasına rağmen hepsi de birbirleriyle ilişkilidir. Örneğin toplumun nüfus yapısında gerçekleşen bir değişim,

ekonomik yapıda da değişime neden olmaktadır. Ayrıca günümüzde yaşanan değişimler, tek bir ülke ile yerel düzeyde sınırlı kalmamakta, uluslararası ve küresel düzeyde etkileri görülmektedir.

Fiziki Çevre

Fiziki çevre faktörü, toplumsal değişme üzerinde doğrudan belirleyici değildir. Buna rağmen içinde yaşanılan çevrenin, toplumların refah düzeylerinde, üretim yapılarında ve toplumsal hayatın örgütlenmesinde bir rolü olduğu söylenebilir. Bilindiği gibi ilk uygarlıklar, zengin fiziki çevre koşullarında ortaya çıkmıştır. Uygarlık tarihi içerisinde insanlar genellikle ekilebilir ve sulanabilir alanlarda yerleşmişlerdir. Sanayi öncesi toplumlarda coğrafi etkenler, ekonomik faaliyetlerin niteliğini önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle 18. yüzyıla kadar tarım, hayvancılık, balıkçılık, taşımacılık ve ticaret gibi temel ekonomik faaliyetler, coğrafi etkenler çerçevesinde şekillenmiştir. Ancak coğrafi etkenler, insanların yaşayış biçimini önemli ölçüde etkilerken belli bir coğrafi mekânda yaşayan insanlarda içinde bulundukları fiziksel çevreyi değiştirebilmişlerdir. Bunun bir sonucu olarak insan ile fiziksel çevre arasında karşılıklı bir etkileşim ortaya çıkmıştır. Bu karşılıklı etkileşim uygarlık tarihinde toplumsal değişimin itici gücü olmuştur.

Bunun yanı sıra geçmişte deprem, sel, yangın, çölleşme gibi doğal felaketler de zaman zaman önemli değişimlere neden olmuşlardır. Kimi doğal felaketler, deprem örneğinde olduğu gibi, toplumsal yaşamda anlık bir değişime neden olabilir. Ancak kimi doğal felaketler, iklim değişikliğinde olduğu gibi, bazen yüzyıllar alabilir ve etkisini bazen insanlar hissetmeyebilir. Endüstri Devrimi ve kapitalist üretim biçiminin yükselişi ile birlikte doğal çevre eskisinden daha fazla bir düzeyde, insan amaçları için kullanılacak ve biçimlendirilecek bir alan olarak görülmektedir. Bu amaç doğrultusunda yapılan bütün faaliyetlerin sonucunda, hava ve su kirliliği, ekilebilir toprakların azalması, ozon tabakasının incilmesi, çölleşme ve küresel ısınma gibi çevre felaketleri görülmeye başlanmıştır.

Kültürel Faktörler

Keşif, icat ve yayılma, kültürel değişimin önemli kaynaklarındandır. Keşifler ve icatlar; yeni nesneler, fikirler ve toplumsal kalıplar üretir. Örneğin matbaanın bulunuşu, eğitim kurumunun yapısını önemli ölçüde değiştirmiştir. Yayılma ise ticaret, göç ve kitle iletişim araçları ile kültürün bütün dünyaya yayılmasıdır. Kültürel faktörler insanların yaşayış biçimini, tüketim alışkanlıklarını, inanç sistemlerini, toplumsal norm ve değerleri ve davranış kalıplarını etkilemekte ve değiştirmektedir. Örneğin günümüzde *moda* insanların tüketim alışkanlıklarını ve davranışlarını önemli ölçüde etkilemektedir.

Kültür, bir toplumda bireylerin ne düşündükleri ve hissettiklerini büyük oranda belirler. Ayrıca hangi davranışın kabul edilebilir olduğunu da tanımlar. Elbette ki bu tanımlamalar toplumdan topluma değişiklik gösterir. Bu anlamda kültürün bir parçası olarak din, toplumsal değişmeyi etkileyen kültürel faktörlerden bir tanesi olarak görülebilir. Weber'in Protestan ahlakı ve kapitalizmin ortaya çıkışı arasında kurduğu ilişki, özellikle din ve toplumsal değişme alanında yapılan çalışmalarda etkili olmuştur.

Teknoloji Faktörü

Bilimsel ilerlemelerle birlikte ortaya çıkan teknolojik yenilikler, toplumsal değişmede çok önemli bir rol oynamaktadır. Uygarlık tarihi içerisinde ateşin, tekerleğin,

pusulanın, matbaanın, buharlı makinenin, elektriğin, telgraf ve telefonun, televizyonun, bilgisayarın ve internetin toplumsal yaşamı nasıl derinden etkilediğini ve değiştirdiğini çok iyi biliyoruz. Kimi teknolojik buluşlar, toplumsal ilişkilerde geriye dönüşü mümkün olmayan değişimlere neden olmaktadır. Örneğin ilk olarak 1920'lerde Ford otomotiv fabrikasında kullanılmaya başlanan *kayan bant sistemi*, üretim alanında neredeyse bir çığır yaratmış, o güne kadar görülmemiş bir şekilde standart ve kesintisiz bir üretim yapma olanağı sağlamıştır. Teknolojinin belirgin rolü yalnızca ekonomik alanla sınırlı kalmamaktadır. Elektronik iletişim alanında gerçekleşen teknolojik ilerlemeler, televizyon, cep telefonu ve internet gibi iletişim biçimlerini daha çok kullanılır hâle getirmiştir. Bu tür iletişim biçimlerinin kullanılıyor olması, bireylerin dünyayı algılayışlarında etkili olmaya başlamıştır. Örneğin *facebook*, bir yanıyla arkadaşlık sitesidir ama aynı zamanda bireysel ve kolektif olarak dünya görüşlerinin yansıtıldığı ve tartışıldığı bir iletişim ortamıdır.

Demografik Faktör

Hızlı nüfus artışı, yaşlılık oranının yükselmesi, göçlerden kaynaklı demografik hareketlilikler, toplumsal değişmeyi etkileyen faktörlerdir. Avrupa ülkelerinde yaşlı nüfus oranının artmasının demografik bir krize neden olduğu iddia edilmektedir. Yaşlı nüfus, çocuk sahibi olamayacağı için de nüfusun yenilenmesi gerçekleşmemektedir. Yaşlı nüfusun artması nedeniyle üretime katılacak nüfus azalmakta ve dolayısıyla çalışan nüfusa bağımlı nüfus oranı da artmaktadır.

Afrika kıtasında ve Ortadoğu'da süregelen iç savaşlar, ciddi bir oranda dış göçe neden olmaktadır. Çoğunlukla kaçak olarak gerçekleşen bu durum göç rotası üzerinde bulunan birçok ülkeyi etkilediği için uluslararası bir sorun hâline gelmiştir. Bu durumda bir yandan Birleşmiş Milletler Örgütü, Afrika'ya yardım yapmaya çalışırken diğer yandan göçmenlik ve mültecilikle ilgili uluslararası yeni mevzuatlar geliştirilmektedir.

TOPLUMSAL DEĞİŞME İLE İLGİLİ TEMEL YAKLAŞIMLAR

Sosyolojinin temel çalışma alanlarından biri günümüz toplumlarını ve geçirdikleri değişimleri anlayabilmek, karşılaştırmak, benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymaktır. Anthony Giddens ekonomik, siyasal ve toplumsal alanlara bakarak toplumların sınıflandırmasını yapmıştır. Giddens'a göre modern dünyadaki toplumlar dört grup altında toplanmaktadır.

- Birinci Dünya Toplamları (Gelişmiş Ülkeler): 18. yüzyıldan günümüze gelen politik topluluklar ve ulus- devletlerdir. Sanayi üretimi ve serbest girişim bu toplumların en belirgin özellikleridir. Nüfusun büyük yoğunluğu kentlerde yaşamaktadır, geri kalanı kırsal alanda tarımsal faaliyetleri yürütürler. Geleneksel toplumlarla karşılaştırıldığında daha az olsa da sınıfsal eşitsizlikler mevcuttur. Batı toplumları, Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda örnek olarak verilebilir.
- İkinci Dünya Toplamları: 1917 Rus Devrimi'nin ardından 1990'ların başına kadar varlıklarını sürdüren toplumlardı. Merkezi planlamanın hakim olduğu ekonomik sistem içinde sanayi üretimi yapmaktaydılar. Birinci Dünya toplumlarına benzer biçimde nüfusun büyük yoğunluğu kentlerde yaşamaktaydı. Önemli sınıfsal eşitsizlikler bu toplumlarda da mevcuttu. Doğu Bloğu ülkeleri olarak adlandırılan bu toplumlar Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'dan oluşmaktaydı. Toplumsal ve politik değişimler sonucunda serbest girişime dayalı ekonomik sistemlere dönüşmüşlerdir.

- Üçüncü Dünya Toplamları (Gelişmekte Olan Toplamlar): 18. yüzyıldan günümüze gelen ve genellikle de sömürgeleştirilmiş bölgelerde bulunan toplamlardır. Birinci Dünya toplamlarının tersine nüfus yoğunluğu kırsal alanlarda daha fazladır ve geleneksel yöntemlerin kullanıldığı tarımsal faaliyetlerde istihdam edilir. Ekonomik sistem tarımsal üretime dayalıdır ve ürünlerin bir kısmı dünya piyasalarında pazarlanır. Bir kısmında serbest girişim, bir kısmında da merkezi planlama görülür. Çin, Hindistan, Afrika ve Güney Amerika ülkeleri örnek olarak verilebilir.
- Yeni Sanayileşen Ülkeler: 1970'ler öncesine kadar Üçüncü Dünya Toplamları iken sanayi üretimi ve serbest girişimle birlikte dönüşüm gerçekleştiren toplamlardır. Birinci Dünya toplamlarına benzer biçimde nüfusun büyük bir kısmı kentlerde yaşamaktadır. Fakat Birinci Dünya toplamlarından daha keskin kır-kent, bölgeler arası ve sınıfsal eşitsizlikler vardır. Türkiye, Güney Kore, Hong Kong, Tayvan, Singapur, Brezilya ve Meksika örnek olarak gösterilebilir (Giddens, 2005, s.41).

Giddens'in yaptığı sınıflandırma da görüldüğü gibi günümüz toplamlarının ortaya çıkışında 18. yüzyıl ve sonrasında Batı Avrupa'da yaşanan değişimler önemli rol oynamaktadır. Aydınlanma düşüncesi, Endüstri Devrimi, Fransız Devrimi ve o dönemde yaşanan bilimsel gelişmeler, dünyada daha önce görülmemiş önemli değişimlerle sonuçlanmıştır. Aydınlanma düşüncesi "Toplumsal Değişme Nedir?" bölümünde de açıklandığı üzere özellikle aklın ve bilimin temel yol gösterici kavramlar olarak öne çıkması ile etkili olmuştur. Siyasal alanda bir devrim olan 1789 Fransız Devrimi sonucunda Avrupa'da aristokrat ve ruhban sınıfın hâkimiyetine dayalı geleneksel toplum yerine özgürlük, eşitlik, kardeşlik ve adalet gibi evrensel değerlere dayanan yeni bir toplum modeli ortaya çıkmıştır. 18. yüzyılda İngiltere'de başlayan Endüstri Devrimi üretim alanında yeni buluşlar sayesinde ortaya çıkan değişimler ve buhar gücüyle çalışan makinelerin kullanılmaya başlaması ile fabrika tipi üretime geçilmiştir. Tüm bu gelişmeler toplumsal yapıda önemli değişimlere neden olmuştur. Tarımda makineleşmenin başlaması ve kent merkezli fabrika tipi üretime geçilmesi, kırsal alandan kentsel alanlara göçü başlatmış ve bugünkü anlamıyla kentler oluşmaya başlamıştır.

Bu yaşanan değişim ve dönüşümler, sosyoloji disiplini içinde farklı yaklaşımlar tarafından ele alınmış ve açıklanmıştır. Aşağıda evrimci yaklaşımdan başlayarak toplumsal değişme literatüründe etkili olan teoriler sırasıyla ele alınacaktır.

Evrimci Yaklaşım

Geçmişte toplamların gelişme düzeylerindeki farklılıklar, sorunlu bir durum olarak görülmüyordu. İnsanlar farklı yaratılmıştı ve bu durum doğaldı. Darwin'in *doğal ayıklanma teorisi*, bu bakış açısının sorgulanmasına neden oldu. Darwin'e göre, insanlığın ilerlemesi rekabete dayalı bir başarıya ve doğal avantajlara bağlıydı. Bu bakış açısı toplumsal değişme konusunda ilk sosyolojik yaklaşım olarak kabul edilen *evrimci yaklaşım* üzerinde oldukça etkili olmuştur.

19. yüzyılda hâkim olan ve etkilerinin hâlâ görülebileceği evrimci yaklaşım, toplamların geçirdiği evrim aşamalarını inceleyerek buradan evrensel bir gelişme modeli önerir. Bu geliştirilen model, evrimin daha alt aşamalarında kalmış toplamlara da uygulanabilen bir modeldir. Böylelikle evrimin en üst aşamasında yer alan toplum ve onun geçirdiği aşamaların örnek alınması gelişmeyi sağlar. Evrimci yaklaşımın temel iddiaları şunlardır:

- Evrim bütün toplamlarda görülen evrensel ve doğal bir süreçtir.

- Evrim herhangi bir birim için kendi toplumsal potansiyellerini gerçekleştirme sürecidir. Bu değişim, o birimin kendi içinden gelir, dışarıdan herhangi bir yardıma ihtiyacı yoktur.
- Evrimin belirli bir yönü vardır. Toplumlar her zaman daha iyiye doğru ilerlerler.
- Evrim zorunludur ve kaçınılmazdır. Uygarlıklar belirlenmiş safhaları sırayla geçerler ve her biri bir öncekinden daha karmaşıktır. Evrimci bir çalışmanın amacı da uygarlıkların geçeceği bu toplumsal aşamaları sıralamanın kanunlarını bulmaktır.
- Evrimsel süreç sürekli ve aşamalıdır, ani değişim devrim olamaz.
- Doğadaki değişim ve evrim süreci ile toplumların değişim ve evrim süreci arasında benzerlikler vardır (Smith, 1996, s.46-48).

Evrimci yaklaşım, gelişmiş ve gelişmemiş toplumlar arasında karşılaştırma yapar. Bu anlamda evrimci yaklaşımın gelişmişlik kavramını gelişmemişlik üzerinden tanımladığını söylemek mümkündür. Batı Avrupa toplumları evrim sürecinde ulaşılabilecek en üst, mükemmel bir toplum, bir başka deyişle model olarak ele alınır. Batı Avrupa toplumları ve diğer toplumlar arasında karşılaştırma yapılır. Bu ele alış biçimi, evrimci yaklaşıma getirilen en önemli eleştirinin temelini oluşturur: Evrimci yaklaşım **etnosantrik** ve **Avrupamerkezci** bir bakış açısına sahiptir.

Evrimci yaklaşımın önde gelen temsilcilerinden olan Comte, **pozitivist bilim** anlayışına sahiptir. Fen bilimlerinden aldığı statik ve dinamik kavramlarını sosyolojiye uyarlayan Comte, sosyolojiyi *toplumsal statik* ve *toplumsal dinamik* olarak ikiye ayırmıştır. Toplumsal statik, toplumsal düzenin; toplumsal dinamik ise toplumsal değişimin incelenmesidir. Comte toplumsal değişmeyi, evrimci ve ilerlemeci bakış açısıyla açıklar.

Comte'a göre değişimin belirli bir yönü vardır ve her toplum daha önceden belirlenmiş aşamalardan geçerek ilerler. Bir önceki aşama, bir sonraki için gerekli olan ön koşulları sağlar ve etkiler. Daha sonra gelen aşamalar öncekilerden farklıdır.

Comte'un toplumsal değişme anlayışı *teolojik*, *metafizik* ve *pozitivist* olmak üzere üç aşamadan oluşur. Bu aşamalardan her biri ideolojik düzeyde olan değişimleri ifade eder. Zorunlu hareket olarak tanımladığı teolojik aşamada mitolojik, geçiş evresi olarak tanımladığı metafizik aşamada ise teolojik ve felsefi düşünceler hâkimdir. Pozitivist aşamada ise artık bilimsel akıl hâkimdir. Bütün toplumlar sırasıyla bu aşamalardan geçecek ve sonunda en mükemmel aşama olan pozitivist aşamaya geleceklerdir.

Bir diğer evrimci yaklaşımçı olan Spencer, biyolojik organizmalar ve toplumların büyüme aşamaları arasında benzerlik olduğunu iddia eder. Darwin'in *Türlerin Kökeni* isimli çalışmasından etkilenen Spencer'a göre evrim, basitten karmaşığa doğru bir ilerleme sürecidir. Bu süreç içinde yapısal olarak farklılaşan parçalar, artan oranda karşılıklı bağımlı hâle gelirler. Bu ise parçalar arasında bütünleşmenin artmasını sağlar. Aynı zamanda parçaların işlevlerinin farklılaşması da gerçekleşir. Böylece işlevlerin ve yapıların farklılaşarak bir üst düzeyde bütünleşmeleri ile evrim gerçekleşmiş olur. Bu durum diğer toplumlarla olan rekabet durumunda önemli bir avantaj sağlar.

Toplumlar farklı doğal ortamlarda yerleşmişlerdir. Bunun sonucunda da yaşamak için verdikleri kavga da farklı olacaktır. Zengin doğal çevrede yerleşmiş olan toplumlarda, nüfus yoğunluğu daha fazla olur, uzmanlaşma ve işbölümü daha üst düzeyde gerçekleşir. Politik olarak da güçlü olan bu toplumlar, güçlü bir orduya da sahip olurlar.

Etnosantrizm, yanlı bir bakış açısıyla bir toplumun kendine özgü kültürel değerlerinden yola çıkarak diğer toplumların incelemesi ve bunun sonucunda belirli yargılarda bulunulmasıdır. (Marshall, 1999).

Avrupamerkezçilik, sosyal bilimlerde yapılan çalışmalarda Avrupa'nın ideal bir model ya da ölçüt olarak ele alınıp Avrupa dışı toplumların bu bakış açısına göre analiz edilmesidir.

Pozitif bilim, sadece gözlenebilir olaylarla ilgilidir ve dikkatlice biriktirdiği olgusal bilgiler arasında yasa-benzeri ilişkiler kurar. Bu; gözlem, deney, karşılaştırma ve kestirme yoluyla gerçekleşir. Pozitif felsefe bizim gözlenebilir olgular ve onlar arası ilişkiler dışında, hiçbir şeyin bilgisine sahip olamayacağımız inancına dayanır.

Geleneksel ve modern toplum karşılaştırmasını kullanan Durkheim'a göre toplumsal değişimde en önemli faktör *işbölümüdür*. Evrim sürecini *mekanik dayanışma*dan *organik dayanışmaya* geçiş olarak tanımlar. Benzerliğe dayalı ve küçük olan toplumlardan farklılığa dayalı ve nüfus yoğunluğu artmış olan toplumlara geçiş sürecinde, toplumsal düzeni yeniden kuran, işbölümünün kendisidir. Organik dayanışmanın hâkim olduğu toplumlarda işlevler farklılaşmıştır ve karşılıklı bağımlılık artmıştır.

Karl Marx

Marx, evrimci yaklaşımın temelini oluşturan durağan ve düzenli toplum anlayışına karşı çıkar. Marx'a göre çatışma, toplumun temel özelliğidir. Marx, toplumsal sınıflar arasındaki çatışmaların tarihin motoru olduğunu, insanlık tarihinin sınıf çatışmalarının tarihi olarak okunabileceğini iddia eder. Marx'ın tarih anlayışı, diyalektik materyalizme dayanır. Buna göre toplumsal değişimin nedeni, bireylerin düşünce ve inançları değil, esas olarak ekonomik etmenler, üretim güçlerinde ortaya çıkan değişimlerdir.

Toplumsal değişim, sınıflar arası çatışmalardan kaynaklı bir üretim biçiminden diğer üretim biçimine geçiş sürecidir. Bunu feodal üretim biçiminden kapitalist üretim biçimine geçişle açıklamaktadır. Marx'a göre, yeni üretim güçleri ile eski feodal üretim ilişkileri arasında bir çatışma sonucunda, feodal üretim biçiminden kapitalist üretim biçimine geçilmiştir. Çünkü kapitalist üretim biçimi, feodal üretim biçimi içindeki toprağa bağlı ve özgür olmayan üretim ilişkileri yerine, özgür ücretli emeğe dayalı üretim ilişkilerine dayanmaktadır. Kapitalist üretim biçiminde emek gücünün pazarda tıpkı bir meta gibi satılabilir olması gerekir. Hâlbuki feodalizmde, emek gücü toprağa bağlıdır ve toprakla birlikte alınıp satılabilir. Bu anlamda coğrafi, mekânsal hareketliliği yoktur. Marx'a göre yeni üretim güçleri, belirli bir seviyeye geldiğinde kendine uygun yeni üretim ilişkileri oluşturur. Altyapıdaki bu değişimlere uygun olarak üstyapı da zaman içinde değişir. Feodal aristokrat sınıfın gücü artık yeni burjuva sınıfının eline geçer. Feodalizmde hâkim olan sadakat, namus, bağlılık gibi kavramların yerine özgürlük ve eşitlik gibi yeni kavramlar geçer. Böylelikle tarihte yeni bir dönem başlamış olur (Haralambos ve Holborn, 1995).

Marx'a göre tarih, insanların kendi geçimlerini sağlamak için araçlar kullanmaya, doğayı kontrol etmeye başladıklarında başlamıştır. Marx çalışmalarında esas olarak kapitalist üretim biçimini analiz etmekle birlikte, ondan önceki üretim biçimlerini de tarihsel dönemler içinde ele almıştır. İlkel komünal toplum, köleci toplum, feodalizm, kapitalizm ve son olarak sosyalizm. Marx ayrıca Doğu toplumlarında yaşanan değişimleri açıklamak için Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) kavramını kullanmıştır.

Max Weber

Weber toplumsal değişimi bir toplum biçiminden diğer toplum biçimine geçiş olarak açıklamaya çalışır. Bu geçiş sürecinde belirleyici olan karizmatik otoritedir. Karizmatik otorite hem geleneksel, hem de modern toplumun durağan yapısını yıkar ve dönüştürür (Akşit, 1985). Weber'e göre geleneksel toplum, dünya algılayışının geleneklere göre belirlendiği toplumdur. Modern toplum ise bunun tersine rasyonel düşünme biçiminin hayatın bütün alanlarına yayıldığı toplumdur. Bu çerçevede Weber modernleşmeyi kültürel, toplumsal ve politik rasyonelleşme süreci olarak tanımlar. Modern ve geleneksel toplum arasındaki bir diğer fark ise şöyledir: Geleneksel toplum, geleneksel bağlara ve statüye dayalı toplum iken modern toplum, resmî anlaşmalara ve yasal düzenlemelere dayalıdır. Rasyonelleşme sürecinin en önemli unsuru Weber'in "*demir kafes*" olarak adlandırdığı modern bürokrasinin ortaya çıkışıdır. We-

ber'e göre *bürokrasi* insan ilişkilerinin kişisellikten çıkmasına, kişi özgürlüğünün kısıtlanmasına, mekanikleşmeye, boğucu ve tekdüze işleyişe neden olmaktadır.

Weber, her ne kadar evrimci yaklaşımclar gibi geleneksel-modern toplum ikiliğini kullansa da belirli bir değişme modeli önermez. Weber, toplumsal eylemlerin anlamlarını çözmeye çalışır. Bu anlamda, her toplum kendi özelliklerine bakarak değerlendirilmelidir. *Protestan Ahlâkı* ve *Kapitalizmin Rubu* isimli çalışmasında, belirli bir dinsel davranış biçimi ile kapitalist üretim biçiminin öncelikle Batı Avrupa'da ortaya çıkışı arasında ilişki kurmaya çalışır.

Modernleşme Okulu

Modernleşme Okulu 1960'larda toplumsal değişme literatüründe hâkim olmuş bir yaklaşımdır. Evrimci yaklaşımın devamı olarak da görülebilecek olan Modernleşme Okulu, Amerikalı sosyolog Talcott Parsons'ın yapısal işlevselci yaklaşımından etkilenerek geliştirmiştir. Modernleşme Okulu, temel olarak "Gelişmeyi engelleyen faktörler nelerdir?" ve "Gelenekselden moderne doğru olan toplumsal dönüşüm mekanizmaları ve koşulları nelerdir?" soruları üzerine odaklanır.

Talcott Parsons ve yapısal işlevselci yaklaşım için ayrıntılı bilgiyi 2. Ünite'de bulabilirsiniz.

DİKKAT

Toplumsal değişmeyi, modern toplum-geleneksel toplum ikiliği ve karşılaştırması kullanarak açıklamaya çalışır. *Modern toplum*, yapısal olarak farklılaşmayı ve uzmanlaşmayı gerçekleştiren toplum olarak görülürken, *geleneksel toplum*, rasyo-nellik, verimlilik ve özgürlük gibi modern değerlerin tersine geleneksel değerlerin hâkim olduğu, bulundukları coğrafi çevre içinde kısıtlanmış toplum olarak görülür. Geleneksel toplum; basit teknolojiye dayalı tarım ekonomisinin, toplumsal yaşantıda birincil ilişkilerin, dinî düşüncelerin ve politik alanda geleneksel elitlerin hâkim olduğu, eğitim seviyesinin düşük olduğu toplumdur. Modern toplum ise geleneksel toplumun tam karşısında yüksek teknolojiye dayalı endüstriyel üretimin, ikincil ilişkilerin ve rasyonel düşüncenin hayatın her alanına hâkim olduğu, yüksek eğitim seviyesi ve kentleşmenin görüldüğü, liberal demokrasinin egemen olduğu toplumlar olarak tanımlanır.

Modernleşme Okulu ekonomik, siyasal ve kültürel alanda modernleşmeyi şu şekilde açıklar. Ekonomik alanda modernleşme; ekonomik aktivite ve işin uzmanlaşmasını, kaynakların, verilmiş statülerin tersine başarıyı ölçüt olarak dağıtılmasını, pazarın genişlemesini, kentleşme, hareketlilik ve esnekliği ifade eder. Modernleşme, siyasal alanda geleneksel elit grupların gücünün zayıflaması ve demokrasinin, seçim ve parti aktivitelerinin, farklılaşmış bürokratik organizasyonların yayılmasıdır. Kültürel alanda modernleşme ise eğitimin yaygınlaşması, laiklik, geleneksel olmayan ulusal ve ulus-üstü grup kimliklerinin gelişmesi anlamına gelmektedir. Bütün bunlara ek olarak modern iletişim, medya ve tüketim kültürünün yaygınlaşması da modernleşme sürecinin önemli özelliklerindendir.

Parsons'ın toplumsal eylem kalıplarını kullanan Bert Hozelitz, modern toplumu evrensel değerlerin hâkim olduğu, başarı ve performansın geleneksel kimliklerin önüne geçtiği, farklılaşma, uzmanlaşma ve işbölümü çerçevesinde rollerin belirginleştiği toplum olarak tanımlar. Modern toplum seviyesine ulaşabilmek için geleneksel toplumların içinde yer alan değişime açık bireylerin modern toplumlara gönderilerek alacakları eğitim ile modern değerlerle donatılmaları sonucunda bu değerleri kendi toplumlarında yaygınlaştıracaklarını iddia eder.

Bir başka Modernleşme Okulu teorisini Walt Whitman Rostow, *Ekonomik Büyümenin Aşamaları* isimli çalışmasında modern toplumların geçirdiği dönüşümü beş aşamada açıklar.

1. *Geleneksel toplum*: İlkel teknoloji ve tarıma dayalı sınırlı üretimin; toprak sahiplerinin gücüne dayalı hiyerarşik yapıların ve toplumsal hareketliliğin az olduğu toplumlardır.
2. *Ekonomik kalkınmanın ön koşulları*: 18. yüzyılın başlarında Batı Avrupa ve özellikle de İngiltere’de ortaya çıkmıştır. Bilimsel keşiflerle birlikte tarım ve endüstride yeni üretim fonksiyonları kullanılmaya başlanmıştır.
3. *Kalkış*: Kalkış aşamasını ilk gerçekleştiren ülke İngiltere’dir. İngiltere’de büyüme karşı engellerin ortadan kalkmasında teknoloji çok önemli bir rol oynamıştır. Kent merkezli endüstriyel faaliyetler artmıştır ve tarımda yeni teknolojiler kullanılmaya başlanmıştır.
4. *Olgunluk*: Bu aşamada artık modern teknoloji, bütün endüstriyel faaliyetlerde kullanılmaya başlanmıştır. Üretimin her aşamasında yeterli teknik bilgi ve girişimcilik bulunmaktadır.
5. *Yaygın Tüketim*: Gelişmiş dayanıklı tüketim malzemeleri ve hizmet sektörü bulunmaktadır. Reel ücretlerin artışı tüketimi de artırmıştır. Amerika Birleşik Devletleri 1. Dünya Savaşı sonrası dönemde bu aşamaya gelebilen ilk ülkedir (Peet, 1991, s. 31-33).

Rostow, geleneksel toplumdan modern topluma geçişte evrensel aşamalar olarak sıraladığı bu aşamaların diğer toplumlar için de bir örnek oluşturacağını iddia eder. Rostow’a göre modernleşme, öncelikle Avrupa toplumlarında daha sonra Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya’da gerçekleşmiştir. Diğer toplumlar ise dışarıdan yapılacak yardım ve müdahalelerle aynı duruma gelebileceklerdir.

Modernleşme Okulu’nun bu bakış açısı dönemin kalkınma iktisadı ve politikalarında önemli rol oynamıştır.

Bağımlılık Okulu

Bağımlılık Okulu, 1960’larda Latin Amerika’nın az gelişmişlik durumunu Latin Amerika perspektifinden bakarak analiz etmeye çalışmıştır. Modernleşme Okulu’nu eleştirmek için ortaya çıkan Bağımlılık Okulu, geleneksel-modern toplum ikiliği yerine *merkez-çevre* ya da *metropol-uydu* ikiliğini kullanmıştır. Kapitalist üretim biçiminin güçlü merkez ülkeler ve onlara bağımlı oldukları için az gelişmiş olan çevre ülkeler yarattığını iddia eder.

SIRA SİZDE

1

Bağımlılık Okulu’nun toplumsal değişme literatürüne katkısını açıklayınız.

Bağımlılık Okulu’nun en önde gelen teorisini Andre Gunder Frank’a göre, Latin Amerika ülkeleri 16. yüzyıldan itibaren az gelişmiş çevre ülke konumundadırlar. Çünkü o tarihten itibaren kapitalist merkez ülke konumunda olan Amerika Birleşik Devletleri’nin uydusudurlar. Merkez ve çevre arasındaki bu bağımlı ilişki, kapitalist üretim biçimi devam ettiği sürece devam edecektir ve çevrenin gelişmesi mümkün olmayacaktır. Merkez, çevrenin ürettiği artı değere farklı yöntemlerle el koyduğu sürece daha da güçlü hâle gelecek ve bu durumun sonucunda az gelişmişlik durumu sürekli olarak var olacaktır. Frank bu durumu *az gelişmişliğin gelişmesi* olarak adlandırmıştır.

Çevrede gelişmenin olamayacağını iddia eden Bağımlılık Okulu, 1970’lerden sonra yeni sanayileşen ülkelerin ortaya çıkışıyla birlikte sorgulanmaya başlamıştır.

Modernleşme Okulu ve Bağımlılık Okulu'nun benzerlik ve farklılıklarını karşılaştırınız.

SIRA SİZDE

Dünya Sistemi Yaklaşımı

Bağımlılık Okulu'nun yaptığı analize tarihsel bir boyut kazandırmaya çalışan Immanuel Wallerstein, yalnızca Latin Amerika'nın az gelişmişliği üzerine odaklanmaz. Küresel düzeyde kapitalist üretim biçiminin nasıl işlediğini açıklamaya çalışır. Çünkü Wallerstein'a göre kapitalizm ulusal sınırların ötesinde uluslararası düzeyde örgütlenmektedir ve bunda sermayenin uluslararası düzeyde dolaşımı önemli rol oynamaktadır. Wallerstein, 16. yüzyılda başlayan dünya sisteminin kapitalist üretim biçimine dayandığını ve bunun da *merkez, yarı çevre, çevre ülkeler* (gelişmiş, yarı gelişmiş ve az gelişmiş) olmak üzere bir işbölümü yarattığını iddia eder. Merkez bir yandan çevrenin hammaddelerine el koyarken diğer yandan da kendi endüstriyel üretimini artırmaktadır. Wallerstein'ın kapitalizmi uluslararası düzeyde ele alan yaklaşımı küreselleşme tartışmalarında da kullanılmaktadır.

KÜRESELLEŞME

Küreselleşme ekonomik, finansal, toplumsal ve kültürel ilişkilerin dünya ölçeğinde yaygınlaşması süreci olarak ele alınabilir. Bu sürecin aynı zamanda yerel ile etkileşimi, bireylerin doğrudan gündelik yaşamlarına olan etkileri mevcuttur. 1990'lı yıllardan sonra yaygın olarak kullanılmaya başlayan küreselleşme kavramı dünyada ortaya çıkan yeni değişim ve dönüşümleri açıklamak için kullanılmaktadır. Elbette ki daha önceki dönemlerde de bütün dünyayı küresel düzeyde etkileyecek olan değişimler yaşanmıştır. Bazı teorisyenler küreselleşmeyi, kapitalizmle birlikte başlayan modernite sürecinin bitişi ve postmodern dönemin başlangıcı ile ilişkilendirmektedirler. Bu bakış açısı, altında kapitalizmin de sona erdiği gibi bir varsayımı barındırmaktadır. Bazı teorisyenlere göre ise ne modernite süreci ne de kapitalizm sona ermiştir. Bu anlamda küreselleşme; kapitalizmin geldiği yeni aşamayı, yeni sermaye birikim sürecini açıklamak için kullanılmıştır. Küresel kapitalizm, bütün dünyada hem üretim hem de tüketim ideolojisi ile hakimiyetini kurmuştur.

Anthony Giddens *geç modernite* olarak da adlandırdığı küreselleşme sürecinin kapitalist modernitenin bir sonucu olduğunu iddia etmektedir. Küreselleşmeyi zaman ve mekân bağlamında açıklamaya çalışan Giddens'a göre, *küresel sistem* ulus devletler, kapitalist dünya ekonomisi, uluslararası işbölümü ve askeri bir dünya düzeninden oluşmaktadır. Ulus devletlerin yerel, bölgesel ve uluslararası ekonomi politikalarının düzenlenmesi ve hayata geçirilmesinde önemli role sahiptirler. Ancak ulus devletlerin bu rolünde belirleyici olan refah düzeyleri ve askeri güçleridir. Kapitalist dünya ekonomisi, ortaya çıktığı 16. ve 17. yüzyıllardan bu yana küresel düzeni belirlemektedir ve ülkeler arasındaki ekonomik gelişmişlik farkları bu ekonomik yapının sonucunda oluşmuştur. Uluslararası ekonomik ilişkiler ve çokuluslu şirketlerin üretim faaliyetleri kapitalist dünya ekonomisine göre biçimlenmektedir. Askeri dünya düzeni birden fazla ulus devletin askeri güçlerini birleştirmesi ve bunun sonucunda yerel olarak ortaya çıkan olaylara NATO benzeri birliklerle müdahale edebilme durumudur. Uluslararası işbölümü küresel düzeyde bazı bölgelerin endüstriyel üretim merkezlerine bazı bölgelerinse endüstri dışı üretim faaliyetleri merkezi dönüşmesini ifade etmektedir (Suğur, 1995; Bilton ve diğerleri, 2008).

NATO (North Atlantic Treaty Organization- Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) 4 Nisan 1949'da Washington Antlaşması ile kurulan NATO bir kolektif savunma örgütüdür.

DİKKAT

Giddens, yukarıda sıralanan dört faktörün birbirleri ile etkileşimlerini yeterli düzeyde açıklamadığı için eleştirilmektedir. Ayrıca Giddens'in yaklaşımının az gelişmiş ülkelerin bu küresel durum içinde geleceklerinin ne olacağına yer vermemesi ve küresel düzeyde oldukça önemli rol oynayan *dinin* etkisini yeterince vurgulamaması da bir başka eleştiri konusu olmuştur (Suğur, 1995).

Yerel olan ile küresel olan arasındaki ilişki ve etkileşimler küreselleşme konusunda yapılan çalışmalarda önemli yer tutmaktadır. Küresel düzeyde özellikle tüketim kültürü çerçevesinde bakıldığında bir aynılaştırma sürecinin yaşanıp yaşanmadığı sorgulanmaktadır. Bu sorgulamalar çerçevesinde geliştirilen *küyerelleşme* (globalization) kavramı, küreselleşme (globalization) ve yerelleşme (localization) kavramlarının birleştirilmesinden oluşmuştur. Robertson (1995) küyerelleşme kavramı ile küresel olanın yerelleştiğini, yerel olanın ise küreselleştiğini ifade etmektedir. Robertson'a göre hem bir aynılaştırma hem de farklılaşma süreci yaşanmakta ve küresel olan ile yerel olan iç içe geçmektedir. Bunun için McDonalds ya da Burger King gibi uluslararası fastfood restoranlarının yerel olanın özelliklerini dikkate alarak ürün yelpazelerinde yaptıkları değişikliklere bakılabilir. Örneğin Türkiye'de ürünlerinde domuz eti kullanmamaları ve Hindistan'da sadece tavuk eti ya da vejeteryan ürünler kullanmaları gibi.

Küreselleşme ile İlgili Temel Yaklaşımlar

Küreselleşme süreci, küresel ile yerel olan arasındaki etkileşim, küreselleşmenin sonuçları gibi konularda yapılan çalışmalar genel olarak 'kuşkucular', 'aşırı küreselleşmeciler' ve 'dönüşümcüler' olmak üzere üç grupta toplanmaktadır (Held, 1999).

Küreselleşme karşıtı olarak da adlandırılan kuşkucular grubunda yer alan teorisyenler, genel olarak küreselleşme konusundaki düşüncelerin yeni olmadığını iddia ederler. Küreselleşme literatüründe oldukça önemli yeri olan dünya ekonomisinin küreselleşmesi, özellikle finans ve ticaret yoluyla ekonomik bağımlılığın artması gibi açıklamalara eleştirel bakarlar. Kuşkuculara göre, aslında bölgeselleşme süreci üzerinde durmak gerekmektedir. Bölgeselleşme sonucunda dünya ekonomisi eskisinden daha az bütünleşmiş durumdadır. Örneğin, iddia edildiğinin aksine ticaret yoğunluğu Avrupa, Asya-Pasifik ve Kuzey Amerika olmak üzere üç bölgede toplanmıştır.

Aşırı küreselleşmeciler, küreselleşme konusunda kuşkucuların tam karşısında yer almaktadırlar. Küreselleşmeyi, dünya ticaretinin hızla gelişmesi nedeniyle pazarların güç kazanmaya başladığı ve bunun sonucunda da ulus devletlerin gücünü yitirmeye başladığı bir süreç olarak ele alırlar. Avrupa Birliği, Dünya Ticaret Örgütü gibi yeni bölgesel ve uluslararası kuruluşlar, ulus-devletin zayıflayan konumuna destek olan kuruluşlardır.

Küreselleşme konusunda dönüşümcüler, hem aşırı küreselleşmecilere hem de kuşkuculara mesafeli durmaktadırlar. Dönüşümcülere göre, günümüzde modern toplumları biçimlendiren ekonomik, siyasal ve toplumsal değişimlerin arkasındaki esas güç, küreselleşmedir. Fakat yine de küresel ölçekte oldukça önemli değişimler yaşanmasına rağmen toplumsal yapıda hâlen varlığını sürdüren unsurlar görmek mümkündür. Ulus-devletler gittikçe karşılıklı bağımlı hâle gelmelerine rağmen sahip oldukları gücü ve varlıklarını korumaya devam etmektedirler. Hatta Birleşmiş Milletler gibi bütünleştirici küresel yönetim birimleri güçlenmesine rağmen devletler parçalanarak yeni ulus-devletlere dönüşmektedir.

Küreselleşme Sürecinin Tarihsel Gelişimi

Robertson, küreselleşme sürecinin tarihsel gelişimi üzerine odaklanmıştır. Robertson'a göre küreselleşme süreci 15. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Robertson, küreselleşmenin tarihsel olarak gelişim sürecini beş aşamada açıklamıştır.

1. *Oluşum aşaması* (1400-1750): Yeni ulusal toplulukların ortaya çıkışı, modern anlamda coğrafya ve takvimin doğuşu, bireyciliğin ve hümanizmin önem kazanması.
2. *Başlangıç Aşaması* (1750- 1802): Uluslararası ilişkilerin formalleşmeye başlaması, yurttaş ve insanlık kavramlarının belirginleşmesi,
3. *Kalkış aşaması* (1870- 1920): Ulus devlet kavramının yerleşmesi, küresel iletişimin hızlanması, olimpiyat oyunları, Nobel ödülleri gibi uluslararası küresel organizasyonların başlaması.
4. *Hegemonya mücadele aşaması* (1920- 1960): Küresel düzeyde savaşlar ve çatışmalar
5. *Belirsizlik Aşaması* (1960- 1990): Küresel kuruluşların sayılarının artması, kitle iletişim sistemlerinin küresel düzeyde yaygınlaşması, dünya vatandaşlığı, insan hakları gibi kavramların yanı sıra etnik, ırka ve toplumsal cinsiyete dayalı yapıların gelişmesi (Bilton ve diğerleri, 2008, s.48-49).

Robertson'ın küreselleşmeye dair yaptığı açıklamalar, Avrupa dışı toplumların bu sürece etkilerine yer vermemesi nedeniyle Avrupamerkezci olduğu için eleştirilmektedir (Suğur, 1995).

Ekonomik Düzeyde Küreselleşme

Kapitalist üretim biçiminin bütün dünyaya hâkim olması sonucunda sermaye birikimi, üretim ve uluslararası pazar ilişkileri küresel düzeyde gerçekleşmektedir.

Başkaya (2005) küreselleşmeyi 1980 sonrası kapitalist gelişmeyi *üçüncü küreselleşme* olarak tanımlamaktadır. *Birinci küreselleşmeyi* Amerika kıtasının Batı Avrupalılar tarafından keşfedilmesiyle ortaya çıkan kapitalist yayılma oluşturmaktadır. Bu dönemdeki yayılma sonucunda, Amerika'daki uygarlıklar yok edilmiş ve Afrika köleleştirilmiştir. Bunların sonucunda köle isyanları ortaya çıkmıştır. Sanayi devrimi, ikinci kapitalist yayılma sürecinin, *ikinci küreselleşmenin*, başlangıcı olmuştur. Doğrudan sömürge ve yarı-sömürge toplumlarla birlikte çevre-merkez kutuplaşması olarak tanımlanabilecek bugünkü dünya sistemi oluşmaya başlamıştır. Bu dönemde, yükselen işçi sınıfı hareketi, sosyalist devrimler ve anti-sömürgeci bağımsızlık hareketleri görülmüştür.

1980'ler sonrası kapitalizmin geldiği yeni aşamada uygulanan ekonomi politikası *neoliberalizm* olarak adlandırılmaktadır. Neoliberalizm, piyasaların serbest bırakılmasını, devletin ekonomik alana düzenlemeler yoluyla yaptığı müdahalelerden vazgeçmesini ya da en aza indirilmesini ve kamu işletme ve hizmetlerinin özelleştirilmesini kapsamaktadır. Neoliberalizm 1980 öncesi özellikle gelişmiş kapitalist ülkelerde hâkim olan *refah devleti* uygulamalarının tam tersini içermektedir.

1929 yılında dünya ekonomik bunalımı sonrasında ortaya çıkan ve birçok ülke tarafından uygulamaya konulan Keynesyan ekonomi politikaları güçlü bir devlet yapısına dayanmaktadır. Devletin ekonomik alana müdahalesinin özellikle kriz dönemlerinde ortaya çıkabilecek olan işsizlik gibi sorunlarda gerekli olduğu vurgulanmıştır.

Keynesyan ekonomi politikalarının hâkim olduğu dönemde üretimde *fordizme* göre örgütlenmektedir.

Artan ulusal ve uluslararası rekabet, ürün pazarındaki ani değişikliklere uyum sağlayabilmek için firmaları esnekliğe zorlaması sonucunda *fordist* üretim örgüt-

Refah devleti; eğitim, sağlık, barınma ve asgari düzeyde gelir gibi temel insani ihtiyaçlara yönelik hizmetlerin ve yardımların sosyal güvenceler aracılığı ile devlet tarafından sağlanmasıdır.

Fordizm, II. Dünya savaşı'ndan 1970'lerin sonuna kadar hakim olan sermaye birikim modeli ve üretim örgütlenme biçimidir.

Postfordizm, 1980'lerden sonra görülen sermaye birikim modeli ve üretim örgütlenme biçimidir. Piyasa koşullarının gerektirdiği her türlü esnekliğe -esnek üretim, istihdam, uzmanlaşma ve ücret- dayanır.

lenmesinden *postfordist* üretim örgütlenmesine geçilmiştir. *Esnek üretim* olarak da adlandırılan postfordizm esnek istihdam, uzmanlaşma ve esnek ücret politikalarına dayanmaktadır. Böylelikle küçük merkezi olmayan firmalar ve bazen de duruma göre fason üretim ile piyasa koşullarında arz-talep dengesinde ortaya çıkan ani değişimlere uyum sağlayabilmektedir. Postfordist üretim örgütlenmesinde, fordist teknolojik düzenlemeden kaynaklanan zaman kaybı ve kalite düşüklüğünün ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Benzer biçimde fordist emek örgütlenmesinin neden olduğu işe yabancılaşma sorunları en aza indirilmeye çalışılmıştır.

SIRA SİZDE

Fordist üretim örgütlenmesini araştırarak inceleyiniz.

Neoliberal ekonomi politikalarının hâkim olduğu *üçüncü küreselleşme* döneminde *Ulusötesi Şirketler* (TNCs) ekonomik alanın önemli aktörlerindendir. Ulusötesi şirketler yatırım, üretim ve pazarlama anlamında birden fazla ülkede faaliyet gösteren, küresel düzeyde sermaye birikimi gerçekleştiren şirketler olarak tanımlanabilir. Günümüzde dünyanın en güçlü üç bölgesi olarak kabul edilen ABD, Japonya ve Avrupa'nın ulusötesi şirketleri faaliyetlerini küresel düzeyde yürütmektedirler. Örnek olarak Unilever, Shell, Toyota, General Motors, IBM, Coca-Cola, Kodak, Nestle gibi firmalar verilebilir.

Bu dönemde uluslararası düzeyde küreselleşme sürecinin işleyişinde etkin olan uluslararası örgütler bulunmaktadır. Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ve Birleşmiş Milletler (UN) bu örgütler arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra özellikle uluslararası ticareti geliştirmeyi hedefleyen Avrupa Birliği (AB), Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) ve benzeri uluslararası entegrasyonlarda bulunmaktadır.

Ulusötesi şirketler ve bu tür uluslararası örgütlenmelerin küreselleşme sürecinin işleyişindeki belirleyici rolleri özellikle ulus devletlerin gücü konusundaki tartışmaları gündeme getirmiştir. Bu çerçevede ulus devletlerin 1980'lerden sonra ekonomik alandaki hâkimiyetini yitirdiği ve daha çok idari bir yönetim birimine dönüştüğü vurgulanmaktadır. Ayrıca küreselleşme süreci ile birlikte ulusal sınırların ortadan kalkacağı iddiası bu görüşü güçlendiriyor görünmektedir. Ancak günümüzde artan milliyetçi ve etnik hareketler ulusal sınırların zayıflamak yerine güçlendiğinin işareti olarak görülmektedir.

Küreselleşme Karşısı Hareketler

Yeni toplumsal hareketler küresel kapitalizme karşı sınıf politikalarına dayalı geleneksel işçi hareketi başarılı olamaması iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Cinsiyetçiliğe, ırkçılığa, ekolojik krizlere, kapitalist sömürüye karşı daha etkili bir direnme için kimlik politikalarına dayalı hareketlerin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Özellikle internet olmak üzere iletişim alanındaki teknolojik gelişmeler, kimlik temelli bu toplumsal hareketlerin küresel düzeyde örgütlenmesini sağlamaktadır.

Küreselleşme karşıtı hareket Dünya Ticaret Örgütü'nün 1999 yılında ABD'nin Seattle kentinde yaptığı toplantıyı protesto etmiştir. Çokuluslu olarak tanımlanabilecek bu hareket; yeşiller, sosyalistler, anti-faşistler, feministler, eşcinseller, anarşistler, savaş ve militarizm karşıtları gibi farklı gruplardan oluşmaktadır. "Başka Bir Dünya Mümkün" sloganıyla ortaya çıkan hareketin ortak noktası küresel kapitalizme karşı olmalarıdır. Dünya Sosyal Forumu, küreselleşme karşıtı hareketin üyeleri tarafından oluşturulmuş bir buluşma ortamıdır. 2001'de ilk toplantısını gerçekleştirmiş olan forumun amacı neoliberal politikalara ve sermayenin hâkimiyetine alternatif küresel çözümler üretmektir.

Özet

Toplumsal değişmeyi etkileyen faktörleri tanımlamak

Toplumsal değişmeye etkileyen faktörler; fiziki çevre, kültürel, teknolojik ve demografik olmak üzere dört grup altında toplanmaktadır. Fiziki çevre hem toplumsal yapının düzenlenmesinde etkili olmakta hem de çevrede meydana gelen ani değişimler toplumsal yapıyı değişiminde rol oynamaktadır. Kültürel faktörlerin neden olduğu değişimler, özellikle teknolojiye meydana gelen değişimlerin kültürel alana yansması sonucunda ortaya çıkan değişimlerdir. Teknoloji alanındaki değişimler yalnızca üretim alanda değil aynı zamanda ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlarında da değişimlere neden olmaktadır. Özellikle günümüzde yaşanan uluslararası göç gibi demografik hareketliliklerde değişmeyi etkileyen faktörlerden birisidir.

Evrimci yaklaşımın toplumsal değişme ile ilgili temel varsayımlarını açıklamak

Evrimci yaklaşıma göre değişmeyi, doğaya ve doğadaki evrim sürecine bakarak anlayabiliriz. Buna göre evrim; evrensel, sürekli, aşamalı ve her zaman ileriye, daha iyiye doğru olan bir süreçtir. Her toplum kendi içinde barındırdığı potansiyeli ile bu aşamaları sırayla geçerek belirlenen nihai noktaya ulaşır.

Modernleşme Okulu'nun temel varsayımlarını sıralayabilmek

Modernleşme Okulu evrimci yaklaşımın temel varsayımlarını benimsemekle birlikte ortaya çıktığı döneme uygun olarak birtakım yenilikler getirmiştir. Modernleşme Okulu ideal model olarak Amerika Birleşik Devletleri'ni ele almaktadır. Modern ve geleneksel toplumlar arasındaki farkların doğal olduğu kabul edilmektedir. Geleneksel toplumların, modern toplum olabilmesi için birtakım stratejiler önerilmektedir. Geleneksel toplumlar kendi kendilerine modernleşemiyorlarsa onlara dışarıdan yardım ve müdahalelerde bulunulabileceği belirtilmektedir.

Bağımlılık Okulu'nun temel yaklaşımlarını açıklayabilmek

Bağımlılık Okulu merkez-çevre ayrımından yola çıkarak çevrenin gelişmemesinin ya da az gelişmişliğinin nedenlerini açıklamaya çalışmıştır. Çevrenin az gelişmişliğinin en temel nedeni, merkez ile kurduğu bağımlılık ilişkisidir. Merkez ülkeler ticaret yoluyla çevrede üretilen artığa el koyar bu da çevrenin gelişebilmek için gerekli olan birikime hiçbir zaman sahip olamamasına neden olur. Bu durumda bağımlılık ilişkisi devam ettiği sürece çevre için var olan tek seçenek, az gelişmişliğin sürekliliğidir.

Küreselleşme konusundaki temel yaklaşımları, temel farklılıkları açısından ayırt edebilmek

Küreselleşme konusunda “kuşkucular”, “aşırı küreselleşmeciler” ve “dönüşümcüler” olmak üzere üç temel yaklaşım bulunmaktadır. Kuşkucular, küreselleşme sürecinin yeni olmadığını, iddia edildiği gibi küreselleşmenin bütünlük yaratmak yerine bölgeselleşme ile var olan farklılıkların devam ettiğini vurgularlar. Aşırı küreselleşmeciler, küresel pazarların güç kazanmaya başlaması nedeniyle ulus devletlerin zayıflamaya başladığını iddia etmektedirler. Dönüşümcüler ise bahsedilen her iki yaklaşıma mesafeli durmakta ve küreselleşmenin belirleyici gücüne rağmen ulus devletlerin varlıklarını hâlâ korumaya devam ettiklerini belirtmektedirler.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi Robertson'a göre küreselleşmenin tarihsel gelişim sürecinin aşamalarından biri **değildir**?

- a. Belirsizlik aşaması
- b. Tohum aşaması
- c. Başlangıç aşaması
- d. Sonlanma aşaması
- e. Kalkış aşaması

2. Aşağıdakilerden hangisi postfordist üretim biçiminin özelliklerinden biri **değildir**?

- a. Kitlesele üretim
- b. Fason üretim
- c. Esnek istihdam
- d. Küçük ölçekli firmalar
- e. Esnek ücret politikaları

3. Modernleşme Okulu'nun toplumsal değişmeyi açıklamak için kullandığı ikili kavram aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Gelişmiş-Az gelişmiş toplum
- b. Merkez - Çevre
- c. Geleneksel toplum-Modern toplum
- d. Kırsal toplum-Kentsel toplum
- e. Metropol-Uydu

4. Aşağıdakilerden hangisi evrimci yaklaşımın temel özelliklerinden biri **değildir**?

- a. Değişme süreklidir.
- b. Her toplum kendi içinde değişme potansiyeline sahiptir.
- c. Değişmenin gerçekleşmesi için dışsal müdahale gerekir.
- d. Değişim aşamalı ve zorunludur.
- e. Değişme normal, doğal ve evrensel bir süreçtir.

5. Aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

- a. Comte, ilerlemeyi üç hal yasası ile tanımlamış ve karşılaştırmalı yöntemi kullanmıştır.
- b. Durkheim, toplumsal değişmeyi mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçiş olarak tanımlamıştır.
- c. Weber, toplumsal değişmeyi ilerlemeci ve pozitivist bakış açısıyla rasyonel bir toplum modeline geçiş olarak tanımlamıştır.
- d. Marx, doğu toplumlarını analiz etmek için ATÜT (Asya Tipi Üretim Tarzı) kavramını kullanmıştır..
- e. Spencer, toplumsal değişmeyi farklılaşma ve uzmanlaşma süreci olarak ele almıştır.

6. Toplumsal değişmeyi ilerlemeci bakış açısıyla ele alan ve ilerlemenin ölçütü olarak ideolojik düzeydeki değişimleri inceleyen sosyal bilimci aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Comte
- b. Durkheim
- c. Spencer
- d. Tonnies
- e. Hozelitz

7. Aşağıdakilerden hangisi Weber'in toplumsal değişme anlayışının özellikleri arasında **yer almaz**?

- a. Toplumsal değişmeyi kültürel/dinsel faktörlerle açıklamıştır.
- b. Toplumsal değişme anlayışı Avrupamerkezci bakış açısına dayanmaktadır.
- c. Toplumsal değişmeyi ilerlemeci bir bakış açısıyla dışsal faktörlere dayandırarak açıklamıştır.
- d. Toplumsal değişme anlayışı özünde Avrupa'da kapitalizmin doğuşunun analizine dayanmaktadır.
- e. Toplumsal değişmenin temelini karizmatik hareketler oluşturur.

8. Refah devleti anlayışının ekonomi politikasında belirleyici rol oynayan, tam istihdamın sağlanabilmesi için devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini iddia eden iktisatçı aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Ford
- b. Ricardo
- c. Keynes
- d. Smith
- e. Friedman

9. Evrimleşme süreci içinde nüfus artışının önemli bir yeri olduğunu savunan ve evrimleşmenin toplumdaki fonksiyon ve yapıların farklılaşması, bir üst düzeyde bütünleşmesi ile oluştuğunu savunan sosyal bilimci aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Tonnies
- b. Durkheim
- c. Morgan
- d. Spencer
- e. Comte

10. "Ekonomik Büyümenin Aşamaları" kitabında geleneksellik ve modernlik arasındaki büyüme aşamalarını sıralayan toplumbilimci aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Weber
- b. Rostow
- c. Hoselitz
- d. Robertson
- e. Giddens

Okuma Parçası

Küreselleşme karşıtları Avrupa'da sahne aldı

Londra, Berlin, Frankfurt, Paris ve Viyana ve Avrupa'nın birçok şehrinde binlerce kişi, G20 zirvesi öncesi küreselleşme karşıtı eylemler yaptılar.

ntvmsnbc ve Ajanslar

Güncelleme: 01:51 TSİ 29 Mart. 2009 Pazar

LONDRA - Gelişmekte olan G20 ülkelerinin 2 Nisan Perşembe günü yapılacak zirvesi öncesinde başta İngiltere'nin başkenti Londra ve Almanya'nın başkenti Berlin olmak üzere küreselleşme karşıtı düzenlenen gösterilere onbinlerce kişi katıldı.

İş ve ekonomik adalet isteyen çevreyle ilgili yükümlülüklerin yerine getirilmesini isteyen küreselleşme karşıtlarından 150 grubu içeren yaklaşık 35 bin kişi, Londra'da Hyde Park'a yürüdü. Burada organizatörler G-20'lerden daha şeffah ve demokratik ekonomik iyileştirme planını kabul etmelerini istediler.

Dünyanın farklı noktalarından gelerek Londra'da toplanan yaklaşık 35 bin kişi, yoksulluk, iklim değişiklikleri ve işsizlik sorunlarına çözüm bulunması için Hyde Park'ta buluştular.

"Önce İnsan" isimli eyleme katılanlar özellikle gelecek hafta Londra'da yapılacak olan G20 zirvesine katılacak ülkelerin devlet başkanlarını, yoksulluk ve küresel ısınma konularında yeterince çaba sarfetmedikleri için protesto ettiler ve uyardılar. Polis, gösteri boyunca yoğun güvenlik önlemleri aldı.

Eyleme, Türkiye'den Hak-İş Genel Başkan Yardımcısı Yusuf Engin de katıldı.

Bu akşam dünya genelinde yapılacak olan "dünya saati" eylemi nedeniyle de İngiliz polisi yoğun güvenlik önlemi aldı.

Londra'da gelecek hafta boyunca her gün türlü eylemler düzenlenecek olması nedeniyle, polislerin izinleri iptal edildi.

İngiltere ekonomisinin can damarı olan Canary Wharf bölgesindeki gökdelenlerin ve iş merkezlerinin bugün yerel saatle 20.30'da ışıklarını kapatmaları yönünde gelen sert ve tehditkar istekler nedeniyle, bölgedeki ışıkların kapanacağı açıklandı.

BERLİN, FRANKFURT, PARİS, VİYANA

İngiltere'nin yanı sıra Almanya'nın başkenti Berlin'de de 15 bin kişi büyük protestolarda bulundu.

Ülkenin finans merkezi Frankfurt'un caddeleri de "krizinizin faturasını ödemeyeceğiz" sloganlarıyla inledi. Frankfurt'taki gösterilere, yaklaşık 12 bin kişi katıldı.

Frankfurt'taki gösteride konuşan Sol Parti Başkanı Oskar Lafontaine'e yumurta atıldı. Lafontaine, konuşmasını şemsiyeler ve polis koruması altında tamamladı.

Berlin'deki protesto mitingi sonrasında aşırı solcuların polisleri şişe attıkları, polisin olay çıkaran kimi kişileri gözaltına aldığı ifade edildi. Arbedede, kimi polis arabalarının camları kırıldı.

Avusturya'da ise 6 bin 500 gösterici başkent Viyana'nın merkezinde toplandı. Göstericiler, tıpkı diğer kentlerde olduğu gibi "krizinizin faturasını ödemeyeceğiz" ve "kapitalizm yeniden biçimlenemez" sloganlarını attılar.

Fransa'nın başkenti Paris'te ise 200 kişilik küçük bir grup borsanın önünde "kumdan yapay bir cennet" yaptı. Organizatörler daha sonra "yapay mali cennetin" ne denli kolay yıkılacağını göstermek için burayı yıktılar. Göstericiler, "cenneti" yıkmadan önce kendi yaptıkları 5 bin Avro'ları ortalığa saçtılar.

URL: <http://www.ntvmsnbc.com/id/24951366/>

© 2009 ntvmsnbc.com

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. d Yanıtınız yanlış ise “Küreselleşme” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. a Yanıtınız yanlış ise “Ekonomik Düzeyde Küreselleşme” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. c Yanıtınız yanlış ise “Modernleşme Okulu” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. c Yanıtınız yanlış ise “Evrimsel Yaklaşım” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. c Yanıtınız yanlış ise “Toplumsal Değişme Teorileri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. a Yanıtınız yanlış ise “Evrimsel Yaklaşım” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. c Yanıtınız yanlış ise “Weber “ konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. c Yanıtınız yanlış ise “Ekonomik Düzeyde Küreselleşme “ konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. b Yanıtınız yanlış ise “Evrimsel Yaklaşım” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. b Yanıtınız yanlış ise “Modernleşme Okulu” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Bağımlılık Okulu’nun toplumsal değişme yazını açısından iki önemli özelliği bulunmaktadır. Öncelikle Avrupa ve Kuzey Amerika kaynaklı gelişme yazınına karşılık olarak ilk defa güney yarımküreden, Latin Amerika’dan bu yazına bir katkı olmuştur. Azgelişmişlik durumunu, az gelişmiş ülke perspektifinden yola çıkarak açıklamaya çalışmışlardır. İkinci olarak gelişmişlik ve az gelişmişlik durumunun uluslararası boyut ele alınmadan açıklanamayacağını göstermişlerdir.

Sıra Sizde 2

Modernleşme Okulu ve Bağımlılık Okulu benzer biçimde ikili toplum modelini kullanmışlardır. Modernleşme Okulu geleneksel toplumların nasıl modern toplum olacağını açıklamaya çalışırken, Bağımlılık Okulu çevre ve az gelişmiş toplumların nasıl merkez ve gelişmiş toplum olamayacağını göstermeye çalışmıştır. Modernleşme Okulu ulusal düzeyde analiz yaparken Bağımlılık Okulu uluslararası düzeyde analiz yapmıştır.

Sıra Sizde 3

Fordizm; II. Dünya Savaşı sonrası ileri kapitalist ülkelerde görülen üretimin örgütlenme biçimi ve buna bağlı olarak yeni sermaye birikim modeli olarak tanımlanmaktadır. Fordizm sermaye yoğun büyük ölçekli üretim mekânlarında gerçekleşmiştir. Kayan bant sistemi ile standart, kesintisiz ve kitlesel üretim sağlanmıştır. Aynı zamanda yüksek ücretlerle birlikte kitlesel tüketim hedeflenmiştir. Hiyerarşik ve bürokratik bir işletme sistemi içinde emek organik bir bütün hâline getirilmiştir, üretim sürecinde bir bireyin katkısı diğerine bağımlı kılınmıştır. Keynesçi ekonomi politikalarının hâkim olduğu dönemde gerçekleşen Fordizm ulusal ekonomilere dolayısıyla pazarın korunmasına dayanmaktadır.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Akşit, B. (1985) **Köy, Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme**, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Appelbaum, R. P. (1984) **Toplumsal Değişim Kuramları**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Başkaya, F. (2005) “Küreselleşme”, **Kavram Sözlüğü**, Der. Fikret Başkaya, Özgür Üniversite Kitaplığı:54.
- Bauman, Z. (1999) **Küreselleşme- Toplumsal Sonuçları**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Belek, İ., (1997) **“Postkapitalist” Paradigmalar**, İstanbul: Sorun Yayınları.
- Bilton, T., Bonnett, K., Jones, P., Lawson, T., Skinner, D., Stanworth, M. ve Webster, A. (2008) **Sosyoloji**, Ankara: Siyasal Yayınevi.
- Cirihlioglu, Z. (1999) **Az gelişmişliğin Toplumsal Boyutu**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Eraydın, A. (1992) **Post-Fordizm ve Değişen Mekan-sal Öncelikler**, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayınları
- Ercan, F. (1996) **Modernizm, Kapitalizm ve Az gelişmişlik**, İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Ersoy, M. (1992) “Bağımlılık Okulu Eleştirisine Giriş”, **Emperyalizm, Gelişme ve Bağımlılık Üzerine**, Der. Melih Ersoy, Ankara: Verso Yayınları.
- Giddens, A. (2005) **Sosyoloji**, Ankara: Ayrac Yayınevi.
- Gülalp, H. (1983) **Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri**, Ankara: Yurt Yayınları.
- Hall, S. ve Jacques, M. (1995.) **Yeni Zamanlar**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Haralambos ve Holborn (1995) **Sociology**, London: Collins Educational.
- Held, D. ve d. (1999) **Global Transformations: Politics, Economics and Culture**, Cambridge: Polity Press.
- Hirst, P. Ve Thompson, G. (1998) **Küreselleşme Sor-gulanıyor**, Ankara Dost Kitabevi Yayınları
- Kumar, K. (1995) **Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları**, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Marshall, G. (1999) **Sosyoloji Sözlüğü**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Peet, R. (1991) **Global Capitalism**, London: Routledge.
- Robertson, R. (1995) “Glocalization: Time- Space and Homogeneity-Heterogeneity”, **Global Modernities** içinde der. M. Featherstone, S. Lash ve R. Robertson, Londra: Sage
- Smith, A. D. (1996) **Toplumsal Değişme Anlayışı**, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Suğur, N. (1995), “Küreselleşme Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme”, **Birikim Dergisi**, sayı:73, Mayıs, sayfa 56-65.
- Wood, E. M. O **Modernlik, Postmodernlik ya da Kapitalizm**, İstanbul: Bilim Yayıncılık.

4

Amaçlarımız

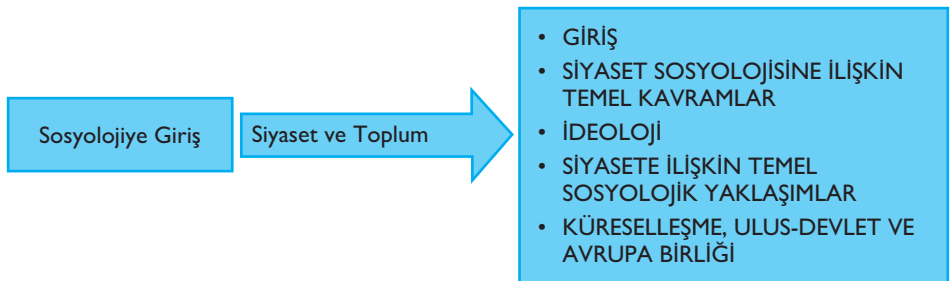
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Siyaset, siyaset bilimi, siyaset sosyolojisinin temel çalışma alanlarını ve kavramlarını değerlendirebilecek,
- İktidar, otorite, meşruiyet kavramlarını ayırt edebilecek,
- Otorite tiplerini sıralayabilecek,
- Laiklik, devlet, demokrasi, ideoloji kavramlarını açıklayabilecek,
- Farklı ideolojiler arasındaki temel ayrımları saptayabilecek,
- Siyaset sosyolojisinin temel teorik yaklaşımlarını değerlendirebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Siyaset
- Siyaset Bilimi
- Siyaset Sosyolojisi
- İktidar
- Otorite
- Laiklik
- Devlet
- Demokrasi
- İdeoloji
- Baskı Grupları
- İşlevselci Yaklaşım
- Çoğulcu Yaklaşım
- Elit Teorisi
- Marksist-Çatışmacı Yaklaşım

İçerik Haritası

Siyaset ve Toplum

GİRİŞ

Siyaset, tarihsel süreç içerisinde toplumun varoluşunu meydana getiren en önemli toplumsal kurumlardan bir tanesidir. Siyasal yapı; eğitim, ekonomi, aile, medya, kültür ve din gibi toplumsal yaşamımızın birçok boyutunu derinden etkilemektedir. Dolayısıyla siyasetsiz bir toplum düşünülemez. Siyaset bireylerin özel ve kamusal alandaki yaşamlarını doğrudan ilgilendiren bir kurumdur. Aristo “insan siyasal bir hayvandır” derken de aslında böyle bir duruma göndermede bulunmaktadır. Bireylerin tek başlarına değil de toplumda bir arada yaşamalarının nedeni bireylerin yalnız hayatta kalmalarının imkânsızlığına vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda bir arada yaşamanın belli kurallar ve siyasal güç ilişkileri çerçevesinde gerçekleşebileceğini vurgulayarak toplumların ve toplumsal kuralların kuruluşunu açıklamaktadır (Delibaş ve Yiğit, 2005: 139). Siyaset öylesine bir olgudur ki toplumdaki her alanla, her kurumla, her birey ya da topluluk(lar)la ilişkisi bulunmaktadır. Bu yüzden ki siyaset ile toplumu bir arada ele almak gerekmektedir. Siyaset ve toplum iç içe geçmiştir ve birbirlerini karşılıklı olarak etkilemektedir. Bireylerin doğumdan ölüme kadar içinde bulundukları sosyalleşme süreçleri (aile, arkadaş çevresi, okul, çalışma yaşamı, vb) önemli ölçüde güç ilişkilerinden meydana gelmektedir. Siyaset günümüzde klasik anlamda siyasal partiler, örgütler içinde gerçekleştirilen bir pratik olmanın ötesine geçmiştir. Çağdaş demokratik kültürün bir gerekliliği olarak siyaset sivil toplum örgütleri, baskı grupları içinde aktif olarak gerçekleştirilen bir pratik olmuştur. Dolayısıyla siyaset bugünün toplumsal koşullarında kayıtsız kalınabilecek bir olgu değildir. Herhangi biri çevreci bir sivil toplum örgütü içinde yer alarak çevreci hareket için, kadın örgütlenmesi içinde taraf olarak kadın hakları için ya da hayvan hakları için mücadele ederken aslında “siyasal” alanın sınırlarına adım atmış bulunmaktadır. Bu nedenle siyasal alan artık sadece profesyonel siyasetçilerin pratiği ile sınırlı bir toplumsal eylem değil, geniş toplumsal kesimlerin her türlü demokratik hak için mücadele ettikleri bir alan olarak değerlendirilmelidir.

SİYASET SOSYOLOJİSİNE İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR

Siyaset kavramı toplumsal ilişkilerimizin çok önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Çünkü bireysel veya grupsal olsun toplumsal davranışlarımızın belli bir siyasi boyutu vardır. Bununla birlikte, siyaset kavramının boyutlarının neler olduğu tartış-

malı bir konudur. İlgili literatürde, siyasetin içeriğinin ne olduğuna ilişkin çok farklı görüşler öne sürülmüştür. Buna göre:

- Hükümet etme sanatı olarak siyaset,
- Kamusal hayat olarak siyaset,
- Uzlaşma ve uyum (ya da çatışma) olarak siyaset,
- Gücün ve kaynakların dağıtımı olarak siyaset (Türküne, 2005: 6-7).

Yukarıda belirtilen biçimleriyle siyaset olgusu farklı siyaset teorilerine göre ele alınmıştır. Ancak siyaset bilimi disiplini içerisindeki teorik değerlendirmelere göre ele alınan siyaset olgusu, sosyoloji disiplini tarafından bunların hepsini kapsamaktadır. Dahası toplumdaki diğer dinamikler ile ilişkileri, etkileşimleri bakımından da ele alınmaktadır. Siyaset olgusu insanlığın tarihi kadar eskidir. Ancak bugünkü anlamı ile siyaset terimi 19. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir (Duverger, 2002: 57).

Siyaset esasen Arapça kökenli bir sözcük ve “at eğitimi” anlamına gelirken, Yunanca kökenli “*politika*” ise “polis” kent devleti anlamından türetilen devlete ait işler anlamını taşımaktadır (Kışlalı, 2000: 17). Siyaset bugünkü kullanımı çerçevesinde Daver’e göre kısaca ülke, devlet, insan yönetimi olarak tanımlanabilir (Daver, 1993: 5).

Siyaset bilimi, Sosyoloji Sözlüğü’nde farklı türden siyasal sistemlerde iktidarı ve iktidarın dağılımını inceleyen bir akademik disiplin şeklinde tanımlanmıştır (Marshall, 1999: 666). Daha kapsayıcı bir tanımlama ise “siyasal otorite ile ilgili kurumların ve bu kurumların oluşmasında ve işleminde rol oynayan davranışların bilimi” olarak değerlendirilen tanımdır (Kışlalı, 2000: 19).

Siyaset sosyolojisi ise siyaset biliminden farklı olarak toplumların içindeki ya da aralarındaki güç dağılımlarının toplumsal neden ve sonuçları ile gücün (iktidarın) tahsis edilişinde değişimlere yol açan toplumsal ve siyasal çalışmalarla ilgilenen bir sosyoloji dalı olarak tanımlanmaktadır (Marshall, 1999: 667). Başka bir ifade ile “siyasal otoritenin kurumsal bir biçimde düzenlenmesini, siyasal otoritenin işlevlerini ve siyasal düzenin sosyal gelişmeler sonucu dönüşümünü” inceleyen sosyoloji alt dalıdır (Çelebi, 2003: 171). Siyaset bilimi daha çok yönetim aygıtları, kamu yönetimi mekanizmaları ile seçimler, kamuoyu, baskı grupları ve siyasal davranışla ilgilenirken, siyaset sosyolojisi ise siyasal olguların sosyolojik analizi ve daha çok siyaset, toplumsal yapılar, ideolojiler ve kültür arasındaki karşılıklı ilişkilerle ilgilenmektedir (Marshall, 1999: 667).

Siyaset sosyolojisi ile siyaset bilimi aynı olguyu, yani siyaset olgusunu farklı biçimlerle ve yöntemlerle ele alırlar. Siyaset sosyolojisi, siyaset olgusunu toplumdaki diğer toplumsal olgular, kurumlar ve süreçler içinde değerlendirirken, siyaset bilimi aynı olguyu diğer olgulardan soyutlayarak ele almaktadır (Vergin, 2004: 11). Kısaca siyaset sosyolojisi siyaset ile toplum arasındaki ilişkileri, etkileşimleri ele alan bir sosyoloji alt disiplinidir (Vergin, 2004: 12). Lipset (1959)’dan aktaran Sarıbay ise ayrımı şu biçimde ortaya koymaktadır: Siyaset bilimi kamu yönetimi ve yönetsel örgütlerin nasıl etkin kılınacağı ile ilgilenirken, siyaset sosyolojisi bürokrasinin baskı ve zorlama öğeleriyle ilgilenir (Sarıbay, 1998: 14). Sonuç itibarıyla siyaset sosyolojisi genel olarak bireyler ya da toplum ile siyasal kurumlar arasındaki karşılıklı etkileşim ile ilgilenmektedir. Siyasetin toplumsal koşulları, siyasetin toplumda meydana gelen diğer olaylar tarafından nasıl etkilendiği, siyasetin toplumsal olayları nasıl etkilediği, siyasetin diğer toplumsal olgularla ve kurumlarla ilişkisi açısından ele alınmaktadır.

Genel olarak siyaset sosyolojisi hakkında daha detaylı açıklamalar ve tartışmalar için Nur Vergin'in "*Siyasetin Sosyolojisi*" (2004) adlı kitabına bakınız.

K İ T A P

Siyaset, siyaset bilimi ve siyaset sosyoloji arasındaki temel farklılıklar nelerdir?

SIRA SİZDE

1

Gündelik yaşamda kullandığımız dil içerisinde bazı kavramlar birbiri ile yer değiştiren anlamlara göndermede bulunarak kullanılmaktadır. Bu yüzden **iktidar**, **otorite**, **meşruiyet** gibi kavramlar bazen karıştırılmaktadır.

Meşruiyet herhangi bir iktidarın yalnızca güç yoluyla ya da yaptırımla veya seçim aracılığı ile iktidar olması değildir, meşruiyet toplumsal rıza aracılığı ile iktidarın kabulünü gerektirir.

DİKKAT

Çoğu zaman iktidar ile otorite, otorite ile otoriter kavramları anlamları açısından birbirlerinin yerine geçebilmektedir. Oysa her birinin farklı bağlamlarda değişik anlamları bulunmaktadır. Dolayısıyla sosyolojik anlamı bakımından iktidar/güç kavramının farklı göndermeleri bulunmaktadır. İktidar kavramı siyasal alana ilişkin bir kavram olmasına karşın toplumsal tabakalaşma sistemlerinde, toplumsal cinsiyet mekanizmalarında, bireysel ilişkilerde varolan bir olgudur. Başka bir ifadeyle **iktidar** sosyolojik anlama sahip bir kavram olarak sosyolojide son derece analitik bir değere sahiptir. Çünkü iktidar yalnızca siyasal alanla sınırlı bir çerçevede düşünülmemelidir. Günlük yaşamda, bireylerarası ilişkilerde, toplumdaki hiyerarşik ilişkilerin birçoğunda iktidar örnekleri ile karşılaşmaktayız. Richard Sennett'in bu konudaki örneği şu şekildedir: Çoğu zaman '**otorite**' ile '**iktidar**' sözcükleri eşanlamlı olarak kullanılır. Örneğin, "bir hükümet görevlisi belirli işte otoritesini kullanmadı" dediğimiz zaman olduğu gibi otorite ile iktidar farklı anlamlarda kullanılır. İngilizcede '**otorite**' [authority] sözcüğünün kökeni 'yazar'dır [author]; yani otorite, üretkenliği çağrıştırır. Bununla birlikte, '**otoriter**' sözcüğü, baskıcı bir kişiyi ya da sistemi tanımlamakta kullanılır (Sennett, 2005: 26).

İktidar (power) ya da güç kavramı aslında bir toplumsal ilişkidir. Bozkurt'un tanımlamasına göre "iktidar bir kişinin (ya da grubun), diğerlerinin davranışlarını kontrol etmesini ifade eden bir toplumsal ilişkidir" (Bozkurt, 2006: 214). Ancak iktidar tanımlamalarında genellikle karşılıklı bir ilişki olduğu varsayılır. Bu bazen tek taraflı bir ilişki olabilmektedir; bazen bir kişi ya da grup diğerleri üzerinde sınırsız bir güç ve kontrol mekanizmasına sahip olabilir ya da diğerleri bu iktidarın farkında değildir. Dolayısıyla iktidar ilişkisi siyasal alanla sınırlı bir kavram değildir. İktidar toplumsal ilişkilerin tümünde görülebilen, ebeveyn ile çocuklar, öğretmen ve öğrenciler, kadın ve erkek, patron ve işçi vb. arasında görülebilen bir ilişki biçimidir. Zira iktidar rıza ya da onaylama ihtiyacı içinde olmayabilir. Bu nedenle iktidar bu anlamda keyfince gücü elinde bulunduran taraf olarak gerektiğinde şiddet, zor kullanılabilir. İktidar insanlar tarafından sahip olunan dönüşümsel kapasitedir. Güç ise "bireylerin ya da grupların kendi çıkarlarının ya da düşüncelerinin dikkate alınmasını, başkaları buna direnseler bile, sağlayabilme yeteneği"dir (Giddens, 2005: 418).

İktidar Max Weber'in tanımlamasına göre bir kişinin ya da bir grubun toplumsal eylemlerinde kendi arzularını eyleme katılan başkalarının karşı koymaları durumunda bile gerçekleştirme durumudur (Haralambos vd., 2004: 540). Bu tanıma göre aslında toplumda herhangi bir konuda eyleme geçerken iktidar olan bir kişi ya

da grup toplumun tümünü karşısına alabilme gücünü barındırmaktadır. İktidar kimi durumlarda herhangi bir toplumsal eylem karşısında öyle bir pozisyon alır ki herkese ve her şeye rağmen eylem için gerekeni yerine getirir. Çünkü iktidar karar alabilme iradesine ve aldığı kararları başkalarının varlığına ve direncine rağmen uygulayabilme potansiyeline sahiptir. Başka bir tanıma göre iktidar, “başkalarını etkileme ve kontrol edebilme yeteneği”dir (Daver, 1993: 100). Bu tanımdan hareketle toplumda bireylerin bazen yapmak istemedikleri bir şeyi yerine getirmek durumunda kaldıkları durumlar olabilmektedir. Bazen öğrenciler devam zorunluluğu olsa bile derse gelmek istemezler ancak yoklamada devamsızlıktan kalma gibi bir yaptırım karşısında öğrenciler ilgili derse devam etmek zorunda kalırlar. Benzer şekilde belli bir yaşa gelindiğinde askere gitme zorunluluğu vardır; vergi yükümlülerinin vergilerini ödemeleri gerekmektedir. İşte bu gibi durumlarda bir iktidar ya da güç unsuru, olası dirençlere karşı belli bir yaptırım gücüne sahiptir. İktidar “birey ya da grupların kendi düşüncelerini ve çıkarlarını başkalarına kabul ettirebilme iradesidir. İktidar başkaları bu iradeyi ve gündemi kabul etmese, bu iradeye dirense bile her koşulda kendi çıkarlarını ya da düşüncesini ısrarla savunmayı ve bunun için her yola başvurabilmeyi gerektirir. Bu kimi zaman zor kullanımını bile içerebilir” (Çelebi, 2003: 177). Tam da bu noktada iktidar ve otorite birbirinden ayrılmaktadır.

Paternalizm, baba ile çocuğu arasında olduğu varsayılan ilişkideki gibi, siyasi iktidarın, kendi başının çaresine bakamazlarmış gibi, vatandaşlarının iyiliğine olacak şekilde hareket etmesi olarak tanımlanabilir (Yayla, 2004: 185). Paternalist bir toplumda erkek egemenliği vardır; bu egemenlik erkeklerin simgesel koruyucu, müsamahasız yargıç ve güçlü kişi olarak babalık rollerine dayanmaktadır (Sennett, 2005: 63). Paternalizm daha çok otoriter rejimlerde ya da demokrasi kültürünün çokça yerleşemediği toplumlarda görülebilen bir özelliktir. Türkiye’de de siyasi kültürde devletin “baba”, bazı karizmatik/geleneksel otoriteye sahip liderlerin “baba” portresi çizmeleri bu nedenledir. Diğer bir ifade ile “baba devlet anlayışı” olarak değerlendirilebilecek paternalizm kavramı Türkiye’deki siyasi kültürü anlamak açısından son derece önemli bir kavramdır.

K İ T A P

Paternalizm hakkında daha ayrıntılı bilgi için Richard Sennett’in “Otorite” (2005) adlı kitabına bakınız.

Otorite siyasal anlamda hükümetin meşru güç kullanımıdır (Giddens, 2005: 418). Bu tanımda meşruiyet unsuru ön plana çıkmaktadır. Çünkü herhangi bir iktidarın meşruiyeti o iktidarın güç kullanımını meşru kılar ya da meşruiyetini zedeler. **Meşruiyet** ise “bir hükümetin otoritesine boyun eğenlerin buna rıza göstermeleri”dir (Giddens, 2005: s. 418). Toplumda herhangi bir iktidara karşı meşruiyetin olmaması ya da varolan meşruiyetin zedelenmesi durumlarında, özellikle günümüz modern toplumlarında meşruiyet krizi yaşanmaktadır. Modern demokrasilerde meşru olmayan bir iktidara karşı toplumsal muhalefet, modern toplumun tüm baskı ve kontrol gruplarından oluşan, devreye girerek iktidarın olası zor kullanımına ve yaptırımlarına karşı durabilmektedir. Bir iktidar ya da hükümet yasalar çerçevesinde, demokratik seçim ölçütlerine göre işbaşına gelebilir ve toplumsal meşruiyetini, toplum vicdanındaki yerini yitirdiği noktada ise yerini bir başkasına devredebilir. Ancak yasallık durumu kimi otoriter, teokratik rejimlerde, diktatörlüklerde söz konusu olmayabilir. İktidarın sağlanması ve sürekliliğin kazanılması noktasında iktidarların meşru olduklarına dair kullandıkları araçlar vardır. Buna göre bir iktidarın kamu vicdanında tutunması, saygı görmesi sağlanmalıdır. Teokratik rejim-

lerde iktidarın kaynağı ve meşruiyeti ilahi bir güce dayanır, askeri yönetimlerde zora, baskıya ve güce, demokratik rejimlerde ise seçimlere dayanmaktadır.

Weber'e göre **otorite** itaat yoluyla istikrarın sağlanabildiği hiyerarşik bir ilişkidir. Diğer bir ifade ile "bir kişinin iradesini başkalarının davranışlarına uygulayabilme gücüdür; ancak bu uygulamada gücün *meşruiyeti* hakkındaki inanç son derece önemlidir (Bozkurt, 2006: 168), zira otorite diğer anlamı itibari ile meşru iktidardır. "Meşru otorite devletin belli kural ve usuller çerçevesinde çalışıp çalışmadığını gösterir. Meşruluk, hem devlet iktidarına itaati gerektirir hem de bu itaatin zora dayalı olmaktan çok yönetilenlerin onayıyla olduğuna işaret eder. Bir otorite, belirli bir hiyerarşiye dayandığı ve çalıştığı ölçüde meşrudur. Ama otorite meşruluğunu, yalnızca hiyerarşik özelliğinden almaz. Otoriteyi meşru kılan, aynı zamanda hitap ettiği kesimlerin itaatini de talep ediyor olmasıdır" (Çelebi, 2003: 172). Bu karşılıklı rızayı gerektiren bir durumdur. Otoritenin talep ettiği itaat karşılığında hitap edilen kesimin kazanımlarının olması gerekmektedir.

Otorite Tipleri

Weber otoriteyi ideal tip (Aron, 2000: 411-413) kavramıyla açıklamaktadır. Buna göre Weber üç otorite tipinden bahsetmektedir:

Weber'in ideal tip kavramsallaştırması hakkında daha ayrıntılı bilgi elde etmek için Raymond Aron'un "Sosyolojik Çözümlemenin Evreleri" adlı klasik çalışmasına başvurabilirsiniz.

K İ T A P

1. **Geleneksel otorite:** Güç-otorite ilişkisi bağlamında gelenek, görenek ve inançlara dayalı otorite tipidir. İktidar sahibinin otoritesinin meşruiyetini toplumdaki geleneklerden ve inançlardan aldığı kabul edilir. Toplamlar kalıtsal ayrıcalıklar temelinde algılanır (Sennett, 2005: 29), otorite kaynağını ve meşruiyetini toplumda kutsal atfedilen gelenekler, görenekler ve yerleşik inançlardan almaktadır, geçmişe dayalıdır, sosyal yaşamı yönlendiren kurallar ile siyasal birliği var eden kurallar birbirinin aynısıdır (Çelebi, 2003: 172), klan ve kabile toplumlarında görülebilen bir otorite tipidir, genellikle patriyarkal (babadan oğula miras yoluyla geçen otorite) ve patrimonyal (belli bir hanedan ailesinde paylaşılan otorite) sistemlerde görülür, toplumsal düzenin zor ya da ağır değiştiği toplumlarda görülmektedir. Ortaçağ Avrupasında görülen feodal toplum özelliklerinin baskın olduğu toplumlarda geleneksel otorite görülmüştür. Bugün hala modern devlet yapısının varolduğu bazı toplumlarda kraliyet ailesinin toplumda sembolik olsa da geleneksel otoriteyi temsil etmeyi sürdürdüğünü söylemek mümkündür.
2. **Karizmatik otorite:** Güç-otorite ilişkisi çerçevesinde iktidar meşruiyetini liderin olağanüstü olduğuna inanılan niteliklerinden kaynaklanan otorite tipidir. Yönetilenler liderde kutsallık ve kahramanlık özellikleri arar. Karizmatik otoriteye sahip liderler kitleleri etki altına alabilme ve peşinden sürüklemeye yeteneğine sahiptirler (Kapani, 2007: 99). Bu otorite tipi "bir müritler topluluğunun bir bireyin kutsallığına ya da kahramanca gücüne ya da örnek alınacak bir kişi oluşuna ve onun ortaya koyduğu ya da yarattığı düzene olağandışı biçimde kendine adayışına" dayalıdır (Sennett, 2005: 29-30), siyasal önderin olağanüstü kişisel özelliklerinden ve toplumun öndere duyduğu güven, saygı ve hayranlıktan doğar, önder kitlelere neye ve ne biçimde itaat etmeleri gerektiğini söyler, kitleler öndere duydukları güven ölçüsünde, onun sözlerini yasa kabul eder ve buna uyarlar, (Çelebi, 2003: 172), kariz-

matik liderin kişisel otoritesi geleneklerle çelişebilir, genellikle toplumlardaki kaotik zamanlarda, umutsuzlukların arttığı dönemlerde ortaya çıkmaktadır. Karizmatik otorite tipine en uygun örneklerden birisi hiç şüphesiz Mustafa Kemal Atatürk'tür. Zira Atatürk sözü edilen özelliklerin hemen hemen tamamını taşımaktadır. Fransız lider Napolyon da tarihte karizmatik otorite sahibi kişiliklerdendir.

3. **Yasal-akılcı otorite:** Güç-otorite ilişkisi ekseninde iktidar yönetme gücünü rasyonel aklın belirlediği yasalardan alırlar. Yasal-akılcı otoriteye sahip yöneticilerin iktidara geliş biçimleri ve yetkileri rasyonel normlarla (anayasa ve kanunlarla) açıkça belirtilmişlerdir (Kapani, 2007: 98). Bu otorite tipi “kuralların yasallığına ve bu kurallara göre yönetimi elinde tutanların emir verme hakkına inanmaya” dayanmaktadır (Sennett, 2005: 29), emir komuta zincirinde yer alan kişiler, belirli usullere uygun olarak seçilmişlerdir; emir verme yetkilerini düzenleyen genel usul ve kurallarla bağlıdır (Çelebi, 2003: 172-173), iktidarın ve otoritenin kaynağı akıl ve kurallardır, hem yönetenler hem de yönetilenler yani emir verenler ve emir alanlar aynı kurallara tabidirler, emir veren kişiler bu kuralların belirlediği şekillere göre atanırlar, diğer otorite tiplerinden farklı olarak kişisel ya da geleneksel değerlerden ziyade yasal-akılcı kurallara itaat söz konusudur. Günümüzde modern ulus-devletlerde, hukuk devletlerinde bürokratik yapıya sahip devletlerde görülen aslında yasal-akılcı otoritedir.

SIRA SİZDE

Geleneksel, karizmatik ve yasal-akılcı otoriteye farklı örnekler veriniz.

Weber'in ideal tip analizine dayandırarak ayırlaştırdığı otorite tiplerinden yasal akılcı otorite gelişmiş modern, demokratik ulus-devletlerde görülmekle birlikte, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde geleneksel ve karizmatik otorite tipleri bazen ayrı, bazen de birlikte görülebilmektedir. 20. yüzyılda sosyal bilim düşüncesinde etkili olmuş isimlerden birisi olan Michel Foucault'a göre iktidar yalnızca devletin, toplum üzerindeki yönetsel iradesi ile sınırlı değildir. Foucault'a göre iktidar her yerdedir. Foucault'da iktidar kavramı daha çok bilgi ile ilişkili bir durumdur. İktidar ve bilgi birbiriyle ilişkilidir ve biri diğerini üreten bir konumdadır. Devletin iktidarının yaygınlaşması/genişlemesi toplum hakkındaki malumatı ve toplum üzerindeki kontrolü artıran farklı bilgi türlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Laiklik en yaygın tanımıyla din ve devlet işlerinin ayrılması olsa da bundan daha fazla bir anlama sahiptir. Laiklik aynı zamanda din ve vicdan özgürlüğü unsuru da içermektedir. Ancak bir toplumda din ve vicdan özgürlüğü sağlanmış olsa da laiklik olmayabilir. Bu bağlamda “laik toplum düzeni, bütün din ve inançtan insanların, eşit koşullarla aynı kurallara uymak durumunda bulundukları, hiç kimseye dinsel ayrıcalık ve üstünlük tanımayan bir toplum düzenidir” (Kışlalı, 1993: 62). Bir kavram olarak laiklik 19. yüzyıl Fransız anayasal pratiğinden ortaya çıkmış ve devletin herhangi bir dini mezhep ve sınıfa dayanmamasının gereğine işaret etmektedir (Mardin, 2005: 35). Laiklik günümüzün çağdaş toplumsal düzenleri için vazgeçilmez unsurlardan birisini oluşturmaktadır. Dine dayalı devlet yapısından demokratik devlet yapısına geçerken dinin devlet içindeki rolü sınırlandırılmıştır. Din ve vicdan özgürlüğünün yanı sıra, akla ve bilime duyulan güvenin bir sonucu olarak laiklik, çağdaş toplumların ilerleyebilmeleri için, toplumsal barışın sağlanabilmesi ve korunabilmesi için bir gereklilik hâline gelmiştir. Modern demokrasilerde laiklik

ilkesi ile iktidarlar gücünü ve meşruiyetini geleneksel otorite kaynağı olarak görülen kutsal kitaplardan değil, halkın iradesinden almaktadır. Laiklik bu nedenle günümüz modern toplumlarında siyasetin merkezinde yer alan çok önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira laiklik kimi devletlerde sorun olabilmekte ve siyasetin, iktidarların en önemli mücadele alanlarından birisini oluşturabilmektedir.

Türkiye’de siyasetin en önemli tartışma konularından birisini laiklik oluşturmaktadır. Laiklik ile ilgili olarak yakın zamanlarda gerçekleştirilen toplumsal bir araştırma için “Gündelik Yaşamda Din, Laiklik ve Türban Araştırması”na bakınız. (<http://www.kon-da.com.tr/html/dosyalar/ghdl&t.pdf>)

DİKKAT

Devlet insanlık tarihi kadar eski bir kurum değildir. Tarih içerisinde devletsiz yaşamış toplumlar da görülmüştür. Antik Yunan’da ve Roma’da, eski Mısır’da devletin varlığından söz edilebilse de devlet ancak modern toplumların olmazsa olmaz bürokratik yapılarını ortaya koydukları bir örgüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet; liberal teorisyenlere göre işlevsel olarak, Marksist teorisyenlere göre sınıfsal temelli olarak açıklansa da her iki yaklaşıma göre de devlet evrimci bir bakış açısı içinde avcı-toplayıcı toplumdan tarım toplumuna geçişle birlikte kan bağına dayanan akrabalık ilişkilerinin ortaya çıkması ve kabile hayatının yaygınlık kazanması ile zaman içinde karmaşılaşan *toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi ihtiyacından* doğmuştur (Sarıbay, 1998: 146). Buna göre devlet “amacı, toplumsal düzenin, adaletin ve toplumun iyiliğinin sağlanması olan; belli bir toprak parçası (ülke) üzerinde yerleşmiş bir insan topluluğuna (halka) dayanan ve bu topraklar üzerinde bulunan herşey üzerinde nihai meşru kontrole (otoriteye) sahip; siyasal bir örgüt (hükümet) donanmış bir organizasyondur (Daver, 1993: 166). Daver’in bu teknik tanımı aslında siyaset bilimi perspektifini taşımaktadır. Kışlalı’nın devlet tanımı ise “dışa ve içe karşı toplum adına hareket edebilen, bu amaçla güç kullanabilen, toprağı ve insanıyla birlikte tüm bir ülkeyi temsil eden, onun simgesi olan bir kurumdur” (Kışlalı, 2000: 105). Aslında sosyolojik olarak değerlendirildiğinde bir kurum olarak devletin soyut bir algısının olduğunu söylemek mümkündür. Devlet gücü ile, elinde bulundurduğu baskı unsurları ve araçları ile somut varlığından söz edebildiğimiz bir kuruma dönüşmektedir. Sosyolojik bir kurum olarak devlet çağdaş insan toplumlarında en büyük örgütlenmedir ve insanların ilişkilerini düzenleyen bir kurumdur (Özkalp, 1998: 246). Sosyolojide yer alan farklı bakış açılarına göre devlete ilişkin değerlendirmeler de farklılık göstermiştir. Devlet toplumdaki kaos ortamlarında ve durumlarında istenen bir kurum iken, örneğin liberal devlet anlayışında toplum yaşamına daha az müdahale eden bir devlet olgusundan söz edilmektedir.

Weber’in üzerinde uzlaşma sağlanan devlet tanımı “belirli bir toprak parçası üzerinde fiziksel gücün kullanımını meşru olarak tekelinde bulunduran insan topluluğu”dur (Haralambos vd., 2004: 541). Bu tanımdan yola çıkan Giddens’e göre ise **devlet** “belirli bir toprak parçası üzerinde egemen olan, yasal sisteme dayanan ve politikalarını yürütmek için askeri güç kullanma yeteneğinde olan (bir parlamento ya da kongre gibi kurumların yanında kamu görevlilerinin de dahil olduğu) bir siyasal aygıt bulunduğu vardır” (Giddens, 2005: 419). Giddens’in bu tanımı bugün içinde yaşadığımız dönemde en sıklıkla görülen ulus-devlet biçimine uygundur. Ancak çağımızdan önce ve hatta çağımızda farklı devlet biçimlerinin olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Weber’in devlet tanımından hareket edersek devletlerde yasa yapıcı bir hükümetin, yönetsel kararların alındığı bürokratik bir yapının, yasaların uygulamaya konmasında etkili bir polis gücünün, dış tehditler-

den korumaya yarayan askeri birliklerin varlığından söz etmek mümkündür (Haralambos vd., 2004: 541). Ancak bugün çoğu modern ulus-devlette bu klasik kurumsal iş bölümünün yanı sıra devletin, özellikle refah devleti uygulamalarının birer parçası olan kurumların taşıyıcısı konumundaki sağlık, eğitim hizmetlerinin de önemli unsurlar olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Otoriter devlet güçlü bir kişi ya da grubun yönetimi olarak tanımlanabilir. Genellikle toplumsal meşruiyetten yoksun diktatörlükler/oligarşiler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Çoğunlukla baskı aracılığı ile toplumsal düzen sağlanmaya çalışılır. Otoriter devlet tipinde her türlü muhalefet yasaklanmış ve bastırılmıştır. Modernleşme yolunda geride kalmış ülkelerde askeri diktatörlükler şeklinde görülmektedir (Bozkurt, 2006: 223-224).

Totaliter devlet toplumdaki tüm kurumları denetim altına alarak kendini var eden bir devlet tipidir. Toplumsal meşruiyetten yoksundur. Toplumsal düzeni sağlayabilmek için her türlü şiddet ve korku unsuru kullanılabilir. Yönetilenler üzerinde tam bir denetim kurulmuştur. Kamusal ve özel alan ayrımı ortadan kaldırılmıştır. Toplumsal alandaki her şey kontrol altında tutulmaktadır. En belirgin örneği Nazi Almanyası'dır (Bozkurt, 2006: 224).

SIRA SİZDE

3

Otoriter devlet ile totaliter devlet arasındaki en temel ayrım nedir?

Demokrasi 20. yüzyılın en önemli kavramlarından bir tanesidir. Her ne kadar kökeni itibariyle Antik Yunan'a dayansa da demokrasinin yayılımı ancak 20. yüzyılda gerçekleşmiştir. Bugün dünya ölçeğinde demokratik toplumların bu denli yaygın olması, çağımız toplumlarının koşullarına en uygun yönetim biçimi olarak değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Demokrasi en genel kabul edilmiş tanımı itibariyle "*halkın kendi kendisini yönetmesi*" anlamını (Çelebi, 2003: 188) barındırmakla birlikte halkın kim olduğu noktasında ve demokrasinin işleyişi konusunda belirsizlikler vardır. Demokrasi bugünkü çağdaş anlamını Antik Yunan'daki demokrasi anlayışından aldığı mirasa ek olarak 1789 Fransız Devrimi'nin sonucu olarak ortaya çıkan özgürlük, eşitlik, adalet ve kardeşlik ilkelerinden hareket eden yeni yurttaşlık tanımı ile almıştır. Ayrıca Giddens'in vurguladığı gibi demokrasi salt yönetim biçimi ya da siyaset alanı içinde ele alınan bir olgu olmasının yanı sıra toplumun tüm katmanlarını kapsayan, geniş yayılımı çerçevesinde ele alınması gereken bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Giddens, 2005: 420). Bu bağlamda ise "demokrasi genellikle, politik eşitliği sağlamak, bağımsızlık ve özgürlüğü korumak, ortak çıkarları savunmak, vatandaşların ihtiyaçlarını karşılamak, kişilerin ahlaki gelişimini desteklemek ve herkesin çıkarını göz önünde bulunduran etkili kararları almaya imkan sağlamak için en uygun politik sistem olarak" değerlendirilir (Held, 1996'dan akt. Giddens, 2005: 420).

Demokrasinin günümüzde farklı biçimleri söz konusudur. Buna göre iki ana grupta demokratik anlayışın var olduğunu söyleyebiliriz:

1. **Katılımcı demokrasi:** İlkel olarak nüfusun daha az görüldüğü, her yurttaşın karar süreçlerinde aktif olarak yer alabildiği yönetim biçimidir. Antik Yunan'daki nüfusun görece olarak daha az bir bölümünün yurttaş olarak kabul edildiği dönemlerde katılımcı demokrasinin ilk örneğini görmekteyiz. Ancak günümüzde katılımcı demokrasinin anlamı değişmiştir. Günümüz toplumlarında nüfusun yoğun olduğu düşünüldüğünde katılımcı demokrasinin imkânsızlığı anlaşılabacaktır. Kimi zaman hükümetlerin diğer siyasal organlar ile ya da toplumun genelinde yaşanabilecek bir rahatsızlık veya an-

laşmazlık durumunda bazen doğrudan halkoyuna başvurduğu referandumlar aracılığı ile görüş aldığı durumlarda katılımcı demokrasiden bahsedebiliriz. Ancak burada, yurttaş ihtilaflı durumdaki konuya ilişkin görüşünü genellikle “evet” ya da “hayır” seçeneğinin ötesinde belirtemez. Bu bakımdan ideal anlamda bir katılımcı demokrasi örneği olduğunu söylemek güçtür. Oysa günümüzde çağdaş demokratik kültüre sahip olan toplumlarda, katılımcı demokrasi anlayışı belirli aralıklarla yapılan seçimlerde, bireylerin salt oy davranışı ile benimsenen karar alma süreçleriyle sınırlı değildir. Bireyler bundan daha fazlasının farkındadır. Yani toplum sivil toplum kuruluşları, siyasal ve toplumsal baskı grupları (sendikalar, meslek odaları/birlikleri, medya vb.) gibi siyasal süreçte doğrudan etki edebilecek bir güçtür.

Resim 4.1

Temsili demokrasi ya da liberal demokrasi: Temsili demokrasi ise katılımcı demokrasinin günümüz toplum koşullarında en başat olarak nüfus fazlalığının engel olduğu doğrudan katılımı imkânsızlaştıran koşullarından dolayı önemlidir. Zira temsili demokraside “bir topluluğu etkileyen kararların, topluluğun üyelerinin bütünü tarafından değil ama bu amaç için onların seçtiği insanlar tarafından alındığı bir politik” yapının varolduğunu söylemek mümkündür (Giddens, 2005: s. 420). Demokrasinin yerleşmesi, kişi hak ve özgürlüklerinin, bireylerin örgütlenme, seçme ve seçilme haklarının güvence altına alınmasını sağlayan anayasal hukuk devletinin varlığı ile mümkün olmuştur. Siyasal sistemin taşıyıcısı ise belirli bir kişi ya da grup değil, genellikle anayasal sistemin izin verdiği siyasal partiler aracılığı ile iktidarın belli bir süre ile belli kurallara bağlı olarak kullanım hakkının devredilmesidir (Çelebi, 2003: 190). Bu çerçevede Giddens’a göre “seçmenlerin iki ya da daha fazla sayıdaki partiler arasından seçim yapabildikleri ve yetişkin nüfusun tamamının seçme hakkının olduğu ülkeler” liberal demokrasiler olarak tanımlanabilmektedir (Giddens, 2005: 421). Temsili demokrasilerde seçimler, özgür bir kamuoyunun varlığı, yasama, yürütme ve yargı erklerinin paylaşımı ilkesel olarak bulunmak durumundadır. Temsili demokrasi her ne kadar üzerinde tartışmalar olsa da artık günümüzde siyasetin vazgeçilmez bir unsuru hâline gelmiştir.

Katılımcı demokrasi ile temsili demokrasi arasındaki en temel farklar nelerdir?

SIRA SİZDE

Demokrasi bugün için çoğunluk konumunda bulunanların yarın azınlık olabileceğini, sadece çoğunluğun çıkarlarının temsil edilmediği, aynı zamanda azınlık haklarının da yasalarca güvence altına alındığı ve temsil edildiği bir yönetim biçimidir (Touraine, 2004: 30).

İDEOLOJİ

İdeoloji en genel tanımı ile bir *dünya görüşüdür*. İdeoloji toplumsal dünyayı anlamamıza yarayan farklı açıklama tarzlarının, toplumsal gerçeklikleri değişik dünya görüşlerine göre anlamlandırma çabalarıdır. İdeoloji sosyal bilimlerde sık kullanılan kavramlardan bir tanesidir. Ancak bu sık kullanımına karşılık, tanım ve anlam çeşitliliği de bir o kadar fazladır. Dolayısıyla farklı açıklama ve anlama çabaları da eklendiğinde, sosyoloji için başka, siyaset bilimi için başka ya da diğer bir sosyal bilim alanı için başka göndermeleri olabilen bir kavramdır. İdeoloji kavramı

sosyoloji disiplini içinde kullanıldığında genellikle bu kavramın “atıf yaptığı toplumsal fikirler alanı ile siyaset, kültür ve iktisat alanları arasındaki ilişkilerle birlikte, başka sosyolojik geleneklerle” ele almak gerekmektedir (Marshall, 1999: 320).

Terry

Eagleton’a (2005: 18) göre ideoloji çok yönlü bir düşünce sistemi olması nedeniyle üzerinde tek bir tanım ile uzlaşılacak bir kavram değildir. İdeolojinin varolan bazı tanımlarını şu şekilde sıralamıştır:

- Toplumsal yaşamda anlam, gösterge ve değerlerin üretim süreci;
- Belirli bir toplumsal grup veya sınıfa ait fikirler kümesi;
- Bir egemen siyasi iktidarı meşrulaştırmaya yarayan fikirler;
- Toplumsal çıkarlar tarafından güdülenen düşünme biçimleri;
- Bilinçli toplumsal aktörlerin kendi dünyalarına anlam verdikleri ortam [medium];
- Toplumsal yaşamın doğal gerçekliğe dönüştürüldüğü süreç” (Eagleton, 2005:18).

Bu tanımlar, kavramı homojen bir biçimde kapsayan açıklamalar değildir. Birbiriyle çelişen tanımlar mevcuttur. Ancak tüm bu farklı ideoloji tanımlamalarına karşın Eagleton altı farklı ideoloji tanımı yapılabileceğini ileri sürmektedir. Bunlardan ilkinde göre, ideoloji “toplumsal yaşamdaki fikir, inanç ve değerleri üreten genel maddi süreç”tir (Eagleton, 2005: 55). Bu tanımın “kültür”e yakın olduğunu, belirli anlam ve sembol dünyasını içinde barındırdığını iddia etmektedir. İkincisine göre ise, “toplumsal açıdan önemli belirli bir grubun veya sınıfın içinde bulunduğu durumu ve hayat deneyimlerini simgeleyen (doğru veya yanlış) inanç ve fikirler”dir. Üçüncüsüne göre, toplumsal grupların ya da sınıfların “çıkarlarının meşrulaştırılması ve desteklenmesi” anlamına gelir. Dördüncü anlamı, “grup çıkarlarının meşrulaştırılması ve desteklenmesi üzerindeki vurgu” korunarak bir toplumsal gücün etkinlikleri içine hapsedilmesidir. Beşinci tanımında ise ideoloji “bir yönetici grup veya sınıfın çıkarlarını, özellikle ikiyüzlülük ve çarpıtma yoluyla meşrulaştırmaya yardımcı olan fikir ve inançları simgeler”. Son tanımında ise ideoloji “yanlış ve aldatıcı inançlar bir egemen sınıfın çıkarlarından değil, bir bütün olarak toplumun maddi yapısından kaynaklanır” (Eagleton, 2005: 55-57).

İdeoloji 18. yüzyılda Aydınlanma düşüncesinin ürettiği bir kavramdır. Fransız Devrimi sonrasında Aydınlanma filozoflarından Antoine Destutt de Tracy tarafından “düşüncelerin bilimi” anlamında geliştirilmiştir. Aslında De Tracy’nin kavram-sallaştırması bugünkü anlamda bilim kavramına denk düşmektedir. Bu çerçevede ideoloji “hem insan düşüncesini, düşünce yasalarını ve düşüncenin kaynaklarını inceleyen bir bilim dalıdır, hem de toplumun geleceğine yönelik bir proje” olarak değerlendirilmektedir (Örs, 2008a: 9). Ancak bugünkü kullanımında ideoloji bilim kavramına ters düşen bir anlama da sahiptir. Artık günümüzde ideoloji, ideolojilerden bir diğeri ya da diğer ideolojiler için aşağılayıcı/olumsuz bir anlam da içerebilmektedir. Her ideoloji kendi toplumsal ve siyasal gerçekliğini kendi kavram seti içinde açıklama çabası içindedir. Dolayısıyla ideoloji çoğu zaman diğeriye göre, bazen diğeriye alternatif olarak üretilmiştir. Örs’e göre ideoloji “bir inançlar, normlar, değerler bütünüdür ve aynı zamanda olması gerekeni, ‘ideal’ sosyo-politik düzen modeli içerir” (Örs, 2008a: 10). Herhangi bir ideoloji kendi sistematik düşünce dünyası içerisinde tutarlılık gösterir. Bu yüzden de ideolojilerin katı, çoğu zaman da çok fazla değişmeyen dogmatik düşünce çerçeveleri bulunmaktadır.

İdeoloji kavramını farklı bakış açılarına göre tanımladıktan sonra, belli başlı ideolojileri kısaca anlamamız gerekmektedir.

Liberalizm: Liberalizm ideolojisinin en geniş tanımında “kişisel hak ve özgürlüklerin korunması amacıyla devletin sınırlandırılması” düşüncesi yatmaktadır (Türküne, 2005: 120). Ancak liberalizmin felsefi temelleri çok daha köklüdür. Felsefi yanına vurgu yapan tanımı ise “aydınlanma geleneğine dayanan ve siyasal iktidarı sınırlandırarak bireysel hak ve özgürlükleri tanımlayıp savunmaya yönelen siyasal ve ekonomik felsefe”dir (Berktaş, 2008: 50). Liberalizmin bir ideoloji olarak kökleri Kıta Avrupasında feodal toplum yapısından kapitalist topluma geçişte aranmalıdır. Liberalizm, kapitalizmin gelişimiyle birlikte, feodal dönemin söz sahibi sınıfları olan aristokrasi ve monarşilerin hegemonyasına karşılık burjuvazinin sınıfsal ihtiyaçlarını karşılamak üzere gelişen bir ideolojidir. Başka bir ifadeyle liberalizm aristokrasi ile burjuvazinin çatışması sonucu ortaya çıkmıştır. Modern anlamda liberalizm düşüncesinin 17. ve 18. yüzyılların ürünü olduğu genel kabuldür. Heywood’a göre “liberaller mutlakiyetçiliğin yerine anayasal, daha sonra da temsili demokrasiyi savunmuşlardır. Liberaller, toprak sahibi aristokrasinin iktisadi ve siyasi imtiyazlarıyla beraber, sosyal konumun “kazara doğum” ile belirlendiği feodal sistemin hakkaniyetsizliğini eleştirmişlerdir. Ayrıca, dinde vicdan özgürlüğü hareketini desteklemişlerdir ve yerleşik kilise otoritesini sorgulamışlardır” (Heywood, 2007: 32). Liberalizmin asıl vurgusu kapitalizme geçiş olduğu için, sanayi toplumunun oluşturulması için gerekli olan tüm düzenlemelerin yapılması, müdahaleci olmayan bir devlet anlayışı, “*laissez-faire*” [bırakınız yapsınlar] düşüncesi, özellikle ekonomi alanında çok belirgin bir özellik olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca Heywood’a göre liberalizmin kendine özgü bir değer ve inanç sistemi vardır; bu değerler ise: birey, özgürlük, akıl, adalet, hoşgörü ve farklılıktır (Heywood, 2007: 35). Bireyi ve bireysel hakları ön plana çıkartan bir anlayış egemendir. Özgürlük ise toplumda, bireylerin diğerlerinin özgürlük alanlarına engel olmadan rahat bir şekilde düşünebildiği, düşüncelerini rahatça ifade edebildiği, inanç, siyasal, ekonomik özgürlüklerinin hukuksal olarak, diğer bir ifadeyle anayasal olarak güvence altına alındığı bir sistem öngörmektedir.

Günümüzde liberalizmden anlaşılan “devletten bağımsız bir özel alanın tanımlanması ve dolayısıyla devletin kendisinin de yeniden tanımlanması çabası; başka bir deyişle, sivil toplumu (kişisel, aile ve iş yaşamı) siyasal müdahalelerden kurtarma ve aynı anda da devletin otoritesini sınırlandırma çabası”dır (Held, 1989’dan akt. Berktaş, 2008: 73-74).

Muhafazakârlık: Muhafazakârlık ideolojisi, diğer modern ideolojiler gibi 18. yüzyıl Aydınlanma düşüncesinin, siyasal, toplumsal ve kültürel ortamının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Muhafazakârlık kavramı “1815 sonrası dönemde Chateaubriand tarafından ve genel olarak siyasal yelpazede “sağ” kanadı tarif etmek için kullanılmış, yaygın olarak Almanya’da ortaya çıkmış, 1835’te İngiltere’de benimsenmiştir” (Güler, 2008: 119). En geniş ifadesi ile muhafazakârlık varolan toplumsal, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel ortamın korunmasını temel alan bir düşünce sistemidir. 18. yüzyıl toplumsal koşullarının ürünü olan modern ideolojilerden farklı olarak muhafazakârlık ideolojisi aslında çok daha eski toplumsal koşullarda da gözlemlenebilen bir durumdur. Muhafazakârlık bu bakımdan farklı anlamlarda kullanıla gelen bir niteleme de olabilmektedir. Tutucu/tepkiselci (*reactionary*), Fransız Devrimi’ne ve Aydınlanma’ya karşı, gelenekselci (*traditionalist*) ve modern toplum öncesindeki bütün gelenekleri, değerleri savunan anlamlarını da içinde barındırır. Ancak modern anlamda bir ideoloji olarak değerlendirildiğinde söz konusu durum bir ideolojik kavrayışa dönüşmüştür. Dolayısıyla Aydınlanma düşüncesinin

liberal felsefesine, doğal haklar, hukuk düşüncesine, Fransız Devrimi'nin burjuva karakterine ve davranışlarına karşı olarak ortaya çıkmıştır (Güler, 2008: 122).

Muhafazakârlık diğer ideolojilerin *-liberalizm veya sosyalizm-* nitelemesine göre ideoloji değildir. Nisbet'e göre "gerçek bir ideolojide bulunması gerektiği düşünülen eylem ve reform unsurlarını" taşımadığı düşünüldüğü için bu şekilde nitelemişdir. Oysa muhafazakârlık "liberalizm ve sosyalizm ile birlikte Batı'da son iki yüzyılın temel üç siyasal ideolojilerinden birisidir" (Nisbet, 2007: 45). Kuşkusuz muhafazakâr ideoloji diğer ideolojilerin sahip olduğu "reform ve eylem" gibi birtakım dönüştürücü araçlara sahip olmasa da tam da reform ve eyleme, bu araçlara karşı mesafeli yaklaşımı olduğu için ideoloji olma özelliklerini taşımaktadır. Bu anlamda muhafazakârlığın ideolojik vasfı "siyaset ve siyasal iktidarla sağlam ve iyi bilinen bir ilgisi olan ahlaki, ekonomik, sosyal ve kültürel fikirlerin makul ve tutarlı bir bütünü" olmasından kaynaklanmaktadır (Nisbet, 2007: 45).

Muhafazakârlık 18. yüzyılda geride bırakılan toplumsal formasyona yani Fransız Devrimi öncesi varolan feodal ve aristokratik toplum düzenini savunan, Aydınlanma ve Fransız devriminin doğal hukuk bireyciliğine, eşitlik, özgürlük ve halk egemenliğine karşı çıkan, doğal düzene karşı modern toplum öncesindeki kurumsal düzeninin altını çizen, aile, din, yerel cemaat, lonca, toplumsal sınıf gibi unsurların ahlaki yücelik taşıdığını vurgulayan bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır (Nisbet, 2002: 93).

Türkiye'de muhafazakârlık bir ideoloji olmaktan çok genellikle topluma içkin bir kültürel durum olarak varolagelmıştır. Cumhuriyet tarihinde muhafazakârlık siyasal alanda da etkileri çokça görülen bir ideolojik pozisyon olarak kendisini göstermiştir. Özellikle son dönemde muhafazakârlığın siyasal alanda belirginleştiğini söylemek mümkündür. Türkiye'de muhafazakârlık olgusunu değerlendirirken din, devlet, laiklik, milliyetçilik ve siyaset eksenlerini bir arada düşünmek gereklidir. Din Türkiye'de salt muhafazakâr siyasetin merkezinde yer alan bir olgu değil, genel olarak siyasetin tüm alanına, siyasetteki tüm tartışmalara egemen olan bir durumdur. Dolayısıyla Türkiye'de siyaseti düşünürken din eksenini her zaman için göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

SIRA SİZDE

5

Türkiye'de son dönemde artan muhafazakârlık eğilimi ile popüler bir kavrama dönüşen "mahalle baskısı" arasındaki ilişkiyi tartışınız.

K İ T A P

Muhafazakârlık ve "mahalle baskısı" ilişkisi açısından yakın dönemde yapılan bir araştırmanın sonuçları için "Türkiye'de Farklı Olmak: Din ve Muhafazakârlık Ekseninde Ötekileştirilenler" (2009) adlı kitaba bakınız.

Sosyalizm: Sosyalizm 19. yüzyılda sanayileşmenin geniş toplumsal kesimleri hızla yoksullaştırması sonucu, işçi sınıfının ideolojik bir yapılanmasıyla ortaya çıkmıştır. Daha net bir ifadeyle "endüstriyel kapitalizmin gelişmesiyle Avrupa'da meydana gelen sosyal ve ekonomik şartlara karşı bir tepki olarak" gelişmiştir (Heywood, 2007: 131). Sosyalizm genel anlamda "üretim araçları ve dağılımında kolektif mülkiyete dayalı ya da devlet mülkiyetine dayalı bir iktisadi ve siyasal sistem" olarak tanımlanabilir (Marshall, 1999: 676). Sosyalizm Karl Marx'ın iktisadi ve sosyolojik düşüncesinden ve genel olarak Marksist düşünceden doğan, kapitalizme karşı alternatif bir toplumsal formasyon öneren bir düşünce ve siyasi sistemdir. Marx'a göre sosyalizm piyasaların, sermayenin ve emeğin meta olmaktan çıkarılmasını içermektedir (Marshall, 1999: 677). Bir ideoloji olarak sosyalizmin düşünce, değer

açısından önemli noktaları şu şekilde sıralanabilir: toplum, işbirliği, eşitlik, sosyal sınıf ve ortak mülkiyet. Sosyalizm toplum düşüncesinde “basit bireysel çabalardan ziyade toplumun gücünü kazanarak sosyal ve ekonomik problemlerin üstesinden gelebilen sosyal varlıklar olarak bütünleştirici bir insanoglu vizyonuna sahiptir. Bu kolektif bir vizyondur; çünkü kişisel çıkarlar elde etmek için uğraşmak yerine birlikte çalışarak hedefleri takip edebilme yeteneği ve istekliliği” üzerinde durur (Heywood, 2007: 134). Liberalizmdeki rekabetçi anlayış yerine insanlar arasındaki toplumsal ve ekonomik ilişkilerde işbirliğinin öneminin altını çizmektedir. Eşitlik sosyalizmin en önemli ideolojik özelliklerinden birisidir. Kapitalizm toplumdaki her birey için fırsat eşitliği olduğunu varsayar ancak sosyalizme göre bu durum toplumda sürekli devam edecek yapısal olarak bir eşitsizliğe neden olur. Dolayısıyla sosyalizme göre kapitalizmin fırsat eşitliği düşüncesi bir mittir. İnsanlar eşit koşullarda yaşarlarsa, kamu yararı, toplumda birbirine bağlılık ve dayanışma da o ölçüde gerçekleşecektir. Toplumsal sınıf merkezli değerlendirme sosyalizm için kritik bir öneme sahiptir. Bu yüzden sınıflar toplumdaki ekonomik, toplumsal ve siyasi değişimin ana karakterleridir. Sosyalizm toplumsal sınıflardan özellikle işçi sınıfının çıkarlarını gerçekleştirebilecek siyasal özgürlük ve mücadele alanı ile ilgilenmektedir. Sosyalizm toplumsal eşitsizliğin kaynağı olarak özel mülkiyeti görmektedir. Bu yüzden de mülkiyetin adaletsiz dağılımı toplumdaki eşitsizliklerin temel kaynağıdır.

Faşizm: Faşizm siyaset sosyolojisi açısından devlet aygıtının tipik biçimde terör içeren egemenliğini, dolayısıyla güçler ayrımının ya da hukukun egemenliğinin olmadığı, sıklıkla ırkçı, ama milliyetçi bir küçük bujuva ideolojisini içeren siyasal partiyi, devleti ya da ideolojiyi tanımlamak için kullanılmaktadır (Marshall, 1999: 234). 19. yüzyılda modern ideolojilerin birer birer boy göstermesi sonucu liberal ve demokratik bir takım gelişmelerin yaşandığı kıta Avrupa’sında, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde demokratik rejimlerin gerilediği, otoriter ve totaliter yönetimlerin ortaya çıktığı görülmüştür. Öncelikle İtalya, Almanya, Portekiz ve İspanya’da faşist yönetim biçimlerinin farklı düzeylerdeki örneklerine tanık olunmuştur. Demokratik toplumlarda görülen farklılıklar hiç kuşkusuz söz konusu ülkelerdeki faşist oluşumlarda da görülebilmektedir. Dolayısıyla faşizm örneklerinin düzeyleri her ülkede farklı olmuştur. Faşizmin bir yönetim biçimi mi yoksa ideoloji mi olduğu konusunda tartışmalı bir durum söz konusudur. Ancak bir ideoloji mi yoksa rejim biçimi mi sorusunu ortaya attığımızda en azından bir dünya görüşü olarak kabul edildiğinde ideoloji olduğunu düşünebiliriz (Örs, 2008b: 482). Faşizm bir dünya görüşü olarak kabul edildiğinde dönemindeki etkin diğer “izm”ler olan liberalizm ve sosyalizmden çok net çizgilerle ayrılmıştır. Bu ayrım dikkate alındığında faşizm demokratik çizgiden açık bir şekilde farklılaşmaktadır. “Zira, faşizm, liberalizmin ‘eşit fırsat’ üzerine kurulu, sosyalizmin ise ‘sınıfların eşit iktidarı’ üzerine kurulu eşitlik idealini kökten reddetmektedir” (Örs, 2008b: 482). Faşizm esas itibarıyla “Aydınlanma’nın getirdiği değerlere, düşüncelere, modernizme ve yol açtığı politik düzenlere karşı bir isyandır” (Heywood, 2007: 261). Faşizmin en genel özellikleri rasyonel düşünceden uzaklaşmış olması, lider pozisyonunun çok önemli oluşu, siyasal itaat kültürüne dayanması, aşırı milliyetçilik ve hatta ırkçılık öğelerini taşıması, totaliterlik unsurunun son derece baskın olmasıdır. Kısaca faşizm bir toplumda var olan siyasal güç ilişkilerinin totaliter, baskıcı ve anti demokratik bir özellik arz etmesi demektir.

Neoliberalizm: Neoliberalizm 1980’lerde etkinlik kazanan, klasik liberalizm anlayışının yeniden değerlendirilmesini ve yorumlanmasını içeren bir düşünce bütünü olarak tanımlanabilir (Marshall, 1999: 529). 1980’lerden itibaren İngiltere’de

Margaret Thatcher, Amerika Birleşik Devletleri'nde Ronald Reagan dönemlerinde uygulanan muhafazakâr siyasal temellere dayanmaktadır. Ekonomik anlamda önemli ölçüde serbest piyasa ekonomisinin kuralsız denebilecek, devletin küçültüldüğü, Heywood'un deyiimiyle "*laissez-faire*" (*bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler*) ekonomilerini kaynaştırmayı hedefleyen yeni sağa ait ideolojik proje"dir (Heywood, 2007: 67). Neoliberalizm piyasanın son derece önem verildiği bir ideolojidir. Piyasa bu anlamda siyasal denetimden neredeyse soyutlanmıştır. Türköne'ye göre "neoliberalizmin temel öğeleri birey ve pazardır. Neoliberalizmin temel amacı piyasa üzerindeki devlet müdahalesini kaldırmaktır. Neoliberallere göre tam anlamıyla serbestçe işleyen bir pazar sistemi etkililik, büyüme ve verimlilik sağlayacaktır. Devletin müdahalesi olmaksızın işleyen bir toplumsal sistemde bireyler de daha özgür olacaktır" (Türköne, 2005: 125).

Sosyal demokrasi: Sosyal demokrasi, sosyalist ideallerden esinlenen fakat ağırlıklı olarak içinde varolduğu politik ortamdan ve bu ortama özgü liberal değerler tarafından belirlenen melez bir politik gelenek olarak tanımlanmaktadır (Çubukçu, 2008: 259). Sosyal demokrasi kavramı bugün birçok gelişmiş Batılı toplumda siyasal olarak pratikte uygulanmaktadır. Sosyal demokrasi tarihsel olarak geleneksel Marksizmle ilişkilendirilmektedir. Ancak günümüzdeki anlamı daha farklı bir içeriğe sahiptir. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kapitalizmi kendi içsel dinamikleri içerisinde reforme etmek isteyen bir anlayış anlamında bir dönüşüm geçirmiştir. Piyasa ekonomisi içerisinde dengeli bir devlet müdahalesi ile bir takım iyileştirmelerin gerçekleştirilebildiği bir anlayış olarak biçimlenmiştir. Bu bağlamda sosyal demokrasi kavramı Keynesyen ekonomi politikalarının etkisiyle kapitalizmin içsel çelişkilerini, krizlerini aşmadaki rolünü, toplumsal tabanda sosyal refah devleti ilkeleri ile birleşmesi sonucunda etkinlik kazanmıştır. Kapitalizmin piyasa ekonomisi içerisindeki katı yorumu Keynesyen politikalar ile refah devleti anlayışının benimsenmesi ile yumuşatılmıştır. Buna göre devletin piyasalara müdahalesi artırılmış, toplumda sosyal adalet yaygınlaştırılmıştır. Devlet hem piyasalarda düzenleyici rolünü artırmış hem de ücret politikalarını revize etmiştir. Sosyal demokrasi anlayışı sosyal devlet anlayışının bu anlamda tamamlayıcısıdır. Heywood sosyal demokrasinin özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

- Sosyal demokrasi, liberal-demokratik ilkeleri onaylar ve siyasal değişimin barışçıl bir biçimde ve anayasa çerçevesinde olabileceğini ve olması gerektiğini kabul eder.
- Kapitalizm, zenginlik yaratmanın tek güvenilir yolu olarak kabul edilir; bu yüzden sosyalizm, nitelik bakımından kapitalizmden farklı değildir.
- Kapitalizm, yine de özellikle bir zenginlik dağıtım aracı olarak ahlaki açıdan kusurlu görülür; kapitalizm yapısal eşitsizlik ve yoksullukla ilişkilidir.
- Kapitalist sistemin kusurları, bir iktisadi ve sosyal mühendislik süreciyle devlet müdahalesi sayesinde giderilebilir; devlet kamusal veya müşterek yolların koruyucusudur.
- Ulus-devlet, devletlerin kendi sınırları içinde iktisadi ve sosyal hayatı düzenlemede önemli bir güce sahip olmaları anlamında, siyasi yönetim için anlamlı bir birimdir (Heywood, 2007: 172-173).

Sosyal demokrasi 20. yüzyılın ikinci yarısında neoliberalizme karşılık kendisini yeniden tanımlayarak özellikle kıta Avrupasında önemli kazanımlar elde etmiştir. Ancak 21. yüzyıla girerken bu kazanımlar büyük ölçüde zayıflamıştır. Zira sosyal demokrasi zaman içerisinde değişen toplumsal ve ekonomik koşullar karşısında kendini yenileyememiş, neoliberalizmin baskın politikaları ile de zayıflamıştır.

SIYASETE İLİŞKİN TEMEL SOSYOLOJİK YAKLAŞIMLAR

Sosyolojinin siyasetle ilişkisi bağlamında *devlet analizi* merkezi bir role sahiptir. Bunun yanı sıra siyaset toplum ilişkisi, toplumsal grupların siyasal davranışları, siyaset kurumunun işleyiş mekanizmaları da genel anlamda sosyolojinin siyaset alanı içerisinde sorunsallaştırdığı temel kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna ilişkin 4 temel sosyolojik yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan birincisi işlevselci yaklaşım, ikincisi çoğulcu yaklaşım, üçüncüsü elit teorisi, dördüncüsü ise Marksist-çatışmacı yaklaşımdır. Şimdi sırasıyla bu yaklaşımların genel olarak siyasete ve devlet kurumuna ilişkin yaklaşımlarını ele alacağız.

İşlevselci Yaklaşım

İşlevselci yaklaşım temelinde toplumdaki temel ihtiyaçlar meselesi üzerinden toplumu değerlendirmektedir. Bu bakımdan devlet kurumu da toplumdaki ihtiyaçtan ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaçlar ise sırasıyla şunlardır:

1. **Düzeni sağlamak:** Devletin herhangi verili bir toplumda en önemli fonksiyonu toplumdaki düzeni sağlamaktır. Devlet düzenin sağlanması ve korunması için gerektiğinde meşru bir otorite olarak güç kullanabilme yetisine sahiptir (Bozkurt, 2006: 219).
2. **Diğer devletler ilişkisi:** Modern ve özellikle de küreselleşen dünyada bir devletin diğer devletlerle ilişkisi son derece önemlidir. Ekonomik ilişkiler beraberinde siyasal ilişkileri de zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla ekonomik anlaşmalar, askeri anlaşmalar, diplomatik ilişkiler ve hatta zorunlu hallerde savaşın kendisi bile diğer devletlerle ilişkinin bir sonucudur (Bozkurt, 2006: 219).
3. **Sistemi yönlendirmek:** Toplum karmaşık sosyal, ekonomik ve siyasal bir sistemdir. Dolayısıyla devlet bu karmaşık sistemi yönlendirmekle yükümlüdür. Devletin işlevlerinden birisi de bu karmaşık yapıda ortaya çıkan sorunları çözmektir (Bozkurt, 2006: 219).

Çoğulcu Yaklaşım

Batılı demokratik toplumlarda iktidarın dağılımını ve gücünü açıklamaya çalışır. Klasik çoğulculuk ve elitist çoğulculuk olmak üzere iki yaklaşım bulunmaktadır. Klasik çoğulcu yaklaşımın temel olarak Talcott Parsons'un işlevselci yaklaşımı ile önemli benzerlikleri vardır. Parsons'un iktidarın toplumun bütününden kaynaklandığını savunan klasik çoğulculuk yaklaşımının temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Batılı demokrasilerde hükümet, toplum üyelerinin istekleri ve toplum çıkarları doğrultusunda hareket eder.
2. A.B.D, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerdeki siyasal sistemlerin en gelişkin sistemler olduklarını düşünürler ve bu nedenle bu sistemlerin iktidarı en etkin uygulama ve yönetim yolu olduğunu düşünmektedirler.
3. Gücün devlet aracılığıyla uygulanmasında baskıcı olmasındansa meşru olması tercih edilir; çünkü meşru iktidarda toplumun o iktidarı kabullenmesi ve işbirliği söz konusudur (Haralambos vd., 2004: 543).

Çoğulcu yaklaşıma göre iki ya da daha fazla siyasi parti arasında rekabet temsili hükümet için gereklidir. Siyasi partiler parlamento ya da yerel ölçekteki eşdeğerleri için temsilcilerin seçilmesine olanak tanıyan organizasyonlardır (Haralambos vd., 2004: 543-545). *Siyasi partiler*, "halkın desteğini sağlamak suretiyle, devlet iktidarının kontrolünü ele geçirmeye veya sürdürmeye çalışan ve bu suretle po-

litika belirleme ve belirlenen politikaları uygulama amacını güden, sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasi topluluklardır” (Türköne, 2005: 254). Çoğulcular demokratik toplumlarda siyasi partilerin temsili olmasının nedenlerini şu şekilde açıklar:

1. Halk parti siyasetini doğrudan etkiler, çünkü partiler iktidara gelebilmek ve yönetme hakkı elde edebilmek için parti programlarında seçmenlerin isteklerini ve çıkarlarını yansıtmak zorundadır,
2. Mevcut partiler toplum kesimlerini yeterince temsil edemiyorsa, genellikle yeni bir parti ortaya çıkar,
3. Partiler seçmenlerine karşı sorumludurlar, çünkü halkın isteklerini ve çıkarlarını ihmal ettiğinde iktidarı yeniden kazanamazlar,
4. Partiler toplumda yalnızca bir kesime ait çıkarları temsil edemezler, iktidar olarak seçilebilmek için farklı toplumsal kesimlerin desteğine ihtiyaç duyarlar (Haralambos vd., 2004: 544).

Siyasal partiler modern toplumların ve devlet yapılarının olmazsa olmaz siyasal aktörü olmuşlardır. 19. yüzyılda ortaya çıkan siyasal partiler, 20. yüzyılda “devlet ve toplum arasındaki iletişimi sağlayan birincil öge” hâline gelmişlerdir (Çelebi, 2003: 191). Modern siyaset anlayışı siyasal partilerin yalnızca sınırlı toplumsal kesimlerin, çıkar gruplarının ihtiyaçlarını ve çıkarlarını temsil etmesini değil daha geniş kesimleri temsil edebilir bir tavır almaya zorlamıştır. Zira sınırlı bir toplumsal kesimin temsili olan partilerin, özellikle demokrasi geleneğinin gelişmiş olduğu ülkelerde iktidar olma şansı güçleşmektedir.

Baskı grupları, “ortak menfaatler etrafında birleşen ve bunları gerçekleştirmek için siyasal otoriteler üzerinde etki yapmaya çalışan örgütlenmiş gruplar” olarak tanımlanabilir (Kapani, 2007: 212). Baskı grupları kimi zaman “çıkart grupları” olarak da tanımlanabilmektedir. Buradaki dikkat edilmesi gereken unsurun belli bir “çıkart” için, ister maddi ister manevi herhangi bir siyasal otorite üzerinde kurduğu baskının önemli olduğunu belirtmek gerekmektedir. Baskı gruplarının iktidar olma gibi bir hedefleri olmamakla birlikte, kendi çıkarları doğrultusunda kazanımlar elde etmek için siyasal partilere ya hükümetlere baskı kurarlar. Baskı grupları genellikle geniş çıkart gruplarını temsil etmezler, bunun yerine bir toplumdaki belirli bir grubun çıkarlarını temsil etme amacını güderler (Haralambos vd., 2004: 545). Baskı gruplarına örnek olarak sendikalar, meslek odaları ve birlikler, sivil toplum kuruluşları, işveren örgütleri ve kooperatifler gösterilebilir. Bu gruplar toplumda siyasal partilere, hükümetlere kendi çıkarları doğrultusunda farklı biçimlerde -sosyal kampanyalar, medya aracılığıyla, uzman görüşleriyle, sivil itaatsizlik yöntemleriyle vb.- baskı unsuru oluşturabilirler. Günümüzde baskı gruplarının özellikle katılımcı demokrasi anlayışı içerisinde önemli bir rolü olduğunu belirtmek gerekmektedir. Türkiye’de en etkin baskı gruplarına örnek olarak Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) gibi sanayi odaları, meslek birlikleri, TÜRK-İŞ, DİSK ve HAK İŞ gibi sendikalar gösterilebilir.

Elit Teorisi

Elit teorisi en genel ifadeyle küçük ve elit bir seçkinler grubunun toplumu yönettiği düşüncesine dayanmaktadır. Wifredo Pareto ve Gaetano Mosca tarafından geliştirilen bir siyaset teorisidir. Mosca’ya göre bütün toplumlar yönetici ve yönetilen

sınıf olmak üzere ikiye ayrılır. Yönetici sınıf azınlıkta, yönetilen sınıf ise çoğunlukta-
dır. Ancak yönetici sınıf üstün yeteneklere sahip, toplum içinde etkinlik kazanan
seçkin kişilerden oluşmaktadır. Bu nedenle de yönetici vassına sahiptirler. Yönetici
sınıf kitleleri hükmü altında tutmak için baskı, inandırma, hile ve şiddet kullanabi-
lir. Ancak yönetici sınıfın yönetilen sınıf üzerinde mutlak hakimiyeti söz konusu
olamaz. Yönetici sınıftan gelecek itirazlara karşı açık ve buna göre bu itirazlardan
ve taleplerden bağımsız da hareket edemez (Kapani, 2007: 124-125).

Pareto'nun elit teorisi aslında Mosca'nın yönetici ve yönetilen sınıf kavramsallaştırmasından hareketle ortaya çıkartılmıştır. Buna göre Pareto toplumda insan etkinliklerinin derecelendirildiğini ve en üst düzeyde dereceye sahip olanların da elitler olduğunu ileri sürmektedir. Toplumda da elit olanlar ve elit olmayanlar ayrımı yapmaktadır. Elit sınıfı içinde ise yine iki ayrı grup bulunmaktadır: Yönetici elitler ve yönetici olmayan elitler. Yönetici elit, "toplumun yönetiminde doğrudan doğruya veya dolaylı olarak önemli bir rol oynayan, siyasal iktidar üzerinde etki sahibi olan kişilerden meydana gelir" (Kapani, 2007: 127-128). Yönetici elitler içinde askeri elit, dini elit, işadamları eliti, aydınlar eliti zaman zaman yönetici elitlerin iktidarına etki etme gücüne sahip olabilirler. Yönetici olmayan elitler ise siyasal iktidar içerisinde yer almayan elitlerdir.

C. Wright Mills'in klasik elit teorilerinden farklı bir elit teorisi bulunmaktadır. "*İktidar Seçkinleri*" adlı çalışmasında Mills, iktidar elitlerinin "stratejik kumanda mevkilerini" işgal edenlerden oluştuğunu vurgulamaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin seçkinlerini analiz eden Mills üç ayrı seçkin belirler: siyasal elitler, askeri elitler ve büyük şirket yöneticileri olan elitler (Kapani, 2007: 137). Bu üç elit grubu homojen bir elit grubu oluştururken aynı zamanda iktidarı da paylaşmaktadır. Bir sacayağı niteliği bulunan iktidar elitlerinin yöneticileri arasında sıkı bir bağ, dayanışma ve çıkar birliği bulunmaktadır ve dolayısıyla üçü bir arada *iktidar üçgeni* meydana getirmektedir (Vergin, 2004: 123).

İktidar seçkinleri hakkındaki klasik bir çalışma olan Wright Mills'in "*İktidar Seçkinleri*" (1974) adlı kitabına detaylı açıklamalar ve tartışmalar için bakınız.

K İ T A P

Marksist-Çatışmacı Yaklaşım

Çatışmacı yaklaşımda devletin işlevleri ya da seçkin teorinin aksine üretim araçlarının kimin elinde bulunduğuna göre belirlenen bir siyaset analizi vardır. Karl Marx toplumdaki temel çatışmanın sınıfsal bir çatışma olduğunu düşünmektedir. Sınıfsal çatışma ise kapitalist toplumlarda görülmektedir. Marksist yaklaşım, iktidar sahipleri ile iktidar sahibi olmayanlar arasında farklı çıkarlar olduğunu ve bu farklılıkların toplumda bir çatışmaya neden olduğunu ileri sürmektedir. Bu yaklaşıma göre iktidarın kaynağı temel olarak ekonomik kaynaklıdır. Marx'a göre iktidar toplumda ekonomik kontrolü elinde bulunduranlarda yoğunlaşmıştır. İktidarın kaynağı ekonomik altyapıda bulunmaktadır:

1. Bütün sınıflı toplumlarda üretim araçları yönetici sınıf tarafından sahiplenilmiştir ve kontrol edilmektedir. Üretim araçlarının sahipliği egemenliğin temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle iktidarın insanlara yeniden dönüşünün tek yolu üretim araçlarının kolektif olarak sahiplenilmesidir.
2. Komünist bir toplumda üretim araçları bireysel olarak değil de kolektif olarak sahiplenileceği için güç tüm halk arasında daha eşit bir şekilde dağıtılacaktır (Haralambos vd., 2004: 555).

Üretim araçlarına sahip olan toplumdaki diğer toplumsal gruplara göre küçük azınlık, diğerlerini sömüren “egemen sınıf” konumuna gelir. Marksizme göre, devlet bu egemen sınıfın elindeki basit bir araçtan başka bir şey değildir. Toplumun ve siyasal rejimin tüm kurumları, bu egemenliğin devamını sağlamaya, yani egemen sınıfın ayrıcalıklarının korumaya yöneliktir. Aile, din, ahlak, hukuk, egemen ideoloji vb. hep bu egemenliğin sürmesini güvence altına alan üst yapı kurumlarıdır. Marx’a göre *siyasal iktidar, ekonomik iktidarı yansımasından başka bir şey olamaz* (Kışlalı, 1993: 91).

KÜRESELLEŞME, ULUS-DEVLET VE AVRUPA BİRLİĞİ

Küreselleşme olgusu tüm dünyada ekonomik, kültürel alanlarda son derece önemli etkileri olan bir süreçtir. Küreselleşme toplumların ekonomik, kültürel boyutlarını etkilediği kadar siyaset alanını da etkilemektedir. Özellikle iletişim teknolojilerindeki yaşanan olağanüstü gelişmeler post-endüstriyel toplum yapılarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dolayısıyla ulus-devletlerin de bu süreçten etkilendiği, klasik ulus-devlet tanımlamalarındaki sınırlarının aşıldığı bir dönemde yaşamaktayız. Küreselleşen ekonomi ulusal çerçevede işleyen piyasaların sınırlarını aşarak, ulus ötesi yeni biçimler kazanmıştır. Artık her türlü gelişme ister ekonomik ister kültürel, ister siyasal olsun, küresel ölçekte etkilere yol açmaktadır. Dünyanın herhangi bir yerinde başlayan ekonomik kriz tüm dünyayı etkileyebilmekte, herhangi bir kültürel öge hızla yaygınlaşabilmekte, bir terör saldırısı tüm dünyada sınırları değiştirebilecek kadar önemli siyasal ve toplumsal sonuçlara neden olabilmektedir. İşte böylesine bir ortamda ulus-devletlerin, milliyetçiliklerin sorgulandığı, tanımlarının yeniden gözden geçirildiği bir süreç içerisinde olduğumuzu söyleyebiliriz. Öte yandan ulus-devlet sınırlarını Avrupa Birliği benzeri farklı ekonomik, kül-

Resim 4.2

türel ve siyasal birliklere açmaktadır. Avrupa Birliği Kıta Avrupası’nda ekonomik gerekçelerle ortaya çıkan bir birlikten siyasal ve kültürel bir birlikteliğe doğru yol almaktadır. Avrupa Birliği esas itibarıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu olarak ortaya çıktığında yalnızca ekonomik anlamda bir ortak pazar yaratma ideali, ekonomiyi iyileştirme anlayışına dayanmaktayken günümüzde salt ekonomi alanını aşan, ortak para birimi, ortak anayasa, kimlik, kültür meseleleri gibi ulus-devlet sınırlarını aşan, Avrupa uluslarının tek çatı altında birleşme idealini taşıyan rasyonel bir örgütlenme biçimine dönüşmüştür. Dolayısıyla Avrupa Birliği 21. yüzyılın dünyasında siyasal, ekonomik ve kültürel bakımlardan en önemli oluşumlardan birisidir. Türkiye aday ülke olarak, Avrupa Birliği’nin bir parçası olabilmek için gerekli düzenlemelerin yapıldığı bir ulus-devlet olarak değerlendirilmelidir. Küresel ölçekte sınırların yeniden biçimlendirildiği dünyada, ekonomik, siyasal ve kültürel olarak gelişmenin tüm dinamiklerini taşıyan Türkiye de gerekli düzenlemelerin sonucunda Avrupa Birliği içerisinde hak ettiği pozisyonu zaman içerisinde alacak aday konumunda bulunmaktadır.

Özet

Siyaset, siyaset bilimi, siyaset sosyolojisinin temel çalışma alanlarını ve kavramlarını değerlendirmek.

Siyaset ülke, devlet ve insan yönetimi olarak tanımlanmaktadır. Siyaset bilimi siyasal otorite ile ilgili kurumların ve bu kurumların oluşmasında ve işleminde rol oynayan davranışların bilimidir. Siyaset sosyolojisi siyasal otoritenin kurumsal bir biçimde düzenlenmesini, siyasal otoritenin işlevlerini ve siyasal düzenin sosyal gelişmeler sonucu dönüşümünü inceleyen sosyolojin bir alt disiplini. Siyaset bilimi daha çok yönetim aygıtları, kamu yönetimi mekanizmaları ile seçimler, kamuoyu, baskı grupları ve siyasal davranışla ilgilenirken, siyaset sosyolojisi ise siyasal olguların sosyolojik analizi ve daha çok siyaset, toplumsal yapılar, ideolojiler ve kültür arasındaki karşılıklı ilişkilerle ilgilenmektedir.

İktidar, otorite, meşruiyet kavramlarını ayırt edebilmek.

İktidar kavramı bir kişinin ya da bir grubun diğerlerinin karşı koymaları durumunda bile kontrol etmesini ifade eden toplumsal ilişkidir. Otorite ise siyasal anlamda hükümetin meşru güç kullanımıdır ya da daha genel anlamıyla itaat yoluyla istikrarın sağlanabildiği hiyerarşik bir ilişkidir. Meşruiyet ise bir hükümetin otoritesine boyun eğenlerin buna rıza göstermeleridir.

Otorite tiplerini sıralayabilmek.

Weber 3 adet otorite tipi belirlemiştir. Bunlardan ilki toplumdaki meşruiyetini geleneklerden, göreneklerden ve inançlardan alan geleneksel otorite, ikincisi meşruiyetini liderin olağanüstü olduğuna inanılan niteliklerinden kaynaklanan karizmatik otorite ve son olarak rasyonel aklın belirlediği yasalarla yetkileri sınırlandırılmış yasal-akılcı otoritedir.

Laiklik, devlet, demokrasi, ideoloji kavramlarını açıklayabilmek.

Laiklik farklı dinden ve inançtan insanların, eşit koşullarla aynı kurallara uymak durumunda bulundukları, dinsel ve inançsal anlamda hiç kimseye dinsel ayrıcalık ve üstünlük tanınmadığı bir toplum düzenini ifade etmektedir. Devlet belirli bir toprak parçası üzerinde egemen olan, yasal sisteme dayanan ve siyasetini yürütmek için askeri güç kullanma yeteneği bulunan siyasal bir araçtır. Demokrasi halkın kendi kendisini yönetmesinin ötesinde siyasal eşitliği sağlayan, bağımsızlık ve özgürlüğü koruyan, ortak çıkarları savunan, vatandaşların ihtiyaçlarını karşılayan, kişilerin ahlaki gelişimini destekleyen ve herkesin çıkarını gözetken etkili kararları almaya olanak tanıyan bir siyasal sistem olarak değerlendirilmektedir. İdeoloji bir inançlar, normlar ve değerler bütünüdür ve olması gerekeni, ideal sosyo-politik düzen modelini içerir.

Farklı ideolojiler arasındaki temel ayrımları sıptayabilmek.

Liberalizm bireyin, özgürlüğün, aklın, adaletin, hoşgörünün ve farklılığın ön plana alındığı ve bu anlamda bireysel hak ve özgürlüklerin korunmasının esas olduğu, devletin bu çerçevede sınırlandırıldığı ve düzenleyici olduğu bir ideolojidir. Muhafazakârlık varolan toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel ortamın korunmasını temel alan düşünce sistemidir. Sosyalizm üretim araçları ve dağılımında kolektif mülkiyete dayalı ya da devlet mülkiyetine dayalı bir iktisadi ve siyasal sistemdir. Faşizm liberalizmin eşit fırsat, sosyalizmin sınıfların eşitlik ideallerine, modernizme ve ortaya çıkardığı siyasal düzenlere karşı bir isyan olarak ortaya çıkmıştır. Neoliberalizm serbest piyasa ekonomisinin kurlsız işleyişine olanak sağlayan, devletin küçültüldüğü, devletin müdahalesinin neredeyse ortadan kaldırıldığı yeni sağa ait bir ideolojidir. Sosyal demokrasi sosyalizm ile liberal değerlerin harmanlandığı, devletin görel olarak müdahalesinin mümkün olduğu, sosyal refah devlet anlayışının egemen olduğu, sosyal adaletin önemsendiği bir ideolojidir.

Siyaset sosyolojisinin temel teorik yaklaşımlarını değerlendirebilmek.

İşlevselci yaklaşımın en temel vurgusu devlete olan ihtiyaçtır ve bu anlamda devletin düzeni sağlamak, diğer devletlerle ilişki kurmak ve siyasal-toplumsal sistemi sürdürmek gibi temel işlevleri söz konusudur. Çoğulcu yaklaşım klasik çoğulculuk ve seçkinli çoğulcu olmak üzere ikiye ayrılır. Klasik çoğulcu yaklaşıma göre hükümet toplumun istekleri ve çıkarları doğrultusunda hareket eder, gücün baskıcı olmasından çok meşru olması tercih edilmektedir. Bu yaklaşıma göre siyasal partiler temsili hükümetler için gerekli organizasyonlardır. Elit teorisine göre toplum bir elitler grubunca yönetilmelidir. Toplumlar bu anlamda yönetici ve yönetilen sınıf, elit olan ve olmayan olarak ikiye ayrılır. Yöneten sınıf aynı zamanda seçkin sınıftır. Marksist-çatışmacı yaklaşıma göre toplumdaki genel çatışmanın kaynağının sınıfsal çatışmadır ve bu çatışma kapitalist toplumlarda görülmektedir. Bu çatışma iktidar sahipleri ile iktidar sahibi olmayanlar arasında görülmektedir. İktidarın kaynağı da ekonomik kaynaklıdır, yani üretim araçlarına sahip olanlar aynı zamanda iktidarın da sahibi olmaktadır.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi siyasetin tanımı içerisinde yer alan özelliklerden biri **değildir**?

- a. Kamusal hayat olarak siyaset
- b. Uzlaşma ve uyum/çatışma olarak siyaset
- c. Hükümet etme sanatı olarak siyaset
- d. Gücün ve kaynakların dağıtımı olarak siyaset
- e. Bireysel rekabet alanı olarak siyaset

2. Aşağıdakilerden hangisi iktidar kavramı ile belirtilen özelliklerinden biri **değildir**?

- a. İktidar siyasal alana ilişkin bir kavramdır.
- b. İktidar bir toplumsal ilişki değildir.
- c. Başkalarını etkileme ve kontrol edebilme yeteneğidir.
- d. Bireylerin/grupların kendi düşüncelerini ve çıkarlarını başkalarına kabul ettirebilme iradesidir.
- e. İktidar gerektiğinde zor kullanımını içerebilir.

3. Aşağıdakilerden hangisi karizmatik otoriteye örnek olarak gösterilebilecek liderlerden biri **değildir**?

- a. Atatürk
- b. Napolyon
- c. Enver Paşa
- d. Gandhi
- e. Obama

4. Aşağıdakilerden hangisi Eagleton'un varolan ideoloji tanımlarından biri **değildir**?

- a. Bir egemen siyasi iktidarı meşrulaştırmaya yarayan fikirler
- b. Bilinçli toplumsal aktörlerin kendi dünyalarına anlam verdikleri ortam
- c. İçinde, bireylerin, toplumsal yapıyla olan ilişkilerini yaşadıkları vazgeçilmez ortam
- d. Toplumsal yaşamın doğal gerçekliğe dönüştürüldüğü süreç
- e. Bağınaz bir düşünce sistemi

5. Aşağıdakilerden hangisi liberalizmin değer ve inanç sisteminde **yer almaz**?

- a. Özgürlük
- b. Birey
- c. Hoşgörü
- d. Baskı
- e. Akıl

6. Muhafazakârlık ideolojisine ilişkin aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- a. Modern dönem ideolojisi değildir.
- b. Aydınlanma düşüncesine ve bu düşüncenin neden olduğu akla karşı çıkar.
- c. Tepkiselci ve gelenekselcidir.
- d. Modern toplum öncesindeki gelenekleri, değerleri savunur.
- e. Eşitlik, özgürlük ve halk egemenliğine karşı çıkar.

7. Aşağıdakilerden hangisi işlevselci yaklaşımın devletin işlevlerine ilişkin düşüncesi ile çelişmektedir?

- a. Toplumsal düzeni sağlama işlevi
- b. Gerektiğinde meşru bir otorite olarak güç kullanabilme
- c. Devletin işlevlerini ortadan kaldırmak
- d. Diğer devletlerle ilişki
- e. Karmaşık toplumsal sistemi yönlendirmek

8. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'deki baskı gruplarından biri **değildir**?

- a. TÜRK-İŞ
- b. TUSİAD
- c. TOBB
- d. TEMA VAKFI
- e. DİSK

9. Elit teorisi ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi **söylenemez**?

- a. Pareto yönetici ve yönetici olmayan elitler ayrımı yapmaktadır.
- b. Elitler toplumda ayrıcalıklı bir konuma sahip değildir.
- c. Mosca'ya göre toplum yönetici ve yönetici olmayan seçkinler olmak üzere ikiye ayrılır.
- d. Mills askeri elitler, siyasal elitler ve büyük şirket yöneticileri olan elitler olmak üzere üç elit grubu belirlemiştir.
- e. Elitler toplumun yönetiminde ve siyasal iktidar üzerinde etki etme gücüne sahiptir.

10. Marksist- Çatışmacı yaklaşıma göre aşağıdakilerden hangisi **söylenemez**?

- a. Marksist- Çatışmacı yaklaşıma göre üretim araçlarının kimin elinde olduğu önemlidir.
- b. Sınıfsal çatışma kapitalist toplumlarda görülür.
- c. İktidarın kaynağı ekonomik temellidir.
- d. Siyasal iktidar ekonomik iktidarın yansımasıdır.
- e. İktidar sahipleri ile iktidar sahibi olmayanlar arasında çatışma yoktur.

Yaşamın İçinden

Kitap Özeti - Hayvan Çiftliği

İngiliz yazar George Orwell'in yazdığı bu eser, bir hayvan çiftliğindeki iktidar mücadelesini anlatıyor: Çiftlikteki büyük Domuz, diğer hayvanları gizlice toplayıp, bir takım vaatlerle, onları mevcut yönetime karşı birlikte hareket etmeye çağırıyor. Büyük Domuzun yanında, bir de (yazarın ifadesine göre) "karayı ak, akı kara gösterebilecek" kadar ikna kabiliyeti yüksek, genç bir domuz bulunuyor... Hayvanlar ikna ediliyor ve domuzlar yönetimi ele geçiriyor... Yeni yönetimin ilk işi, önceki yönetimin izlerini yok etmek oluyor, eskiye ait ne varsa, hepsi imha ediliyor. Yeni iktidar, bir takım ilkeler belirliyor, bu ilkeler bir duvara büyük harflerle yazılıyor:

- Hiç bir hayvan yatakta yatmayacaktır.
- Hiç bir hayvan alkol içmeyecektir.
- Hiç bir hayvan, diğer bir hayvanı öldürmeyecektir.
- Bütün hayvanlar eşittir...

Yeni yönetimle, diğer hayvanlar arasındaki ilk ihtilaf, inek sütlerinin ne olacağı, nerede kullanılacağı konusu oluyor. Büyük domuz: "Siz sütü bırakın" diyerek, hayvanları çalışmaya gönderiyor... Hayvanlar akşam döndüklerinde sütün ortadan kaybolduğunu görüyorlar... Daha sonra, bu sütlerin, domuzların arpa ezmesiyle yapılan yemeklerine karıştırıldığı anlaşıyor... Çiftlikte elmalar olmaya başlayıp ta, rüzgar sebebiyle yere döküldüğünde, bütün hayvanlar, eskiden olduğu gibi, bunların taksim edileceğini düşünüyor. Fakat bütün elmalar domuzlara mahsus olmak üzere toplanıp kaldırılıyor... Domuzlar bu durumu şöyle izah ediyor: "Aslında biz süt ve elma sevmeyiz, ancak ilmi tetkikler, süt ve elmanın domuzların sıhhati için gerekli olduğunu gösteriyor. Bizim sıhhatimiz bozulursa, çiftliğin yönetimi bozulur, herhalde bunu istemezsiniz..."

Büyük domuz, bir gün, yüksek bir yere çıkarak; "Bundan sonra toplantılar kaldırılmıştır, çiftliğin bütün meseleleri, benim başkanlık edeceğim domuzlar komitesinde halledilecektir, bu komite gizli toplanacak, alınan kararlar daha sonra size tebliğ edilecektir." Diye aldığı son kararı hayvanlara ilan ediyor... Bu duruma itiraz etmek isteyenler olsa bile, koyunların hep bir ağızdan: "sen en iyisini bilirsin" diye bağırmasını üzerine, bu düşüncelerinden vazgeçiyorlar...

Aradan günler geçiyor. Domuzlar, birdenbire çiftlik evine taşınıp yerleşiyorlar ve bundan sonra yataklarda yatmaya başlıyorlar. Bu durum, diğer hayvanlar tarafından

duyulunca, hayvanlar duvara yazılan ilkelerden: "Hiç bir hayvan yatakta yatmayacaktır" ilkesini hatırlayıp hayrete kapılıyorlar. Hep beraber duvarın yanına gidiyorlar, ancak duvarda: "Hiç bir hayvan çarşafı yatakta yatmayacaktır" yazısını görüyorlar, hepsi, bu ilkeyi yanlış hatırladıklarını düşünüyor, bu ilkenin sonradan değiştirilmiş olduğunu anlayamıyorlar...

Kış aylarında çiftlikte kıtlık başgösteriyor. Buğday azalıyor, patatesler soğuktan donuyor ve yenilemeyecek hale geliyor. Açlıktan dolayı ölümler başgösteriyor. Büyük domuz, bu haberlerin çiftlik dışında yayılmasını önlemek için önlemler alıyor, çiftliğe gelen ziyaretçilere, erzak depolarının dolu olduğunu söylüyor ve onlara, üzerini buğday ve yiyeceklerle örttüğü kum yığınlarını erzak diye gösteriyor...

Büyük domuz, aldığı bir kararla, tavukların yumurtalarının çiftlik dışında satılacağını, tavukların kuluçkaya yatmalarını yasakladığını ilan ediyor, buna karşı çıkan tavukları, yetiştirdiği köpeklerle öldürtüyor... Bunun üzerine hayvanlar; "hiçbir hayvan diğer bir hayvanı öldürmeyecektir" ilkesini hatırlıyorlar. Hemen bu ilkelere yazılı bulunduğu duvarın yanına gidiyorlar. Ancak duvarda: "Hiç bir hayvan diğer bir hayvanı bir sebep olmadan öldürmeyecektir" yazıldığını görüyorlar, bu ilkeyi de yanlış ezberlemiş olduklarını düşünüyorlar!

Büyük domuz, çiftlik içerisindeki hayvanlar arasında: "liderimiz", "Hayvanlar babası", "Koyunlar hâmisisi", "Yavru hayvanların dostu" gibi üstün sıfatlarla anılıyor ve her türlü güzellikler ona atfedilmeye başlanıyor; mesela: genellikle tavuklar, "liderimiz sayesinde altı günde beş yumurta yumurtladım", havuzdan su içen inekler: "liderimiz sayesinde bu suyun tadı ne kadar güzelmiş" diyorlar...

Birgün çiftliğe dışarıdan saldırılar oluyor... Yabancı hayvanlar çiftliğe giriyor, iki sene gibi uzun bir zaman içerisinde bütün hayvanların büyük gayretleri sonucu yaptıkları ve büyük domuzun adının verildiği Yel Değirmenini yıkıp harap ediyorlar. Çiftlikteki bütün hayvanlar yaralanıyor, bazıları ölüyor... Bir müddet sonra bir tüfek sesi duyuluyor. Ağır yaralı bir hayvan yanındaki bir domuza: "Neden tüfek atılıyor" diye soruyor. Domuz: "Zaferimizi kutlamak için" cevabını veriyor. Yaralı hayvan; "Hangi zafer" diye hayret ediyor. Domuz; "Ne demek hangi zafer, düşmanı topraklarımızdan kovmadık mı" diyor. "Ama iki yıl uğraştığımız değirmeni yok ettiler" karşılığını veriyor... Domuz: "Ne önemi var,

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

bir değirmen daha yaparız, istersek daha fazla yaparız, yapmış olduğumuz muazzam işleri takdir etmiyorsun, şimdi şu bastığın topraklar düşman işgalindeydi, ama liderimiz sayesinde her karışını geri aldık” diyor... Biraz sonra Büyük Domuz, kendisine taktığı bir kaç madalya ve nişanla çıkıp bütün hayvanları, elde ettikleri zaferden dolayı kutluyor, tebrik ediyor... Hayvanların hepsi büyük zafer kazandıklarına böylece inanmış oluyorlar...

Bir gece çiftlikte bir gürültü oluyor, hayvanlar ahırdan fırlayıp koşuyorlar... Çiftlik ilkelerinin yazılı olduğu duvarın dibinde kırılıp parçalanmış bir merdiven görüyorlar, domuzlardan birinin orada sersem sersem dolaştığını, yanında bir fener, bir boya kutusu ve bir de fırça olduğunu fark ediyorlar. Hayvanlar duvara baktıklarında, duvardaki ilkelerden birinin daha kendi ezberledikleri gibi olmadığını fark ediyorlar!?

Büyük Domuz, aldığı son kararla; arparların bundan sonra sadece domuzlara tahsis edileceğini ve gazdan tasarruf etmek için ahırlardaki fenerlerin kaldırılacağını, hiç bir domuzun çiftlikteki işlerle uğraşmayıp, sadece yönetimle ilgileneceğini, domuzlardan başka, hiçbir hayvanın yönetim işlerine karışamayacağını, domuzların dışındaki bütün hayvanların Ağustos ayında pazar günleri dahi çalışacağını, çalışmayanın yiyeceğinin yarıya ineceğini ilan ediyor.

Hayvanlar, “Bütün hayvanlar eşittir” ilkesini hatırlayıp, “bu nasıl eşitlik” diye kendi kendilerine söylenmeye başlıyorlar. Hemen, ilkelerin yazılı olduğu duvarın yanına gidiyorlar, duvardaki yazıların değiştirilmiş olduğunu, ilk defa, fark ediyorlar, duvardaki bütün yazılar silinmiş, sadece şöyle yazıyor:

“Bütün hayvanlar eşittir fakat bazı hayvanlar ötekilerden daha fazla eşittir”.

1. e	Yanıtınız yanlış ise “Siyaset Sosyolojisine İlişkin Temel Kavramlar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. b	Yanıtınız yanlış ise “Siyaset Sosyolojisine İlişkin Temel Kavramlar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. c	Yanıtınız yanlış ise “Siyaset Sosyolojisine İlişkin Temel Kavramlar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. e	Yanıtınız yanlış ise “İdeoloji” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. d	Yanıtınız yanlış ise “İdeoloji” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. a	Yanıtınız yanlış ise “İdeoloji” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. c	Yanıtınız yanlış ise “Siyasete İlişkin Temel Sosyolojik Yaklaşımlar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. d	Yanıtınız yanlış ise “Siyasete İlişkin Temel Sosyolojik Yaklaşımlar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. b	Yanıtınız yanlış ise “Siyasete İlişkin Temel Sosyolojik Yaklaşımlar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. e	Yanıtınız yanlış ise “Siyasete İlişkin Temel Sosyolojik Yaklaşımlar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Kaynak: <http://www.akademi.nl/sayi7/kitap.htm> (Erişim tarihi: 20 Mayıs 2009)

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Siyaset genel olarak ülke, devlet ve insan yönetimi ile sınırlı iken, siyaset bilimi siyasal otorite ile ilgili kurumların ve bu kurumların oluşmasında ve işleminde rol oynayan davranışları inceleyen bir bilim olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyaset sosyolojisi ise siyasal otoritenin kurumsal bir biçimde düzenlenmesini, siyasal otoritenin işlevlerini ve siyasal düzenin sosyal gelişmeler sonucu dönüşümünü inceleyen sosyolojin bir alt disiplini. Siyaset bilimi daha çok yönetim aygıtları, kamu yönetimi mekanizmaları ile seçimler, kamuoyu, baskı grupları ve siyasal davranışla ilgilenirken, siyaset sosyolojisi ise siyasal olguların sosyolojik analizi ve daha çok siyaset, toplumsal yapılar, ideolojiler ve kültür arasındaki karşılıklı ilişkilerle ilgilenmektedir.

Sıra Sizde 2

Geleneksel otorite tipi için Avrupa monarşilerinde görülen krallar, kraliçeler, Osmanlı dönemindeki padişahlar örnek gösterilebilir. Günümüzde bazı Avrupa ülkelerinde, örneğin İngiltere’de kraliçenin siyasal süreçte herhangi bir etkinlik alanı olmamasına karşın sembolik düzeyde geleneksel otoritesi ve meşruiyeti halk nezdinde sürmektedir. Karizmatik otorite tipine ise olumlu ve olumsuz örnekler vermek mümkündür. Atatürk, Gandhi, Martin Luther King gibi liderler örnek gösterilebilir. Yasal-akılcı otorite tipine ise günümüz demokrasilerinde meşru ve yasal yollardan iktidar olabilen herkes örnek gösterilebilir.

Sıra Sizde 3

Otoriter devlet ile totaliter devlet arasındaki en temel ayrım totaliter devlet yönetimlerinde her türlü özgürlüğün kısıtlanmış olması ve toplumun her alanında tam anlamıyla bir baskı ve denetimin egemen olmasıdır.

Sıra Sizde 4

Katılımcı demokrasi nüfusun görece olarak daha az olduğu toplumlarda her bir yurttaşın demokratik haklarını kullanabildiği ve doğrudan yönetimde etkin olabildiği bir demokrasi biçimi iken, temsili demokrasi yurttaşların yönetim hakkını toplumun seçtiği insanlar tarafından temsil edildiği demokratik anlayıştır. İlkinde doğrudan katılım esas iken ikincisinde temsil hakkının temsilcilere devredilmesi söz konusudur.

Sıra Sizde 5

Türkiye’de muhafazakârlık olgusu son dönemde siyasal ve kültürel alanda görünür ve tartışıl hale gelmiştir. Şerif Madin’le yapılan bir söyleşide bir kavram olarak sözünü ettiği “mahalle baskısı” toplumda muhafazakârlar tarafından ötekileştirilen grupların baskı altında olduğunu ifade etmeye çalışan bir açıklamadır. Muhafazakârlık ve mahalle baskısı ilişkisini ele alan yakın dönemde yapılmış bir araştırma olan “*Türkiye’de Farklı Olmak: Din ve Muhafazakârlık Ekseninde Ötekileştirilenler*” adlı çalışmaya göz atınız.

Sıra Sizde 6

Siyasal partiler günümüzün çağdaş demokrasilerinde halkın farklı ideolojik pozisyonlarının temsil edildiği siyasal temsil organları iken, baskı grupları farklı çıkar gruplarının sivil inisiyatif nosyonu ile bir araya geldiği ve siyasal iktidarlar üzerinde etki edebilme potansiyeli taşıyan gruplar olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de farklı türde baskı grupları bulunmaktadır. Farklı çıkar gruplarının, siyasal ve toplumsal oluşumların temsil edildiği baskı gruplarının büyük bölümünü sivil toplum kuruluşları oluşturmaktadır. Farklı toplumsal araştırma merkezleri, düşünce kuruluşları, çevreci gruplar, eğitim dernekleri baskı grupları içinde bu anlamda değerlendirilebilir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Aron, R. (2000). **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, (4. Basım), Çev. Korkmaz Alemdar, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Berktaş, F. (2008). "Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyon İndirgemesi Olanaksız Bir İdeoloji", **Modern Siyasal İdeolojiler** içinde, Der. H. Birsen Örs, (2. Basım), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Toprak, B. (2009). **Türkiye'de Farklı Olmak: Din ve Muhafazakârlık Ekseninde Ötekileştirilenler**, İstanbul: Metis Yayınları
- Bozkurt, V. (2006). **Değişen Dünyada Sosyoloji, Temeller, Kavramlar, Kurumlar**, Bursa: Ekin Kitabevi.
- Çelebi, A. (2003). "Toplum ve Siyaset", **Sosyolojiye Giriş** içinde, Der. İhsan Sezal (2. Basım), Ankara: Martı Kitap ve Yayınevi.
- Çubukçu, S.U. (2008). "Sosyal Demokrasi: Melez Bir Politik Gelenek", **Modern Siyasal İdeolojiler** içinde, Der. H. Birsen Örs, (2. Basım), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Delibaş, K., Yiğit, E. (2005). "Siyaset Kurumu", **Kurumlara Sosyolojik Bakış** içinde, Ed. Sevinç Güçlü, İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Daver, B. (1993). **Siyaset Bilimine Giriş**, (5. Basım), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Duverger, M. (2002). **Sosyal Bilimlere Giriş**, (6. Basım), Çev. Ünsal Oskay, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Eagleton, T. (2005). **İdeoloji**, (2. Basım), Çev. Muttalıp Özcan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2001). **Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori**, (2. Basım), Çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları.
- Giddens, A. (2005). **Sosyoloji**, (2. Basım), Yay. Haz. Cemal Güzel, Ankara: Ayrac Yayınları.
- Güler, E. Z. (2008). "Muhafazakârlık: Kadim Geleneğin Savunusundan Faydacılığa", **Modern Siyasal İdeolojiler** içinde, Der. H. Birsen Örs, 2. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Haralambos, M., Holborn, M., Heald, R. (2004). **Sociology: Themes and Perspectives**, (6th Edition), London: HarperCollins Publishers.
- Heywood, A. (2007). **Siyasi İdeolojiler**, Ankara: Adres Yayınları.
- Kapani, M. (2007). **Politika Bilimine Giriş**, (20. Basım), Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kışlalı, A.T. (1993). **Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, (2. Basım), Ankara: İmge Kitabevi.
- Kışlalı, A. T. (2000). **Siyaset Bilimi**, (8. Basım), Ankara: İmge Kitabevi.
- Mardin, Ş. (2005). **Türkiye'de Din ve Siyaset**, (11. Basım), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marshall, G. (1999). **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mills, W. (1974). **İktidar Seçkinleri**, Çev. Ünsal Oskay, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Nisbet, R. A. (2007). **Muhafazakârlık: Düş ve Gerçek**, Ankara: Kadim Yayınları.
- Örs, H. B. (2008a). "İdeoloji: Karmaşık Dünyayı Anlaşılır Kılmak", **Modern Siyasal İdeolojiler** içinde, Der. H. Birsen Örs, (2. Basım), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Örs, H. B. (2008b). "Faşizm: Modernitenin Karanlık Yüzü", **Modern Siyasal İdeolojiler** içinde, Der. H. Birsen Örs, (2. Basım), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özkalp, E. (1998) **Sosyolojiye Giriş**, (9. Basım), Eskişehir: T.C Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayın. No:140
- Rosen, M., Wolff, J. (2006). **Siyasal Düşünce**, Çev. Sevdâ Çalışkan & Hamit Çalışkan, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Sarıbay, A.Y. (1998). **Siyasal Sosyoloji**, (4. Basım), İstanbul: Der Yayınları.
- Sennett, R. (2005). **Otorite**, (2. Basım), Çev. Kamil Durand, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Touraine, A. (2004). **Demokrasi Nedir?**, (4. Basım), Çev. Olcay Kunal, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Türküne, M. (2005). **Siyaset**, (3. Basım), Ankara: Lotus Yayınevi.
- Vergin, N. (2004). **Siyasetin Sosyolojisi, Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar**, (3. Basım), İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Yayla, A. (2004). **Siyasi Düşünceler Sözlüğü**, (3. Basım), Ankara: Adres Yayınları.

5

Amaçlarımız

- Bu üniteyi tamamladıktan sonra;
- İçinde yaşadığımız dünyadaki en önemli toplumsal kurumlardan biri olan kültür hakkında temel bilgileri açıklayabilecek,
 - Kültür çeşitlerinden alt kültür, karşı kültür, kitle kültürü, halk kültürü ve popüler kültürü tanımlayabilecek,
 - Klasik sosyolojik kuram içindeki farklı yaklaşımlar tarafından kültürün nasıl ele alındığını açıklayabilecek,
 - Çağdaş eleştirel yaklaşımların kültürü nasıl değerlendirdiğini analiz edebilecek,
 - Günümüzün toplumlarındaki kültürel etkileşimi ve kültürel çeşitliliği değerlendirebilecek,
 - Etnosantrizm, kültürel rölativizm, kültürel determinizm ve kültürel gecikme gibi kültür sosyolojisinin önemli kavramlarını tanımlayabilecek,
 - Günümüzde toplumsal ve kültürel değişmeyi açıklamada anahtar olgu olan küreselleşmenin kültürel düzeyde nasıl gerçekleştiğini analiz edebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Kültür
- Kültür Endüstrisi
- Kitle Kültürü
- Popüler Kültür
- Yüksek Kültür
- Kültürel Çeşitlilik
- Kültürel Etkileşim
- Kültürel Rölativizm
- Etnosantrizm
- Kültürel Küreselleşme

İçerik Haritası

Kültür ve Toplum

GİRİŞ

Kültür terimini gündelik yaşamda ne kadar çok ve farklı şekillerde kullandığımıza hiç dikkat ettiniz mi? Çoğu zaman “kültürlü olmanın” erdemlerinden bahsederiz, zaman zaman bir tanıdığımızdan “çok kültürlü bir kişi” diye söz ederiz. Bazen “Anadolu kültürü” ya da “Batı kültürü” üzerine sohbet ederiz, bazen “Mutfak kültürü” ya da “Rakı kültürü”nden dem vururuz. Kimi zaman “Rock (müzik) kültürü” ya da “Arabesk kültür” olarak karşımıza çıkar kültür, kimi zaman da “Çerkez kültürü” ya da “Alevi kültürü” olarak. Kâh “Popüler kültür” hakkında tartışırken buluruz kendimizi, kâh “tüketim kültürü” hakkında. Bazen bir “Kültür-Sanat” festivalinde izlediğimiz bir klasik müzik konseri, bazen de “siyasal kültürümüz” hakkında konuşuruz. Örnekleri çoğaltmak mümkün. Ama sözü uzatmamak için gelin kültürü ne kadar farklı şekillerde kullandığımızı anımsayalım ve birer kelime ile sıralamaya çalışalım: Şiddet kültürü, Amerikan kültürü, İslam kültürü, Katolik kültürü, halk kültürü, elit kültürü, kurum kültürü, fakirlik kültürü, linç kültürü, kent kültürü, futbol kültürü, medya kültürü, barış kültürü, köy kültürü, tuvalet kültürü, doğu kültürü, demokrasi kültürü, kitle kültürü, yemek kültürü, Avrupa kültürü, hamam kültürü, caz kültürü, mahalle kültürü, burjuva kültürü, yerel kültür, milli/ulusal kültür, laik kültür, kırsal kültür, evrensel kültür, alt kültür, modern kültür...

Herhâlde listeyi daha fazla uzatmaya gerek yok. Gördüğümüz gibi, kültür teriminin hem günlük yaşamda hem de sosyologlar tarafından akademik literatürde kullanım alanı muazzam bir genişliktedir. Kültür, bir taraftan çok tanıdık ve bildik, bir taraftan da ele avuca gelmez bir olgudur.

KÜLTÜR NEDİR?

Bundan dolayı, kültürü kısaca ve basitçe tanımlamak oldukça zordur. Kültür özel olarak sosyolojinin, genel olarak sosyal bilimlerin en ilginç, tartışmalı, geniş kullanımlı ve belirsiz kavramlarından biri olagelmıştır. Ünlü kültür kuramcısı Raymond Williams (1921-1988), kültür terimine dair yüz altmış dört farklı tanım olduğunu belirterek İngiliz dilindeki en karmaşık iki-üç kelimeden birisi olduğunu belirtir. Şüphesiz bu durum sadece İngiliz diline özgü değildir, aksine birçok dilde kültürün tanımı ve anlamına ilişkin bu karmaşa ve belirsizliği yoğun olarak gözlemek mümkündür.

Kültür oldukça karmaşık bir olgudur ve kültür terimine ilişkin yüz altmış dört farklı tanım vardır.

DİKKAT

Peki, tüm bu karmaşa ve belirsizliğe rağmen kültür denince genel olarak ne anlamamız gerekiyor? Kavrama ilişkin çeşitli yaklaşımlar ve çok sayıda farklı tanım olduğu hâlde, Parekh'in (2000: 184) kültür tanımı bu aşamada bizim için yararlıdır: “**Kültür**, tarih içerisinde yaratılan bir anlam ve önem sistemi, ya da başka bir deyişle, bir grup insanın bireysel ve toplu yaşamlarını anlamada, düzenlemede ve yapılandırmada kullandıkları bir inançlar ve adetler sistemidir. İnsan yaşamını anlamının ve düzenlemenin bir yoludur.” Yazar, kültürümüzün yaşamlarımıza tutarlılık verdiğini, bize dünyaya anlam vermemiz için gereken kaynakları sağladığını, değerleri ve ideallerinin bize ilham vererek ahlaki pusulamız şeklinde yaşamda bize rehberlik ettiğini de ayrıca vurgular. Diğer taraftan, kültürün “sanatı, ayinleri, şarkıları, hikâyeleri ve edebiyatı bize neşe verir, hayatlarımıza renk ve güzellik katar; ahlaki ve ruhsal bilgeliği bizi rahatlatarak yaşamdaki kaçınılmaz trajedilerle başa çıkmamızı sağlar” (205). Türkiye’de de sosyolojinin öncü isimlerinden Ziya Gökalp kültür ve medeniyet arasında bir ayrım yaparak kültürü tanımlamıştır. Ona göre kültür “(hars) halkın ananelerinden, eğilimlerinden, örflerinden, sözlü ve yazılı edebiyatından, estetik ve iktisadi ürünlerinden oluşur.” Mümtaz Turhan’a göre de kültür, “bir cemiyetin sahip olduğu maddi ve manevi öğelerden oluşan bir bütündür” (Akt, Bostancı, 2003:111).

Bu açıklamalar şimdilik yol gösterici olsa da bu karmaşık olguyu tam olarak anlayabilmemiz için yeterli değildir. Kültürü anlayabilmek için onunla ilgili farklı yaklaşımları da bilmemiz gerekir. Ama öncelikle onun tarihsel gelişimine bir göz atmamızda fayda var.

KÜLTÜR KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Kültür gibi, toplumsal dünyada böylesine önemli ama bir o kadar da karmaşık ve belirsiz olan terimlerin tarihsel gelişimine bakmak bizler için çok öğreticidir. Yine Williams’ın (1982) eşliğinde “kültür” teriminin tarihsel gelişimine baktığımızda oldukça ilginç bir durumla karşılaşırız. Çünkü on sekizinci yüzyıla kadar kültür teriminin çoğunlukla tarımla ilgili olduğunu, toprağı ıslah etme ve ürün yetiştirme/ekme gibi anlamlara geldiğini görürüz. Diğer bir deyişle, bu döneme kadar kültürün, topluma dair kullanımı yaygın değildir. Kavram, çoğunlukla tarımsal etkinliklere yönelik olarak ve yetiştirme, işleme, terbiye etme (ya da dinsel tapınma) anlamında kullanılmıştır. İşte bugün “kültür mantarı” derken, farkında olmadan kültürün üç yüz yıl öncesine uzanan ilk anlamıyla kullanmış oluyoruz.

On yedinci yüzyıl sonunda toplumsal yaşamdaki değişimlerle birlikte kültür teriminin anlam ve içeriği değişmeye başlamıştır. Kültürün, on sekizinci yüzyılda, toplumsal değer ve davranış biçimlerini ifade eden toplumsal alana dair bir anlama bürünmesinde ise şüphesiz Aydınlanma düşüncesinin önemli bir rolü vardır. Aydınlanma düşünürlerinin, tıpkı bitkiler ve toprak gibi insanların ve toplumların da biçimlendirilip yönlendirilebileceğini ve yönlendirilmesi gerektiği fikrine sahip olmalarından dolayı kültür terimi “insan zihninin etkin olarak geliştirilmesi” anlamını kazanmıştır. Farklı bir ifadeyle, tarımsal etkinliklere ilişkin olarak ve “yetiştirme”, “ıslah etme” anlamında kullanılmakta olan kültür terimi bu dönemle birlikte insan zihninin geliştirilmesi, gelişme süreci, bu sürecin araçları ve zihnin gelişkin durumu gibi anlam katmanlarını içerecek bir anlam evrenine bürünmüştür. İşte on sekizinci yüzyıl itibarıyla kültürün büründüğü bu anlam evreni, aşağıda göreceğimiz gibi, günümüze kadar kültürün merkezi anlam katmanlarından birini - kültürün klasik, **estetik** tanımını ya da yüksek kültür olarak kültürü - oluşturmuştur. Yine bu dönemde antropolojinin gelişmesiyle belirli bir halkın “bütün yaşam biçimi” anlamında yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Farklı bir ifadeyle, kavramın antropolojik ve geniş sosyolojik kullanımı, bir halkın ya da belirli bir toplumsal grubun “bütün bir yaşam biçimi”ni ifade etmektedir.

Estetik: Felsefe içinde sanat ve güzellikle ilgilenen bir alt disiplindir ve sanat felsefesi ile yakından ilişkilidir. Genel olarak estetik terimi ‘sanat’ ve ‘güzellik’i belirleyen genel ve evrensel ilkelerin belirlenmesi ile ilgilidir.

KÜLTÜRÜ ANLAMAK

Kültür teriminin yüzden fazla tanımı olsa da genel olarak bu tanımlar üç grupta toplanabilir (Edles, 2002):

1. “Kültürün estetik tanımları” ya da “yüksek kültür olarak kültür”
2. “Kültürün antropolojik tanımları” ya da “bütün bir yaşam tarzı olarak kültür”
3. “Paylaşılan anlam sistemleri olarak kültür”

Kültürün Estetik Tanımları ya da Yüksek Kültür Olarak Kültür

Kültür teriminin, Aydınlanma geleneğinden “insan zihninin etkin olarak geliştirilmesi” vurgusunu barındıran birinci gruba göre kültür estetik mükemmellik ile özdeşir. Kültür eleştirmeni Matthew Arnold (1822-1888), kültürü, bizi en çok ilgilendiren tüm konularda, dünyada söylenen ve düşünülenlerinin en iyisi şeklinde tanımlarken işte kültürü “estetik mükemmellik” ile özdeşleştirmiştir. Kültürü, entelektüel, sanatsal etkinlikler ve fikirlerle bir arada tutan bu yaklaşım, yüksek kültür ve popüler kültür ikiliğini merkeze alarak kültürü büyük ölçüde yüksek kültür ile eş anlamlı görmektedir.

Bu anlamıyla kültür, bir toplumun ya da medeniyetin en iyi, en güzel ya da muhteşem ürünlerine ilişkin isim olarak kullanılabilir. Klasik müzik, sanat ve edebiyat, bu gruba ilişkin örnekler olarak sıralanabilir. Aynı zamanda kültür, estetik ve entelektüel duyarlılığa ilişkin olarak sıfat olarak da kullanılabilir. “Kültürlü olmak” ya da “çok kültürlü bir adam” derken işte kültürü bu anlamıyla sıfat olarak kullanmaktayız. Ancak, kültürün yüksek kültür ile özdeşleştirilmesi, onun dışında kalan diğer kültürel biçimleri “aşağı kültür” (ya da popüler kültür) olarak yaftaladığından dolayı kimi yaklaşımlar tarafından seçkin bir bakış açısı olarak değerlendirilmektedir (Edles, 2002; Jencks, 1993). Bu noktayı popüler kültür bölümünde daha ayrıntılı olarak ele alacağız. Son olarak Jencks’in (1993:9), kültürün “medeniyet” anlamındaki kullanımına da dikkat çektiğini belirtmeliyiz. Özellikle Alman entelektüel geleneğinde kültür ve medeniyet kavramları arasında bir ayrım yapılırken günümüzde kültür, medeniyeti de içerecek şekilde kullanılmaktadır.

Kültürün yüksek kültür ile özdeşleştirilmesi neden kimi yaklaşımlar tarafından seçkinlik olarak değerlendirilmektedir?

Kültürün Antropolojik Tanımları ya da “Bütün Bir Yaşam Tarzı Olarak Kültür”

Estetik mükemmellik olarak kültür tanımının haricindeki ikinci kültür tanımı ise “bir dönemin ya da bir halkın yaşam biçimi” anlamında betimleyici ve antropolojik bir tanımdır. Bu gruptaki tanımlar bir toplumsal grubun ya da halkın gündelik yaşamında belirli anlamlar ve değerler üreten yaşam tarzlarına işaret eder. Kısaca bir grubun “bütün bir yaşam tarzı” olarak görülebilecek bu tanıma göre kültür, bir grubun üyelerinin inandıkları **değer**lerden, izledikleri **norm**lardan ve yarattıkları maddi şeylerden oluşur. Bundan dolayı, yukarıda gördüğümüz ve “seçkin” ya da “dar” bir tanım olarak nitelenebilecek kültür tanımından ayrılarak, çoğul olarak kültürlerden söz edebilmemize imkân verir.

Kültürün antropolojik tanımı, sosyal antropolojinin kurucusu olarak kabul edilen Edward Burnett Tylor’un (1832-1917) 1871’de yapmış olduğu, kültürün “bilgi, inanç, sanat, ahlak, yasa, gelenek ve toplumun üyesi olarak insan tarafından kazanılan diğer yetenekleri içeren karmaşık bir bütün” şeklindeki tanımına büyük ölçüde dayanır. Bu oldukça “geniş” tanım, kültürün günlük yaşamın “üzerinde” değil, aksine yediden yetmişe günlük hayatımızın “içinde” olan ve önemli bir ögesi

Değer: Bir toplumun ya da toplumsal grubun varlığını devam ettirebilmesi için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli olduğu düşünülen düşünce ve ilkelerdir. Değerler, normları içermekle beraber, normlardan daha genel ve soyut olarak, toplum içindeki davranışlarımızı belirlemeye bize neyin doğru neyin yanlış, neyin istenen neyin istenmeyen olduğunu söyleyen ölçütlerdir. Örneğin misafirperverlik toplumumuzun önemli bir değeridir. Ancak, sınıfsal, etnik ve kültürel olarak farklılaşmış günümüz toplumlarında tüm değerlere ilişkin mutlak bir uzlaşma yoktur.

olduğunu vurgular. Farklı bir ifadeyle, bu antropolojik tanım kültürü, insan grupları tarafından üretilen her şeyi, gündelik toplumsal yaşamın tüm unsurlarını kapsayacak şekilde genişletir.

Gelgelelim, yüksek kültür olarak kültür tanımı “kültür” ve “toplum”u yeterince birleştiremeyen “dar” bir tanım olarak kabul edilirse, “tüm bir yaşam biçimi” olarak kültürü tarif eden antropolojik tanımının da kültürü fazla genişlettiği, kültür ve toplumu çok fazla birleştirdiği söylenebilir. Bu durum bir dönem sosyal bilimcilerin kültür kavramını kullanışsız görmelerine ya da terk etmelerine bile neden olmuştur. 1930’larda Radcliffe-Brown gibi tanınmış antropologlar kültürü “belirsiz bir soyutlama” olarak nitelendirirken, 1970’lerin yapısalcı sosyologları kültürün varlığını inkâr etmeseler de onu sosyal değişimin nedeni değil sonucu kabul ettiler (Edles, 2002:9-11).

K İ T A P

Antropolojik olarak kültürün nasıl ele alındığı ve incelendiğiyle ilgili ayrıntılı bilgileri *Antropoloji* (Editör: Handan Üstündağ, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi yayımları, 2007) kitabının, Suavi Aydın tarafından yazılan 2. ve 3. bölümlerinde bulabilirsiniz.

Norm: Bir toplumun bütünlüğü ve devamlılığı için gerekli olduğu düşünülen ve bireylerin davranışlarını düzenleyen resmi/yazılı ya da resmi/yazılı olmayan kurallardır. Normlar, toplum içindeki alışılmış davranışları kapsadığı gibi, bizden beklenen ideal davranış kalıplarına da işaret eder. Bu nedenle, normlara uymayanlar olumsuz yaptırımlarla karşı karşıya kalır, çeşitli şekillerde cezalandırılır. Bu cezalar sert bir bakıştan, ömür boyu hapse kadar geniş bir yelpazededir. Bir cenaze merasiminde gülmek ya da bir çocuğa tecavüz etmek fiillerinde karşı karşıya kalınacağı gibi...

Paylaşılan Anlam Sistemleri Olarak Kültür

1960’lı yıllar sonrasında çok sayıda sosyal bilimci, kültürü, sadece ve basitçe “yaşam biçimi olarak” tanımlamayı yeterli bulmamaya başladı. Clifford Geertz (1926-2006) gibi antropologlar kültürü, paylaşılan semboller ve/veya anlamlar sistemi olarak tanımladı. Kültür paylaşılan anlam sistemleri olarak kabul edildiğinde, kültür sadece sanatı değil aksine tüm sembolik olguları içerir. Eve girerken ayakkabının çıkarılıp çıkarılmayacağını bilmek gibi sıradan ama gündelik yaşamla bütünleşmiş anlamlar ağından; din, dil, sanat ya da moda gibi üst seviyede örgütlenmiş anlam sistemleri kültürün içindedir. Bu tanım, yüksek kültür olarak kültür tanımından farklı olarak kültürü sanatlarla sınırlandırmazken böylelikle kültürün kolektif ve paylaşıldığını vurgular. Kültürün kolektif doğası ise en çok dilde belirgindir.

Resim 5.1

http://www.istanbul2010.org adresinde 2010 yılında Avrupa Kültür Başkenti olacak olan İstanbul’da gerçekleşmeye başlayan kültür-sanat projelerini görebilirsiniz.

Kültürün sembolik tanımı toplumların analitik olarak farklı üç parçadan oluştuğu argümanı ile birlikte düşünüldüğünde çok yararlıdır. Kısaca söylersek; 1. ekonomik 2. politik ve 3. olarak kültürel alanlar. Bütün toplumlar mal ve hizmetlerin üretildiği ve dağıtıldığı bir ekonomik sisteme; gücün dağıtıldığı (ya da dağıtılmadığı) ve kararların verildiği bir politik sisteme sahiptirler. Diğer taraftan, tüm toplumlar sayesinde insanların dünyayı “anladığı” ve “anlamlandırdığı” kültürel (veya sembolik) sistemlere sahiptirler. Politik, ekonomik ve kültürel kertenkelerin görece özerkliği düşüncesi, Parsons’tan ödünç alan Poulantzas’tan gelir. Bu özerkliğin ya da ayrımın somut değil analitik bir ayrım olduğu göz ardı edilmemelidir. Çünkü “gerçek” dünyada sosyal, kültürel, ekonomik ve politik alanlar kaçınılmaz bir şekilde birbirine dolanmıştır. Yani, ekonomik olguların kültürel boyutları vardır ve bunun tersi de aynı şekilde doğrudur (Edles, 2002: 12-13, 28)

KÜLTÜR ÇEŞİTLERİ

Alt Kültür

Sosyolojide alt kültür kavramı genellikle bir toplumda azınlıkta olan grupların değer, tutum, inanç ve yaşam tarzına işaret etmek için kullanılır. Alt kültür üyeleri toplumdaki ortak kültürü önemli ölçüde paylaşmasına rağmen gündelik yaşam içinde farklı inanç, pratik ve tarzları kabul ederler. Alt kültür grupları göreceli olarak farklı yaşam tarzları geliştirdiğinden hakim grubun kültürüyle ilişkili olsa da ondan önemli ölçüde farklılaşır. Alt-kültür, kimi zaman karşı kültüre benzer bir şekilde gençlik kültürleriyle özdeş gibi düşünülse de aynı zamanda toplumdaki etnik, dinsel ya da cinsel gruplara ilişkin olarak da kullanılabilir. Farklı bir ifadeyle, belirli bir müzik zevkini paylaşan ve o tarza göre yaşayan gençlik gruplarında olduğu gibi, belirli bir tarzda yaşayan etnik gruplar ya da toplumsal cinsiyet grupları için de alt kültür kavramı kullanılabilir. Dolayısıyla, punk ve rock alt-kültürlerinden bahsedilebileceği gibi, çingene ya da eşcinsellik alt kültürlerinden de bahsedilebilir (Bilton, 2003: 537; Edgar ve Sedgwick, 2007: 358).

Karşı Kültür

Karşı kültür, egemen kültürel değerlere topyekûn bir şekilde karşı gelen grupların yaşam biçimlerine işaret etmek üzere kullanılır. Esas olarak 1960’lı yıllarda, özellikle 1968’de hippiler gibi gençlik hareketleri için kullanılmaya başlandı. Hippi karşı kültürü bir taraftan Vietnam savaşına karşı güçlü bir muhalefet gerçekleştirirken diğer taraftan tüketimcilik ve teknolojiye bağımlılık gibi kapitalizmin egemen değerlerine karşı alternatif bir yaşam biçimini hayata geçirmeye çalıştı. Bugün ise genel olarak karşı kültür kavramı egemen kültürel değerlerin önemli bir bölümünü benimsemeyen ve bunu açıkça gösteren toplumsal gruplar için kullanılabilir. Karşı kültür zaman zaman alt-kültürle karıştırılır. Ancak, karşı kültür, egemen kültüre karşı oluşturduğu açık siyasal ve ideolojik muhalefet biçimleri, “komün hayatı” gibi alternatif yaşam biçimlerine verdiği önem gibi faktörler sayesinde alt-kültürden ayırt edilebilir (Hebdige, 2004: 138; Edgar ve Sedgwick, 2007: 90-1).

Kitle Kültürü

Kitle kültürü, yine geniş halk kesimlerinin tükettiği kültüre karşılık gelse de halk kültüründen oldukça farklıdır. Çünkü halkın, yani insanların kendilerinin ürettikleri bir kültürü değil, aksine kitleler için kitlesel bir şekilde ve kültür endüstrisi tarafından ticari kaygılarla üretilen ama kitlesel düzeyde tüketilen kültür için kullanı-

lan bir terimdir. Bu nedenle, folk kültürüne kıyasla çok daha değersiz olarak nitelendirilir.

Frankfurt Okuluna ilişkin bölümde göreceğimiz gibi, kitle kültürü, esas olarak endüstriyel kapitalizme ait olan, büyük ölçüde kitle medyası tarafından üretilen bir kültürdür. Hem daha çok tüketimi ve kârı, hem de kapitalist değerlerin yeniden üretimini hedefler. “Kitle kültürü kuramı” adlı 1957 tarihli çalışmasında MacDo-nald’ın belirttiği gibi, halk kültürü “aşağıdan” üretilen bir kültürken, kitle kültürü “yukarıdan dayatılan” bir kültürdür. Temel özelliği daha çok tüketim ve azami kâr olduğu için “en düşük ortak payda”yı hedefler, sıradan ve bayağı denilebilecek ürünler üretir. Bundan dolayı, kitle kültürü ürünleri, yüksek kültür ürünlerinde hakim olan estetik ve sanatsal değerden çok uzaktır. Aynı zamanda, kitle kültürü ürünlerinin kitlesel tüketimini sağlayabilmek için egemen kültürel/siyasal değerlere dayandığı, böylelikle siyasal tahakkümün önemli bir aracı olduğu da göz ardı edilmemelidir. (Aktaran Strinati, 2004:9-14).

SIRA SİZDE

Acaba kitle kültürü ve popüler kültür bir diğerinin yerine kullanılabilen eş anlamlı terimler midir?

Folk Kültür ya da Halk Kültürü

Folk kültür veya halk kültürü özellikle endüstri öncesi toplumlardaki geniş halk kesimlerinin gündelik kültürüne işaret eder. Bugün genel olarak kültürel olarak türdeş bir topluluk içinde genellikle anonim olarak üretilen ve nesilden nesile sözlü olarak aktarılan kültür anlamında kullanılmaktadır. Halkın yaşamını ve deneyimlerini doğrudan yansıtan halk türküleri ya da halk hikâyeleri halk kültürünün en tipik örnekleridir.

Halk kültürü sanat ya da yüksek kültür olmaya heves etmez, ancak onun kendine özgü farklılığı olduğu kabul edilir ve saygı duyulur. Kaldı ki on yedinci yüzyıldan beri birçok ülkede halk türkülerinin sanat müziği bestecilerine esin kaynağı olduğu unutulmamalıdır (Strinati, 2004: 9; Edgar ve Sedgwick, 2007:140-141).

Fotoğraf 5.1

Geleneksel halk dansları, bir balkın folklorunun “olmazsa olmazı” olarak halk kültürünün önemli bir parçasıdır.

Kaynak:

<http://www.flickr.com/photos/21523666@N08/2112796838/>

Yüksek Kültür

“Kültürün Estetik Tanımları ya da Yüksek Kültür olarak Kültür” başlıklı bölümde de belirttiğimiz gibi, yüksek kültür insan yaratıcılığının estetik mükemmellik ile özdeş olan en üst düzey örneklerine işaret eder. Çeşitli sanat biçimleri, edebiyat, klasik müzik, opera yüksek kültüre örnekler olarak sıralanabilir. Bir toplumun ya da medeniyetin estetik olarak en güzel ya da muhteşem ürünlerine yüksek kültür olarak nitelendirilir.

Fotoğraf 5.2

Opera gibi bale de yüksek kültürün önemli bir örneği olarak kabul edilir.

Kaynak:

<http://www.aliagaeks-pres.com.tr/admin/foto/kultur-sanat.jpg>

Konuya ilişkin tartışmalarda yüksek kültür, estetik olarak kendisinden daha düşük olan kültüre kıyasla kullanıldığından, yani onun dışında kalan diğer kültürel biçimler “aşağı kültür” (ya da kitle kültürü veya popüler kültür) olarak yaftalandığında, seçkin bir yaklaşım da ortaya çıkar. Yaygın olarak beğenilen ve tüketilen bir kültür ürünü mutlaka değersiz ve niteliksiz olmayabilir. Kaldı ki aşağıda popüler kültür bölümünde göreceğimiz gibi, yüksek kültür ve popüler kültür arasındaki ayrım da günümüz kültür endüstrisinin kültürel alanda edindiği muazzam “kapsama alanı” göz önüne alındığında giderek silikleşmeye başlamıştır. Gans da (1999) *Popüler Kültür ve Yüksek Kültür* adlı meşhur kitabında, yüksek kültürle popüler kültür arasındaki farkların abartıldığını benzerliklerin ise azımsandığını öne sürmektedir.

İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı (İKSİV) tarafından İstanbul’da gerçekleştirilen Kültür-Sanat etkinliklerine ilişkin bilgiye <http://www.iksv.org> adresinden, Anadolu’nun çeşitli şehirlerindeki kültür-sanat etkinliklerine ilişkin bilgiye de <http://www.anadolukultur.org> adresinden ulaşabilirsiniz.

İNTERNET

Popüler Kültür

Genel olarak baktığımızda popüler kültürün genellikle kitle kültürüyle eş anlamlı sözcükler gibi kullanıldığını görürüz. Özellikle Frankfurt Okulu eksenli eleştiriler-

Paradigma: Bir bilimsel disipline, bilim topluluğuna belirli bir süre için model oluşturan ve topluluğun üyeleri tarafından yaygın olarak kabul edilen kuramsal çerçeveye verilen addır.

de, yüksek kültüre karşıt olarak konumlandırılan popüler kültür ya da kitle kültürü küçümsenerek olumsuzlanır. Popüler kültür ile kitle kültürünün benzeştiği noktalar olsa da popüler kültür ve kitle kültürünü eş anlamlı terimler olarak görmek sakıncalıdır. Çünkü kitle kültürü kavramı büyük ölçüde kitle toplumu **paradigma**yla bir arada kullanılan bir kavramdır. Kitle toplumu paradigmasının terk edilmesiyle birlikte sorgusuz sualsiz kullanımı zorlaşmıştır. Ayrıca, kitle kültürü “yukarıdan dayatılan” bir kültür olduğu için önsel olarak olumsuz bir anlama sahiptir.

Popüler kültür de büyük ölçüde kültür endüstrisi ürünlerinden oluşur. Bu anlamda, geniş halk kesimlerinin tüketimi için üretilen ve yaygın olarak tüketilen bir kültürdür. Kısaca, toplumda büyük çoğunluklar tarafından beğenilen, tercih edilen kültürdür. Günümüzde kültür endüstrisi hem niteliksel hem de niceliksel olarak olağanüstü büyümüştür. Bu durum göz önüne alındığında, artık düne kadar var olan popüler kültür-yüksek kültür ayrımının da geçmiş dönemde olduğu kadar önemli bir ayrım olmadığını görürüz. Şüphesiz popüler kültür ve yüksek kültür arasında hâlâ bir fark vardır; ancak günümüzde bu iki kültür biçimi arasındaki sınır önemli düzeyde belirsizleşmeye başlamıştır. Bu durum ne tüm “kültürel/sanatsal ifadenin eşit kalitede veya değerinde olması ne de toplumdaki tüm insanların kültüre eşit ulaşması demektir. İyi popüler sanat ve kötü popüler sanat, iyi klasik müzik ve kötü klasik müzik vardır” (Edles, 2002:8).

Fotoğraf 5.3

Popüler kültür kendisini en çok televizyonda gösterir. Aynı zamanda, televizyon izlemek günümüzde milyarlarca insanın en önemli popüler kültür etkinliğidir.

Kaynak:

<http://www.picturethishouse.com/images/Watching%20TV-2.jpg>

SIRA SİZDE

3

Popüler kültür ve yüksek kültür arasındaki sınır günümüzde neden belirsizleşmeye başlamıştır?

KLASİK SOSYOLOJİK KURAMDA KÜLTÜR

Kültür - İşlevselci Yaklaşım

2. ünite de öğrendiğimiz İşlevselci sosyolojinin esas ilgisi yüksek kültür olarak kültür olmaktan çok normlar, değerler ve yaşam biçimi olarak kültür olmuştur. İşlevselci yaklaşımın kurucularından Emile Durkheim'in (1858-1917), yeğeni ve en önemli öğrencisi olan Marcel Mauss (1872-1950) ile birlikte yazdıkları *İlkel Sınıflandırma* (1903) adlı çalışmalarında kültürün nasıl ortaya çıktığına ilişkin temel bazı soruları ele almışlardır. Onlara göre kültür, insan toplulukları çevrelerindeki şey-

leri ayırmaya ve sınıflandırmaya başladıklarında ancak mümkün hâle gelmiştir. İnsanoğlu doğduğunda gördüğü şeyleri sınıflandıramaz ve bu nedenle bir şeyi diğerinden ayıramaz. Çevresindeki dünyayı anlamlandırabilmesi için, gördüğü şeyleri sınıflandıracak bir sistem geliştirmek zorundadır. İşte Durkheim ve Mauss toplumların, olguları zaman, mekân, insan tipleri ya da hayvan türleri gibi ayrı olarak nasıl sınıflandırdıklarını açıklamaya çalışır. Peki, sınıflandırmanın dayandığı modelin kaynağı nedir? Onlara göre toplumsal yapı sınıflandırmayı olanaklı kılmaktadır çünkü toplumsal yapı toplumsal gruplar arasındaki ayrımlara dayanmaktadır. Bundan dolayı kuramcılar, bir toplum örgütlenmesinin ona üye olan insanların etraflarındaki dünyayı görme ve sınıflandırma biçimini etkilediğini yazmışlardır. Onlar sınıflandırmaların ahlaki ve duygusal doğasının önemli olduğunu vurgulamışlardır. Kültürün değer yüklü niteliği üzerine yapılan vurgu işlevselci yaklaşımın en önemli özelliğidir.

Dinsel Yaşamın İlkel Biçimlerinde (1912) ise Durkheim *İlkel Sınıflandırma*'daki görüşlerini dini içine alacak şekilde genişletir. Din, toplum ve kültürün temel yapısıdır. 8. ünite de ayrıntılı olarak göreceğiniz gibi, sosyolojinin üç klasik kuramcısından ikisi olarak hem Durkheim hem de Weber için de din bir anlam sistemi olarak toplumun olduğu gibi kültürün de temel bir bileşenidir. Durkheim'in kişisel olarak en önemli vurgusu ise bütün dinlerin kutsal olan ile kutsal olmayan arasındaki bir ayrım etrafında döndüğünü öne sürmüş olmasıdır. Ona göre, din daha çok inançlılar topluluğunu ilgilendiren, kutsal olan hakkındaki bir semboller ve törenler/ritüeller sistemidir. Mekanik dayanışmanın hakim olduğu geleneksel toplumlarda din, paylaşılan ahlaki değerler ve toplumun normları anlamında kolektif bilincin yegâne kaynağıdır. Durkheim, iş bölümünün ve bireyselleşmenin arttığı ve organik dayanışmanın hakim olduğunu toplumlarda da paylaşılan bir kültürün, yani kolektif bilincin yine gerekli olduğunu savunmuştur. Ona göre, ortak olarak paylaşılan bir kültür, toplumsal uzlaşma ve toplumsal bütünleşmeyi sağlamaktadır. (Smith, 2001; Edles, 2002; Haralambos ve Holborn, 2008).

Din ve Kültür arasında nasıl bir ilişki vardır? Dinin kültür üzerinde tam olarak nasıl bir etkisi vardır?

SIRA SİZDE

4

Genel olarak işlevselci sosyoloji, özel olarak Durkheim, eylem, inanç ve duygu biçimlerinin, yani kültürün failin seçiminden ya da toplumsal dünyayı yorumlamasından çok, toplumsal yapının örgütlenmesinden veya ihtiyaçlardan çıktığını öne sürer. Durkheim'in evrimci bakış açısı geleneksel toplumların sanayi toplumlarına göre daha "basit" ya da "ilkel" olduklarını varsayarak onların karmaşıklığını ve inançlarını göz ardı eder. Diğer taraftan, kültürün toplumsal birlik ve bütünleşmedeki işlevi üzerine yoğunlaştığından kültürün toplumsal çatışma ve/veya toplumsal dışlanma yaratma ve sürdürmedeki rolünü ise açıklayamaz. Ayrıca, bu yaklaşım kültürün toplumsal istikrarın oluşmasındaki rolüne ayrıcalık verdiğinden, toplumsal yaşamı etkileyen temel değişkenler olarak güç, iktidar veya çıkar ilişkilerini büyük ölçüde ihmal eder (Smith, 2001: 26-27).

Kültür - Marksist Yaklaşım

Durkheim gibi Marx'ta da kültür olgusuna yönelik somut bir ilgi ve kapsamlı bir kuram görülmez. Ancak, Marx'ın yazılarında ideoloji olarak kültür olgusuna yönelik bir model oluşturabilecek fikirler mevcuttur. Materyalist bir kuramcı olarak Marx, maddi durumun ve ekonomik etkinliklerin insan bilincini şekillendirdiğini

öne sürmüştür. Marx, sadece dinsel fikirlerin değil, aynı zamanda tüm kültürel fikirlerin maddesel üretim sisteminin bir yansıması olduğunu ve böylece hakim sınıfın çıkarlarına hizmet ettiğini belirtmiştir. *Alman İdeolojisi* (1846) kitabındaki meşhur paragrafta belirttikleri gibi;

Egemen sınıfın düşünceleri bütün çağlarda egemen düşüncelerdir. Başka bir deyişle, toplumun egemen maddi gücü olan sınıf aynı zamanda egemen manevi gücüdür. Maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf aynı zamanda zibinsel üretim araçlarını da kontrol eder, bunlar o kadar birbirinin içine girmiş durumdadırlar ki, kendilerine zibinsel üretim araçları verilmeyenlerin düşünceleri de aynı zamanda bu egemen sınıfa bağımlıdır. Egemen düşünceler, egemen maddi ilişkilerin fikrî ifadesinden başka bir şey değildirler, egemen düşünceler fikirler biçiminde kavranan maddi, egemen ilişkilerdir (Marx ve Engels, [1846] 1992: 79).

Marx'a göre, sınıfsal olarak tabakalanmış toplumlarda kültür bir nevi egemen ideoloji olarak işler. Toplumun üstyapısının önemli bir parçası olarak kültür, altyapı yani ekonomik temel tarafından belirlenir. Farklı bir ifadeyle, üretim araçlarının sahibi olan egemen kapitalist sınıf toplumun kültürünü şekillendirmek üzere ekonomik gücü kullanır. Böylece kültür kapitalist sınıfın çıkarlarını yansıtır, görüşlerini yeniden üretir ve onların otoritesini meşrulaştırmaya hizmet eder. Yani, kültür basitçe egemen sınıf tarafından yaratılmış dünyanın çarpıtılmış bir görünüşünün ifadesidir ve çarpıtılmış bir gerçeklik algısını ortaya çıkartır.

Marx'ın bu düşüncelerinin önemi kültürü ekonomik yaşam, egemen sınıf ve güç/iktidar olgusuyla sistematik bir şekilde ilişkilendirmesindedir. Ancak bunun bedelinin, kültürün özerkliğini kuramlaştırmada yetersizlik ve insan eylemini belirleyici bir şekilde görme eğilimi olduğu bugün yaygın olarak kabul edilir. Bu yaklaşım eksenindeki çağdaş kuramcılar, hem mekanistik belirleyicilikten kurtulmamızı hem de bütün kültürel biçimleri gizli çıkarların ve egemen güçlerin yansımaları olarak görmemizi önerir (Edles, 2002: 47; Haralambos ve Holborn, 2008: 667-669; Smith, 2001:20-21).

Yirminci yüzyılda birçok kuramcı Marx'ın kültür ve ideolojiye ilişkin bu düşüncelerin eleştirel bir değerlendirmesini yaparak genişletmiş ve farklı düşünce gelenekleri ve kuramcılardan da beslenerek daha kapsamlı yeni yaklaşımlar oluşturmuştur.

ÇAĞDAŞ ELEŞTİREL YAKLAŞIMLARDA KÜLTÜR

Frankfurt Okulu ve Kültür Endüstrisi

1920'lerin başlarında Frankfurt'ta kurulan Sosyal Araştırmalar Enstitüsü sosyal bilim literatüründe kısaca Frankfurt Okulu olarak bilinmektedir. Özellikle Theodor Adorno (1903-1969), Max Horkheimer (1895-1973), Walter Benjamin (1892-1940) ve Leo Lowenthal'ın (1900-1993) kültür, ideoloji ve kitle iletişim araçlarına dair analizleri oldukça önemlidir. Frankfurt Okulu kuramcıları kültür alanını başlı başına fetiş bir durum hâline getirmemeye ve kültürü tek başına özerk bir alan olarak ele almamaya özen göstermiştir. Aynı zamanda, kültürel görüngülerin sınıf çıkarlarının basit birer ideolojik yansıması olmadığını da belirtmişlerdir (Jay, 1989: 259).

Frankfurt Okulu, modern kitle kültürünün yirminci yüzyılda kapitalizmin ideolojik tahakkümünün kilit aracı olduğunu öne sürmüştür. Kitle kültürü terimi, eleştirel duyumdan yoksun edilgen tüketicilerin sorgulamadan basitçe tükettikleri yü-

zeysel zevk ve eğlenceyi hedefleyen (kültürel) ürünlerle piyasayı istila eden kültür endüstrisinin oluşturduğu kültüre göndermede bulunur. Diğer bir deyişle, kapitalist sistemin yeniden üretimini sağlayan ve meşrulaştıran bu kültürel yapı, kitle kültürü, olumlayıcı kültür ya da kültür endüstrisi olarak adlandırılmıştır. Ancak, Adorno ve Horkheimer 1947'den itibaren “kitle kültürü” terimi yerine “kültür endüstrisi” kavramını kullanmıştır. Kuramcılar, kitle kültürünün “bizzat kitlelerden kaynaklanan bir kültür olarak yorumlanmasını engellemek” (Adorno, 1975: 76) için kültür endüstrisi terimini tercih ederler. Adorno’nun da belirttiği gibi, burada “endüstri” ifadesi ise kelimenin düz anlamıyla düşünülmemelidir. Kavram, esas olarak kültürel yaşamın ticarileşmesiyle bağlantılıdır, kültür ürünlerinin standartlaşması ve dağıtım tekniklerinin rasyonelleşmesi süreçlerine işaret eder. Yine de somut olarak büyük medya ve eğlence şirketleri akla gelebilir.

Kültür başlığını çağımızın gündemine bu kadar çabuk yerleştiren şüphesiz kültür endüstrisidir ve kültür tamamen genel meta üretimi sürecine hapsedilmiş bir durumdadır (Eagleton, 2005: 145). Adorno ve Horkheimer’in da belirttiği gibi, kültür endüstrisinin ürünleri aynı zamanda meta değildir sadece ama sadece metadlardır. Farklı bir ifadeyle, kültür endüstrisinin ürünleri metalaşan ürünler değil, daha en başından piyasa için üretilmiş metaldır. Kültür endüstrisini harekete geçiren temel dinamik piyasadır. Bu nedenle, kültüre damgasını vuran temel güdü en çok satış sağlamak ve kısa sürede maksimum kârı sağlamak olmuştur. Bu durumda verili egemen değerlerin, genel geçer anlayışın dışına çıkılamaz; böylece gerçek sanatın “varolandan başkayı görme, gördürebilme” becerisinden oluşan olmazsa olmaz yönü kültür yapıtlarından giderek silinir (Dellaloğlu, 2007:99). Özetle belirtilirse, Frankfurt Okulu kuramcıları, “kültür endüstrisinin kapitalizmin tahakkümünü yaygınlaştırmak ve insanları ve onların kültürel anlatımlarını metaya dönüştürmek için teknolojiyi nasıl kullandığını ve akli nasıl araçsallaştırdığını göstermeye çalışmışlardır” (Zipes, 1988:99).

Ancak, Frankfurt Okulu kuramcılarının kitle kültürü olgusuna yönelik yaklaşımlarının homojen bir bütünlük sergilemediğini vurgulamamız gerekir. Adorno, Horkheimer ve Marcuse gibi kuramcılarda söz konusu olan oldukça “karamsar” ve “katı” eleştirel duruşun, okulun bir diğer önemli ismi Benjamin tarafından paylaşılmadığı bilinmektedir. “Mekanik Yeniden Üretim Çağında Sanat Eseri” (1936) adlı önemli makalesinde Benjamin, sanayi kapitalizminin yükselişiyle kültürel ürünlerin olumsuz bir dönüşüme uğradığını vurgulasa da mevcut teknolojik yeniliklerin ve popüler sanatın potansiyeli konusunda iyimser bir bakış açısına sahiptir. Kitle-sel yeniden üretim sürecinde sanat eserinin “**hale**”sini yitirmekte ve kültürün estetik unsurunun altının oyulmakta olduğunu kabul eden Benjamin, böylesi bir dönemin -demokratik bir kültürün gelişimi için- özgürleştirici bir boyutu olabileceğini savunmuştur. Benjamin’e göre önemli olan sanatın/kültürün toplumcu yönde siyasallaştırılmasıdır.

Hale: Sanat eserine özgü onu tek ve biricik yapan, onu çevreleyen parıltı.

Frankfurt Okulunun Kültür Endüstrisi ve Kitle Kültürü eleştirileriyle ilgili olarak daha detaylı bilgiyi D. Beybin Kejanlıoğlu’nun *Frankfurt Okulu’nun Eleştirel Bir Uğrağı: İletişim ve Medya* (Ankara: İmge Yayınevi, 2005) adlı kitabında bulabilirsiniz.

K İ T A P

Antonio Gramsci ve Kültürel Hegemonya

Ünlü İtalyan düşünürü Antonio Gramsci (1891-1937) Katolik kilisesinin ülkesindeki eşsiz büyüklükteki gücünü görmüş ve ondan etkilenmiştir. Ona göre, kilise sadece politik ve ekonomik bir güce/etkiye değil, aynı zamanda ideolojik ve kültü-

Hegemonya: Bir rejim, sosyal sistem ya da siyasi iktidarın baskıdan çok geniş toplum kesimlerinin ona rıza göstermesi sonucu ortaya çıkan egemenlik biçimine denir. Mevcut iktidar biçimi içselleştiğinde ve doğal-normal görüldüğünde tam bir hegemonyadan söz edilebilir.

rel bir güce/etkiye de sahipti. İşte Gramsci bu görüşünü din alanı ile sınırlı tutmayarak genişletmiş ve egemenliğin sadece ekonomik alana dayanmadığını, ayrıca önemli siyasal ve kültürel unsurların da olduğunu vurgulamıştır. Fiziksel güç kullanımı devlet iktidarının önemli bir unsuru olsa da Gramsci egemen sınıfın kendisini sadece şiddet ve güç kullanarak devam ettir(e)mediğini öne sürmüştür. Ona göre egemen sınıfının iktidarını bugünden yarıya devam ettirebilmesinde, yönetimin ikna ya da rızaya dayandırması oldukça önemlidir. Gramscinin bu görüşlerinde kilit kavram **hegemonya**dır. Bu doğrultuda, kültürel hegemonya geniş halk kesimlerinin egemen sınıf(lar) tarafından kültürel ve ahlaksal olarak yönlendirilmesine işaret eder. Kısaca, kapitalist toplumlarda hâkimiyetin nasıl sürdürüldüğü sorusuna yönelik olarak Gramsci tarafından geliştirilen hegemonya kavramı, egemen sınıfların bağımlı sınıflar üzerinde zor ve ikna yöntemleri kullanarak bütünlüklü bir otorite/egemenlik kurulması sürecine işaret eder. Rızanın kazanılması ve ya çoğunluğun ikna edilmesi ise esas olarak üst-yapı kurumları aracılığıyla gerçekleşir. Kısaca, kültürel alan oldukça önemli bir hegemonik mücadele alanıdır. Hegemonyanın oluşması için geniş halk kesimlerinin çıkarları ve değerlerine yönelik taviz verilmesi veya egemen sınıfın fikirlerinin değişikliğe uğraması gerekebilir. Ancak bu sürecin sonunda, egemen sınıf(lar)ın çıkarlarını sürdüren ve meşrulaştıran fikirler ve değerlerin önemli bir bölümü “tarafsız,” “kaçınılmaz” ya da “evrensel” fikirler ve değerler olarak kabul edilir (Edgar ve Sedgwick, 2007: 157; Smith, 2001:62-64; Edles, 2002: 50-52).

Gramsci'nin kültürün rolü ve işleyişi hakkındaki bu önemli tespitleri, yani kültürel hegemonya teorisi, sonraki yıllardaki eleştirel okullar ve düşünürler için son derece etkili ve yararlı olmuştur. Onun hegemonya kuramı, İngiliz Kültürel Çalışmalar Okulunun medya ve popüler kültüre ilişkin analizlerinin temelini oluşturmuştur.

SIRA SİZDE

5

Kültür ve Siyaset arasında çok yakın bir ilişki olduğu açıktır. Peki kültür siyasal bir mücadele alanı olarak görülebilir mi?

Britanya Kültürel Çalışmalar Okulu

Birmingham Üniversitesi'nde 1964 yılında Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi (ÇKÇM) olarak kurulduğu için kısaca Birmingham Okulu olarak da anılan Britanya Kültürel Çalışmaları Okulu çağdaş kültürel kuram içindeki önemli okullardan biridir. Araştırma ilgileri ve kurumsal etkileri bakımından disiplinlerarası bir yaklaşım olan okul, esas olarak kültürün iktidar ve direniş ile ilişkisi üzerine odaklanmıştır. Post-yapısalcı, yapısalcı marksist ve son dönemde postmodernist kuramları eleştirel bir çerçevede bir arada kullanan Britanya Kültürel Çalışmalar Okulu bu anlamda çok zengin bir kuramsal birikime dayanmaktadır. Barthes'in göstergebilimi ve dil içine ideolojinin nasıl yerleştiğine ve gerçekliğin nasıl kurulduğuna dair görüşleri; Althusser'in devletin ideolojik aygıtları üzerine görüşleri; Foucault'un iktidar analizi ve özellikle de Gramsci'nin hegemonya kuramı ve hegemonyanın inşasında kültürel pratiklerin önemine dikkat çekişi İngiliz Kültürel Çalışmalar Okulunun kuramsal çerçevesindeki kavram ve kuramların en önemlileridir. 12. ünitede ayrıntılı bir şekilde göreceğimiz gibi, bu okul, özellikle medyanın kültürel hegemonyanın oluşturulması ve sürdürülmesindeki rolünü masaya yatırmıştır. Ayrıca, popüler kültür ve altkültürlerin incelemeleri okulun temel ilgisi olmuştur. Kültürün özerkliğine ilişkin vurguya sahip olan Birmingham Okulu diğer taraftan kültürün asıl olarak egemen güç/iktidar ilişkileri tarafından biçimlendirildiği görüşüne de sahiptir (Smith, 2001:208-227).

Genişletilmiş bir kültür kavramını yaşama geçiren Birmingham Okulu yüksek kültür-aşağı kültür ayrımını reddederek herhangi bir kültürel tabakalaşmayı oluşturacak bir yaklaşımdan önemli bir kopuş gerçekleştirmiştir. Böylelikle popüler kültürü meşru bir alan olarak tanımlamıştır. “İnsanların bütün bir yaşam biçimi olarak kültür” bakışına yakın olmakla birlikte, türdeş bir bütünlük olarak kültür tanımını reddedilmiştir. Britanya Kültürel Çalışmalar Okulu, kültürü sabit, statik, donmuş ve kapalı bir sistem olarak değil, tam tersine, dinamik ve sürekli yenilenen bir süreç olarak kavramsallaştırmıştır. Birmingham Okulu ayrıca kültürü birleştirici bir sistem ya da paylaşılan değerler bütünü olarak kabul etmemiş, onu bir mücadele ve çatışma alanı olarak tarif etmiştir. Farklı bir ifadeyle, kültür, farklı toplumsal ve siyasi eyleyicilerin farklı biçimlerde kullandığı dinamik bir süreç olarak görülmüştür. Böylelikle, kültür, toplumsal etkileşim ve mücadele içerisinde değişebilme potansiyeline sahip etkinlikleri, görüşleri ve inançları içeren dinamik ve karmaşık bir mücadele zeminini ifade eder olmuştur.

Kültür sosyolojisi ve Kültürel çalışmalar üzerine daha detaylı bilgi için *Kültür Sosyolojisi* (Derleyen Köksal Alver ve Necmettin Doğan, Ankara: Hece yayınları, 2007) adlı derleme kitap içindeki makalelere başvurabilirsiniz.

K İ T A P

Pierre Bourdieu ve Kültürel Yeniden Üretim

Kültürel yeniden üretim kavramı, 20. yüzyılın önemli kuramcılarından Pierre Bourdieu (1930-2002) tarafından üretilmiştir. Bu kavram, egemen sınıfın kültürünün eğitim sistemi yoluyla nesilden nesile aktarılması sürecini ifade eder. Burada, sosyal eşitsizliklerin yeniden üretilmesinde eğitim çok önemli bir kurumdur. Daha genel anlamda ise toplumların uzun dönemler boyunca nasıl var olmaya devam ettikleri ve istikrarlı kaldıkları konusuna ışık tutan bir kavramdır. Dolayısıyla, kültürel yeniden üretim, bireylerin kendi toplumsal kültürlerini içselleştirmelerini sağlayan bir süreç veya toplumsallaşma kurumlarının bu istikrarda oynadığı rolle yakından ilişkilidir. Bu ise daha çok toplum içindeki siyasi yapıların istikrarı olduğu için, kültürel yeniden üretim, daha çok siyasal yapıların meşrulaştığı ve otorite elde ettiği bir süreç olarak görülebilir (Edgar ve Sedgwick, 2007:99).

KÜLTÜRÜN DİNAMİKLERİ

Bir toplumun kültürüyle ekonomik, politik ve diğer kurumlarının birbirleriyle yakından ilişkili olduğunu görmüş durumdayız. Bu durumu birçok kuramcı kabul etse de bu kurumlardan ekonominin diğerleri üzerinde belirleyici bir etkisi olup olmadığını merak etmiştir. Örneğin Marx kültürün egemen ekonomik ve siyasal sistemi meşrulaştırıcı bir işlevi olduğunu belirterek kültürün ideolojik rolünü vurgulamıştır. Marx, ekonomik altyapının kültürün de içinde bulunduğu üstyapıyı belirleyici bir etkisi olduğunu belirtmiştir. Maddi üretim biçimini en önemli unsur olarak gören kuramcı, maddi üretimin kültürel bir boşlukta gerçekleşmediğini ise görememiştir. Günümüz dünyasında hiçbir ekonomik ve siyasal sistem sadece fiziksel güce dayanamayacağı için, kendisi geniş halk kesimlerinin gözünde meşru hâle getirmesi gerekir. Bunu da onların kültürel ve ahlaki değer ve inançlarını biçimlendirilerek ve kendisiyle eşitleyerek gerçekleştirirler.

Kültürün bir güç ve meşruiyet kaynağı olduğunu öğrenmiş durumdayız. Tam da bu nedenle tüm siyasal ve ekonomik çatışmaların kültürel düzeyde de gerçekleşiyor olması ya da kültürel alanda yansımaları olması şaşırtıcı değildir. Ancak bu noktada, tüm kültürel çatışmaların da kaçınılmaz şekilde bir ekonomik ve siyasal

boyutu olduğunu da göz ardı etmemeliyiz. Kısaca, kültür, ekonomik, politik ve diğer politikaları biçimlendirirken onlar da kültürü biçimlendirir.

Bir toplumun kültürü teknolojik gelişmeler, savaşlar, işgaller ve hatta doğal afetler gibi birçok faktör etkisiyle de değişebilir. Marx'ın ifade ettiği gibi, teknoloji, büyük kültürel değişimlerin önemli kaynaklarından biridir. Teknoloji hiç bir zaman kültürel açıdan tarafsız olmamıştır. Bütün büyük teknolojik değişimler toplumun ekonomik ve politik yapısıyla birlikte kültürel yapısını da dönüştürür. İnsanların sahip olduğu boş zamanı artırabilir, yeni ilgi alanları ve hobiler geliştirmelerine yardımcı olabilir, yeni toplumsal ilişkiler yaratabilir (Parekh, 2002:194-197). Bazı durumlarda maddi ya da teknolojik değişimler kültürel gecikme ya da kültürel boşluk durumuna neden olabilirler.

Kültürel Gecikme: Bu kavram Amerikalı toplumbilimci William Ogburn (1886-1959) tarafından ortaya atılmıştır. Ogburn, bir toplumsal sistemdeki maddi ve manevi kültürün karşılıklı ilişkisinde, değişme sürecinde ortaya çıkan bir uyumsuzluk hâline dikkat çekmek istemiştir. Ona göre, maddi kültürde meydana gelen değişiklikler belli bir gecikmeyle manevi kültür tarafından (hukuk, töre, gelenek, görenek, toplumsal zihniyet vs.) takip edilirken arada bir boşluk doğmaktadır. Örneğin, Türkiye'de özellikle 1980'lerin ortalarından sonra hızla zenginleşen insanlarda bu olgudan söz edilebilir. Hızlı dışı açılma ya da ihracatla kısa sürede sınıf atlayarak olağanüstü zenginleşen bu insanlar, geldikleri toplumsal çevrenin sınıfsal/kültürel karakteristiklerini önemli ölçüde muhafaza etmiştir. Farklı bir ifadeyle, onların çok zengin olmaları üst sınıfa ait kültürel davranışları göstermelerini sağlamamıştır. Bu insanların çocukları içine girdikleri yeni sınıfı daha fazla benimseyecek ve yine o sınıf tarafından daha fazla kabul görecektir. İşte neredeyse bir kuşak, hatta iki kuşak süren bu gecikme "kültürel gecikme"dir (Bostancı, 2003:116). Bourdieu'nun kavramıyla farklı bir bağlamda ifade edersek bireylerin ekonomik sermayeye sahip olması eşzamanlı olarak **kültürel sermayeye** sahip olmalarını sağlamaz.

Özellikle maddi kültürün teknoloji boyutundaki değişiklikler, kültürel gecikmenin çarpıcı bir biçimde görülmesini sağlar. Düne kadar cep telefonu sahibi olmayan insanların, cep telefonu edindikten sonra toplum içindeyken çevrelerindeki insanları rahatsız edecek şekilde bağırarak telefonla konuşmaları da bu doğrultuda kültürel gecikmenin çarpıcı bir örneğidir. Kişinin cep telefonu sahibi olması ya da cep telefonunun gündelik yaşamında çok önemli bir yer oluşturmaya başlaması, beraberinde cep telefonuyla konuşma adabını ya da kültürünü de eş zamanlı olarak öğrenmesine neden olmamakta, yani kültürel gecikme ortaya çıkmaktadır.

KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK VE KÜLTÜREL ETKİLEŞİM

Her kültür aynı zamanda bir denetim sistemidir. Belirli davranış ve yaşam biçimlerini onaylar ya da reddeder. İnsan ilişkilerini ve davranışları düzenleyen değerler ve normları korumaya çalışır, ödüller ve cezalar koyarak bunları uygular. Bu noktada kültürün insan yaşamındaki gerekli yerine değer verirken düzenleyici ve baskıcı rolünü de ihmal etmemeliyiz. Ayrıca, farklı eşitsizlikleri de bugünden yarına sürdüren bir boyutu olduğunu da göz ardı etmemeliyiz. Kültürün anlam ve normlar sistemi, çatışan çıkar ve hedefler arasında çoğu zaman tarafsız değildir. Kültür, belirli bir toplumsal düzen yaratıp bunu meşrulaştırır ve böylelikle bazı gruplara diğerlerinden daha fazla fayda sağlar. Örneğin, ataerkil bir kültür erkekler lehine

Kültürel Sermaye, bireylerin özellikle aileleri aracılığıyla sahip olduğu dilsel yeterlilik, sosyal tarz ve görgü gibi kültürel niteliklerdir. Kavramı ilk kez kullanan Bourdieu'ya göre bireyler ne kadar çok kültürel sermayeye sahipse, eğitim ve mesleki sistemde o oranda başarılı olacaklardır.

çok daha fazla fayda sağlarken, kadınlar aleyhine olan düzeni de meşrulaştırmaya çalışır.

Yine de, hiçbir kültür çekişmelerden ve değişimden kendisini soyutlayamaz. Farklı sınıflar, toplumsal cinsiyetler, kültürel topluluklar ve kuşaklar arasında çatışmalar bütün kültürlerde -ama çok ama az- mevcuttur. Dolayısıyla, kültür sadece edilgen bir miras değil, etkin bir anlam yaratma süreci olarak görülmelidir. Kültürel Çalışmalar Okulunun da vurguladığı gibi, ne kadar eski ve köklü olsa da kültür sabit ve hiç değişmeyen bir yapı değildir. Bir kültür, onu soluyan üyelerinin bilinç biçimlerini şekillendirirken onun üyeleri de soludukları havayı etkileyebilir. Bu noktada şu iki aşırı görüşe mesafeli yaklaşabiliriz. İlk olarak, insanlar kültürleri tarafından tamamen belirlenmezler. Kültürün kendi içinden ve dışından gelen etkilere açık olmadığı, tutarlı ve değiş(tirile)mez bir bütün olduğunu ve bireylerin eleştiriden yoksun, edilgen olduğu varsayımı beraberinde işte **kültürel determinizm** tehlikesine yol açar. İkincisi ise, kültürün önemsiz ve etkisiz; bireylerin de içinde yer aldıkları kültürden hiç etkilenmeyen aşkın varlıklar olduğudur. İnsanlar içinde yer aldıkları kültürlerle eleştirel yaklaşabilirler ve farklı şekillerde onun dışına çıkabilirler; ama farkında olsunlar ya da olmasınlar, kültürleri tarafından da büyük ölçüde biçimlendirilirler.

Küreselleşmenin ve göç olgusunun giderek ivme kazandığı günümüzde kültürler giderek daha fazla diğerlerine açık hâle gelmeye başlamıştır. Günümüzde yeni iletişim teknolojilerinin baş döndürücü bir hızla gelişmesi ve ucuzlaması ile milyarlarca insan internet erişimine ve TV cihazlarından yüzlerce farklı kanalı izleme imkânına sahiptir. Böylelikle, çok daha farklı kültürlerle etkileşime geçebilmekte ve ya onlar hakkında bir şeyler duyup, görmektedir. Giderek daha çok insan kendi yaşadığı kültürü diğer kültürlerle karşılaştırma eğiliminden alıkoymamaktadır. Hiçbir kültürel topluluk kendi içinde farklı eğilimlerden yoksun değildir. İnsanların, kendileri için daha iyi ve rahat koşulların hayalini kurması ve içinde yaşadıkları kültürel havayı kendileri lehine dönüştürmeye çalışmaları çok doğaldır. Kültürler kendi içlerinde farklılaşan ya da çatışan birçok davranış ve inanç biçimi içerdiği için türdeş ve yekpare bir şekilde görülemez. Bir kültürün mensupları kendi kültürü içindeki farklı yorumlardan ya da başka kültürlerin inanç ve âdetlerinden etkilenebilir. Kültürün tek bir özü yoktur. Farklı gelenekler ve farklı düşünce biçimleri vardır. Kısaca, her toplum çok kültürlü bir yapıya sahip olagelmıştır. Büyük çaplı nüfus hareketlerinin, göçlerin ivme kazandığı günümüz küresel dünyasında ise toplumların zaten çok kültürlü olan yapısı giderek daha çok çeşitlenmekte ve belirginleşmektedir. Bir kültürün mensupları başka kültürlerin inanç ve âdetlerinden etkilenebilir. Kaldı ki, bireyin kendi kültürel topluluğunun içindeki adaletsizlikleri ve baskıları açığa çıkarıp, onlara karşı mücadele etme görevi de vardır. Önemli bir düşünce adamı ve Hindistan bağımsızlık hareketinin siyasi ve ruhani lideri olan Mahatma Gandhi, kendi kültürünün paryalık, çocuk evlilikleri ve kast baskıları tarafından çirkinleştirildiğini görmeye dayanamayacak kadar sevdiğini söyleyerek bunu iyi ifade etmiştir (Parekh, 2002:201-227).

Bizden farklı hayat tarzları, bizim kültürümüzden oldukça değişik başka kültürler olduğunu biliyoruz. Yaşadığımız ülkeden uzak coğrafyalarda, farklı dinlere mensup, başka dilleri konuşan ve çok değişik yaşam biçimleri olan milyarlarca insan yaşıyor. Bizden binlerce kilometre uzakta, başka ülkelerde değil sadece; yaşadığımız şehirde, aynı ilçede, aynı mahallede ve hatta oturduğumuz apartmanda da bizden farklı giyinen, konuşan ve bizimkinden bariz olarak farklı davranışlara sahip insanları görebiliriz. Bu durum insan olmanın farklı yollarının olduğunu, gün-

Kültürel Determinizm:

Kültürün değişmez ve çok güçlü, içinde yer alan bireylerin de onun bir nevi esiri olduğu düşüncesidir.

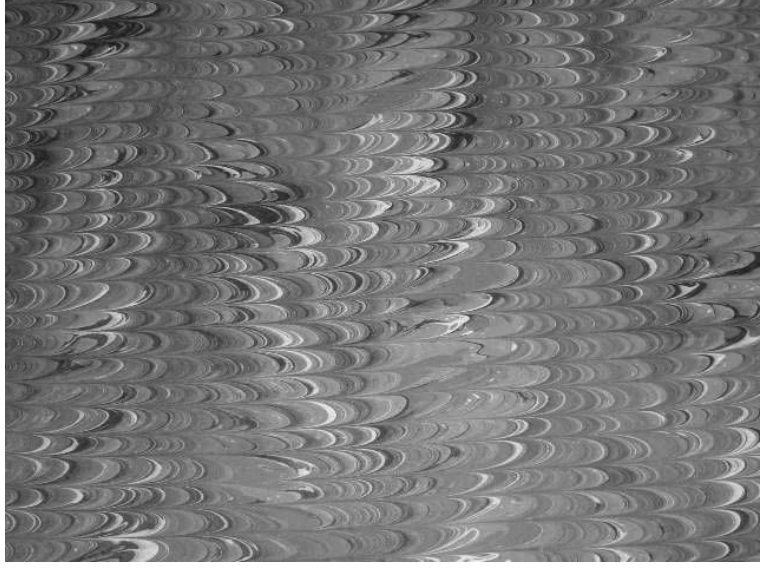
lük yaşam içinde bizimkinden farklı inanç ve davranış biçimleri ve farklı hayat tarzları olduğunu bize hatırlatır. Daha önemlisi ise, bu gözlem sadece dünyada ya da başka bir coğrafyada değil, bir ülkede ve aynı toplum içinde bile tek bir kültürün değil, farklı kültürlerin olduğunu bize gösterir. Gerçekten de, her toplumun içinde bile farklı kültürler, farklı yaşam biçimleri vardır. Kültürlerin çeşitliliği bizi kendi kültürümüz içindeki çeşitlilikten de haberdar eder.

Fotoğraf 5.4

“Sadece tek bir renk ne kadar yaşatabilir zenginliği, çeşitliliği ve onun nimetlerini? Bu tek renk ve aynılık, kimlik kazandırmak bir yana dursun, “biç kimselik” vermekten başka ne işe yarayabilir? İşte bu nedenle Türkiye, kimliğini tanımlarken renklerine muhtaçtır. Türkiye, tüm renklerin birbirine karışırken yine de tek tek ışığını yayabildiği bir ebru eseri olmalıdır. Renkleri tek bir potada eritmeden de var edebilen ya da mozaik gibi her parçayı kendince uygun yere hapsedmeyen, her rengin özgürce gezindiği ve gezinirken bıraktığı muhteşem izlerden oluşmuş bir ebru eseri... Çünkü ebrulidir rengi.” Sezen Aksu-Ebruli Türkiye

Kaynak:

http://www.ebruproject.com/TR/Yazarlar/sezen_aksu.asp

Kaynak:

<http://www.superpoligon.com/foto/displayimage.php?album=29&pos=26>

ETNOSANTRİZM? - KÜLTÜREL RÖLATİVİZM?

Kültürlerin çeşitliliğini teslim etmek her zaman başka kültürlere saygı gösterilmesine neden olmaz. Aksine insanlar kendi kültürlerinin içinde kendilerini hapsedtiklerinde, onu mutlaklaştırır. Bireyin kendi kültürel değerlerini merkeze alarak başka kültürleri kendi kültürünün değer sisteminden değerlendirmesi ve yargılaması *Etnosantrizm* olarak adlandırılır. Ortak kimliği sağlamak ve “biz” duygusunu pekiştirmek için tüm kültürlerin biraz etnosantrik olması doğal karşılanabilir. Ancak, etnosantrizm çoğunlukla “biz böyleyiz ve bu hâlimizden memnunuz” masumiyetinde değildir. Etnosantrizm sıklıkla kendi kültürünü yüceltme ve başka kültürleri küçümseme, ötekileştirme ya da aşağılama düzeyinde kendini gösterir. Bu nedenle, ilk bakışta her kültürel kimlik için gerekli ve masum gibi gözüken etnosantrizmin hiç de masum olmadığı, aksine *heterofobi* (farklılık korkusu/düşmanlığı), *zenofobi* (yabancı korkusu/düşmanlığı), *islamofobi* (İslam korkusu/düşmanlığı), *homofobi* (eşcinsel düşmanlığı), *şovenizm* ve daha önemlisi ırkçılık ile çok yakın bir dirsek teması olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla, başka kültürlerin önceleri “tuhaf”, sonra “anormal”, kimi zaman “sapkın” ve zaman zaman bir “tehdit” olarak değerlendirilmesi, devamında o kültürün mensubu olan insanlara karşı bir nefretin ve düşmanlığın oluşmasına kolaylıkla neden olabilecektir.

Sadece sosyolojik düşüncenin değil, aynı zamanda insani bakış açısının “olmazsa olmaz”ı empati ile yaklaştığımızda hem kendi kültürümüzün tesadüfiliğini

fark ederiz, hem de başka kültürlerle ve o kültür içinde yaşayan insanlara karşı çok daha serinkanlı ve sağduyulu bir şekilde yaklaşırız. “Ben burada değil, orada doğmuş olsaydım”, “bu dine değil o dine mensup olsaydım” şeklindeki düşünce egzersizleri, o ana kadar ötekileştirdiğimiz ve aşağıladığımız kültüre karşı empatiyle ve daha farklı bir şekilde yaklaşmamıza neden olacaktır. Kendi kültürümüz bizim için ne kadar anlamlı ve değerliyse başka kültürlerin de onun üyeleri için o kadar değerli ve anlamlı olduğunu artık fark edebiliriz.

Her kültürün kendi içinde önemli ve değerli olduğu düşüncesi bizi kültürel rölativizm, ya da kültürel görecelik olgusuna getirir. Kültürel rölativizm, kültürleri kendi içinde değerlendirmek ve yargılamak gerektiği, kültürlerin dışardan yargılanamayacağı düşüncesidir. Bazen diğer kültürlerle saygı duymanın görevimiz olduğu ve tüm kültürlerin eşit derecede saygıyı hak ettikleri söylenir. Etnosantrizmin iki-üç adım sonrasının ırkçılık olduğu göz önüne alındığında, kültürel rölativizmin benimsenmesi ilk etapta çok makul gelebilir. Ancak, etnosantrizmdeki tehlikenin bir benzeri de bizi bu noktada beklemektedir. Her kültürün kendi içinde anlamlı ve önemli olduğu savı şüphesiz rahatsız edici değildir. Peki, tüm kültürler aynı derecede değerli midir? Bütün kültürler dışarıdan değerlendirilemez ve yargılamaz mıdır? Tüm kültürlerle eşit derecede saygı gösterilmeli midir? Örneğin bir kültür kendi içindeki veya dışındaki insanların yaşam hakkına saygı göstermiyorsa yine de “kendi içinde değerli” olarak kabul edilmeli mi ve saygı duyulmalı mıdır? Sadece bu sorular bile, etnosantrizm ile bir uca sivrulurken kültürel rölativizm ile diğer uca sivrulacağını bize şimdiden göstermiş olmalı. Tüm kültürler değerli olabilir ama hepsinin eşit derecede saygıyı hak etmesi ancak başta yaşam hakkı olmak üzere bireysel hak ve özgürlüklere saygı gösterdikleri ölçüde mümkündür. Başka bir deyişle, kültürel rölativizmin bir-kaç adım sonrasında insan hak ve özgürlüklerini güvence altına alan hukuksal standartların evrenselliğini reddettiği durumlarda tüm kültürlerin eşit derecede değerli olmasından söz edilebilmesi mümkün olmayacaktır. Kısaca vurgularsak, eğer bir kültür “bizde kadının namusu her şeyden önce gelir. Kadının namusunu temizlemek için de kadın öldürülür” diyorsa, bu kültürü diğerleriyle aynı derecede değerli görmek ve yargılamaktan kaçınmak oldukça sorunlu ve gayri-insani olacaktır.

İlk bakışta her kültürel kimlik için normal ve doğal gibi gözükken etnosantrizm, farklı dozlarında karşımıza *homofobi*, *heterofobi*, *zenofobi*, *islamofobi* ve *ırkçılık* olarak çıkar.

DİKKAT

KÜLTÜR VE KÜRESELLEŞME

Küreselleşmeyi mümkün kılan önemli bir dinamik sermayenin dünya üzerinde ulusal sınırları aşarak olağanüstü akışkanlık kazanması ve dünyanın ortak bir pazar hâline gelmesi ise bir diğer önemli dinamik de yeni iletişim ve enformasyon teknolojilerinin tüm dünyayı sarmış olmasıdır. Bugün başta internet ve televizyon olmak üzere medyanın küresel düzeyde “kapsama alanı” muazzamdır. Medyanın küreselleşmesi ve beraberinde küresel imgelerin, göstergelerin taşıyıcılığını yapması son derece önemlidir. Kapitalizmin küresel yayılımı, bu hedef için yaratılmış mesajlar ve reklam sloganları kullanılarak yerel/ulusal pazarlara sunulmasıyla gerçekleşmektedir. *Coca-Cola*, *Nike*, *Levi's* ya da *McDonald's* örneklerini düşünmek herhâlde yeterlidir. Küresel markaların bu olağanüstü yayılımı ve başarısı; genel olarak batı, özel olarak da Amerikan egemenliğindeki bir kültürün küreselleşmesine mi işaret etmektedir? Bu soruya genel olarak iki düzeyde yanıt verilmektedir.

Kültürel Emperyalizm: Genel olarak yabancı bir kültürün değer ve alışkanlıklarının, yerli bir kültür üzerinde yaymak ve yerleştirmek için ekonomik ve siyasi güç kullanılması anlamında olmakla birlikte, kültür emperyalizm tezi, uzun zamandır farklı yerel ve ulusal kültürlerin özellikle ABD'nin kültür endüstrisi ürünlerinin kuşatmasıyla yok edildiğini öne sürer.

İlk yanıtı, dünya kapitalizminin gücünün sadece malları değil, aynı zamanda fikirleri ve tüketim alışkanlıklarımızı etkileyen ideolojileri satma yeteneğiyle bağlantısı olduğunu ifade eden neo-Marksist sosyologlar vermektedir. Onlara göre, kültürel küreselleşme süreci basitçe **kültürel emperyalizm** şeklinde gerçekleşmektedir. Friedmann'ın belirttiği gibi, 1960'ların sonlarındaki kültürel emperyalizm söylemi küreselleşme sürecini "emperyalizmin hiyerarşik tabiatının bir özelliği, yani belirli merkezi kültürlerin gittikçe artan hegemonyası; Amerikan değerlerinin, tüketici mallarının ve yaşam tarzlarının yayılması" olarak tanımlamıştır. Günümüzde giyeceklerden yiyeceklerle, müziğe, filmlere, televizyona, mimarlığa yani yaşam alanımızın her yerinde, bütün kültürel ürünlerde bir standartlaşma ve tek tipleşme rahatlıkla gözlenebilir. Küresel kapitalizmin yeniden ürettiği tüketimcilik ideolojisi ve tüketim kültürü tüm dünyadaki toplumlar üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Bunda şüphesiz ulus ötesi kitle iletişim araçlarının önemli bir etkisi vardır. Küreselleşmiş medya şirketlerinin gücü kültürel emperyalizme dair herhangi bir tartışma da merkezidir, çünkü bu firmalar yerel medya oluşumlarını ve mesajlarını etkileştirebilmekte ve böyle yaparak belirli bir değerler kümesini dayatabilmektedir.

Ulus ötesi kapitalizmin kültürel ürünlerini dünya çapında yayma gücü kapitalist bir tek kültürün yayılması olarak yorumlanır. Bu kuramın en güçlü savunucularından biri Amerikalı medya kuramcısı Schiller'dir. Schiller'e göre, kapitalizm sadece küresel ekonomi ve politik yapılandırmakla kalmamakta, bu süreç içinde tüketim kültürünün değerlerini taşıyan ticarileşmiş medya ürünlerinin dağıtım yoluyla küresel kültür de belirlemektedir. Schiller'in bu savı ile kapitalizmin küresel bir kültürün şekillendirilmesinde masum olmadığı kabul edilmekle birlikte, acaba tek bir hegemonik, homojenleşmiş küresel kültürün doğmakta olduğu gibi bir iddiayı öne sürmek için yeterli midir?

SIRA SİZDE

6

Kültürel küreselleşme süreci günümüzde de sadece kültürel emperyalizmle özdeş görülebilir mi?

Küresel kültürün küresel kapitalizmin metalaştırıcı pratiklerinin tahakkümü altında olduğu kabul edilse de ikinci yaklaşımda kültürel küreselleşmenin kültürel emperyalizm olarak işlemediği ve sadece kültürel türdeşleşme ya da bir örnekleşme şeklinde gerçekleşmediği ifade edilmektedir. Bu yaklaşımı benimseyen Appadurai, Robertson ve Tomlinson gibi yorumculara göre küreselleşme homojenleşme kadar heterojenleşme, evrenselleşme kadar yerelleşme, modernleşme kadar gelenekselleşmenin de gündeme geldiği; bunların eş-zamanlılığının ve çelişkili beraberliğinin yaşandığı bir süreçtir. Küreselleşme süreci yerelin/tikelin küresel/evrensel içerisinde olması olarak değil iç içe geçmesi, yani eklemlenmesi biçiminde yaşanmaktadır. Dolayısıyla, küreselleşme sadece kültürel homojenleşme olarak anlaşılmamalıdır. Kendi içinde evrensellikleri/homojenlikleri ve tikellikleri/faklılıkları barındıran, bunları birbiri ile ilişkiye geçirip birbirlerine dönüştüren bir süreçtir. Yani, küresel ile yerel olanın her karşılaşması, ikisinin de birbirinden bir şey olarak yeni ve başka olana dönüştüğü, daha melez (*hybrid*) biçimlerin ortaya çıktığı bir süreç olarak işlemektedir. Robertson'a göre, küreselleşme sürecinin bir yüzü yerel/tikel olanın evrenselleşmesi ise, diğer yüzü küresel/evrensel olanın yerelleşmesi/tikelleşmesi olarak görülmelidir. Böylece, aralarındaki ilişki, meşrulaşabilmek için ikisinin de kendisine birbiri içinde yer aradığı bir eklemlenme ilişkisidir. Bundan dolayı yazara göre küreselleşmeden (*globalization*) değil, küreyelleşmeden (*glocalization*) söz edilmelidir. Kaldı ki küreselleşme sürecine yöne-

lik tepki ve eleştiriler de yerel kùltürlerin üzerinde daha çok durulmasına neden olmaktadır.

Bugün başta internet olmak üzere küreselleşme sürecinin en önemli taşıyıcıları olarak yeni iletişim teknolojileri ulusal sınırların aşarak ulus-ötesi kamusalılıkların oluşmasını mümkün kılmaktadır. Bu durum ulus-devletlerin türdeş ve dışa kapalı ulusal kùltürleri korumalarını oldukça zorlaştırmış ve milli aidiyeti önemli ölçüde farklılaştırmıştır. Kaldı ki küreselleşme süreci kùltürel düzeyde bir taraflıyla birörnekleşmeye neden olmakla birlikte mutlak tertiplileşmeden çok kùltürel melezleşme sürecine yol açmaktadır. Ulus-devletler için kùltürel homojenlik giderek problematik hâle gelmektedir. Farklı yerel/tikel kùltürlerin küresel/kozmopolit kùltürle etkileşimi kaçınılmaz hâle geldiğinden ÷lke sınırları içinde bütünüyle kùltürel homojenlik çabası da oldukça zorlaşmıştır (Tomlinson, 1999; Robertson, 1990; Bilton, 2003:55).

Özet

İçinde yaşadığımız dünyadaki en önemli toplumsal kurumlardan biri olan kültür hakkında temel bilgileri açıklayabilme

Genel olarak kültür, tarih içerisinde yaratılan bir anlam ve önem sistemi, bir grup insanın bireysel ve toplu yaşamlarını anlamada ve düzenlemede kullandıkları bir inançlar ve adetler sistemidir. Kültür yaşamlarımıza tutarlılık verir, yaşadığımız dünyaya anlam vermemizi mümkün kılacak kaynakları sağlar. Kültürün değerleri ve idealleri ahlaki pusula şeklinde yaşamda bize rehberlik eder. Kültür teriminin çok sayıda tanımı olsa da, bu tanımlar genel olarak üç grupta toplanabilir. Kültürün Estetik Tanımları ya da Yüksek Kültür Olarak Kültür; Kültürün Antropolojik tanımları ya da Bütün bir yaşam tarzı olarak Kültür ve Paylaşılan Anlam Sistemleri Olarak Kültür

Kültür çeşitlerinden alt kültür, karşı kültür, kitle kültürü, halk kültürü ve popüler kültürü tanımlayabilme

Alt kültür, toplumdaki ortak kültürü önemli ölçüde paylaşmasına rağmen gündelik yaşam içinde farklı inanç, pratik ve tarzları takip eden toplumsal grupların kültürüdür. Alt kültür grupları, farklı yaşam tarzları geliştirdiğinden hakim grubun kültürüyle ilişkili olsa da ondan önemli ölçüde farklılaşır. Karşı kültür, egemen kültürel değerlere önemli ölçüde karşı gelen ve bunu açıkça gösteren toplumsal grupların yaşam biçimlerine işaret etmek üzere kullanılır. Kitle kültürü, kitleler için kitlesel bir şekilde ve kültür endüstrisi tarafından ticari kaygılarla üretilen ama kitlesel düzeyde tüketilen kültür için kullanılan bir terimdir. Folk kültür veya halk kültürü kültürel olarak türdeş bir topluluk içinde genellikle anonim olarak üretilen ve nesilden nesile sözlü olarak aktarılan kültür anlamında kullanılmaktadır. Yüksek kültür, insan yaratıcılığının estetik mükemmellik ile özdeş olan en üst düzey örneklerine işaret eder. Popüler kültür, kısaca, toplumda büyük çoğunluklar tarafından beğenilen, tercih edilen kültürdür. Günümüzde popüler kültür büyük ölçüde kültür/medya endüstrisi tarafından üretilmektedir.

Klasik sosyolojik kuram içindeki farklı yaklaşımlar tarafından kültürün nasıl ele alındığını açıklayabilme

Genel olarak işlevselci sosyoloji, özel olarak Durkheim, kültürün toplumsal yapının örgütlenmesinden veya ihtiyaçlardan çıktığını öne sürer. Ayrıca, kültürün toplumsal birlik ve bütünleşmedeki işlevi üzerinde yoğunlaşır ve kültürün toplumsal istikrarın oluşmasındaki rolünü önemli görür. Bu nedenle, kültürün toplumsal çatışma ve/veya toplumsal dışlanma yaratmadaki rolünü ise açıklayamaz. Ayrıca, toplumsal yaşamda çok önemli olan güç, iktidar veya çıkar ilişkilerini büyük ölçüde ihmal eder. Genel olarak Marksist sosyoloji, özel olarak Marx da, ideoloji olarak kültür olgusuna yönelik bir model oluşturabilecek fikirler mevcuttur. Marx, tüm kültürel fikirlerin maddesel üretim sisteminin bir yansıması olduğunu ve böylece hâkim sınıfın çıkarlarına hizmet ettiğini belirtmiştir. Marx'ın bu düşüncelerinin önemi kültürü ekonomik yaşam, egemen sınıf ve güç/iktidar olgusuyla sistematik bir şekilde ilişkilendirmesindedir.

Çağdaş eleştirel yaklaşımların kültürü nasıl değerlendirdiğini analiz edebilme

Frankfurt Okuluna göre, modern kitle kültürü yirminci yüzyılda kapitalizmin ideolojik tahakkümünün kilit aracı olmuştur. Kapitalist sistemin yeniden üretimini sağlayan kültürel yapı kitle kültürü, olumlayıcı kültür ya da kültür endüstrisi olarak adlandırılmıştır. Gramsci, kültürel hegemonya kavramı ile geniş halk kesimlerinin egemen sınıf(lar) tarafından kültürel ve ahlaksal olarak yönlendirilmesine işaret eder. Hegemonyanın kazanılması ise esas olarak üst-yapı kurumları aracılığıyla gerçekleşir, yani kültür önemli bir hegemonik mücadele alanıdır. Britanya Kültürel Çalışmalar Okulu ise, kültürü sabit, statik ve değişmez bir sistem olarak değil, tam tersine, dinamik ve sürekli yenilenen bir süreç olarak kavramsallaştırmıştır. Ayrıca kültürü birleştirici bir sistem ya da paylaşılan değerler bütünü olarak kabul etmemiş, onu bir mücadele ve çatışma alanı olarak tarif etmiştir.

Günümüzün toplumlarındaki kültürel etkileşimi ve kültürel çeşitliliği değerlendirebilme

Küreselleşmenin ve göç olgusunun giderek ivme kazandığı günümüzde kültürler giderek daha fazla diğerlerine açık hâle gelmeye başlamıştır. İnsanlar farklı kültürlerle etkileşime geçmekte ve onlar hakkında yeni şeyler öğrenebilmektedir. Bizden farklı hayat tarzları, bizim kültürümüzden oldukça değişik başka kültürler vardır. Yaşadığımız ülkeden uzak coğrafyalarda, farklı dinlere mensup, başka dilleri konuşan ve çok değişik yaşam biçimleri olan milyarlarca insan yaşıyor. Bu durum insan olmanın farklı yollarının olduğunu, günlük yaşam içinde bizimkinden farklı inanç ve davranış biçimleri ve farklı hayat tarzları olduğunu bize gösterir. Bu gözlem sadece dünyada ya da başka bir coğrafyada değil, bir ülkede ve aynı toplum içinde bile tek bir kültürün değil, farklı kültürlerin olduğunu bize gösterir. Gerçekten de, her toplumun içinde bile farklı kültürler, farklı yaşam biçimleri vardır. Kültürlerin çeşitliliği bizi kendi kültürümüz içindeki çeşitlilikten de haberdar eder.

Etnosantrizm, kültürel rölativizm, kültürel determinizm ve kültürel gecikme gibi kültür sosyolojisinin önemli kavramlarını tanımlayabilme

Etnosantrizm, bireyin kendi kültürel değerlerini merkeze alarak başka kültürleri kendi kültürünün değer sisteminden değerlendirmesi ve yargılamasıdır. Kültürel rölativizm, kültürleri kendi içinde değerlendirmek ve yargılamak gerektiği, kültürlerin dışardan yargılamayacağı düşüncesidir. Kültürel determinizm ise kültürün değişmez ve çok güçlü, içinde yer alan bireylerin de onun bir nevi esiri olduğu düşüncesidir. Maddi kültürde meydana gelen değişiklikler belli bir gecikmeyle manevi kültür tarafından (hukuk, töre, gelenek, görenek, toplumsal zihniyet vs.) takip edilirken arada bir gecikme meydana gelmektedir. Bu gecikme Ogburn tarafından kültürel gecikme olarak adlandırılmıştır.

Günümüzde toplumsal ve kültürel değişmeyi açıklamada anahtar olgu olan küreselleşmenin kültürel düzeyde nasıl gerçekleştiğini analiz edebilme

Coca-Cola, Nike, Levi's ya da *McDonald's* gibi küresel markaların bu olağanüstü yayılımı ve başarısı; genel olarak batı, özel olarak da Amerikan egemenliğindeki bir kültürün küreselleşmesine mi işaret etmektedir? Bu soruya genel olarak iki düzeyde yanıt verilmektedir. Bir dizi kuramcıya göre, kültürel küreselleşme süreci basitçe kültürel emperyalizm şeklinde gerçekleşmektedir. Bu kuramcılar, farklı yerel ve ulusal kültürlerin özellikle ABD'nin kültür endüstrisi ürünlerinin kuşatmasıyla yok edildiğini öne sürerler. Diğer taraftan ise bir başka grup kuramcıya göre ise, kültürel küreselleşme heterojenleşme, evrenselleşme kadar yerelleşme, modernleşme kadar gelenekselleşmenin de gündeme geldiği; bunların eş-zamanlılığının ve çelişkili beraberliğinin yaşandığı bir süreçtir. Dolayısıyla, küreselleşme sadece kültürel homojenleşme olarak anlaşılmamalıdır. Kendi içinde evrensellikleri/homojenlikleri ve tikellikleri/faklılıkları barındıran, bunları birbiri ile ilişkiye geçirip birbirlerine dönüştüren bir süreçtir.

Kendimizi Sınayalım

1. Kültüre ilişkin çok sayıda farklı tanım belirli gruplarda sınıflandırılabilir. Aşağıdakilerden hangisi bu gruplardan biri **değildir**?

- a. Yüksek Kültür olarak Kültür
- b. Bütün bir yaşam tarzı olarak kültür
- c. İdeoloji olarak kültür
- d. Paylaşılan anlam sistemleri olarak kültür
- e. Teknoloji olarak kültür

2. Aşağıdakilerden hangisi bir kültür çeşidi olarak **nitelendirilemez**?

- a. Popüler kültür
- b. Karşı kültür
- c. Yandaş kültür
- d. Alt kültür
- e. Yüksek kültür

3. Bir toplumun ya da toplumsal grubun varlığını devam ettirebilmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli olduğu düşünülen düşünce ve ilkele-re ne ad verilir?

- a. Norm
- b. İnanç
- c. İlke
- d. Değer
- e. Statü

4. Kültür terimine dair yüz altmış dört farklı tanım olduğunu belirterek, kültürün İngiliz dilindeki en karmaşık iki üç kelimeden birisi olduğunu belirten kültür kuramcısı aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Stuart Hall
- b. Antonio Gramsci
- c. Raymond Williams
- d. Anthony Giddens
- e. Matthew Arnold

5. Kültürü, bizi en çok ilgilendiren tüm konularda, dünyada söylenen ve düşünülenlerinin en iyisi şeklinde tanımlayan ve kültürü "estetik mükemmellik" ile özdeşleştiren kuramcı aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Matthew Arnold
- b. Herbert J. Gans
- c. Walter Benjamin
- d. Sabri Ülgener
- e. Wendy Griswoold

6. Bir toplumda azınlıkta olan grupların değer, tutum, inanç ve yaşam tarzına işaret eden kültüre ne ad verilir?

- a. Azınlık kültürü
- b. Etnik kültür
- c. Karşı kültür
- d. Kitle kültürü
- e. Alt kültür

7. Genel olarak yabancı bir kültürün değer ve alışkanlıklarının, yerli bir kültür üzerinde yaymak ve yerleştirmek için ekonomik ve siyasi güç kullanılmasına ne ad verilir?

- a. Kültürel determinizm
- b. Kültürel emperyalizm
- c. Kültürel küreselleşme
- d. Kültürel gecikme
- e. Kültürel etkileşim

8. İdeoloji olarak kültür olgusuna yönelik bir model oluşturabilecek fikirler hangi kuramcının eserlerinde mevcuttur?

- a. Emile Durkheim
- b. Max Weber
- c. Karl Marx
- d. Marcel Mauss
- e. Talcott Parsons

9. Modern kitle kültürünün yirminci yüzyılda kapitalizmin ideolojik tahakkümünün kilit aracı olduğunu öne sürmüş olan okul aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Annales Okulu
- b. Birmingham Okulu
- c. Frankfurt Okulu
- d. Chicago Okulu
- e. İşlevselci Okul

10. Kültürel Gecikme kavramı aşağıdaki sosyologlardan hangisine aittir?

- a. Hilmi Ziya Ülken
- b. William Ogburn
- c. John Tomlinson
- d. Tery Eagleton
- e. Pierre Bourdieu

Yaşamın İçinden

“

Yeni milli kültür

Taha Akyol

Televizyonlarda milyonlarca insanı sürükleyen diziler... Benim de büyük bir ilgi ve takdirle izlediğim “Kurşun Yarası, Asmalı Konak, Çemberimde Gül Oya...” gibi. Halen devam eden böyle dört beş dizi var. Listeyi uzatmak da mümkün.

Hâlbuki eskiden “Şahin Tepesi” gibi, “Dallas” gibi Amerikan dizileri çok büyük ilgi görürdü. “Pemila, Ceyar, Babi, Suelin” gibi dizi kahramanları günlük hayatımıza girmişti!

“Latin Amerika dizileri” de öyleydi.

Galiba Tamer Karadağlı’nın “Çocuklar Duymasın” dizisi dönüm noktası oldu. Asla taklit veya adaptasyon değildi, senaryosu da kahramanları da tamamen “bizim”di. Ardından “hakikaten bizden” kahramanların ve olayların yer aldığı drama ve komediler sükün etti.

Önceki akşam Kanal D’de yayımlanan İstiklal Savaşı’yla ilgili “Kırık Kanatlar” da daha ilk günü olduğu halde çok büyük reyting almış; hem de “A-B” grubu denilen üst ve üst-orta sınıflardan, yani hayli Batılılaşmış kesimlerden de!

Küreselleşme ve...

Bu toplumsal temayül (trend) epeydir dikkatimi çekiyordu ama dün izlediğim çok önemli bir toplantıda bunun ‘evrensel’ boyutlarını daha bir net olarak gördüm. Doğan Yayın Holding’in yıllık olarak düzenlediği toplantılardan bu yılkinin konusu “Trendler” idi:

İçerik ve teknoloji olarak iletişim dünyası nereye gidiyor? Fransa’da TV seyircisinin yüzde 73’ü tarafından izlenen dev “TV-1” adlı televizyon kanalları şirketinin Başkanı Patrick Le Pay, uzun konuşmasında diyor ki:

- Eskiden komedi, sinema filmi, drama gibi yayınlarımızın yüzde 50’den fazlası Amerikan yapımıydı veya adaptasyondur. Artık trend değişti. Şimdi bu yayınlarımızın yarısından epey fazlası Fransız eseri, Fransız yapımı...

Yayıncılıkta hem küreselleşme, hem millileşme beraber geliyor.

İsveçli, Amerikalı, Alman konuşmacılar da bunu doğruladı: Küreselleşme ile milli ve yerli değerlere önem verme birlikte geliyor.

Uzun yol...

Bu dizilerdeki milli niteliğin yeni olması, küreselleşmenin geliştirdiği evrensel değerlerle iç içe olmasındandır. Dış dünyaya karşı ırki veya kültürel bir husumet söz konusu olmadığı gibi, kendi ‘yerli’ ve hatta ‘tarihsel’ tiplerimiz bu dizilerde evrensel ölçülerde yeniden yorumlanıyor.

Mesela “Kurşun Yarası”ndaki kadınlar ‘Osmanlı’ idi, ‘Kuvay-ı Milliye’ idi ama ‘eksik etek’ değillerdi, çağımızın değerlerine göre ‘eşit’ ve ‘özgür’ davranıyorlardı!

Büyük ilgi gören “toprak dizileri”ndeki tipler de sınıf savaşına sokulmuş militan tipler değil, iyisiyle kötüsüyle bizden, tanıdık simalar!

Küreselleşme insanoğlunun karşısına uçsuz bucaksız, soluk, soğuk bir ufuk açıyor. İnsanoğlu bir yandan bunun imkânlarını değerlendirmeye çalışırken öbür yandan aşına, bildik, sıcak bir ‘yuva’ ihtiyacını da kuvvetle hissediyor; yerli ve milli değerlere sarılıyor, ‘kökler’ duygusu daha bir güçleniyor.

Eğitim ve ekonomik gelişme zevkimizi ve muhayyilemizi daha da geliştirdiği için, işte gerçekten başarılı “bizden” senaryolar, yapımlar, sanatçılar çıkarıyoruz.

Geçmişte ne zaman bu kadar okuyup yazmıştık?

Ciddi sorunlarımız var ama genel gidişat olarak, doğru yoldayız ve bu uzun bir yol.

Kaynak: Milliyet Gazetesi- 21/01/2006

”

Okuma Parçası

...

Bir kültür ne kadar zengin olursa olsun, insan yaşamındaki her değerli şeyi içerip insanların tüm potansiyelini geliştirmesi mümkün değildir. Bu yüzden farklı kültürler birbirlerini düzeltip tamamlar, birbirlerinin düşünce ufkunu açar ve birbirlerini insanları tatmin etmenin yeni yollarından haberdar ederler...

Kültürel çeşitlilik aynı zamanda insan özgürlüğünün de önemli bir bileşeni ve şartıdır. İnsanlar kültürlerinden dışarı adım atamazlarsa onun içinde hapis kalır, onu

mutlaklaştırma eğilimine kapılır, onun insan yaşamını algılama ve düzenlemenin tek doğal ya da açık yolu olduğunu sanmaya başlarlar. Eğer diğerlerinden yararlanamıyorlarsa, kendi kültürlerinden dışarı adım atamazlar. İnsanlar Arşimedyen bir bakış açısına ya da “yoktan var olan bir görüşe” sahip değildir, ancak kendi kültürlerine dışardan bakmalarını, zayıf ve güçlü yanlarını incelemelerini ve öz bilinçlerini derinleştirmelerini sağlayan diğer kültürler, onlar için birer mini-Arşimedyen bakış açısı görevi görür. [Böylece,] Kültürlerinin tesadüflüğünü görebilir ve onunla kaderleri ya da başlarının belası olarak değil de, özgürce bir ilişki kurabilirler...

Kültürlerin çeşitliliği bizi kendi kültürümüz içindeki çeşitlilikten de haberdar eder. Kültürler arasındaki farklılıkları görmeye alıştığımızda, bunları kendi kültürümüz içinde de arar ve bunlara adil davranmayı öğreniriz. Kültürümüzün farklı etkilerin sonucu olduğunu, farklı düşünme biçimlerini barındırdığını ve farklı yorumlara açık olduğunu kavrarız. Bu, onu homojenize etmeye ve ona basit, tekil bir kimliği kabul ettirmeye yönelik girişimlerden şüphelenmemizi sağlar. Aynı zamanda kültür içerisinde bir iç diyalog oluşmasını teşvik eder, eleştirel ve bağımsız düşünceye yer açar ve deneysel canlılığı besler... Dış ve iç farklılıklara gösterilen hoşgörü birbirini tamamlar ve güçlendirir. Kendisinin en iyi olduğunu düşünen ve diğerlerini bastıran ya da onlarla temas kurmaktan korkan ve kaçınan bir kültür veya din, kendisini de birleşmiş ve homojen olarak görmeye ve iç farklılıklarıyla belirsizliklerini bastırmaya eğilimlidir.

Kültürel çeşitlilik, farklı kültürlerin iki tarafa da yararı olacak şekilde bir diyaloga girmelerini kolaylaştıran bir ortam yaratır. Farklı sanatsal, edebi, müzikal, ahlaki ve diğer gelenekler birbirlerini sorgular, araştırır ve birbirlerine meydan okur, birbirlerinden fikirler ödünç alıp bunlarla denemeler yapar ve sık sık hiçbirinin kendi başına üretemediği yepyeni fikir ve duyarlılıklar ortaya koyarlar. Yaratıcı yazarların karmaşık bir seviyede yaptığı şeyi sıradan erkek ve kadınlar günlük ilişkilerinde bilinçsiz olarak yapar.

Kültürleri yıkmak kolay ancak yaratmak çok zordur. Dolayısıyla yüzyıllar boyunca oldukça iyi dayanmış bir şeyi yıkmak pek akıllıca değildir. Üstelik ileride yaratabileceğimiz yeni kültürler daha iyi veya eşit derecede iyi olabileceği gibi daha kötü de olabilir ve insan var oluşu için bu kadar önemli konularda insanın dikkatli olması gerekir. Tüm bunlar doğrudur, ancak kültürün bazı çok önemli boyutlarını gözden kaçırmaktadır. Eğer mevcut kültür üyelerinin sadakatine sahip değilse onu ayakta

tutmanın hiçbir yolu yoktur. Üstelik üyelerinin geniş kısmının büyük sorunlar yaşamasına neden olan, derinlere işlemiş cinsiyet ayrımcısı, ırkçı ve diğer eğilimleri yüzünden tüm mevcut kültürlerin kökten değişikliklere ihtiyacı vardır. Her çağın kendine özgü gereksinimleri, deneyimleri, ülküleri vardır ve kültürler insanların gelişmesini istiyorlarsa bunlara uyum sağlamalıdır.

...

Kaynak: Bhikhu Parekh, **Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek. Kültürel Çeşitlilik ve Siyasal Teori**, Çev. B. Tanniseven, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2002, s. 214-217.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. e	Yanıtınız yanlış ise “Kültürü Anlamak” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. c	Yanıtınız yanlış ise “Kültür Çeşitleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. d	Yanıtınız yanlış ise “Kültürü Anlamak” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. c	Yanıtınız yanlış ise “Kültür Nedir?” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. a	Yanıtınız yanlış ise “Kültürün Estetik Tanımları Ya Da Yüksek Kültür Olarak Kültür” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. a	Yanıtınız yanlış ise “Kültür Çeşitleri “ konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. b	Yanıtınız yanlış ise “Kültür ve Küreselleşme” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. c	Yanıtınız yanlış ise “Kültür-Marksist Yaklaşım” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. c	Yanıtınız yanlış ise “Frankfurt Okulu ve Kültür Endüstrisi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. b	Yanıtınız yanlış ise “Kültürün Dinamikleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Kültürün yüksek kültür ile özdeşleştirilmesi kimi yaklaşımlar tarafından seçkincilik olarak değerlendirilmektedir. Çünkü kültürün sadece yüksek kültür olarak görülmesi, “estetik mükemmellik” ile özdeşleştirilen entelektüel ve sanatsal etkinlikler dışındaki kültürel biçimleri gerçek (yüksek) kültürün içine almaması, ya da onları “aşağı kültür” (ya da popüler kültür) olarak yaftalamasıyla sonuçlanır. Söz konusu dar ve estetik tanım dışındaki kültürel pratiklerin bir kültürel tabakalaşma ya da kültürel hiyerarşi oluşturacak şekilde “aşağı” olarak küçümsenmesi, bu bakış açısının “seçkinci” olarak görülmesine neden olmaktadır.

Sıra Sizde 2

İki kavram arasında önemli benzerlikler bulunsa ve bu konu oldukça tartışmalı olsa da, 2000’li yıllar dünyasında popüler kültür ve kitle kültürün eş anlamlı kavramlar olduğunu söylemek çok mümkün değildir. Öncelikle, kitle kültürü kavramının kitle toplumu paradigmasına bitişik bir kavram olarak özellikle yirminci yüzyılın ilk çeyreğindeki kültürel atmosferi analiz etmek için kullanılmış olduğunu anımsamalıyız. 1940’lar itibarıyla kitle toplumu paradigmasının terk edilmesiyle bu kavramın sorgusuz sualsiz kullanımı sorunlu hâle gelmiştir. Ayrıca, kitle kültürü, kitle toplumu paradigmasıyla eş zamanlı kullanılan bir kavram olarak “tarafsız” bir kavram değil, olumsuz ve küçümseyici bir kavramdır. Günümüzde büyük ölçüde kültür/medya endüstrisi ürünleri olarak kışımıza çıkan popüler kültür ise kitle kültürüne kıyasla daha tarafsız bir kavramdır ve analitik olarak daha elverişlidir.

Sıra Sizde 3

Bugün kültür/medya endüstrisinin hem niteliksel hem de niceliksel olarak muazzam gelişmesi ve kültürel alanda edindiği muazzam “kapsama alanı” popüler kültür ve yüksek kültür arasındaki ayrımın silikleşmesine neden olmaktadır, zira popüler kültür ürünlerinin niteliği de artmaktadır. Kuşkusuz, popüler kültür ve yüksek kültür arasında hâla kayda değer bir farklılık vardır, ancak günümüzde bu iki kültür biçimi arasındaki sınır önemli düzeyde belirsizleşmeye başlamıştır. Çünkü piyasa ilişkileri, kar mantığı ve meta karakteri kültürel alana büyük ölçüde hâkim olmuş, bu da yüksek kültür

ürünlerinin niteliğinin düşmesine yol açmıştır. Ayrıca kültürel ürünleri bunlar arasında bir kültürel hiyerarşi oluşturacak şekilde sınıflandırma eğilimi de günümüzde daha marjinal olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sıra Sizde 4

Hem Durkheim hem de Weber için din bir anlam site-mi olarak toplumun olduğu kadar kültürün de temel bir bileşenidir. Gerçekten de oluşmasında ve devamında dinin önemli bir rol oynamadığı hiçbir kültür yoktur. Ancak hiçbir kültür sadece dine dayandırılmaz, fakat din tarafından farklı biçimlerde ve derecelerde biçimlendirilebilir. Günümüzde de din değişik toplumlar-da/kültürlerde değişik rol oynar.

Sıra Sizde 5

Evet, görülebilir. Marx ile kültür, ekonomik çıkarlar, egemen sınıf ve güç/iktidar olgusuyla sistematik bir şekilde ilişkilendirildi. Frankfurt Okulu, modern kitle kültürünün yirminci yüzyılda kapitalizmin ideolojik tahakkümünde önemli bir rol oynadığını öne sürdü. Gramsci ise çarpıcı bir şekilde hegemonyanın kazanılmasında esas olarak üst-yapı kurumlarının kritik olduğunu, kültürün önemli bir hegemonik mücadele alanı olduğunu vurguladı. Britanya Kültürel Çalışmalar Okulu ise, kültürü sabit, statik ve değişmez bir sistem olarak değil, tam tersine, dinamik ve sürekli yenilenen bir süreç olarak kavramsallaştırdı. Okul temsilcileri kültürü birleştirici bir sistem ya da paylaşılan değerler bütünü olarak değil, tersine onu bir mücadele ve çatışma alanı olarak tarif etmiştir.

Sıra Sizde 6

Oldukça zor! 1990’lı yıllarda özdeş görülebilirdi ama günümüzde değil. Çünkü genel olarak küreselleşmeye özel olarak da Amerikan yaşam biçiminin tüm dünyada yaygınlık kazanması şeklinde yaşanan kültürel küreselleşmeye yönelik tepki 2000’li yıllarda birçok ülkede giderek ivme kazanmıştır. Yaşamın İçinden bölümünde yer alan Taha Akyol’un yazısında da vurgulandığı gibi, bugün hem Türkiye’de hem de Avrupa ülkelerinde yerli film sanayi kayda değer bir yükseliştedir. Diğer taraftan, Hollywood’a Hindistan’da Bollywood rakip olmuştur. Örnekleri çoğaltmak fazlasıyla mümkündür.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Alver, K. ve Doğan, N. (Der.) (2007). **Kültür Sosyolojisi**, Ankara: Hece yayınları.
- Adorno, T.W. (1975). "Kültür Endüstrisini Yeniden Düşünmek," **Cogito**, Sayı: 36, Yaz 2003.
- Bauman, Z. (1996). **Sosyolojik Düşünmek**, Çev. A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.
- Benjamin, W. (1936). "Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilbildiği Çağda Sanat Yapıtı," W. Benjamin, **Pa-sajlar**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993, s. 45-70.
- Bilton, T. ve diğerleri (2003). **Sosyoloji**, Çeviri Editörü: K. İnal, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2008.
- Bostancı, N. (2003). "Toplum ve Kültür," **Sosyolojiye Giriş**, İ. Sezal (Der.), Ankara: Martı Yayınevi.
- Briggs, A. (1992). "Kültür," Çev. S. Kebeli, **Milli Folk-lor**, Sayı: 74, 2007, s. 99-103.
- Dellaloğlu, B. (2007). **Frankfurt Okulunda Sanat ve Toplum**, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Eagleton, T. (2005). **Kültür Yorumları** (Çev.: Ö. Çelik), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Edgar, E. ve P. Sedgwick (2007). **Kültürel Kuramda Anahtar Kavramlar**, Çev. M. Kardeşhan, İstanbul: Açılım Kitap
- Edles, L. D. (2002). **Uygulamalı Kültürel Sosyoloji**, Çev. C. Atay, İstanbul: Babil Yayınları, 2006.
- Gans, H. J. (1999). **Popüler Kültür ve Yüksek Kültür**, Çev. E. Onaran İncirlioğlu, İstanbul: YKY Yayınları, 2005.
- Gökalp, E. (2009). "Kültür Endüstrisi ve Frankfurt Okulu'nda Kitle Kültürü Eleştirisi," **Ebru Parman'a Armağan**. Ankara: Alter Yayıncılık, s. 223-236.
- Haralambos, M. ve M. Lollborn (2008). **Sociology. Themes and Perspectives**, Londra: Collins.
- Hebdige, D. (2004). **Alt kültür. Tarzın Anlamı**, Çev. S. Nişancı, İstanbul: Babil.
- Jay, M. (1989). **Diyaletik İmgelem. Frankfurt Okulu ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü Tarihi 1923-1950**, Çev.: Ü. Oskay, İstanbul: Ara Yayınları.
- Jenks, C. (1993). **Culture**, Londra: Routledge.
- Marshall, G. (1999). **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. O. Akın-hay ve D. Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınevi, 2003.
- Marx, K. ve Engels, F. (1846). **Alman İdeolojisi**, Çev. S. Belli, Ankara: Sol Yayınları, 1992.
- Parekh, B. (2000). **Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek. Kültürel Çeşitlilik ve Siyasal Teori**, Çev. B. Tanniseven, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2002.
- Smith, P. (2001). **Kültürel Kuram**, Çev. S. Güzelsarı ve İ. Gündoğdu, İstanbul: Babil Yayınları, 2005.
- Strinati, D. (2004). **An Introduction to Theories of Popular Culture**, Londra ve New York: Routledge
- Tomlinson, J. (1999). **Küreselleşme ve Kültür**, Çev. N. Özok, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004.
- Tomlinson, J. (1991). **Kültürel Emperyalizm**, Çev. E. Zeybekoğlu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999.
- Williams, R. (1982). **Kültür**, Çev. S. Aydın, Ankara: İmge Kitabevi, 1993.
- Williams, R. (1983). **Anahtar Sözcükler. Kültür ve Toplumun Sözvarlığı**, Çev. S. Kılıç, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Zipes, J. (1988). "Frankfurt Okulu ve Kültür Eleştirisi," **Kitle İletişim Kuramları**, E. Mutlu (der.), Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi.

6

Amaçlarımız

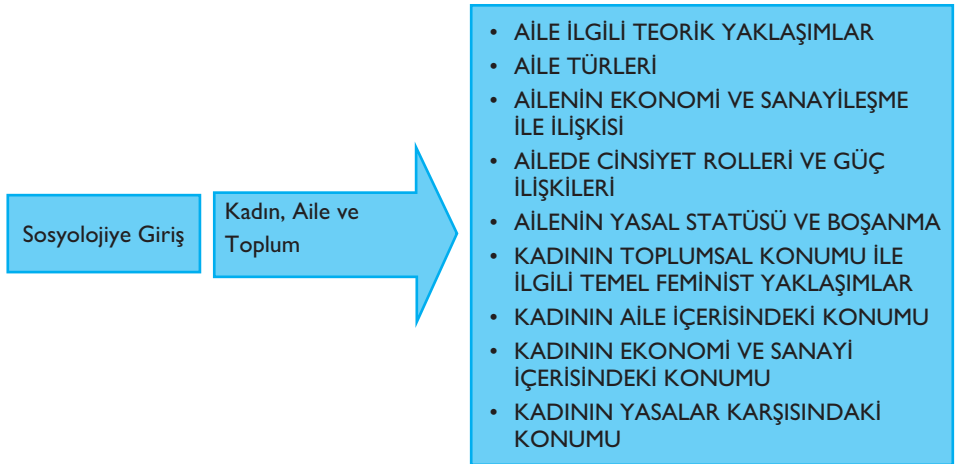
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Aile ile ilgili temel kavramsal yaklaşımları tanımlayabilecek,
- Ailenin ekonomi ve sanayileşme ile olan ilişkisini kavrayabilecek,
- Kentsel ile ve kırsal aile arasındaki farklılıkları ayırt edebilecek,
- Aile içerisindeki cinsiyet rollerini ve güç ilişkilerini saptayabilecek,
- Kadının toplumsal konumu ile ilgili temel feminist yaklaşımları tanımlayabilecek,
- Kadının aile içerisindeki konumunu kadının emeği ile ilişkilendirebilecek,
- Kadınların yasal konumları ile ilgili gelişmeleri saptayabilecek,

Anahtar Kavramlar

- İşlevselcilik
- Kentsel Aile
- Kırsal Aile
- Ataerkillik
- Cinsiyete Dayalı İş Bölümü

İçerik Haritası

Kadın, Aile ve Toplum

AİLE İLGİLİ TEORİK YAKLAŞIMLAR

Aile her iki cinsin yetişkin bireylerinden ve onların çocuklarından oluşan en küçük toplumsal kurumdur. Anne baba içinde yaşadıkları toplumun yapısı ile bağlantılı olarak çocuğun okuldan önceki sosyalizasyonuna katkıda bulunurlar. Çocuk bu süreçte toplumun kültürünü, kadın ve erkek rolleri ile bağlantılı olarak annelik ve babalık rollerini içselleştirir. Bütün toplumlarda olduğu gibi Türkiye’de de aile en önemli kurumlardan biridir. Aile bireylerinin birbirlerinden toplumsal ve ekonomik beklentileri oldukça fazladır. Türkiye’de ailenin önemini ve beklentilerin yüksekliğini ortaya çıkaran en önemli gösterge bireylerin yaşlılıkta %55,0 gibi bir oranda çocuklarının yanında kalmayı tercih etmesidir. Yine aynı çalışmaya göre huzurevine giderim diyenlerin oranı %9,3 olarak verilmiştir.

Türkiye İstatistik Kurumunun, 2004-2008 yılları arasında gerçekleştirdiği Yaşam Memnuniyeti Araştırmasına göre Türkiye’de bireylerin mutluluk kaynağı olan kişiler önemli oranda tüm ailesi çıkmıştır.

Tablo 6.2’deki 2008 yılı verilerine bakıldığında erkeklerin %76,6’sına ve kadınların %63,9’una göre bireyin mutluluk kaynağı tüm aile bireylerinden oluşmaktadır. Bu araştırmada arkadaşlar oldukça düşük bir oranı oluşturmaktadır. Ailenin evrensel bir kurum olduğunu iddia eden görüşler de ailenin bir bütün olarak hem toplum hem de birey için önemli olduğunu tartışır.

Çocuklarının yanında kalırım	55,0
Evimde bakım hizmeti alırım	17,8
Fikrim yok	16,8
Huzurevine giderim	9,3
Diğer	1,2

Tablo 6.1
Bireyin yaşlılığıyla ilgili yaşam tercihi, %

Kaynak: Aile Yapısı Araştırması, 2006
Türkiye İstatistik Kurumu
(www.tuik.gov.tr)

	2004		2005		2006		2007		2008	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Tüm Aile	64,8	74,4	63,0	73,4	60,0	74,8	63,5	75,7	63,9	76,6
Çocuklar	18,1	8,2	19,0	8,6	20,2	7,6	16,6	7,4	20,2	7,6
Eş	9,1	7,2	10,6	8,0	10,9	7,8	11,6	7,0	7,7	6,6
Anne/baba	2,7	3,6	3,0	3,2	3,7	3,9	3,0	4,2	3,5	2,7
Kendisi	1,7	2,3	1,1	2,3	1,3	1,7	2,0	2,3	1,5	2,5
Torunlar	2,0	1,6	1,7	1,6	1,7	1,3	1,9	1,3	1,5	1,8
Arkadaşlar	0,9	1,4	0,9	1,8	1,2	2,0	0,6	1,3	0,9	1,7
Diğer	0,4	1,1	0,4	0,8	1,0	1,0	0,8	0,8	0,9	0,5

Tablo 6.2
Bireylerin mutluluk kaynağı olan kişiler, %

Kaynak: Yaşam Memnuniyeti Araştırması, 2004-2005-2006-2007-2008, Türkiye İstatistik Kurumu
(www.tuik.gov.tr)

Murdock'a göre aile "ortak ikamet, ekonomik işbirliği ve yeniden üretimle karakterize edilen toplumsal bir gruptur" (Haralambos, 1980, s.325).

İsrail'de yaklaşık 240 adet Kibutz yerleşimi vardır. Mülk ve sermaye Kibutz üyeleri tarafından ortak olarak sahiplenir. Temel ekonomik faaliyetleri tarım ve hafif sanayidir. Kibutz'daki ailelerde cinsel eşitlik vardır ve Batı'daki ebeveyn rollerini özellikle annelik rolünü reddederler. Evlilik tek eşlidir ama çocuklar ayrı bir yerde yaşarlar ve ebeveynleri ile görüştükleri zamanlar eğlence olarak değerlendirilir (Haralambos, 1980, s.329).

Ailenin Evrenselliği Tartışması

Çağdaş aile sosyolojisi literatürüne bakıldığında ailenin evrensel ve işlevsel bir kurum olduğu bakış açısı hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin aile sosyolojisi disiplini etkilemiştir. Bu görüşe karşı getirilen eleştiriler de oldukça önemli olmasına rağmen genel olarak yapısalcı-işlevselci kuramın Amerikan sosyolojisi içinde uzun süre egemen olması, bu görüşün genel sosyal bilim içerisinde de kabul görmesine yol açmıştır.

G. P. Murdock, "Sosyal Yapı" adlı çalışmasında farklı toplumlarda aile kurumunu incelemiş ve ailenin evrensel bir kurum olduğu sonucuna varmıştır (Haralambos, 1980, s.325). Bir toplumda ailenin önemine yapılan vurgu ile onun evrensel bir kurum olduğunu söylemek birbirinden farklıdır. Ailenin evrensel olduğu düşüncesine göre aile tüm toplumlarda var olmuş ve olmaya devam etmektedir (Ecevit, 1991, s.1).

Aile her iki cinsin yetişkinlerinden oluşmuştur ve bu yetişkinlerin aile çatısı altında cinsel birlikteliği toplumsal olarak onaylanmıştır. Ailede bir ve ya birden fazla çocuklar vardır. Bu çocuklar kendilerinin olabileceği gibi evlat edinilmiş olabilir. Yine aile ekonomik anlamda çalışır ve kazandıklarını ortak bir havuzda toplar ve ailenin ihtiyaçlarına göre tüketir (Haralambos, 1980, s.326).

Murdock'un evrensel aile görüşüne karşı verilen klasik ve önemli örnek İsrail'de Kibutz'larda yaşayan ailelerdir. Kibutz yerleşkeleri bugün tarım alanında önemli örnek olarak gösterilmektedir.

SIRA SİZDE

Murdock'un evrensel aile görüşüne karşı verilen Kibutz toplumunun niteliklerini anlatarak tartışınız.

Aileye İşlevsel Bakış

İşlevsel yaklaşım aile kurumunu belli sorular çerçevesinde ele almaya çalışır: Bu sorular, "Ailenin işlevleri nelerdir?", "Aile ve toplumsal sistemin diğer parçaları arasında nasıl bir ilişki vardır?" ve son olarak da "Ailenin toplumda yaşayan bireyler için işlevi nedir?" şeklinde sıralanır (Haralambos, 1980, s.330-331). Yine G. P. Murdock'a göre ailenin toplum için dört temel evrensel işlevi vardır. Bunlar:

- Ailenin cinsel işlevi,
- Yeniden üretim işlevi,
- Ekonomik işlevi,
- Eğitim işlevi.

Ailenin cinsel ve yeniden üretim işlevi toplum için yeni bireylerin ortaya çıkmasını sağlarken ekonomik işlevi olmadan ailenin yaşamını sürdürmesi olanaksızdır. Ailenin eğitim işlevi ise sosyalizasyon sürecini içerir. Toplumun kültürünü çocuk aileden aldığı sosyalizasyon aracılığı ile içselleştirir.

Aileye işlevsel bakışın temelini oluşturan diğer görüş Talcott Parsons'a aittir. Parsons'ın aile çözümlemesi modern Amerikan ailesini temel alarak hazırlanmış olmasına rağmen genellemeleri modern sanayi toplumundaki aile ile yakından ilgilidir. Parsons'a göre aile toplumsallaşmanın birincil aracı olarak geleneksel değerleri yeni kuşaklara aktarır ve toplumsal düzeni güvence altına alır (Poster, 1999, s. 113). Parsons'a göre Amerikan ailesinin temel ve indirgenemez iki işlevi vardır. Birincisi "çocukların birincil sosyalizasyonu", ikincisi ise "toplum nüfusu içerisinde yetişkin kişiliklerin sabitlenmesidir". Bu işlevler bütün toplumlarda bulunan ortak işlevlerdir (Haralambos, 1980, s.332).

Birincil sosyalizasyon küçük yaşlarda aile içerisinde gerçekleşir ve iki temel süreci vardır. Bunlardan birincisi "toplumun kültürünün içselleştirilmesi", ikinci süreç ise kişiliğin yapılanmasıdır" (Haralambos, 1980, s.332).

Dolayısıyla kültür yalnızca öğrenilmez kişiliğin bir parçası olarak içselleştirilir. İçselleştirilen kültürle şekillenen kişilik sabitlenmelidir ve bu ailenin önemli bir işlevidir. Burada vurgu evlilik ilişkisine ve çiftlerin birbirlerine sağladıkları duygusal güvenliğe yapılır.

Parsons'a göre çocuğun birincil sosyalizasyonunda hem toplumun kültürü içselleştirilir hem de çocuğun kişiliği yapılır. Daha sonra okul v.b. gibi kurumlarda gerçekleştirilen sosyalizasyonun bunun devamı mı olması gereklidir? Devam etmezse ne olur? Tartışınız.

SIRA SİZDE

2

Parson'ın kavramsallaştırdığı aile modeli modern sanayi toplumundaki çekirdek ailedir. Bu model bir yandan kabul görürken diğer yandan oldukça tartışılmış ve eleştirilmiştir.

Talcott Parsons ailenin yapısını sosyalizasyon işleviyle bağlantılı olarak tanımlarken yeniden üretimin önemini azaltmaktadır (Poster, 1999, s. 114). Parsons yalnızca anne babanın çocuk üzerindeki egemenliğini yüceltmekle kalmaz çağdaş cinsiyet rollerini de dokunulmaz kılar ve ailedeki yapıyı “araççı” ve “dışavurumcu” olarak farklılaştırır. Parsons'a göre erkek eş araççı rol modelini oluştururken kadında bir eş olarak dışavurumcu rol modelini sunar (Poster, 1999, s. 114). Parsons'a yapılacak en önemli eleştirilerden bir tanesi ataerkil burjuva ailesini norm olarak almasıdır.

Oysa ailenin işlevleri olduğu kadar olumsuz işlevleri de vardır. E. Vogel ve N. Bell “Ailenin Günah Keçisi Olarak Duygusal Olarak Zedelenmiş Çocuk” adlı makalelerinde “Aile kimin için ve ne için işlevseldir?” sorusu ile ailenin işlevsel önemini sorgularlar (Haralambos, 1980, s.334).

Ebeveynlik rolleri, sosyalizasyon sürecinde yetişkin kişiliklerin sabitlenmesinde önemli rol oynar.

Vogel ve Bell'e göre ebeveynler arasındaki çözülmemiş çatışmalardan çıkan gerilim ve düşmanlık çocuğa yansıtılır. Çocuklar ebeveynler tarafından gerilimlerini gidermek için günah keçisi olarak kullanılırlar (Haralambos, 1980, s.334).

Aileye Eleştirel Yaklaşımlar

Aileye olumlu yaklaşan işlevsel kurama karşılık aileye eleştirel yaklaşan çeşitli görüşler vardır. Örneğin Edmund Leach, “Kaçış Dünyası mı?” isimli çalışmasında sanayi toplumundaki kötümser aile görüşünü ortaya koyar. Modern sanayi toplumunu, ailenin geniş akrabalık sisteminin parçası olduğu endüstri öncesi toplumlarla karşılaştırır. Endüstri öncesi toplumlarda akrabalık sistemi bireye psikolojik ve pratik destek sağlar. Oysa modern sanayi toplumundaki çekirdek aile akrabalarından ve toplumdan yalıtılmıştır. Kendi içerisine dönen ailede karı, koca, ebeveyn ve çocuklar arasındaki duygusal strese bir yoğunlaşma vardır. Bu yalıtılmışlık içerisinde aile üyelerinin birbirlerinden beklentileri ve istekleri sürekli ve fazladır (Haralambos, 1980, s.335).

Leach'a göre, “ebeveynler ve çocuklar kendi yalnızlıklarında bir araya gelerek birbirlerinden çok fazla istekte bulunurlar. Ebeveynler savaşır; çocuklar isyan eder” (Haralambos, 1980, s.335).

Sizce E. Leach'e göre aile neden “Kaçış Dünyası”dır?

SIRA SİZDE

3

Ailede üretilen gerilim ve düşmanlık toplumda ifadesini bulur. Ailede fazlasıyla iç içe olan bireylerle toplum arasında engeller vardır. Bireyler çekirdek ailenin hapisanesinden kurtulduklarında, destek alıp verdiklerinde, toplumun hastalıkları azalacaktır (Haralambos, 1980, s.335).

R.D. Laing ise *Aile Politikaları* adlı kitabında işlevsel bakışa radikal bir alternatif sunar. Fenomonolojik bir psikiyatrist olan Laing'in ilgi alanı ailedeki etkileşim ve bu bağlamda geliştirilen anlamlardır. Aile üyelerinden birisi şizofren olan aileleri çalışan Laing, şizofrenlerin davranışlarının aile ile olan ilişkileri çerçevesinde anlaşılabilirliğinin söyler. Şizofrenliğin aile içerisinde geliştirilen etkileşim ve anlamlarla ilişkili olduğunu düşünür. Aile içerisindeki etkileşimler taktikler içeren

17 yaşında şizofreni hastası olan Jane kendini tenis topu gibi görür. Sessiz ve hareketsizdir. Yemek verilince yer, giydirilince giyer. İnisiyatif almaz ve hiç bir şey yapmaz. Jane küçük bir çocukken ebeveynleri kendi aralarındaki doğrudan iletişimi keserek Jane aracılığı ile konuşmaya başlarlar. "Yemek masasında birbirleri ile doğrudan konuşmazlar. Anne Jane'e döner: "Babama tuzu vermesini söyle" der. Jane babasına, "Annem tuzu ona vermeni söylüyor" der. Babası Jane'e "Annene söyle tuzu kendi alsın" der. Jane annesine döner ve "Babam tuzu kendin almanı söyledi" der (Laing, 1971, s.17).

karmaşık bir oyun gibidir. Bireyler ittifaklar oluşturarak diğerlerine karşı oynarlar. Laing'e göre bu etkileşim durumları zararlı ve yıkıcıdır.

Laing'e göre aile ilişkisi bir bağdır. Bu bağ içerisindeki etkileşimden 'karşılıklı içselleştirme' gelişir. Aile içerisindeki bireyler sürekli birbirlerinin ne düşündüğü, ne hissettiği ve ne yaptığı ile ilgilenirler. Bu bağ içerisinde karşılıklı ilgi ve dikkat için sabit ve sonsuz bir talep vardır. Sonuç olarak aynı ailede olmak aynı aileyi içinde hissetmek demektir. Jane'in kendi küçük dünyasında ailedeki etkileşim kalıplarını içselleştirmesi önemli bir örnektir.

David Cooper ise *Ailenin Ölümü* adlı kitabında Laing'in çizgisinde giderek aile üyelerinin kendi bireyselliklerini ve kendilerini geliştirme özgürlükleri olmadığını söyler. Özerk bir kendinin gelişebilmesi için çocuk ailesi tarafından talep edilen sonsuz isteklerden bağımsız olmalıdır (Haralambos, 1980, s.338).

Leach, Laing ve Cooper'ın düşünceleri hem işlevsel görüşün eleştirisi hem de ailenin bireyler üzerindeki etkisinin önemli göstergesidir.

Oysa Marxist görüş bütün bu görüşlerden bağımsız olarak toplumsal sınıf bağlamında aileyi tartışır. Marxist görüşte aile ilgili temel alınan *F. Engels'in Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* kitabıdır. Engels'in evrimci görüşüne göre üretim güçlerinin ortak olarak sahiplenildiği dönemde aile var olmuyordu. Özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla birlikte tek eşli çekirdek aile gelişti.

Dolayısıyla üretim güçlerinin sahipliği ve devletin keşfi bunu izledi. Devlet, özel mülkiyet sistemini korumak için yasalar inşa ederken, tek eşli evliliğin kurallarını da dayattı. Tek eşli çekirdek aile özel mülkiyetin miras olarak paylaşım sorunlarını çözdü; zira mülkiyetin sahibi olan erkekler mallarının kendi soylarından çocuklara geçmesini istediler. Özel mülkiyetten mahrum olan kadın, erkek tarafından kontrol altında tutuldu (Ecevit, 1994, s.7).

Ailenin 1960'lı ve 1970'li yıllarda geliştirilen Marxist analizine göre ise "aile sermayeden ve devletten bir karşılık almadan yeni neslin üretimini ve yetişkinlerin günlük bakımını gerçekleştirerek, kısa ve uzun vadede, emeğin maliyetini olabilecek en düşük seviyede tutar (Ecevit, 1994, s.8). Aile içerisinde bu yeniden üretimi gerçekleştiren ise kadının ev içi emeğidir. Kadın emeğinin sanayi toplumundaki farklılaşmış biçimleri kadının sanayi toplumundaki konumu ile ilgili bölümde ayrıntılı olarak tartışılmıştır.

AİLE TÜRLERİ

Ailenin yapısı toplumdan topluma farklılıklar gösterir. Yine aynı toplum içerisinde farklı aile türlerini de görmek mümkündür. En küçük aile türü **çekirdek ailedir**. Anne baba ve çocuklardan oluşur. Çekirdek aileden büyük ailelere ise **geniş aile** denir. Aileler yatay ve dikey olmak üzere iki biçimde genişlerler. Yatay genişleme aynı kuşaktan bireyin katılımı ile olur. Bu kişi eşlerden birinin kardeşi olabileceği gibi, yeni bir eş de olabilir (örneğin: kuma). Dikey genişleme ise eşlerden birinin annesi ya da babası gibi üçüncü kuşaktan bir birey olabilir (Haralambos, 1980, s.326). Günümüz Türkiye'sinde ağırlıklı olarak görülen genişleme daha çok dikey genişlemedir. Özellikle kırsal bölgelerde evlenen erkek çocuk anne ve baba ile yaşamaya devam eder.

Parsons'ın çekirdek aile modelinde tasarlanan ise 'ailenin özelliğinin ve yalıtılmışlığının temini için büyükbaba ve büyükanne için ayrı bir ev sağlanmasıdır'. Yine eşit bir miras bölüşümü ve 'mesleki organizasyonun' akrabalıktan ayrılması, kamu olaylarının ötesinde kişisel bir dünya, 'yetişkin kişiliklere istikrar kazandırmak' için çocukların toplumsallaşma işlevi' ve son olarak da anne babanın çocuğun ya-

şamının titizlikle denetlenmesine, kendilerini tam olarak adamlarından oluşmaktadır (Poster, 1999, s. 116). Dolayısıyla Parsons'un anlattığı modelde geniş aile biçimine yer yoktur.

Türkiye'deki aile tiplerine baktığımız da ise günümüzde çekirdek ailenin yaygın olduğunu görürüz.

Tablo 6.3'de görüldüğü gibi Türkiye'de hane yapıları %80,7 oranında çekirdek ailelerden oluşmaktadır. Son yıllarda çağdaş toplumlarda görülen tek ebeveynli aileler ise Türkiye'de çok yaygın değildir. Zira boşanmış ve çocukları ile yaşayan tek ebeveynler genellikle kendi anne babaları ile yaşamaktadırlar.

Hane yapısı	%
Öğrencilerden/işçilerden oluşan aile	0,3
Tek kişilik hane	6,0
Geniş aile	13,0
Çekirdek aile	80,7
Toplam	100,0

Tablo 6.3
Türkiye'de Hane Yapısı

Kaynak:
Aile Yapısı
Araştırması (2006)
Türkiye İstatistik
Kurumu
(www.tuik.gov.tr)

AİLENİN EKONOMİ VE SANAYİLEŞME İLE İLİŞKİSİ

Aile yapısı ile sanayileşme süreci arasında sosyolojik olarak önemli bir ilişki vardır. Çünkü sanayileşme ile birlikte aile yapısal bir değişme sürecine girer. Talcott Parsons'a göre, 'izole edilmiş çekirdek aile' modern sanayi toplumunun tipik aile yapısıdır. Sanayi toplumunda aile ekonomik bir birim olmaktan çıkmış, üretim fabrikalara transfer olmuştur. Parsons'a göre izole edilmiş çekirdek aile ile sanayi toplumdaki ekonomik sistem arasında yapısal bir ilişki vardır. Zira çekirdek aile ekonomik sistemin ihtiyaçlarını karşılamak için yapılanmıştır. Modern sanayi sistemi uzmanlaşmış iş bölümü çerçevesinde emek gücünden coğrafi bir hareketlilik bekler. Belli vasıflarda uzmanlaşmış bireyler, bu vasıfların talep edildiği yerlere giderler (Haralambos, 1980, s.344).

Sanayi toplumdaki coğrafi hareketlilik, yalnızca akrabalık bağlarını zayıflatmakla kalmamış, aile tarafından yapılan işlevlerin birçoğu okullara ve toplumdaki diğer kurumlara aktarılmıştır. Ailenin ekonomi ve sanayileşme ile ilişkisi çerçevesinde kentsel ve kırsal aile birbirinden farklılaşmaktadır.

T. Parsons'ın burada bahsettiği hareketli emek aslında erkek emeğidir. Zira kadın için burada biçilen rol ev kadınlığı rolü ve ev içi emeğidir. Bu da coğrafi hareketliliğe ayak uydurabilecek en uygun emek türüdür.

Örneğin Türkiye'de çalışma koşullarının nispeten daha iyi olduğu büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının bulunduğu yerlerde kadın ver erkek işgücünün ayrışması çok net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Büyük sanayi kuruluşlarının bulunduğu bölgelere birincil işgücü piyasasını temsilen çalışmak için gelen mühendisler hep erkektir. Köyden kente göçteki emek hareketliliğine baktığımızda ise erkeklerin yine gelir getiren birincil işgücü piyasasındaki işlere, kadınlarınsa ev işine benzeyen işlere girdiğini görürüz.

Kentsel Aile

Sosyolojide kentsel aile çalışmaları ağırlıklı olarak gecekondu ailesi üzerine odaklanır. "Gecekondu ailesi bir taraftan kır ailesinin alışkanlıkları, tutumları ve değer yargılarıyla çevrili diğer taraftan kent yaşantısının etkisi altında kalan bir aile tipidir" (Gökçe, 1991, s.388). Köyden kente göç ile birlikte ailenin yapısı geniş aileden çekirdek aileye dönüşür. Başlangıçta geniş aile biçiminde olan aileler kuşaklar değiştiğiçe çekirdek ailelere doğru gelişme gösterirler. Göçle birlikte kent merkezine

İzole edilmiş çekirdek aile sanayi toplumunda emek gücünden istenen coğrafi hareketliliğe uygundur (Kağıtçıbaşı, 1990, s.157).

gelen bu aileler gecekondü bölgelerine yerleşirler ve yeni gecekondü bölgeleri oluştururlar. Hatta “küçük aile” denebilecek az çocuklu anne-babaların oluşturduğu aileler çoğunluktadır (Kıray, 1984, s. 70).

Türkiye’de gecekondü aileleri kentsel ekonomi içerisinde kalıcı ve temel öğeler hâline gelirler. Oysa elde ettikleri yalnızca kendi durumlarını sürdürmelerini sağlayacak toplumsal destek ve ekonomik koruma olur. Küçük ölçekli ekonomik işlerde çalışmaları onların kentsel tabakada düşük gelir grupları olarak kurulmalarına yol açar (Şenyapılı, 1982, s. 247).

Geleneksel toplumların farklılaşmamış aile yapısı metropol çevrede önemli ölçüde değişir: ücretli emeğin girişi ve ailenin bir çok işlevinin aile dışındaki uzmanlaşmış kurumlara ve örgütlere kayması bunların en önemlileridir. Metropol ailesi kendini kentsel yaşamın değişen öğelerine uydurma kapasitesini gösterir. “Bütün metropol aileleri, modern teknolojinin kurumları tarafından yaratılmış farklılaşmış, kurumlaşmış ve örgütlü bir çevrede yaşarlar.” (Kıray, 1984, s.79). Kıray ayrıca ekoloji, hayatı kazanma yolları, aile kompozisyonu, aile içi ilişkiler ve roller, aile işlevlerinin ticarileşmesi, çocukların toplumsallaşması ve kentsel metropol yaşamın yurkanda bahsedilen özelliklerinin içindeki metropol ailesinin güvenliğini ve uyum karakterini de tartışır (Kıray, 1984, s.70-77).

Yüksek gecekondülaşma oranı bir o kadar da ailenin varlığına işaret eder. Bu aileler artan bir biçimde kentsel yaşama ayak uydurmaya çalışırlar. Kentsel tüketim normlarına uyum ve şehirlerde geçici ikamet, şehirlerdeki aile ekonomisinin bir işlevidir. Kentleşme süreçlerinin aile yapısı, toplumsal ve kültürel ilişkiler, değerler ve normlar üzerinde etkisi vardır (Şenyapılı, 1982: 245).

Kırsal Aile

Ferhunde Özbay’a (1984, s.36) göre Türkiye’de “1950’lerden sonra ivmelenen kırsal dönüşüm sürecinin, ailenin ve onun işlevleri üzerine etkisi olmuştur. Toplumsal ve ekonomik değişiklikler, değişik statüdeki aileler üzerine belli sorunlar ve olanaklar yaratmıştır. Bu olanaklardan yararlanma konusunda yanıtların farklılığı ve çeşitliliği ve sorunların çözümü ailenin yapısı, örgütlenmesi ve işlevleri üzerindeki değişikliklerin göstergesidir” (Özbay, 1984, s. 43). Aile kuruluşunda geniş aile içerisinde yer almakta, yaşlıların ölmesi ile çekirdek aile olmaktadır (Özbay, 1984, s.52). Örneğin, baba ölmeden evlenen oğulların ayrı ev açma olgusu kurumsallaşmıştır.

Türkiye’de köyden kente göç sonucunda ve 1980 yılından itibaren etkisini gösteren neoliberal politikalar nedeniyle kırsal ailenin üretim işlevinde önemli değişiklikler yaşanmış ve bu da ailenin yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. Türkiye tarımında egemen aile yapısı küçük meta (satılabilir tarımsal ürün) üreticisi hanelerdir. Küçük meta üreticisi haneler küçük ve orta büyüklükteki topraklar üzerinde aile emeğini kullanarak üretim yapan birimlerdir. Hane üyelerinin iş bölümü içerisindeki yerleri yaşa ve cinsiyete bağlı olarak değişir.

1990’lı ve 2000’li yıllarda Türkiye tarımında varlığını sürdüren dört yapısal ilişki, küçük köylü mülkiyeti, küçük meta üreticiliği, ücretsiz hane emeği ve erkeğin uzun dönemli mevsimlik işçiliğidir. Azalan gelirlere yanıt olarak kadınlar emek zamanlarını yoğunlaştırıp genişletirken, erkekler uzun dönemli mevsimlik işçiliğe gitmektedirler. Artan nüfusla birlikte kırsal alanlarda yaşayan ve üretim işlevleri azalan aileler yoksul ve topraksız köylülerdir. Bu aileler yeni iş olanakları bulmak için kent merkezlerine göç ederler.

“Ankara 1950 ile 1970 yılları arasında Türkiye’nin kırsal alanlarından gelen göçmen akınıyla ülkedeki en yüksek oranda kentsel nüfus çoğalmasını yaşadı. Bundan dolayı, Ankara şimdi Türkiye’deki kentsel merkezlerin hepsinden daha yüksek bir gecekondülaşma oranına sahiptir” (Özyeğin, 2005, s. 18).

Ordu ilinin Çandır köyünde yapılan bir çalışmada, küçük meta üreticisi haneler fındık üretimini ücretsiz aile emeği ile gerçekleştirmekte, tarımda gelişen kapitalist ilişkiler bağlamında varlığını ancak balıkçılık alanındaki ücretli işçilik ile sürdürmektedir (Ecevit ve Ecevit, 2002, s.289). Kırsal kesimde bu dinamikleri yaşayan haneler köyden kente göç etmeyen ailelerden oluşur. Bir hanenin içerisinde kardeşlerden yalnızca birisi göç etmez ve hanenin işlerini yürütür. Zira küçük köylü mülkiyetinin olduğu köylerde bütün kardeşlerin geçimini köyde sağlaması olanaklıdır. Köyde kalanlar ise ücretsiz kadın emeğinin sömürüsünü derinleştirerek ve uzun dönemli mevsimlik işçilikle geçimlerini sağlamaya çalışırlar.

AİLEDE CİNSİYET ROLLERİ VE GÜÇ İLİŞKİLERİ

Aile içerisindeki güç ilişkilerine ve bunlara bağlı olarak rollere bakıldığında kadının ‘annelik’ ve ‘ev kadınlığı’ rolüne, erkeğinde ‘ailenin reisi’ ve ‘eve gelir getiren kişi’ ve ‘babalık’ rollerine sahip olduklarını görürüz. Klasik aile sosyolojisinin egemen görüşü olan çekirdek aile yukarıda bahsi geçen rollerin önemli taşıyıcısıdır. Bu gelenek içerisinde aile içerisindeki roller toplumsal bütünlüğün işleyişine indirgenmiştir. Özellikle annelik ideolojisi kadınların ekonomiye katılma olanaklarını sınırlamıştır.

Yüksek statülü bir işte çalıştığı için “annelik görevlerini yerine getirmiyor diye suçlanan” bir kadının durumunu işlevselci görüş çerçevesinde tartışınız.

SIRA SİZDE

Roller analiz edildiğinde erkek aile içinde olduğu kadar dış dünya ile kurduğu ilişkiler açısından incelenirken kadın ise sadece aile içinde oynadığı roller bağlamında analize girer. İşlevselci yaklaşımın aile sosyolojisini egemenliği altına almasının en önemli nedeni sanayi toplumunun erkeği ailenin geçiminden sorumlu birincil kişi olarak görmesidir (Ecevit, 1991, s.11).

Tüm bu süreçler cinsiyete dayalı iş bölümünün doğal bir sonuç olarak algılanmasına neden olmakta ve kadınların özellikle annelik rolünde ideolojik bir işlevleştirme yaşamalarına neden olmaktadır.

Türkiye’de modernleşme sürecinin “çocuk yetiştirme yöntemleri, çocuklara kazandırılmaya çalışılan toplumsal değerler ve annelerin kendi annelik kimliklerini nasıl algıladıklarını” etkilemesini inceleyen bir araştırma kadınların söylemlerindeki farklılıklara dikkat çeker. Araştırmada yer alan birinci grup kadınlar 1930-1940’larda doğmuş, ikinci grup ise 1950’lerin ikinci yarısında ve 1960’larda doğmuş olanlardan oluşmaktadır. Her iki grupta en az iki kuşaktır kentte oturmakta ve kendilerini “modern” olarak nitelemektedir (Bora, 2001, s.78-80). “Birinci kuşak kadınlar için annelik kişisel varoluşun önemli bir parçası iken, ikinci kuşaktan kadınlar, çocuk sahibi olmanın hayatı bir süreliğine dondurmak olduğunu hissediyorlar” (Bora, 2001, s.104).

Sonuç olarak hem kadına hem erkeğe atfedilen annelik ve babalık rolleri bireylerin yalnızca aile içerisindeki konumunu belirlemekle kalmayıp toplumsal statülerinin de belirleyicisi olmaktadır. Yukarıda bahsedilen birinci kuşak kadınlar “yeni üretim potansiyellerine önem verirken”, ikinci kuşaktan olanlar bunun “dışında kalan potansiyellerini de” göz ardı etmek istememektedirler.

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2006’da yapılan Aile Yapısı Araştırması’na göre, ailelerin ekonomik durumlarına göre çocuk yapmaları gerektiğini düşünen kadınların oranı %85,9 iken, erkeklerin oranı %84,0 olarak belirlenmiştir.

Erkeklerin %47,7’si çocuğun annenin sosyal/egitim/iş hayatını olumsuz etkilediğine katılırken, %48,3’ü katılmamaktadır. Yine kadınların %44,0’ı çocuğun annenin sosyal/egitim/iş hayatını olumsuz etkilediğine katılırken, %49,3’ü katılmamaktadır (www.tuik.gov.tr).

Tablo 6.4

Çocuk Sahibi Olan Kadın Olmayana Göre Daba İtibarlıdır

	Katılıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok
Erkek	%33,8	%61,4	%4,8
Kadın	%33,6	%60,7	%5,7

Kaynak: Aile Yapısı Araştırması (2006) Türkiye İstatistik Kurumu (www.tuik.gov.tr)

Tablo 6.4'e baktığımızda çocuk sahibi olan kadınların daha itibarlı olduğu görüşü Türkiye'de %60 oranında önemini yitirmiştir.

Sonuç olarak, "Türkiye'de kadınlar ekonomik etkinliklerde bulunsalar bile önce ev kadınıdır ve bu rollerini oynamak zorundadırlar". Ev kadınlığı rolü farklı anlamlarla yüklüdür ve kadının ekonomik faaliyetleri ev kadınlığı görevinin uzantısı olmalıdır (Özbay, 1982, s.211). Bu nedenden dolayı iyi eğitilmiş olup yüksek statülü işlerde çalışan kadınlarda bu ikilemi yaşamak zorunda kalmaktadır.

AİLENİN YASAL STATÜSÜ VE BOŞANMA

Aile sosyolojisi içerisinde boşanma "evliliğin yıkılması ve başarısızlığı" olarak ele alınmıştır (Delphy, 1999, s. 81). Oysa evlilik toplum içerisinde nasıl doğal bir süreç olarak algılanıyorsa boşanma da evlilik kurumunun sonu olarak algılanmamalıdır. Yine boşanmaların artma nedenlerinden birinin kadınların hak arayışının artması olduğu unutulmamalıdır. Evliliği devam ettirmek konusunda kadınların üzerine uygulanan baskı yine yukarıda bahsettiğimiz annelik ve ev kadınlığı rollerinin bir sonucudur. Zira ailenin işlevselliği ile ilgili görüşe göre kadının yaşadığı sorunlar ailenin devamı için engel teşkil etmez.

Tablo 6.5

Türkiye'de Yıllara Göre Evlenme ve Boşanma Sayıları

Türkiye	2003	2004	2005	2006	2007
Boşanma	92637	91022	95895	93489	94219
Evlenme	565468	615357	641241	636212	638311

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Tablo 6.5'e bakıldığında ise, Türkiye'de evlenmelerin yıllara göre sayısı ile boşanmaların sayısında çok önemli farklılıklar vardır. En fazla boşanma nispeten 2005 yılında gerçekleşirken evlenme sayısı sürekli artmaya devam etmiştir.

Tablo 6.6

Boşanma Sebepleri 2006

Kaynak: Aile Yapısı Araştırması (2006) Türkiye İstatistik Kurumu (www.tuik.gov.tr)

Boşanma nedenleri	Kadın	Erkek
Aldatma/aldatılma	31,8	34,8
Sorumsuzluk ve ilgisizlik	21,0	20,0
Dayak/kötü muamele	17,0	-
İçki/kumar	12,2	3,6
Eşlerin ailelerine karşı saygısız davranması	3,9	14,5
Terk etme	0,7	-
Çocuk olmaması	1,4	0,8
Evin geçimini sağlayamama	1,1	1,4
Yüz kızartıcı suç-	1,3	1,0
Çocuklara karşı kötü muamele	0,3	1,3
Eşin ailesinin karışması	0,3	0,4
Diğer	9,0	22,2

Tablo 6.6'da görüldüğü gibi Türkiye'de aldatma ve aldatılma en önemli boşanma nedeni olarak görülürken dayak ve kötü muamele yalnızca kadınların (%17) boşanma nedeni olarak görülmektedir. Oysa şiddet yukarıdaki tablo da görüldüğünden oldukça fazladır.

Evlilik birliği ortak hayatın sürdürülmesi eşlerden beklenmeyecek derecede temelinden sarsılmışsa şiddetli geçimsizlik nedeniyle boşanma davası açılır. Medeni Yasa'da yapılan değişikliklerle Aile Mahkemeleri kurulmuştur.

Aile Mahkemesi hâkimî;

- 4320 sayılı Yasaya ilişkin tedbir almakla görevlendirilmiştir.
- Boşanma, maddi manevi tazminat, nafaka, velayet, evlat edinme, vesayet, babalık, tanıma v.b. gibi aile hukukuna ilişkin davalara bakmakla görevlendirilmiştir.
- Baktığı davalar esnasında çocuklar ve yetişkinlerin haklarının korunmasına yönelik her türlü eğitici, koruyucu ve sosyal tedbirleri almakla görevlendirilmiştir.
- Evlilik birliği sürerken eşlerin birlikte karar vermesi gerektiği durumlarda anlaşma sağlanamadığı takdirde karar vermekle görevlendirilmiştir.
- Eşler arasında mal rejiminin (edinilmiş mallara katılma, mal ortaklığı, paylaşmalı mal ayrılığı) tasfiyesini yapmakla görevlendirilmiştir.

İstanbul Barosu avukatlarından Canan Arın, kadına yönelik şiddet istatistiklerini anlattı. Buna göre; 1995 yılında Ankara'daki gecekondularda yapılan bir araştırmada kadınların %97'si kocalarının saldırısına uğruyor. Bir başka araştırmada, yüzde 58'i kocalarının ailelerinden, yüzde 12'si de ayrıldığı eşinden şiddet görüyor. Arın, Devlet İstatistik Enstitüsünün şiddet konusunda hiçbir istatistik araştırması yapmadığını dikkat çekerken, Yargıtay'ın dahi kadına karşı yönde kararlar aldığını vurguladı. Avukat Canan Arın, 4320 sayılı Ailenin korunmasına ilişkin Kanun'un gözden geçirilerek değiştirilmesi, özellikle şiddete maruz kalanlar için devletin bir havuz oluşturması, polis ve hukukçuların da ciddi eğitimden geçmesi gerektiğini savundu. Arın sözlerini "Hukuk şiddeti önlemiyor ama hukuk şiddeti meşrulaştırmamalı" diyerek bitirdi (www.ucansupurge.org, 2006).

Eşler arasında Yasal Mal rejimi değişti. Eşin üzerindeki mallara ortaklığı getiren edinilmiş mallara katılma rejimi yasallaştı.

DİKKAT

Ailenin Korunmasına Dair Kanun

4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun sadece kocanın değil, aynı çatı altında yaşayan herhangi bir aile bireyinin, şiddetine maruz kalan kişileri koruma amacını taşımaktadır.

Ailenin Korunmasına Dair Kanun, Türk Ceza Yasası ve Türk Medeni Yasası'ndaki değişiklikleri ayrıntıları ile birlikte Ankara Barosu Kadın Hakları Kurulu tarafından hazırlanan Kadın Hakları El Kitabı'nın (Ankara Barosu, Ankara, 2006) içerisinde bulabilirsiniz.

K İ T A P

Türk Ceza Yasası

Türkiye'de 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren Yeni Türk Ceza Yasası, kadının cinsel ve bedensel bütünlüğünü koruyan değişiklikleri içermektedir.

Yeni Türk Ceza Yasası:

- Töre cinayetlerini cezalandırmaktadır.
- Birden fazla evliliği ve imam nikâhını yasaklamaktadır.
- Resmî nikâh yapılmadan gerçekleştirilmek istenen dinî nikâhları cezalandırmakta ve engel olmaktadır.
- Evlilik içi tecavüzü suç saymaktadır.
- Tecavüz sonucu hamile kalan kadının kendi isteğinin bulunması hâlinde (hamileliğini 20 haftayı geçmemiş olması koşulu ile) hastane ortamında olmak koşulu ile kürtaj olmasına izin vermektedir.
- Aynı konutta yaşanan birlikteliklerde kötü muamele ve şiddeti cezalandırmaktadır.
- Aile hukukundan kaynaklanan yükümlülükleri yerine getirmemeyi suç saymaktadır.

Boşanma davası eşlerden birinin kötü muamelesi, hayata kast edecek veya onur kırıcı davranışlarda bulunması, küçük düşürücü suç işlemesi ve haysiyetsiz bir hayat sürmesi, evlilik dışı ilişkide bulunması, evi terk etmesi, tedavisi olanaksız akıl hastası olması hâlinde açılır.

4320 sayılı ailenin korunmasına dair yasanın uygulanması sadece fiziksel şiddete yönelik değildir. Şiddet, özgürlükten alıkoyma dahil olmak üzere kadına yönelik fiziksel, ekonomik, psikolojik zarar verme ve cinsiyete dayalı her türlü eylemdir.

Yeni Türk Ceza Yasası, iş yerinde, eğitim kurumunda veya aile içinde taciz ve tecavüzü cezalandırmakta, mağdurun bu eylem sonucu işsiz kalması, eğitim kurumunu terk etmesi veya aileden ayrı kalması hâlinde verilen cezayı arttırmaktadır.

Yeni Medeni Yasa ile evlilik içinde kadın-erkek eşitliği sağlanmıştır.

Yeni Medeni Yasa'ya göre eşler oturacakları konutu birlikte seçerler.

Evlilik birliği devam ederken ya da eşler ayrı yaşarken kadınlar nafaka talebinde bulunabilirler.

Kadının bir meslek ve sanatla uğraşması kocanın iznine bağlı değildir.

Yeni Medeni Yasa ile kadının ev içindeki emeği, ailenin geçimine katkı olarak değerlendirilecektir.

- Hâkim ve savcı kararı olmadan yapılacak bekâret kontrolünü (her türlü genital muayeneyi) yasaklamaktadır.

Yukarıda görüldüğü üzere ceza yasasındaki yeni değişiklikler aile ve kadının korunmasına yöneliktir.

Türk Medeni Yasası

Türk Medeni Yasası'na göre:

- Kadınlar ve erkekler 17 yaşını doldurmadan evlenemezler.
- Kadınlar evlendikten sonra önceki soyadlarını kullanabilirler.
- Türk Medeni Kanunu, eşlerin oturdukları konuttan yararlanma ve kullanma hakkını etkileyen hukuksal işlemlerde tek başına değil, birlikte hareket etme ve karar verme zorunluluğunu getirmiştir.
- Nafaka davası Türkiye'nin her yerinde ve Aile Mahkemelerinde açılabilir
- Çocuğun velayeti ile ilgili olarak kadınlar erkeklerle eşit haklara sahiptir.
- Hiç kimse zorla evlendirilemez. Herkes evleneceği kişiyi seçme hakkına sahiptir.

Bütün bu yasal değişiklikleri kadını korumaya yönelik olsa da kadınlar yasal haklarından haberdar değildir. Uzun yıllar şiddete maruz kalan kadınlar ne yapacaklarını bilemedikleri için bu duruma katlanmak zorunda kalmışlardır. Aile kurumunun devamlılığı için çalışan kurumlar kadının evlilik içerisinde uğradığı zararları gidermeye ve kadınları bilinçlendirmeye yönelik çaba göstermelidir.

Yine yasal değişikliklerin yapılması kadar uygulanması ve yaygınlaştırılması oldukça önemlidir. Türkiye'de gazetelerin üçüncü sayfaları boşandığı kocası tarafından öldürülen kadınların haberleri ile doludur.

SIRA SİZDE

5

Yasalarda kadın lehine olduğu söylenen bu kadar değişikliğe rağmen kadınlar hala şiddete uğramakta, ayrılamamakta ve ayrılrsa bile boşandığı eşinin şiddetine maruz kalmaktadır. Sizce bunun nedenleri neler olabilir? Tartışınız.

KADININ TOPLUMSAL KONUMU İLE İLGİLİ TEMEL KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Kadının Türk toplumundaki konumunu çözümleyebilmek için öncelikle Türkiye'de kadın hareketinin gelişimine bakmakta yarar vardır. Türkiye'de kadın hareketi, 1910-1920 arasını kapsayan birinci dönem ve 1980'lerden günümüze kadar olan dönem olmak üzere iki dönem hâlinde incelenir. Bu dönemler feminist kadın hareketinin birinci ve ikinci dalgaları olarak ele alınır. Bu dalgalarda yer alan feminist kadınlar "iyi eğitilmiş, kentli, orta sınıf kadınlarıdır" (Tekeli, 1998, s. 340). "İlk dalga feministler, daha fazla eğitim, çalışma hayatına girme, sosyal hayata katılma ve kadının aile içerisindeki konumunun yükselmesi "ile ilgilenirken, yeni dalga felsefesini 1988'deki "Feminist Manifesto" ile ortaya koyar (Tekeli, 1998, s. 341).

Her iki dönemde de çalışma yöntemleri küçük gruplar olarak olur. Türkiye'deki feminist hareketin temel yetersizlikleri, teori yetersizliği, bilinç yükseltme grubunun yaygınlaştırılamaması, seçkinciliği ve örgütlenememe olarak ele alınabilir (Tekeli, 1998, s. 345).

ADANA'da fizik öğretmeni Aysun Ocak (42), 18 yıllık evliliğin ardından 3 yıl önce boşandığı eşi Ahmet Küçük tarafından önceki gün sokakta, başından tek kurşunla öldürüldü. Katil zanlısı Ahmet Küçük'ün yakalanması için polis ekiplerinin çalışması sürerken, çiftin 19 yaşındaki kızı ile 14 yaşındaki oğlu koruma altına alınarak bilinmeyen bir yere götürüldü. Aysun Ocak Kozan'ın Buldukları Köyü'nde toprağa verildi (28 Ekim 2007, www.hurriyet.com.tr).

DİKKAT

Türkiye'de kadın hareketinin ve kadın çalışmalarının daha detaylı bilgisine 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler 1998 Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, Ekim 1998'den ulaşabilirsiniz.

Feminist Yaklaşımlar

Kadın çalışmaları literatüründe yer alan feminist yaklaşımlar liberal feminizm, radikal feminizm, Marksist feminizm, psikanalitik feminizm, varoluşçu feminizm, postmodern feminizm, çokkültürlü ve küresel feminizm ve ekofeminizm olarak ele alınır. **Liberal feminizm** köklerini Marry Wollstonecraft'ın *Kadın Haklarının Savunması* kitabından, John Stuart Mill'in "Kadının Ezilmesi" kitabından ve 19. yüzyıl kadınlarının oy hakkı mücadelesinden alır. Kadının kamusal dünyaya girişi yasal ve geleneksel engellerle durdurulmaktadır ve bu da kadının ezilmişliğinin nedenidir. Toplumda kadının fiziksel ve entelektüel olarak kapasitesinin sınırlı olduğu düşüncesine karşı çıkararak, kadının dışlanmasına karşı çıkar ve toplumsal cinsiyet adaleti isterler (Tong, 1998, s. 2).

Türkiye'de özellikle kendilerini Kemalist ya da Atatürkçü feminist olarak adlandıran grup liberal feminizmin görüşleri içerisine girer. Zira yasal değişikliklerle kadının konumunun önemli ölçüde iyileşeceği düşüncesi egemendir.

Radikal feministlere göre ise ataerkil sistem (erkek egemen sistem) iktidar, baskı, hiyerarşi ve rekabetle karakterize edilir. Kadının özgürleşmesi için, yalnızca ataerkilliğin yasal ve siyasal yapıları değil, toplumsal ve kültürel kurumları da altüst edilmelidir. Radikal feminist düşünceye göre kadının kendi doğurganlığı üzerindeki kontrolü olan yeniden üretim konusunda da özgür olmaları gerekir. Radikal Feministlere göre kadının ezilmişliğinin kaynağı ataerkillik iken, Marxist feministlere göre kapitalizmdir. Sosyalist feministler ise radikal ve Marxist feminizmin kadının yaşamının tüm alanlarını kapsamıyla ilgilenir (Tong, 1998, s. 3).

Türkiye'deki kadın çalışmaları içerisinde liberal feminist düşünceye karşıt olarak yasal değişikliklerin yeterli olmayacağını savunan gruplar radikal feminizmin ataerkilliği sorgulamasını destekleyerek yapılan çalışmalarda ataerkilliğin eleştirisini ön plana alırlar.

Psikanalitik feministlere göre ise kadının ezilmişliğinin temeli kadının ruhudur. Kadının ezilmişliğinde cinselliğin rolü Freud'un kuramından ve Oedipus döneminden kaynaklanır. Zira otorite, özerklik ve evrensellik erkeğin mülkiyetinde kalırken, aşk, bağımlılık ve adanmışlık kadının tek mülkiyeti olur (Tong, 1998, s. 5).

Varoluşçu feminizmde ise Simon de Beauvoir kadının ezilmişliğine varoluşsal ve varlıkbilimsel bir açıklama getirir. Kadın ötekileştirilerek ezilir. Kadın ötekidir çünkü erkek değildir. Erkek kendi varlığının anlamını tanımlayabilen, özgür ve iradeli bir varlıkken kadın anlamı onun için belirlenen bir nesne, yani ötekidir. Kadın kendi olmasını ve özne olmasını sınırlayanı dönüştürürse bir özne olabilir (Tong, 1998, s. 6).

Postmodern feministlere göre ise kadının öteki konumu onun ataerkil kültürü, değerleri, kuralları ve pratikleri sorgulamasını sağlar. Öteki olma durumunun dışlanmışlığının, reddedilmişliğinin, terk edilmişliğinin ve marjinalliğinin avantajları vardır. Değişmeye ve farklılığa olanak tanır (Tong, 1998, s. 7).

Çokkültürlü ve küresel feminizm, benliğin parçalanmış olduğu konusunda postmodern feministlerle aynı düşüncededir. Benliğin parçalanması kültürel ve ulusaldır. Ukrayna'dan çocuk bakmak için Türkiye'ye gelen bir kadın ailesiyle birlikteyken kendi konumundadır, oysa ülkesinin dışında diğerdur (Tong, 1998, s. 7).

Son olarak **ekofeministlere** göre bizler yalnızca birbirimize değil insanlığın dışındaki hayvanların ve bitkilerin olduğu bir dünyaya bağlıyız. Oysa birbirimize olan sorumluluğumuzu yerine getirmiyoruz ve dünyanın doğal kaynaklarını makinelerimizle kirletiyor, toksik kokularla çevreyi kirletiyoruz. Onlara göre kendimizi

yok etmemek için birbirimizle ve insana ait olmayan dünyayla da bağlantı kurmalıyız (Tong, 1998, s. 8).

Türkiye’de kadın çalışmaları alanında ele alınan feminist görüşler liberal, radikal ve sosyalist feminist görüşlerdir. Bütün hepsinin ortak noktası ise yasal değişikliklerin yanı sıra Türkiye’de kadınların bilinçlenmesi ve korunması için bilinç yükseltme grupları kurulması ve kadın sığınma evleri açılması gibi talepleri gündeme getirirler.

SIRA SİZDE

“Antalya’da mahallelerine kadın sığınma evi yapılması kararına tepki gösteren çevre sakinleri, ‘bu yerde kalacak kadınlara kötü gözle bakılacak’ diyerek Antalya Valiliği’ne dilekçeyle başvurup, başka yere yapılmasını istedi” (25 Nisan 2009, www.hurriyet.com.tr). Sizce mahalle sakinlerinin böyle düşünmesinin nedeni neler olabilir? Tartışınız.

KADININ AİLE İÇERİSİNDEKİ KONUMU

Kapitalist toplum içerisinde aile ve ekonomi ayrı bölgeler olarak ele alınır. Kapitalizmde maddi üretim örgütlenirken, ücretli emek ve üretim biçimleri aile içerisinde yer alıyor gibi görünerek ailenin ekonomik işlevleri gizlenir. Erken kapitalizm döneminde ailenin içsel hayatını hedefleyen oldukça yüksek bir bilinç gelişti ve aile hayatını düzenleyen kurallar düzenlendi. Kadınlar daha fazla aile birimi içine sıkıştırıldılar ve aile daha önce olmadığı kadar yüksek statüye sahip oldu. Aile kapitalizm öncesi dönemde ekonomik üretimin temel birimi olmuştur. Burada ‘ücret kazanan’ yalnızca baba değil bir bütün olarak hanedir. Kadının hanedeki ev içi emeği bir bütün olarak ailenin üretken aktivitesine içselleştiği sürece kadının aile içerisinde saygıdeğer bir rolü vardı (Zaretsky, 1976, s.24-25).

Kadının Ev İçi Emeği

Kapitalist gelişmenin tüm eğilimi meta süreçlerini sosyalleştirmektir. Dolayısıyla, işgücü köylülerin ve bireysel ailelerin hane merkezli çabası olmaktan çıkıp fabrika gibi büyük ölçekli birimlerde merkezleşti. Sanayinin yükselişi ile birlikte kapitalizm maddi üretimin sosyalleşmiş biçimlerini özel emek biçimlerinden ayırdı. İşgücünün sosyalleşmiş biçimleri meta üretimine denk düşerken, kadının ev içinde harcadığı emek özel emek biçimleri olarak ele alındı (Zaretsky, 1976, s.26).

Yalnızca kapitalist gelişme ekonomiden farklı bir alan olarak aile düşüncesi geliştirilerek üretim tarzından ayrılan “ayrı” bir kişisel hayat alanı yarattı. Ev kadınları ve anneler geleneksel görevlerine devam ederken onların emekleri artık değerlin toplumsallaşmış üretiminden izole edilerek değeri düşürüldü. Dahası kişisel ilişkilerin psikolojik ve duygusal yönünü koruyup sürdürmek gibi yeni sorumluluklar edindiler. Sonuç olarak aile içerisinde kadın için ‘iş’ ve ‘hayat’ ayırlamadı ve iç içe geçti. Sonuç olarak modern kapitalist toplum içerisinde emeğin bu biçimlerinin birleşimi kadın emeğinin özgün karakterini yarattı (Zaretsky, 1976, s.31-32). Ailenin kapitalizmle ilişkisi ev içi emeğinin kapitalizmle olan ilişkiyle bağlantılıdır.

Zira ev içi emeği sadece kullanım değeri üretmez, artık değerin üretilmesinde de temel bir işlevi vardır. Ev kadınının emeği emek gücünün yeniden üretimine hizmet eder. Bütün bunlara çocukların bakımı, yemek ve temizlik yapmak, ailedeki bireylere duygusal destek vermek dahildir.

Kapitalist girişimin toplumsallaşmış emeği ile kadının evdeki özel emeği arasındaki bölünme, kişisel yaşamlarımızla ve toplumsal iş bölümündeki yerimiz arasındaki bölünmeyle sıkı bir ilişki içindedir (Zaretsky, 1976, s.27).

KADININ EKONOMİ VE SANAYİ İÇERİSİNDEKİ KONUMU

Ailenin ekonomiden farklı ve “ayrı” bir kişisel hayat alanı olarak ele alınması ve tartışılması kadının konumunun da ev içinde belirlenmesine neden olur. Ev işini somut olarak tanımladığımızda “evin içinde ev kadını tarafından yapılan çalışmadır: Yemek, çamaşır yıkama, ütü, dikiş, alışveriş, temizlik anlamında evin ve çocukların bakımındır” (Delphy, 1999, s.50). Oysa üretken emek kendi emek gücünün değerini üretir ve kapitalist için artıkdeğer üretir. Ancak sermayeyle değiş tokuş yapan emek artı değer üretebilir düşüncesinden hareketle ev içi emeği üretken emek olamaz. Oysa bu emek erkeğin emek gücünün yeniden üretimine hizmet etmektedir. Kadının ücretli emeği tartışmaları konuyu daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

Kadının Ücretli Emeği

Kadının ücretli emeğinin işgücü piyasası içerisindeki yerine baktığımızda ‘ikincil statüde ve alta sıralanmış’ olduğunu görürüz. Kadınların işgücü piyasasında ortak özellikleri vardır. Öncelikle “kadınlar işgücü piyasası dışındayken, ucuz ve bu piyasaya kolayca çekilebilecek bir emek kaynağı oluştururken, iş piyasasına girişte ayrımcı işe alma uygulamaları ile karşılaşılır”. (Ecevit, 1998, s.268).

Ücretli işçi olarak çalışan kadınların kolektif örgütlenmeleri gelişmemiştir. Sendikalarda yönetime katılımları zayıf, karar alıcı ve politika saptayıcı bölümlerinde sayıları azdır. Yine özel olarak kadınları ilgilendiren sorunlar sendika politikalarında yer almaz. Kadınlar “işgücü piyasası içerisinde kendileri için önceden belirlenmiş işleri seçmek zorunda kalırlar. Kadınların çalıştıkları “sektörler emek yoğun, ekonomik dalgalanmalardan çabuk etkilenen, düşük ücret ödenen, vasıfsız işçi kullanılan sektörlerdir” (Ecevit, 1998, s.268).

İşgücü piyasası içerisinde kadınlara iş verilirken, “kadınların aile içindeki rol ve görevleriyle çok yakından ilişkilendirilerek verilmektedir.” Buna neden olarak da kadınların işe devamsızlık oranları, işi terk etme ve ara verme olasılıklarının erkeklerden yüksek olması gösterilmektedir (Ecevit, 1998, s.283). Kadınların ücretli emeği işgücü piyasası içerisinde alta sıralanırken, bazı sektörlerde ise aile içerisinde yapılan işlerin bir parçası olarak görülmekte ve ücretlendirilmemektedir. Türkiye’de tarım sektörü kadının aile emeği adı altında yüksek oranlarda ücretsiz olarak çalıştırıldığı sektördür.

Kırsal Kadın ve Ücretsiz Aile Emeği

Türkiye tarımında var olan yapısal ilişkilerden bahsederken dört temel alandan bahsetmem mümkündür. Bu alanlar, küçük köylü mülkiyeti, küçük meta üreticiliği, ücretsiz hane emeği ve erkeğin uzun dönemli mevsimlik işçiliğidir. Tarımsal hayat mülkiyet ilişkileri kapsamında ele alındığında, kadın üretim ve yeniden üretim süreçlerinde mülksüz ve sermayesiz olmaktadır (Ecevit, 1994, s.100). Oysa küçük meta üreticiliği içerisinde kadın emeği vazgeçilmezdir. Türkiye tarımında gelir kaynakları erkeğin uzun dönemli mevsimlik işçiliği ve tarımsal üretimin devamını sağlayan ücretsiz aile emeğidir.

Mülkiyet yapısının ataerkil olduğu Türkiye tarımında kırdaki toprak mülkiyeti sorunu, kadının sorunudur. Tarımda kadın tarihsel olarak mülksüzdür. Zira kadın miras yoluyla hak ettiği toprakları alamaz ya da parası olsa bile yeni toprak alıp mülkiyetine geçiremez. Kadının mülksüzlüğü hem hanedeki diğer malların sahipliğini, hem de kadının kendi emeği üzerindeki kontrolünü olumsuz etkiler (Karkıner, 2006, s.28).

“Ücretli kadın emeği, değeri düşük emektir. İşkollarına ve yapılan işlere göre değişmekle birlikte, kadınlar genellikle erkeklerin ücretlerinin yarısı ile dörtte üçü arasında ücret alırlar. Ücretli kadın emeği uzun dönemli güvenceden yoksun, vazgeçilmesi kolay, piyasa dışına atılma olasılığı yüksek emektir” (Ecevit, 1998, s.268).

Kadınlar en çok düşük statülü işlerde çalışırlar, vasıfsız olurlar ve yönetici görevlerde çok nadir bulunurlar. “İşyerinde görev ve sorumluluklar dağıtılırken, iş eğitimi ve yükselme fırsatlarını kullanabilmeye, otorite, denetim ve kontrole tabi oluşt, üretim faaliyetinde çalışma biçim ve koşulları saptanırken ayrımcılıkla karşılaşılır” (Ecevit, 1998, s.268).

Türkiye’de tarım sektörü kadın işgücünün en yoğun olduğu sektördür. 2003 yılı itibarıyla genel istihdamda kadınların payı % 27,86 düzeyinde iken, aynı oran, tarım sektöründe %48,10’a çıkmıştır. 1999 yılı verilerine göre, kadınların %72,2’si tarım sektöründe çalışmaktadır (Günaydın, 2004, s. 47).

“1990-2000 yılları arasında kadınların genel istihdamında %34’ten %28’e olmak üzere %6’lık bir daralma olmasına karşın, aynı zaman diliminde tarım istihdamındaki kadınların payı %49’dan %49,2’ye yükselmiştir” (Günaydın, 2004, s. 47).

Tarımsal sektörün GSMH (1980 yılında %25 iken 1997 yılında %12,7) içerisindeki payı düşerken kadın emeğinin istihdamının artması kadınların ücretsiz aile emeği olarak işgücünün dışında kalmalarına neden olmaktadır. Tarımın kadınsılaşması (tarımsal işgücünün artan oranlarda kadınlardan oluşması) olarak açıklanan bu değişim “kadın emeğinin giderek daha çok istismara açık hale gelmesine” yol açmaktadır (Günaydın, 2004, s. 47).

Tarımın yukarıdaki anlamıyla kadınsılaşması cinsiyete dayalı iş bölümünü daha belirgin hâle getirmiştir. Zira idari ve işletme ile ilgili işler belirgin bir biçimde erkek işi olmuş; köyün kamusal alanı en yakın ilçeye kaymıştır. Kadının ücretsiz aile emekçisi konumu, onun karar verme süreçlerindeki yerini daha da olumsuz etkilemektedir (Karkıner, 2006, s.29).

Özellikle emek gücü açısından değerlendirildiğinde kırsal kadın ve kentte kadın arasında önemli farklılıklar vardır.

Kentte Kadın

Türkiye’de köyden kente göç önemli bir yapısal olgudur. Köyde yaşayan kadınlar ise bir işte çalışmak ve hayatlarını değiştirmek hayaliyle kente göç etmek isterler. Gerçekten de köy yaşamı ile kent yaşamı arasında önemli farklılıklar vardır. Özellikle 2000’li Türkiye’de kentsel alanların önemli ölçüde farklılaştıklarını görürüz. Toplumsal, ekonomik ve kültürel yapısı ile kent artık yeni bir mekândır. 1970 ve 1980’lerde hemşerilik ilişkileri aracılığı ile doğrudan köylere benzeyen gecekondu bölgelerine akan köylüler, bugün gecekonduların sırtına dayanmış çok katlı binaların gölgesinde başka bir kent yapısı ile karşılaşır. Gecekondu semtlerinin göreceli yakın ilişkilerini ve rahatlığını bulmak pek olası görünmemektedir.

Yine de “göçün doğurduğu tüm olumsuz gelişmelere karşın, kent köy kadını için bir umut kapısı ve tutucu ortamından bir derecede olsa çıkış yeridir. Kent birinci kuşak göçmen kadına birtakım olanaklar sağlamış, köy kökenli kadınlara yeni roller, yeni toplumsal ilişkiler getirmiştir” (Erman, 1998, s.223). Oysa ikinci kuşak kadınlar, kentin etkisini anneleri kadar açık bir şekilde hissetmemektedirler. “İkinci kuşak genç kadınlar, “şehirliler” gibi yaşamak istediklerinde, elverişsiz ekonomik şartlar yanında, ailelerinin baskısıyla karşılaşmaktadırlar” (Erman, 1998, s.224).

Kentte ev hizmetinde çalışan kadınlar ve onların işverenleri ile aralarındaki sosyal ve kültürel farklılıkları incelemek için yapılan alan çalışması kentli kadının farklı konumlarını anlamak açısından önemlidir (Kalaycıoğlu, Rittersberger, 1998, s.231). İşveren kadınlar ekonomik ve maddi ayrımları gösteren sınıf ayrımını bir ölçüt olarak alırken, ev hizmetinde çalışanlar sosyal ve kültürel ayrımlara önem vermektedirler (Kalaycıoğlu, Rittersberger, 1998, s.231). Zaten çalışmada “ev hizmetinde çalışan kadınlar kırdan kente göç etmiş, eğitimi düşük ve mesleki becerileri sınırlı bir grup iken”, “işveren kadınlar büyük oranda kent kökenli, çoğu üniversite ve lise mezunu, ev kadını, devlet memuru ve emeklidir” (Kalaycıoğlu, Rittersberger, 1998, s.225-226).

Kentte ev hizmetinde çalışan kadınlar kendi konumlarını değerlendirirken sosyal ve kültürel ayrımlara önem verirken, onların işverenleri ekonomik ve maddi ayrımları gösteren sınıf ayrımını bir ölçüt olarak almışlardır. Sizce böyle bir ayrımın nedenleri ne olabilir? Tartışınız.

Sonuç olarak köyde ücretsiz hane emeği konumunda olan kadın kente göç ettiğinde işgücü pazarı içerisinde ev temizliği gibi hizmet sektörüyle bağlantılı işlerde çalışmaktadır. Modern kapitalist toplumlarda kadının işgücü piyasasındaki görece iyi konumu ile karşılaştırıldığında kadının sosyal güvencesi olmayan koşullarda ücretli olarak çalışması tartışılması ve çalışılması gereken bir konudur.

KADININ YASALAR KARŞISINDAKİ KONUMU

Türkiye’de kadının yasalar karşısındaki konumu hep evlilik ilişkisi nedeni ile tartışılmaktadır. Çünkü kadınlar haklarını kullanamamakta ve en fazla şiddete aile içerisinde maruz kalmaktadırlar.

Şiddet

Şiddet, fiziksel şiddet, duygusal şiddet, ekonomik şiddet ve cinsel şiddet olarak farklılaşmaktadır. 01.01.2002 tarihinde yürürlüğe giren 4320 sayılı Ailenin Korunmasına dair Kanun şiddete maruz kalan kişileri korur (Ankara Barosu, 2006, 11). İtip kakmak, tartaklamak, tokatlamak, yumruklamak, tekmelemek, kesici ve vurucu aletlerle bedene zarar vermek **fiziksel şiddettir**.

Hakarete uğramak, aşağılanmak, başka kadınlarla karşılaştırılmak, aldatılmak, tehdit edilmek, yakınlarla ya da diğer insanlarla görüşmeyi engellemek **duygusal şiddet** uygulamaktır.

Ekonomik şiddette ise bireyin para harcama yetkisi kısıtlanır, çalışması engellenir ve parasına el konur.

Birey isteği dışında, istemediği ortamlarda ve istemediği biçimlerde cinsel ilişkiye zorlanırsa bu **cinsel şiddettir** (Ankara Barosu, 2006, 11).

4320 sayılı yasanın uygulanabilmesi için birey:

- Birey en yakın karakola başvurup olayla ilgili şikayette bulunmalı ve şikayetin tutanağa geçmesini sağlamalıdır. Kişi Adli Tiptan rapor almak istediğini karakola bildirmelidir.
- Ve ya şiddete maruz kalan kişi Cumhuriyet Savcılığına bir dilekçeyle başvurup suç duyurusunda bulunmalı ve mutlaka Adli Tiptan rapor almak istediğini bildirmelidir.
- Kişi Cumhuriyet Savcılığına başvurmaksızın, nöbetçi aile mahkemesine dilekçe vererek yasanın korumasından yararlanabilir. Daha önce açılmış bir boşanma davası var ise bu tedbirlerin uygulanması için dilekçe davaya bakan aile mahkemesine verilmelidir.

Kadına yönelik şiddet; kadının yaşam hakkının, güvenliğinin, onurunun, özgürlüğünün ve bedensel bütünlük hakkının sırf kadın olduğu için ihlalidir.

4320 sayılı Ailenin Korunmasına dair yasanın uygulanması için başvuru bizzat şiddete uğrayan tarafından yapılabileceği gibi, komşular, akrabalar ve yakınlar tarafından da yapılması mümkündür.

Tedbir kararı her yerden alınabilir. Örneğin, şiddete uğrayan kadın evden kaçıp, başka bir ilde oturan ailesinin yanına gitse dahi bulunduğu yerdeki mahkemelerden de bu kararı talep edebilir.

Aile içi şiddete uğrayan birey yasa da yazılı olmamakla birlikte kendisi bakımından alınmasının istediği tedbirleri başvurusunda belirtmelidir.

4320 sayılı yasa ile ilgili olarak yapılacak işlemlerden masraf alınmaz, harca tabi değildir.

D İ K K A T

4320 sayılı yasaya alınacak tedbirler şunlardır: Şiddet uygulayan kişi evden uzaklaştırılır. Kişiyi, çocuklara ve diğer aile bireylerine karşı şiddete ve korkuya yönelik davranışlarda bulunması engellenir. Telefon, mektup v.b. iletişim araçlarıyla kişiyi rahatsız etmemesi sağlanır. Şiddet uygulayanın silahı elinden alınır, evde alkol ve uyuşturucuyu kullanmaması veya bu şekilde eve gelmemesi sağlanır.

Boşanma

Boşanma Türk toplumunda tercih edilen ve kabul gören bir olgu değildir. Özellikle kadınların evlilik içerisinde karşı karşıya kaldıkları kötü davranışları evliliğin bir gereği gibi algılamaları ve sürdürmeye çalışmaları daha büyük toplumsal sorunla-

4320 sayılı yasadaki tedbirlerin alınması için aile mahkemesine verilen dilekçede kişi kendisi ve çocukları için nafaka miktarı belirleyip isteyebilir. Hakim eşin evden uzaklaştırıldığı süre boyunca kişinin geçiminin temini için, kendisine ve çocuklarına nafaka ödenmesine karar verir.

ra neden olmaktadır. Dolayısıyla boşanmak ilk akla gelen seçenek olamayacağı gibi, zorunluluk hâlinde başvurulması gereken bir alternatif olmalıdır.

Boşanma davası için yasada yazılı olan aşağıdaki nedenlerden birisi yeterlidir:

- Eşlerden birisi kötü muamele ediyorsa,
- Hayata kast edecek veya onur kırıcı davranışlarda bulunuyorsa,
- Küçük düşürücü suç işlemişse veya haysiyetsiz bir hayat sürüyorsa,
- Evlilik dışı başka bir ilişkisi varsa,
- Evlilik birliğinin yükümlülüklerini yerine getirmemek amacıyla evi terk ettiyse ve haklı bir sebep olmadan eve dönmüyorsa,
- Tedavisi imkansız akıl hastası ise ve bu durum evliliği çekilmez hâle getirmiş ise,
- Evlilik birliği ortak hayatın sürdürülmesi kişiden beklenmeyecek derecede temelden sarsılmışsa boşanma davası açılabilir.

Yeni Medeni Yasa ile kadının ev içinde yaptığı işlere (temizlik, çocuk bakımı, yemek yapmak, çamaşır yıkamak v.b.) harcadığı emek ailenin geçimine katkı olarak kabul edilmiştir.

Özet

Aile ile ilgili temel kavramsal yaklaşımları tanımlamak

Aile ilgili temel kavramsal yaklaşım 1950'lerde tartışılmaya başlayan ve etkili olan aileye evrensel ve işlevsel yaklaşımdır. Ailenin evrensel bir kurum olduğunu söyleyen G. P. Murdock'a göre aile "ortak ikamet, ekonomik işbirliği ve yenden üretimle karakterize edilen toplumsal bir gruptur. G. P. Murdock'a göre ailenin cinsel, yenden üretim, ekonomik ve eğitim işlevleri vardır. T. Parsons'ın işlevselci yaklaşımına göre ise ailenin çocukların birincil sosyalizasyonu ve yetişkin kişiliklerin sabitlenmesi olmak üzere iki işlevi vardır.

Ailenin ekonomi ve sanayileşme ile olan ilişkisini kavramak

Kapitalizm öncesi toplumda aile ekonomik bir birimdi. Üretimin örgütlü ve büyük birimlerde yapılmaya başlanmasıyla birlikte aile ekonomik bir birim olmaktan çıktı. Ailenin birçok işlevi toplumda oluşturulan okul v.b. gibi başka kurumsal yapılara aktarıldı. Aile ekonomik bir birim olmaktan çıktı ama aile bireyler toplumsal iş bölümü içerisinde yerlerini alarak üretimin örgütlü bir biçimde yapıldığı fabrikalarda çalışmaya başladılar. Erkek nüfus artı değer üretirken ücretli emeği ile üretimde birincil statüye yerleşirken, kadınlar ev eksenli yaşamaya devam ettiler. Dolayısıyla işgücü piyasası içerisinde kadın emeği ikincil statüde yer alarak alta sıralandı.

Kentsel ile ve kırsal aile arasındaki farklılıkları ayırt etmek

Kırsal ve kentsel yapılar arasındaki farklılıkların kapanması Batıda sanayi devrimi ile başlayan bir sürece denk düşerken Türkiye'de kentsel ve kırsal aile arasındaki yapısal farklılıklar devam etmektedir. Kırsal aile küçük köylü mülkiyeti, küçük meta üreticiliği, ücretsiz aile emeği ve uzun dönemli mevsimlik işçilik gibi niteliklerle tanımlanırken, kentin dinamikleri oldukça farklıdır. Bu farklılıkları anlamanın en iyi yolu köyden kente göç eden ailelerin yaşantıları üzerine yapılan çalışmalarda da gördüğümüz emek gücünün dönüşümüdür. Uzun yıllar gecekondü çalışmaları

altında yapılan bu çalışmalar ailelerin köyün bir uzantısı olan bu mahallelerde kentin olanaklarından yararlanan orta ve üst sınıf ailelerden farklı bir yaşantı sürdüklerini gözler önüne sermiştir. Köyde ücretsiz hane emeği olarak çalışan kadın kentte de yine aynı şekilde sosyal güvencesi olmayan düşük statülü ve ev işine benzeyen işlerde istihdam edilmişlerdir.

Aile içerisindeki cinsiyet rollerini ve güç ilişkilerini saptamak

Türkiye'de aile içerisindeki sosyalizasyon sürecinin de bir sonucu olarak annelik ve babalık rolleri baskın roller olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle ataerkil kültürün aktarılması ve ataerkilliğin babanın yaptıklarıyla özdeşleşmesi söz konusudur. Ataerkilliğin aynı şekilde kız çocuklar üzerinde de farkına bile varamadıkları bir etkisi söz konusudur. Dolayısıyla kız çocuk anne ve ev kadınlığı rolü ile kendini özdeşleştirirken erkek çocuk baba ve aile reisi rolüyle kendini ifade etmektedir. Bu da toplumların yapısına göre farklılık göstermektedir. Erkek tarafından sürekli şiddet uygulanan ailede yaşayan erkek çocukla kız çocuğun bu ilişkileri algılaması birbirinden farklı olacaktır.

Kadının toplumsal konumu ile ilgili temel feminist yaklaşımları tanımlamak,

Kadının toplumsal konumunu farklı bakış açılarından sorgulayan kuramsal ve metodolojik çalışmalar bugün artık kadın çalışmaları literatüründe yerini almıştır. Öyle ki yalnızca sosyal bilim tarihindeki temel kuramsal yaklaşımları değil, kadınların toplumda yaşadıkları sorunları temel alan yaklaşımlarda söz konusudur. Bunlar liberal feminizm, radikal feminizm, Marxist feminizm, psikanalitik feminizm, varoluşçu feminizm, postmodern feminizm, çokkültürlü ve küresel feminizm ve ekofeminizm olarak sıralanabilir. Türkiye'de ise kadınlar kendi bakış açılarına ve koşullarına göre feminist bakış açısı edinmektedirler.

Kadının aile içerisindeki konumunu kadının emeği ile ilişkilendirmek

Kadının aile içerisinde ki konumu ekonomi ve sanayi içerisindeki konumundan bağımsız değildir. İşgücü piyasası içerisinde ikincil ve düşük statülü işlerde çalışan kadın öncelikli olarak ev kadını ve anne rolleriyle ön plana çıkarılmaktadır. Ev içerisinde ise karşılığı olmayan ve ev işlerinden ve tüm hanenin yeniden üretimine kadar harcadığı emek ise karşılığı olmayan ev içi emektir. Örgütlü kapitalizm içerisinde artı değer yaratmadığı iddiası ile erkeğin emeğinin değerini de düşürmektedir.

Kadınların yasal konumları ile ilgili gelişmeleri saptamak

Kadın örgütleri ve feministler yasaların değişmesi için mücadele ettiler ve etmeye devam etmektedir. Kadının konumu açısından yasal kazanımlar elde edildi, ancak kadınların hakları ve uygulamalar hakkında bilgi sahibi olmaları gerekir. Bunun içinde kadın örgütlerine, hukuk örgütlerine ve devlet kurumlarına önemli işler düşmektedir.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi G. P. Murdock'ın aile için sıraladığı işlevlerden biri **değildir**?
 - a. Yeniden üretim işlev
 - b. Ekonomik işlev
 - c. Özgürleştirme işlevi
 - d. Eğitim işlev
 - e. Cinsel işlev
2. Aşağıdakilerden hangisi G. P. Murdock'ın aile tanımının öğelerinden biridir?
 - a. Ücretsiz kadın emeği
 - b. Uzun dönemli mevsimlik işçilik
 - c. Orta sınıf Amerikan ailesi
 - d. Ortak ikamet
 - e. Sosyalizasyon
3. Aşağıdakilerden hangisi aileye işlevsel bakış açısının sorduğu temel sorulardan biridir?
 - a. Aile ve toplumsal sistemin diğer parçaları arasında nasıl bir ilişki vardır?
 - b. Ailenin şizofrenlik üzerindeki etkileri nelerdir?
 - c. Çocukların günah keçisi olarak kullanılması hangi işleve girer?
 - d. Aile olmazsa toplumun işleyişi nasıl bozulur?
 - e. Mülkiyet ailenin hangi işlevini değiştirmiştir?
4. "Aile içerisindeki etkileşim taktikler içeren karmaşık bir oyun gibidir".diyen R. D. Laing'in verdiği örnekte yer alan Jane aile içerisinde kendisini aşağıdakilerden hangisi ile tanımlar?
 - a. Anne ve babasının kuzusu
 - b. Tenis topu
 - c. Narin bir çiçek
 - d. Güzel bir hediye
 - e. Baş belası
5. "Özerk bir kendinin gelişebilmesi için çocuk ailesi tarafından talep edilen sonsuz isteklerden bağımsız olmalıdır" diyen psikiyatrist ve kitabı aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. G.P. Murdock-Sosyal Yapı
 - b. Talcott Parsons-Aile Sosyalizasyon ve Etkileşim Süreci
 - c. David Cooper-Ailenin Ölümü
 - d. R.D. Laing- Aile Politikaları
 - e. E. Leach- Kaçış Dünyası mı?
6. Aşağıdakilerden hangisi Parsons'ın çekirdek aile modelinde tasarladıklarından biri **değildir**?
 - a. Ailenin özelliğinin ve yalıtılmışlığının temini için büyükbaba ve büyükanne için ayrı bir ev sağlanması
 - b. Yetişkin kişiliklere istikrar kazandırmak için çocukların toplumsallaşma işlevi
 - c. Anne babanın, çocuğun yaşamının titizlikle denetlenmesine, kendilerini tam olarak adanmaları
 - d. Çocuğun çok kültürlü ortamlarda yetişmesinin sağlanması
 - e. Mesleki organizasyonun akrabalıktan ayrılması
7. Aşağıdakilerden hangisi 1990'lı ve 2000'li yıllarda Türkiye tarımında varlığını sürdüren yapısal ilişkilerden biri **değildir**?
 - a. Kadının ücretli emeği
 - b. Küçük köylü mülkiyeti
 - c. Uzun dönemli mevsimlik işçilik
 - d. Ücretsiz aile emeği
 - e. Küçük meta üreticiliği
8. Aşağıdakilerden hangisi boşanma davası açma nedenlerinden biri **değildir**?
 - a. Eşlerden birinin kötü muamelesi
 - b. Eşlerden birinin çocuğunun olmaması
 - c. Eşlerden birinin hayata kast edecek veya onur kırıcı davranışlarda bulunması
 - d. Eşlerden birinin küçük düşürücü suç işlemesi ve haysiyetsiz bir hayat sürmesi
 - e. Eşlerden birinin evlilik dışı ilişkide bulunması
9. Aşağıdakilerden hangisi işgücü piyasası içerisinde kadınlara aile içindeki rol ve görevleriyle çok yakından ilişkili işler verilmesinin nedenlerinden biridir?
 - a. Kadınların işe devamsızlık oranları, işi terk etme ve ara verme olasılıkları
 - b. Kadınların işgücünden en verimli biçimde yararlanması
 - c. Kadınların anne olması
 - d. Kadınların işyerindeki kreşe çocuklarını getirebilme
 - e. Kadınlar kocalarının tepkisini çekmemesi

10. Aşağıdakilerden hangisi 01.01.2002 tarihinde yürürlüğe giren 4320 sayılı ailenin korunmasına dair kanuna konu olan şiddet türlerinden olan duygusal şiddete örnektir?

- Kocanın karısının maaş kartını alarak ona harçlık vermesi
- Kocanın karısıyla istemediği halde cinsel ilişkiye girmek istemesi
- Kocanın karısı eve geç geldiği için karısına dayak atması
- Kocanın karısının anne ve babasıyla görüşmesini engellemesi
- Kocanın karısını öldürmesi

Yaşamın İçinden

Adana'nın Ziyapaşa Mahallesi, cinnet geçiren emekli özel hareket polisinin, gece yarısı ailesine karşı düzenlediği el bombalı kalaşnikoflu saldırısıyla sarsıldı. Tüm emekli ikramiyesini genç sevgilisiyle yiyen 3 çocuk babası emekli polis memurunun terör operasyonunu andıran saldırısında 20 yaşındaki oğlu parçalanarak can verirken, 48 yaşındaki eşi N.Y., 46 yaşındaki baldızı H.A. ve H.A.'nın 9 yaşındaki kızı E.A. yaralandı. Olaydan sonra otomobiliyle kaçan 50 yaşındaki emekli polis memuru H.Y., Kozan İlçesi'ne giderken yolda jandarma karakoluna teslim oldu. Çukurova Üniversitesi Balcalı Hastanesi'ne kaldırılan yaralılardan N.Y.'ın hayatı tehlikesinin sürdüğü, diğerlerinin sağlık durumunun iyi olduğu bildirildi.

Olay 2 katlı evin birinci katında meydana geldi. İddiaya göre 4 yıl önce emekli olan H.Y., mesleğinden ayrıldıktan hemen sonra 16 yaşındaki soyadı öğrenilemeyen Ayşe adında bir kızla ilişki kurdu. Kocasının, küçük bir kızla ilişkisi olduğunu öğrenen N.Y. da boşanma davası açtı. Sevgilisiyle ilişkisini ilerleten H.Y., tüm emekli ikramiyesini ve çiftçilik yapan babasından miras kalan parayı kendisinden 30 yaş küçük sevgilisiyle harcadı. Ayşe, 2 yıl birlikte yaşadığı emekli polisi, parası bitince terk edip ailesinin bulunduğu Amasya'ya gitti. Sevgilisinin peşinden bu kente giden H.Y., genç kadının kendisini şikâyet etmesi üzerine Adana'ya döndü. H.Y., genç sevgili uğruna terk ettiği evine dönüp, boşanma davası açan eşinden af diledi. N.Y. da boşanma davasından vazgeçip eşiyle barıştı. Yılmaz çifti, 1 ay önce yine Ayşe konusunda tartışıp kavga edince, N.Y. üniversite öğrencisi oğlu 18 yaşındaki A.R. ve ÖSS'ye hazırlanan diğer oğlu Mustafa'yı alıp, kızkardeşi H.A.'nın evine gitti. A.R.Y. daha sonra evli olan ablası Ayşe'nin evine geçerken, Mustafa ise annesiyle birlikte teyzesinin evinde kaldı.

Emekli polis memuru H.Y. baldızının evine gidip, eşinden evine dönmesini istedi. Olumsuz yanıt alan H.Y., "Eğer gelmezsen seni de bombalarım, sana kapısını açan yakınlarını da" diye tehdit edip, eşiyle tartışmaya başladı. Eve çağrılan polisin araya girmesiyle yatışan tartışmanın ardından, N.Y. eşiyle birlikte evine döndü. Ancak 2 gün önce yine aralarında kavga çıkınca eşi H.Y.'ı polise şikâyet edip, kendisini sürekli ölümle tehdit ettiğini belirten N.Y., yine kız kardeşinin evine gitti. Borçlandığı için emekli maaşına da haciz konulan emekli polis H.Y., iddiaya göre cinnet geçirdi.

Beyaz bir otomobille bugün saat 02.00 sıralarında eski görev yaptığı Polis Merkezi'ne yaklaşık 300 metre uzaklıkta bulunan baldızının evine gelen H.Y., 2 odanın penceresinden içeriye parça tesirli 2 el bombası atıp, kalaşnikof tüfekte de içeriye taradı. Gecenin sessizliğini bozan patlamalarla birlikte evde yangın çıktı. Kalaşnikof silahında mermi bitince de H.Y., eve 2 el bombası daha attıktan sonra otomobiline binip kaçtı.

Mahallede büyük paniğe neden olan saldırının ardından olay yerine gelen itfaiye, yangını kısa sürede söndürdü. Saldırıda çılgın polisin salonda uyuyan oğlu M.Y. parçalanarak can verirken, eşi N.Y. ile baldızı H.A. ve onun kızı Emine yaralandı. Yaralananlar, komşuları tarafından güçlükle dışarıya çıkarıldı.

Ağır yaralanan ve vücudunun büyük bir bölümünde şarapnel parçası bulunan N.Y., "Bizi bombalayıp gitti. Oğlum yanıyor. Kurtarın bizi, ciğerim yanıyor" diye feryat etti. Yaralılar ambulansla Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Balcalı Hastanesi'ne götürüldü. Tedavi altına alınan yaralılardan N.Y.'in hayati tehlikesinin sürdüğü, diğer yaralıların sağlık durumunun ise iyi olduğu belirtil-di.

Gerçekleştirdiği bombalı kalaşnikoflu saldırının ardından kaçan emekli polis memuru H.Y., Kozan İlçesi'ne giderken yolda Hakkıbeyli Jandarma Komutanlığı'na teslim oldu. H.Y., sorgulanmak üzere Adana Emniyet Müdürlüğü'ne götürüldü.

Kaynak: (23 Nisan 2008, <http://www.haberler.com/polis-oglu-bombayla-oldurdu-3-kisiyi-yaraladi-haberi/>).

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. c	Yanıtınız yanlış ise "Ailenin Evrenselliği" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. d	Yanıtınız yanlış ise "Ailenin Evrenselliği" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. a	Yanıtınız yanlış ise "Aileye İşlevsel Bakış" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. b	Yanıtınız yanlış ise "Aileye Eleştirel Yaklaşımlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. c	Yanıtınız yanlış ise "Aileye Eleştirel Yaklaşımlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. d	Yanıtınız yanlış ise "Çekirdek Aile" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. a	Yanıtınız yanlış ise "Kırsal Aile" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. b	Yanıtınız yanlış ise "Boşanma" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. a	Yanıtınız yanlış ise "Kadının Ücretli Emegi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. d	Yanıtınız yanlış ise "Ailenin Korunmasına Dair Kanun" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Murdock'un evrensel aile görüşüne karşı verilen Kibutz toplumunda mülk ve sermaye Kibutz üyeleri tarafından ortak olarak sahiplenir. Tarım ve hafif sanayidir. Cinsel eşitlik üzerine kurulan aileler Batı'daki ebeveyn rollerini özellikle annelik rolünü reddederler. Dolayısıyla evlilik tek eşlidir ama çocuklar ayrı bir yerde yaşarlar. Çocukların ebeveynleri ile görüştükleri zamanlar eğlence zamanı olarak değerlendirilir.

Sıra Sizde 2

Parsons'a göre çocuğun birincil sosyalizasyonunda hem toplumun kültürü içselleştirilir hem de çocuğun kişiliği yapılır. Daha sonra okul v.b. gibi kurumlarda gerçekleştirilen sosyalizasyonun bunun devamı mı olması gereklidir. Evde ki sosyalizasyon sürecinde birey genel olarak toplumun kültürü ile doldurulur. Örneğin çocuk ailede otorite olan babaya itaati öğrenir. Okula gittiğinde ise öğretmene itaat etmek zorundadır. Eşcinselliğin kötü ve hastalık olarak görüldüğü bir toplumda eşcinselliğini ailesine karşı gizleyen fakat okulda gizleyemeyen bir çocuk içselleştirme sürecinde ciddi sıkıntılar yaşar.

Sıra Sizde 3

E. Leach'e göre aile "Kaçış Dünyası"dır, çünkü modern sanayi toplumunun tipik ailesi olan çekirdek aile akrabalarından ve toplumdan yalıtılmıştır. Aile karı, koca, ebeveyn ve çocuklar ile kendi içerisine döner. Ailede bütün bireyler arasında duygusal stres ve yoğunlaşma vardır. Bu yalıtılmışlık içerisinde aile üyelerinin birbirlerinden beklentileri ve istekleri sürekli bir hale gelir oldukça fazladır. Dolayısıyla aile gerilim ve düşmanlığın üretildiği ama kaçılmaayan bir kaçış dünyasıdır.

Sıra Sizde 4

Yüksek statülü bir işte çalıştığı için "annelik görevlerini yerine getiriyor diye suçlanan" bir kadın işlevselci görüşe göre annelik görevlerini yerine getirmek zorundadır. Zira kendi çocuğuna kötü bir örnek olduğu için işlevselci kuramın yetişkin kişiliğin sabitlenmesi iddiası mümkün olmaz. Kadın bir yandan kadınlık ve annelik konumu sorgulandığı için toplumun duygusal şiddetine maruz kalır, diğer yandan da çocuğun birincil sosyalizasyonunun eksik kalmasına neden olur.

Sıra Sizde 5

Türkiye'de 2000 yılından sonra kadınlara yönelik önemli yasal değişiklikler olmasına rağmen kadınlar hala şiddete uğramakta, ayırlamamakta ve ayrılma bile boşandığı eşinin şiddetine maruz kalmaktadır. Çünkü kadınlar sahip oldukları haklar konusunda bilgi sahibi değildir. Kadınların yasal hakları konusunda eğitilmelerinin yanı sıra uygulama ile ilgili olarak polis v.b. devlet görevlilerinin de duyarlılıklarının geliştirilmesi uygulamada ki zorlukları ortadan kaldıracaktır.

Sıra Sizde 6

Bu olaya Antalya'da mahallelerine kadın sığınma evi yapılması kararına tepki gösteren çevre sakinleri kadına yönelik şiddet konusunda bilinçsiz oldukları için ataerkil bir tavır içerisine girerler. Burada kalacak kadınlar "töre cinayetinden kaçan kadınlar", koca ve aile şiddetinden kaçan kadınlar" ya da devlet tarafından korunma altına alınacak kadınlar olacaktır. Belki de medyadan bunun bilgisine sahip olmalarına rağmen böyle davranmaları yine kadınlara uygulanan duygusal şiddettir.

Sıra Sizde 7

Kalaycıoğlu ve Rittersberger'in çalışmasında kentte ev hizmetinde çalışan kadınlar kendi konumlarını değerlendirirken sosyal ve kültürel ayrımlara önem verirken, onların işverenleri ekonomik ve maddi ayrımları gösteren sınıf ayrımını bir ölçüt olarak almışlardır. Çünkü ev hizmetinde çalışan kadınlar "kendi koşullarını ve olanaklarını gerçekçi olarak değerlendirmekte, işverenlerin yaşam standartlarının ve bunun getirdiği yaşam tarzının, kendi maddi olanaklarına ve yaşam felsefelerine, adetlerine, göreneklerine uymadığını kabullenmişlerdir (Kalaycıoğlu ve Rittersberger, 1998, s.233). İşveren kadınlar ise tamamen kendi sınıfsal konumlarından hareketle arada önemli bir ayrım olduğunu yapısal olarak değerlendirebilmektedirler.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Ankara Barosu (2006) **Kadın Hakları El Kitabı**, Ankara Barosu Kadın Hakları Kurulu, Ankara.
- Bora, Aksu (2001) "Türk Modernleşme Sürecinde Annelik Kimliğinin Dönüşümü", **Yerli Bir Feminizme Doğru içinde** (Der.). Necla Akgökçe, Aynur İlyasoğlu, Sel Yayıncılık, İstanbul, sf: 77-106.
- Delphy, C. (1999) **Baş Düşman, Patriyarkanın Ekonomik Politikası**, Saf Yayıncılık, İstanbul.
- Ecevit, M. (1994) "Çağdaş Kuram: Aile Ve Kadına İlişkin Bazı Kavramsal İlişkiler"**Aile ve Eğitim XVIII. Eğitim Toplantısı**, 22 Ekim 1994, Türk Eğitim Derneği, Ankara.
- Ecevit, M. (1994) "Tarımda Kadının Toplumsal Konumu: Bazı Kavramsal İlişkiler"**TODAİ Dergisi**, Cilt 27, Sayı: 2, Haziran 1994, s. 89-106.
- Ecevit, Y. (1991). "Aile-Kadın ve Devlet İlişkilerinin Değerlendirilmesinde Klasik ve Yeni Yaklaşımlar" **Değişen-Dünyada Birey-Aile-Toplum** Seminerine Sunulan Tebliğ, İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, 17-18 Mayıs 1991.
- Ecevit, Y.; Ecevit, M. (2002) "Kırsal Yoksullukla Mücadele: Tarımda Mülksüzleşme ve Aile Emeginin Metalaşması," **Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları**, TODAİE Yayınları.
- Erman, T. (1998) "Kadınların Bakış Açısından Köyden Kente Göç ve Kentteki Yaşam", **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler 1998** Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, Ekim 1998, s. 211-224.

- Gökçe, Birsen (1991) "Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklaşım". **Aile Yazıları-IV**. Ankara: TC Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu, 1991. ss. 385-400.
- Haralambos, M. (1980) **Sociology Themes and Perspectives**, University Tutorial Pres, Suffolk, ss.325-368.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1990). "Türkiye'de Ailenin Sürekliliği ve Değişimi" **I. Aile Şurası Bildirileri** Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Tanıtım Serisi 3,151-160 Aralık 1990.
- Kalaycıoğlu, S., Rittersberger, H. (1998) "İş İlişkilerinde Kadınca Bir Bakış: Ev Hizmetinde Çalışan Kadınlar" **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler 1998** Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, Ekim 1998, s. 225-235.
- Karkiner, N. (2006) "Türkiye'de Kırsal Kadın ve Yapısal İlişkiler" Marmara Üniversitesi, **İktisat Dergisi**, Sayı: 469, s. 24-30, İstanbul
- Karkiner, N. (2006). "Eskişehir'de Küçük Köylülerin Küresel ve Yerel Meta Bağlantıları", **TMMOB Eskişehir Kent Sempozyumu Bildiriler Kitabı** Eskişehir: 28-29 Şubat 2006.
- Kıray, M. (1984). "Büyük Kent ve Değişen Aile" (der.) **Türkiye'de Ailenin Değişimi Toplumbilimsel İncelemeler** Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, sf: 69-79.
- Laing, R.D. (1971) **The Politics of Family**, Vintage Boks, NewYork.
- Özbay, F. (1984). "Kırsal Kesimde Toplumsal ve Ekonomik Yapı Değişmelerinin Aile İşlevlerine Yansıması" (der.) **Türkiye'de Ailenin Değişimi Toplumbilimsel İncelemeler** Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, sf: 35-68.
- Özbay, F. (1982) "Ev Kadınları", **Ekonomik Yaklaşım**, 1982, V.3, Sayı:7, s.209-225. Aile Emeginin Metalaşması" Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları İçinde, (Ed.) Yasemin Özdek, TODAİE, sf: 271-289
- Poster, Mark (1989) **Eleştirel Aile Kuramı**, Ayrıntı yayınları, İstanbul, Çev: Hüseyin Tapınç.
- Şenyapılı, T. (1982). "Economic Change and the Gecekondu Family", Ç. Kağıtçıbaşı (ed.) **Sex Roles, Family and Community in Turkey** Indiana: Indiana University Turkish Studies 3, sf: 237-248.
- Tekeli, Ş. (1998) "Birinci ve İkinci dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelemesi Üzerine Bir Deneme", **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler 1998** Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, Ekim 1998, s.337-346.
- Tong, R. P. (1998) **Feminist Thought**, Westview Pres, Boulder
- Zaretsky, Eli (1976) **Capitalism, Family and Personal Life**, Harper and Row

7

Amaçlarımız

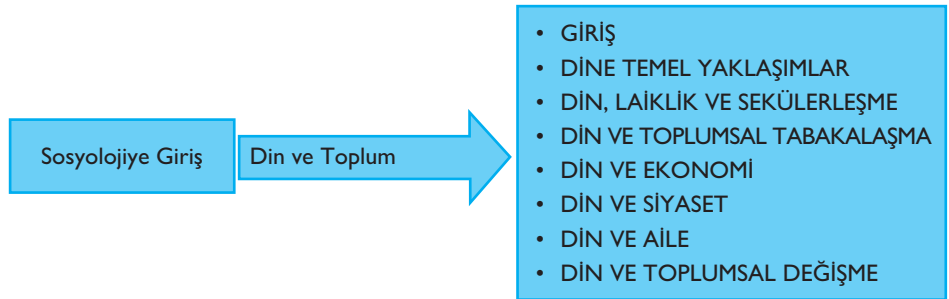
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Din konusuna temel yaklaşımları değerlendirebilecek,
- Din, laiklik ve sekülerleşme ilişkisini açıklayabilecek,
- Dini toplumsal tabaklaşmayla ilişkilendirebilecek,
- Dinin bazı temel kurumlarla etkileşimini açıklayabilecek,
- Din ve toplumsal değişme ilişkisini değerlendirebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Din
- Laiklik
- Sekülerleşme
- Teodise
- Asetisizm
- Mistisizm
- Karizma
- Kurumsallaşma

İçerik Haritası

Din ve Toplum

GİRİŞ

Dinsel davranışın evrensel olduğu düşünülür. Aslında, antropologlar tarafından az da olsa dinsel pratiği olmayan topluluklar tespit edilmiştir. Din ve toplum ilişkisi kurumlar sosyolojisinin en temel alanı olduğu gibi, sekülerleşme sebebiyle din dışı olarak düşündüğümüz birçok kurum dinin evrilmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu yüzden dini ve dinsel davranışı anlamak, toplumu anlamakla eşdeğerdir. Dinin sosyolojik açıklaması, onun hakikatini aramaz. Din, bir toplumsal kurum olarak ve dinsel davranışla ilgili bütün diğer toplumsal faktörlerle ilişkilendirilerek sosyolojinin konusu olur. Özetle din, sosyolojinin çalışma konusu olarak ele alınacağı zaman öncelikle bir toplumsal kurumdur.

Bir toplumsal kurumdur söz ediyorsak kurumsallaşmış bir insan davranışı veya davranışlarından söz ediyoruz demektir. Herhangi bir insan davranışının kurumsallaşabilmesi için toplumsal ölçekte kabul görmesi, kitlelerin toplumsal gereksinimlerini karşılar biçimde işlevsel olması gerekir. Bu bakımdan dinin birey ve toplum düzeyindeki işlevleri, din sosyolojisinin temel analiz birimleridir. Böylelikle, ilkel kabile dinlerinde de Katolik Kilisesi'nde de İslam ve diğer tek tanrılı dinlerin pratiklerinde de sayısız farklar sıralayabiliriz; ama ölü gömme ayinleri dinin ortak unsurudur. Din; kendimizi bilinmeyenle ilişkilendirmemizi, yaşamla ve ölümle başa çıkmamızı sağlar. Din, toplumsal bir ürün olmakla birlikte toplumu dönüştüren de bir kurumdur. Yayılma sürecinde yaşamın tüm alanlarına girmişken, bunu takip eden sekülerleşme sürecinde kendi alanına geri çekilir. Sekülerleşmenin sonuçları genellikle din ve siyaset arasında nihai bir ayrılma ile sonuçlanır ve bu ayrılma hukuk dilinde kendini bulur; ayrılmanın kendisi toplumsal yapı ve değişim dinamikleriyle farklı biçimler alabilir.

Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığınca kamu hizmeti olarak yürütülen din hizmetleri sıcak tartışmaların konusudur. Bulunduğunuz yerde bir camiye giderek imamla sohbet ediniz, kamu görevi olarak yürüttüğü din hizmeti hakkında görüşlerini sorunuz.

SIRA SİZDE

DİNE TEMEL YAKLAŞIMLAR

Din sosyolojisi literatürü, teorik tartışmalar açısından oldukça zengindir. Bu teorik tartışmalar, dinin bir toplumsal kurum olarak ortaya çıkışını, işleyiş biçimini, toplumsal işlevini ve diğer toplumsal kurumlarla olan ilişkisini çok farklı açılardan ele

almaktadır. Bu yaklaşımlar sırasıyla tarihsel materyalist yaklaşım, sosyal psikolojik yaklaşım, toplumsallık yaklaşımı, fenomenolojik yaklaşım ve iletişimsel yaklaşımdır. Şimdi bu yaklaşımları kısaca ele alalım.

Tarihsel Materyalist Yaklaşım: Marx ve Engels

Marx ve Engels dini üstyapıda görmekle birlikte “ideoloji olarak din” (Morris, 2004, s. 43-85) diye adlandırılan ve kendi başına bir perspektif olan yaklaşımlarını ortaya koyarken dinin çıkış noktası, genel niteliği ve işleyişinin mantığına dair tarihsel materyalist analizler yapmışlardır. Dinin çıkış noktası bakımından görüşleri evrimci ve tarihsel materyalist bir şemaya uyar. Marx ve Engels’e (1957, s. 131) göre tüm dinlerin kaynağı insanların gündelik yaşamlarını kontrol eden doğa güçlerinin onların zihinlerindeki yansımalarından doğmuş kişileştirmelerdir ve her toplumda farklı biçimler alabilirler. Evrimin belli bir aşamasında bu çok çeşitli işlevlerde temsil bulan tanrıların tek bir tanrı kavramı altında birleştirildiğini kabul eden Marx ve Engels’e (1957, s. 131) göre tektanrıcılığın kökeni de buydu. Din onlara göre her ne kadar bu dünyanın “genel teorisi”, “ahlaki yaptırımı, tesellinin ve haklılaştırmanın evrensel temeli” (1957, s. 37-8) ise de bir yanılsamadır. Ancak dinsel sıkıntıya önem atfederler; “O hem gerçek sıkıntının ifadesi hem de gerçek sıkıntıya karşı protesto dur. Din ruhsuz bir durumun ruhu olduğu kadar, ezilmiş yaratığın iniltisi, kalpsiz bir dünyanın kalbidir de. O halkın afyonudur” (Marx ve Engels, 1957, s. 37-8).

Marx ve Engels’in dine bir yanılsama statüsü vermiş olmaları izleyenleri arasında çok az çalışmacının din konusunu ele almasına sebep olmuştur. Onlar da tesa-düf değil ki aslında Marx ve Engels’in dine biçtikleri ikili rolü iyi anlayan teorisyenlerdir. Marx ve Engels din kurumunu iki temel özelliği açısından ele almaktadır. Bu ikili özellik Turner’ın (1983, s. 78) özetlediği gibi, dinin zenginliği meşrulaştırırken yoksullara da manevi zenginlik vaat etmesi ve böylelikle toplumda bütünleştirici rol oynaması ama bir yandan da ayrı sınıf çıkarlarını ifade etmeye devam ettiği için özellikle feodalizm içinde sınıf dayanışmasının temel kaynağı olmasıdır. Bu analizi kısaca hakim ideoloji olarak din ve sınıf ideolojisi olarak din diye de düşünebiliriz. Ama dinlerin bir özelliği daha vardır ki bu iki düzeyi daha üst bir düzeyde birleştirir. Bu özellikler için Marx’ı Ortodoks Marxsizmden farklı biçimde yorumlamış Heller’e başvurabiliriz. Heller’e (1970, s. 164-5) göre dinler, a) bir “ideal toplum” imgesi önerirler, b) kolektif temsiller olarak işlev gösterirler. Böylelikle de sınıf çıkarları ortak olmasa da bir “ideal toplum” imgesi etrafında “kolektif temsiller” ile iletişim kuran farklı sosyal sınıflar arasında ittifaklar oluşabilir.

Sosyal Psikolojik Yaklaşım: Weber

Weber dini tanımlamamış ancak “teodise (Morris, 2004, s. 87; olarak din” diye adlandırılan (Morris, 2004, s. 87; 104-43) yaklaşımı çerçevesinde dinlerin vaatlerini ayrıntılı olarak ele almış ve dinsel etik ve ekonomik yaşam arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Berger, (1967, s. 193) Weber’in *Dünya Dinlerinin Sosyal Psikolojisi* adlı eserinde ortaya koyduğu dört rasyonel teodise türünün altını çizer: bunlar bu dünyada telafi sözü, bir “öte”de telafi sözü, dualizm ve karma doktrindir. Görüldüğü gibi dinler yaşamı anlamlandıran ve yaşanılır kılan reçetelerdir.

Weber’in dünya dinleri diye adlandırdığı beş din Kofüçyenizm, Hinduizm, Budizm, Hristiyanlık ve İslam’dır; Yahudiliği ayrıca ve Hristiyanlık ile İslam’a etkile-ri bağlamında ele alır (Weber, 1996 [1948], s. 339). Weber’in yaptığı analizin can alıcı noktası hangi dinlerin hangi sosyal sınıflar ve statü grupları tarafından taşındığıdır. Yaptığı analiz kısmen tarihsel materyalisttir ve adeta Marx ve Engels’in bırak-

Marx ve Engels dini üstyapıda görmekle birlikte bu dünyanın genel teorisi, ahlaki yaptırımı, tesellinin ve haklılaştırmanın evrensel temeli olarak tarif etmişler dinin sınıf dayanışması yaratan ve ideolojik işlevleriyle ilgilenmişlerdir.

Tayfun Atay teodise için kötülüğün varlığı ve gerçeği karşısında Tanrı’nın iyilik ve adilliğinin onaylanması karşılığını kullanır.

Weber dini tanımlamamış ancak dinlerin vaatlerini ayrıntılı olarak ele almış ve dinsel etik ve ekonomik yaşam arasındaki ilişkiyi incelemiştir.

tıkları noktadan konuyu devam ettirir. Ancak çalışmasının bütününe, dinlerin her birine özgü olduğunu sezdiği sosyal psikolojiyi ortaya çıkarma çabası egemendir.

Weber'in karşılaştırmalı din incelemelerinden asetisizmin (çilecilik) ve mistisizmin (gizemcilik) tipolojilerine de ulaşmaktayız. Hem asetisizmin hem de mistisizmin dünyadan el çekerek reddeden biçimleri olduğu gibi dünyayı reddetmeyen ve dünya-içi asetisizm ile dünya-içi mistisizm diye adlandırdığı biçimleri olduğunu belirten Weber bunları ayrıntılı tarif eder. Esasen bu tipoloji çalışması bize sonsuz örneklerini hep sahada bulabileceğimiz zengin bir kavramsallaştırma sunar. Bununla birlikte dindarlığın ya da dinselliğin çok çeşitli formları olabileceğini görmemizi sağlar. Weber genel bir din tanımı yapmaktansa dine dair yapıları kavramsallaştırma ve örnekleme yoluna gitmiştir. İlk peygamberliği diğer dinsel liderlik biçimlerinden ayırt eder daha sonra kendi içinde iki gruba ayırır:

- Örnekleyici peygamberlik, (Lao-Tzu ve Budha gibi) örnek bir yaşantıya dayalı bir "yol" olarak kurtuluş fikrine dayalı peygamberlik,
- Etik peygamberlik (Zerdüşt, Musa ve Muhammed gibi) peygamberin kişisel, aşkın ve etik bir tanrının aracı veya elçisi olarak algılandığı peygamberlik (Morris, 2004, s. 120-1).

Bu peygamberlik biçimleriyle ortaya çıktıkları toplumsal koşulları birlikte analiz eden çalışmasında Weber, Marx ve Engels'ten büyük oranda farklılaşmaz. Morris'e (2004, s. 115) göre aklileşme kavramı Weber'in din sosyolojisinin temelinde yatan temadır. Biraz karamsar olmakla birlikte Weber'in yaşadığı toplumsal dönemi tasvirini Morris (2004, s. 115) şöyle özetlemiştir: "Dinsel düşünce ve kavramların artan sistematizasyonu, etik aklileşmenin yükselişi ve dinde ayınselliğin, 'büyüsel' unsurların sürekli biçimde azalması." Aslında bundan, dinin kendi içinde bir aklileşme süreci yaşadığını da çıkarsayabiliriz. Aklileşme (rasyonelleşme) Weber'in temel kavramlarından biridir ve din konusundaki analizlerine de yön veren temalardan biri olmuştur. Bunda en önemli etken Weber'in yaşadığı döneme bakıp "aklileşme", "entelektüelleşme" ve "dünyanın tatsızlaşması" (dünyanın büyüünün bozulması) süreçlerini gözlemiş olmasıdır (Gerth ve Mills, 1996, [1948], s. 94-5).

Toplumsallık Yaklaşımı: Durkheim

Durkheim, bütün dinlerde önceki dinlerden unsurlar bulunabildiğinden dinin en ilkel biçimlerinin bilgisini aramaya girişir. Ona göre hiçbir unsuru kendinden önceki başka bir dine dayanmayan bir din "ilkel din"dir. Öyleyse "ilkel dinsel yaşantının temel biçimleri" incelenmeli ve her durumda bağlı olduğu koşullar araştırılmalıdır.

Durkheim, dini "kutsal şeylere, yani belirgin olarak ayırt edilen ve yasaklanmış şeylere ilişkin birleşik bir inançlar ve uygulamalar toplamı; onlara içtenlikle inananların tümünden oluşan ahlaki bir topluluğu bir arada tutan inançlar ve uygulamalar" olarak tanımlar.

Bu tanımın en önemli ayağı "kutsal ve dindışı"nı iki ayrı analitik bölüm olarak ayırmasıdır. Durkheim'in din üzerine yaptığı çalışma "antropolojik gelenek" içinde ele alınır (Morris, 2004, s. 181-226) ve yaklaşımı *'toplumsallık olarak din'* diye adlandırılabilir, çünkü Durkheim (1964 [1915], s. 226) dinsel ayinde kutsananın *toplumsal yaşamın kendisi* olduğuna Tanrı imgesinin "yalnızca toplumun soyut ve şekilsel bir ifadesi" olduğuna hükmetmiştir. Durkheim'dan önce belirttiğimiz Marx, Engels ve Weber'in çözümlemeleri de sosyoloji klasikleri arasında yer almakla beraber Durkheim, dini toplumsallıkla açıklamıştır. Bu yüzden sosyolojinin başka disiplinlere en az yaklaşan klasik örneği olan yaklaşımını "toplumsallık yaklaşımı" diye adlandırabiliriz.

Durkheim, dinsel ayinin toplumsallık yaratan işleviyle ilgilidir; dini "kutsal şeylere, yani belirgin olarak ayırt edilen ve yasaklanmış şeylere ilişkin birleşik bir inançlar ve uygulamalar toplamı; onlara içtenlikle inananların tümünden oluşan ahlaki bir topluluğu bir arada tutan inançlar ve uygulamalar" olarak tanımlar. Durkheim (1964 [1915], s. 37)

Durkheim, kendisi kararlı bir ateist olmakla birlikte dine yanılısma statüsü vermemiş, mesajının doğruluğu veya yanlışlığıyla ilgilenmemiş ve toplumsal işlevlerini anlamaya çalışmıştır. Totemizmi bilinen en ilkel din olarak ele alıp ayrıntılı antropolojik incelemelere girişmiş ve sonuçta sanıldığından çok daha karmaşık olduğunu tespit etmiştir (Morris, 2004, s. 190). Sonuçta totem toplumun ta kendisi olduğuna hükmeder, ayinin işlevi sadece kişiyi tanrısına daha güçlü bağlamak değil içinde bulunduğu gruba da daha sıkı bağlamaktır (Durkheim, 1964 [1915], s. 387). Dinin bütünleştirici, dayanışma sağlayıcı unsuru Durkheim ile Marx ve Engels'in çalışmalarının ortak vurgusudur; bir farkla ki Durkheim toplumsal ölçekte bir dayanışma ve bütünleşmeyi kastederken Marx ve Engels sınıf dayanışmasıyla ilgilidirler.

Fenomenolojik Yaklaşım: Eliade

Eliade'nin fenomenolojik yaklaşımına göre din kendinden başka hiçbir şeye indirgenmemeli ve "din olarak din" yaklaşımıyla ele alınmalıdır.

Hierophany zihnimizde kutsallık temelli yaptığımız bir sıralamadır ve böylelikle inananın zihninde evrenin kaotik görünümü ortadan kalkar; kutsallık derecesine göre derecelendirilir ve anlam kazanır.

Sosyolojik bir yaklaşım olmamakla birlikte Eliade'a ait "arketip olarak din" yaklaşımı (Morris, 2004, s. 279-89) din sosyolojisinin göz ardı edemeyeceği bir yaklaşımdır. Temel olarak fenomenolojik olan Eliade'nin (1991 [1959]) yaklaşımına göre din kendinden başka hiçbir şeye indirgenmemeli ve "din olarak din" yaklaşımıyla ele alınmalıdır. Bu yaklaşımda dinin iç mantığı kendi dilinden incelenir, işlevleri, toplumun diğer parçalarıyla olan ilişkileri ve toplumsal sonuçları ele alınmaz. Ancak, fenomenolojiyi Schutz'un (1962; 1967) önerdiği gibi bilime bir önsöz olarak düşünebiliriz.

Dinin toplumsal yapıyla ilişkisini kurmadan önce ne olduğuna dair bilgiyi bize ancak fenomenolojik bir yaklaşım sunar. Din sosyolojisi bu yüzden aynı zamanda bir dinler tarihi uzmanı olan Eliade'nin çalışmalarına sıklıkla başvurur. Eliade Durkheim'in ortaya koyduğu kutsal ve dindışı ayrımını takip eder ve dinin düşünsel işlevini yarattığı *hierophany* ile özetler.

İletişimsel Yaklaşım: Pace

Din olgusuna çağdaş yaklaşımlardan biri de Pace'nin "iletişim olarak din" yaklaşımıdır. Luhmann'ın sistem teorisinden yola çıkan Pace'ye göre, peygamberler genellikle sözlü iletişim dilini kullanmışlar, kendilerinden önceki inanç sistemlerini kısmen olumlamışlar ve sosyal çevrenin gereksinimlerine göre yeniden şekillendirmişlerdir.

Din olgusuna çağdaş yaklaşımlardan biri de "iletişim olarak din" (Pace, 2008) yaklaşımıdır. Luhmann'ın sistem teorisinden yola çıkan Pace'ye (2008) göre, peygamberler genellikle sözlü iletişim dilini kullanmışlardır ve bir peygamber öncelikle bir "evet, ama" kişisidir. Yani önce kendinden önceki inanç sistemini kısmen de olsa olumlar, sonra "ama" der belki yeni bir bilgi belki de yeni bir açıklama geliştirir ve önceki inanç sistemini yeniden yorumlar. Böylelikle önceki dinle, Pace'nin (2008) tarifiyle söylersek önceki *semboller sistemi tabakasıyla* da ilişki kurar. Pace buna örnek olarak Kehf suresinde üç yüz yıl uyudukları anlatılan kişilerin öyküsündeki ince ayrıntıyı kullanır. Muhammed'den önceki anlatımlarda uyuyanların sayısı üzerine ortaya atılan iddialar tekrarlanır; Muhammed'e vahyedilen bilgide sayıdan çok Tanrı'nın inayeti üzerinde durulur. Görüldüğü gibi burada işleyen süreç bir "evet, ama" sürecidir. "Uyurlar" ın varlığı doğrulanmış, ama durumlarına yeni bir açıklama getirilmiştir. Sistem teorisinden yola çıkan ve hiçbir şeyin yok olmadığı ilkesini kabul eden Pace'ye (2008) göre, peygamberler mesajlarını sunarken aslında sosyal çevrenin gerektirdiği yeni şartlara yanıt ve çözüm getiriyordur.

DİN, LAİKLİK VE SEKÜLERLEŞME

İngilizcede "lay" ve "secular" eşanlamlı kullanılır ancak bu iki kavram çok farklı kaynaklardan gelir. Bu yüzden din sosyolojisi "laiklik" ve "sekülerlik" kavramlarını birbirinin yerine kullanmaz. *Laos* sözcüğü Yunanca'dır ve Antik Yunanda halk anlamında kullanılmıştır. Hristiyanlıkla birlikte *clericus* yani din adamı dışında kalanları anlatır biçimde *laikos* olarak Yunanca Latince karışımı bir kavram

olarak çeşitli dillere girmiştir. Laikleştirme terimi kilise tarafından ruhbanlığı herhangi bir sebepten elinden alınacak din adamları için kullanılır. Hatta “A kişisi laikleştirilmiştir” diye ilan edildiğine tanık oluruz. Burada terim halksallaştırma anlamında kullanılır. Halk anlamına da gelen *laos/laikos* kökenli laiklik kavramı dilimize yerleşmiş ve benimsenmiş bir kavramdır; öyle ki halkın bir kısmı bu sözcüğü Türkçe sanır (Berkes, 2008, s. 19).

Laisizmden bahsetmek için başka bir düzeye geçmek gerekiyor. Fransızca’da icat edilen *laïcisme* hem resmi dini olmayan ve tüm dinlere eşit mesafede olan bir devlet öngören hem de din/devlet ayırımının türünü anlatan, din ve siyaseti tamamen ayıran bir anlam ifade eder. Laiklikten (*laïcité*) de devletin resmi bir dininin olmaması ilkesi ile politik söylemin din dışılığı ile birlikte dine dayalı olanlar da dahil eşitlik ilkesini zedeleyecek her türlü sanın lağvedilmesi anlaşılır. “Laisizm din ile siyaset arasında kesin bir ayırım yapan ve toplumda dinin sınırlı bir rol oynadığını savunan bir doktrindir” (Özdalga, 1998, s. 21). Laiklik için kıstas olarak din ve devletin ayrılmış olması yetmez, dinin siyaset alanından tamamen çekilmiş olması, politika unsuru olarak var edilmemesi gerekir.

Seküler sözcüğünün kökeni *Saeculum* ise hem başka bir kökene sahiptir hem de kullanıldığı anlamların tarihsel değişkenliği vardır. Dünyaya, çağa, kuşağa ait anlamlarına gelen *Saeculum* kökenli “secular” kavramı Avrupa’da bir dönem kiliseden kurtarılmış anlamında kullanılmıştır (Berger, 1967, s. 107-9). Seküler kavramına tam bir Türkçe karşılık bulmak güçtür; genelde sekülerleşme karşılığı olarak kullanılan “çağdaşlaşma” kavramı, bu kavramın bazı anlamlarına karşılık gelir ama “dindışı” anlamına karşılık gelmez. Bu aşamada, seküler karşılığı olarak, “din etkisinden kurtulmuş/kurtarılmış” diyebiliriz.

Seküler ve laik kavramları arasındaki başka bir fark dinsel olanla kapsama ilişkisi bakımından ortaya koyulan farktır. Laik olanın dinsel olanı kapsamayacağını düşünmeliyiz. Oysa seküler olan ve din ilişkisi farklı düşünülür. “Seküler olan dinsel olanı da kapsayabilir ama eğer din her şeyi tanımlayacak bir referans haline gelmişse seküler bir ortamdan söz etmiyoruz demektir” diyen Nielsen’in (1999, s. 68) tespiti kamusal alanın dini ne ölçüde kapsayabileceğine dair açık seçik bir ölçüyü ortaya koyar. Ancak bu kabul için belli bir toplumdaki devletin siyaset bilimi ölçütlerince tanımlanması gerekir.

Sekülerleşme ise bir süreçtir; dinin bütün yaşam alanlarından çekilmesi, küçülmesi diye tanımlanır (Berger, 1967, s. 107). Berger (1967, s. 107-8) din kurumunun diğer kurumların alanından çekilmesinin yanı sıra bilinç sekülerleşmesi diye adlandırdığı bir sürece de işaret etmiştir. Bununla sekülerleşmenin öznel düzeyini tarif etmiştir. Sekülerleşmenin ortaya çıktığı toplumlarda bilim ve teknolojik ilerleme de gözlenir; bununla birlikte seküler entelektüel birikim oluşur. Bilimin ortaya çıktığı bir toplumda sekülerleşme önü alınamaz bir süreç olarak gelişir. Bugün bütün dünyada dinsel hareketler yaygınlaşmıştır ve dinin kamusal yaşama dönüşü (Casanova, 1994) tartışılmaktadır. Ancak, din kurumu da kendi içinde bir sekülerleşme yaşamıştır (Hey, 2001; O’Dea, 1961). Din modernleşme ve toplumsal değişmeye kendisi de sekülerleşerek yanıt vermekte; bazen de bunun tam tersi değişmeye direnme ve çatışma hâli gözlenmektedir.

Laiklikten politik bir ilkeyi anlamalıyız, bir süreci değil; sekülerleşmeden en önemli farkı tarih dışı bir kavram oluşudur. Bu ilke, devleti dindışı kabul ederken laik bir devletin işleyiş mantığının tamamen dindışı oluşunu anlar. Ancak, devleti laik kabul etmek bir şeydir; din kurumunun işleyişinin seküler bir hukuk tarafından tarif edilmesi başka bir şeydir. İdeal-tip olarak devleti dindışı tarif eden bu kavramın yürürlükte olduğu birçok ülkede din seküler kamu hukuku ile bir şekil-

Laisizm din ile siyaset arasında kesin bir ayırım yapan ve toplumda dinin sınırlı bir rol oynadığını savunan bir doktrindir. Laiklik için kıstas olarak din ve devletin ayrılmış olması yetmez, dinin siyaset alanından tamamen çekilmiş olması, politika unsuru olarak var edilmemesi; ayrıca, dine dayalı olanlar da dahil eşitlik ilkesini zedeleyecek her türlü sanın lağvedilmesi gerekir. Sekülerleşme ise dinin bütün yaşam alanlarından çekilmesi, küçülmesidir.

Laiklikten politik bir ilkeyi anlamalıyız, bir süreci değil; sekülerleşmeden en önemli farkı tarih dışı bir kavram oluşudur. Bu ilke, devleti dindışı kabul ederken laik bir devletin işleyiş mantığının tamamen dindışı oluşunu anlar. Ancak, devleti laik kabul etmek bir şeydir; din kurumunun işleyişinin seküler bir hukuk tarafından tarif edilmesi başka bir şeydir. Bunlara ek olarak, laisist model din ve devlet arasındaki ayrılma modellerinden sadece bir tanesidir. Avrupa'da bu modelin iki temsilcisi Fransa ve Türkiye'dir. Dinsel farklılığa rağmen iki ülkenin modeli üniter ulus devlet olma sebebiyle de birbirine yakındır. Concordat dışındaki tüm modellerde yani birçok Batı Avrupa ve İskandinav ülkesinde din kurumu şu ya da bu şekilde devlet otoritesine ve seküler kamu hukukunun tarifine tabidir.

de devlet kurumuna entegre edilmiştir. Dolayısıyla din kurumunun işleyiş mantığını tarif etmek için laiklik kavramı tek başına yetmez. Din ve dinsel yaşantıya dair laikliği güvence altına alan seküler hukukun ayrıntılı tarifi gerekir.

Bunlara ek olarak, laisist model din ve devlet arasındaki ayrılma modellerinden sadece bir tanesidir. Avrupa'da bu modelin iki temsilcisi Fransa ve Türkiye'dir. Dinsel farklılığa rağmen iki ülkenin modeli üniter ulus devlet olma sebebiyle de birbirine yakındır. İngiltere ve İskandinav ülkeleri bazı çeşitlilikler görülmekle birlikte tanıma (*recognition bazı kiliselerin ya da dinsel cemaatlerin devletçe tanınması*) ve dahil etme (*incorporation bir kilisenin anayasal devlet yapısına bir şekilde dahil edilmesi*) kurma (*establishment*) modeline; İtalya (İspanya ve Portekiz'i de çok az farkla kapsar biçimde) ise Napolyon'dan kalma *concordat* (din ve devlet arasında birbirinin özerk alanını tanıyan uylaşım) modeline sahiptir (Nielsen, 1999, s. 113). *Concordat* dışındaki tüm modellerde yani birçok Batı Avrupa ve İskandinav ülkesinde din kurumu şu ya da bu şekilde devlet otoritesine ve seküler kamu hukukunun tarifine tabidir.

Vatikan'ı devletle birlikte işlev gören ayrı bir özerk kurum olarak, ki Vatikan aslında ayrı bir din devletidir, olanaklı kılan model Napolyon'un *concordat* modelidir. Bu modelin Fransa'daki saf laisist ayrılma modelinden farkı açıkça ortadadır. Bu modelde Kilise mallarını korumuştur. Bu modelde din devlete tabi değil ancak ondan ayrı bir yerdedir ve bu Katolik Kilisesi ile yapılan bir uylaşımın sonucudur. Gerek Türkiye'deki bazı İslam unsurları ya da diğer dinlerin mensupları gerekse başka Avrupa ülkelerinde İtalyan toplumunun sahip olduğu modeldeki dinsel yaşantı hakları talep edilmektedir. Ancak, bu modelde de Kilise kamuyu ilgilendiren hemen her konuda söz sahibidir. Böyle bir model için uzmanlaşmış ve tarihsel olarak güçlü bir kilise kurumu şarttır. Modele adını veren *concordat* metni adeta din ve devlet arasında mükemmel bir boşanmadır. Kilise belli üst hukuki çerçevelere uymak koşuluyla kendi ruhbanlarını yetiştirmede ve diğer eğitim kurumlarını kurma ve geliştirmede haklarından vazgeçmemiştir.

Bir karşılaştırma yapacak olursak İtalyan anayasasındaki ayin özgürlüğü, Türkiye'de 1982 Anayasası'yla tanınmıştır. Bu tarihten önce de tanımlanmış bir yasak değildi ama tanımlanmış bir özgürlük olması 1982 yılına denk düşer. Bu hakka sahip olmak için öncelikle uzmanlaşmış ve iktidar sahibi bir ruhban sınıfının talep etmesi ve seküler hukukça da tanınması gerekir. Öteden beri sahip olduğumuz Sufizm/ulema ayrılığı bunda etkili olmuş olabilir. Çünkü ulema çoğunlukla dinsel yaşam için ibadeti yeterli görür ve daha çok Sufilere ait dinsel ayinler önemsenmemiş görünmektedir. Ancak, bu özgürlük tanınırken Şeyh Sait İsyanı'nın doğrudan sonucu olan ve 1925'de TBMM'ce çıkarılan tekke ve zaviyelerin kapatılması ve ilgili her türlü sanın kullanılmasını yasaklayan kanunla çelişme olasılığı düşünülmeli ve bu özgürlüğün sınırları tarif edilmelidir.

K İ T A P

Tekke ve zaviyelerin kapatılmasına karar veren ve ilgili her türlü sanın kullanılmasını yasaklayan kanunun bugünkü Türkçeye çevirisini bulmak için bk. Kara, M. 1997. *Din ve Sanat Açısından Tekke ve Zaviyeler*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Ayrıca, laikliğin işleyebilmesi için hukuki çerçevesinin de yine seküler bir hukuk tarafından çizilmesi gerekir. Bu yüzden laikliği var kılacak esasların altı çizilmelidir. Bunlar “vicdan, düşünce ve din özgürlüğü”, “bütün vatandaşların eşit hak ve sorumluluklara sahip olması” ve “devletin ve dinlerin kendi özerkliğine sahip oluşu” diye kabul edilir (Willame, 2009). Bu tanımın ikinci ögesi yani herkesi eşit

sayan ve her türlü imtiyazı kaldıran öge din adamlarının statüsü ve kamusal alanda varlık gösterme koşullarını belirlemek bakımından önemlidir. Aslında bu tanım Weberyen anlamda bir ideal-tiptir. Dünyada böyle bir laiklik yoktur. Fransa'da Katolik Kilisesi'nin en üst iki makamı da atamayla yerine oturur. Türkiye'de de Diyanet İşleri Başkanı atanır ve din işlerinden sorumlu bir devlet bakanlığına bağlı olarak görev yapar. Dinin de devletin de kendi özerkliğine sahip olduğu model *concordat* modelidir; ancak bu modelde de Kilise kurumunun ayrıcalıkları tamamen ortadan kaldırılmamış, sadece kendi alanına yönlendirilmiştir. Yani ikinci öge konusunda ideal-tipten uzaklaşmıştır.

Bugün laiklik tanımını sadece Fransız Devrimi örneğinden yola çıkarak yapan sosyal bilim, gerek teori İslam'ı düşünerek yazılmadığından gerekse de laikliğin evrenselliği üzerine teorik uzlaşa ortaya çıkmadığından Fransız modelini tüm dünyada geçerli laik model olarak önermektedir. İslam dünyasını bir yana bırakalım, Avrupa'da bile saf *laisist* ayrılma modeline en fazla yaklaşan sadece Fransa örneğidir; diğer modelleri yukarıda tartışmıştık. Şimdi daha açıklayıcı bulduğumuz ve dinleri kıyaslamalı anlamamıza yardım edecek bir yaklaşım görelim:

Pace'nin (2004, s. 144) dinsel otorite ve *clericus/laikos* ayırımına dair modelleri sunduğu şema dinleri birbiriyle kıyaslamada net bir ölçü sunar:

Din tipleri	Clericus/laikos	Clericus olmayan/laikos
Teokratik	-Hinduist Brahmanlar -Katolik clericus -Anglikan clericus -Şii Ayetullahlar -Ortodoks patrik	
Seçimle gelen		-Protestan papazlar
		-Valdenses masası moderatörleri
Karizmatik	-Tibet lamaları	-Karizmatik mezhep ve Hareketlerin liderleri
Geleneksel		-İbrani rabbileri -Sünni ulema

Tablo 7.1
Pace'nin dinsel otorite ve clericus/laikos ayırımı modelleri şeması

Tablo bize açıkça, bazı dinlerde veya mezheplerde din adamı ile *clericus*'ün aynı şey olmadığını göstermektedir. Bu yüzden din ve toplum ilişkisi, hem din ve mezhep farkları hem de ilgili dinin içinde bulunduğu toplumun dinamikleri gözetenilerek anlaşılabilir.

Bulduğunuz yerdeki ibadethaneleri inceleyiniz, ne kadar eskiden yapılmış olduklarını anlamaya çalışınız.

DİN VE TOPLUMSAL TABAKALAŞMA

Toplumsal tabakalaşma insanlar arasındaki bir eşitsizlik sistemi olarak anlaşılır; bu eşitsizlikler “servet, gelir, mesleki prestij, eğitim ve de servetin özel bir türü olarak dini bilgi” olarak sıralanabilir; ayrı ayrı veya birleşik halde ortaya çıkarlar. (Kehrer, 1996, s. 63) Dinin toplumsal tabakalaşma ile birincil ilişkisi herhangi bir toplumdaki tabakalaşmanın dini nitelikte olması durumunda söz konusu olur. Tabakalaşması

Kast düzeninde her tabakaya ancak doğumla ait olduğundan dini bilgi de ilgili kastla (Brahmanlar) sınırlıdır; böylelikle dini tutumlardaki yenilenmeler de sadece bu gruptan kaynaklanır ve çoğunlukla alt tabakaların din tarafından meşrulaştırılmış başkaldırısı engellenir.

Weber dindarlık biçimlerini onların hangi toplumsal tabakalarca taşındığıyla koşut olarak incelemiştir. Feodal soyluluğun, toprak sahibi aristokrasinin “selamet” arayışında olmadığını ve “cemaatsel din” den de uzak durduğunu tespit etmiştir.

sadece dine dayalı toplumlar çok az olmakla birlikte din sosyolojisinin en temel verilerini de sağlamış olan “Hindistan alt kıtasının eski istikrarlı toplumsal düzeni” olan kast düzeninin belirleyici özelliği “değişmez olarak kabul edilen eşitsizlik ilkesidir.” (Kehrer, 1996, s. 64) Kast düzeninde her tabakaya ancak doğumla ait olduğundan dini bilgi de ilgili kastla (Brahmanlar) sınırlıdır; böylelikle “dini tutumlardaki yenilenmeler de sadece bu gruptan kaynaklanır” ve çoğunlukla “alt tabakaların din tarafından meşrulaştırılmış başkaldırısı engellenir” (Kehrer, 1996, s. 64-5).

Dinin toplumsal tabakalaşma ile ilişki biçimleri bununla sınırlı değildir. Bazı durumlarda din bir toplumda var olan tabakalaşmayı kendisi ortaya koyup tanımlıyor olmasa bile meşrulaştırıyor olabilir. (Kehrer, 1996, s. 65) Ancak din sosyolojisinin en yaratıcı temalarından birini kuşkusuz Max Weber’in “toplumsal tabakaların spesifik dindarlığı” üzerine yaptığı incelemeler ve analizler oluşturur. Weber dindarlık biçimlerini onların hangi toplumsal tabakalarca taşındığıyla koşut olarak incelemiştir. Feodal soyluluğun, toprak sahibi aristokrasinin “selamet” arayışında olmadığını ve “cemaatsel din” den de uzak durduğunu; öte yandan kurtuluş hissi veya ahlaki ilkelerin çıkarsanacağı aşkın bir dayanak arayışından yoksun gördüğü Konfüçyüsçülüğün taşıyıcı tabakası olarak Çin literatisini (okuryazarlarını) işaret eder. Buna karşılık Weber zanaatkarların dinsel tutum bakımından tarihsel bir tutarlılık göstermediklerini ancak selamet fikri ve gereksiniminin bir şekilde yoksul ve yoksun sınıflarla el ele gittiğini tespit eder (Morris, 2004, s. 124-5).

Din sosyolojisi bakımından önemli ve zengin bir çalışma alanı sunan ABD’de anayasal düzen dinsel örgütlenmeye kanunla korunmuş haklar tanır. Ancak bu anayasanın din konusundaki en temel ilkesi devletin kilise kurmayacağı ve finanse etmeyeceğidir. ABD’deki kiliseler, denominasyonlar büyük bir çeşitlilik sergiler. Denominasyonlardan Hristiyanlık içinde belli bir ad, yapı ve doktrin altında var olan tanımlanabilir dinsel bütünlükler anlaşılır; Katolik kiliseler, Protestan kiliseler, Anglikan kiliseler, Doğu-Ortodoks kilise gibi. Ancak her denominasyonu belli bir tabakaya bağlamak olanaklı görünmemektedir (Kehrer, 1996, s. 69). Kehrer buna örnek olarak 1940’lar ABD’yi yansıtan şu verileri sunar:

Kongregasyonalist kilise;

%24 üst tabaka

%43 orta tabaka

%33 alt tabaka

Baptist kilise;

%8 üst tabaka

%24 orta tabaka

%68 alt tabaka (Kehrer, 1996, s. 69).

Din ile toplumsal hareketlilik ilişkisi de ayrıca dikkatli analiz gerektiren bir konudur. Birçok çalışma farklı dindarlık seviyesinde sosyalleşmiş Protestanları sosyal yükselme bakımından karşılaştırırken, başka bir grup çalışma da Protestan ve Katolikler arasında aynı konuda kıyaslama yapmıştır (Kehrer, 1996, s. 70-1). Kehrer (1996, s. 71), bu çalışmalara ilişkin Lenski’nin “yeterli sayıda değişkenin hesaba katılması gerektiği” eleştirisinin altını çizer. Yani Protestan-Katolik farkı diye yorumladığımız veriler bazen başka değişkenlerden, örnek olarak kent veya küçük yerleşim biriminde büyümüş olmak da sonucu etkilemiş olabilir.

İslam dini ortaya çıkışı itibarıyla kentli ve ticaretle uğraşan insanların gereksinimlerine hitap eden ve alt tabakalara da sahip olduklarından daha iyi bir yaşam vaat eden bir dindir. İbadetlerinin bir kısmı bireysel refahın toplumsal olarak bölüşülmesine dayanır, zekat ya da oruçla ilgili maddi telafiler gibi. İslam'ın bu ve benzeri şartları ortaya çıkmakta olan devletin ilk örneğidir. Bu ve benzeri öğelerle beslenmiş bir ümmet ideolojisi, İslam toplumunun temel özelliğidir.

Şerif Mardin'e (2000, [1969] s. 148) göre Türkiye'de Cumhuriyet rejimi sırasında da ümmet hissi din meselelerinde gücünü kaybetmemiştir. Aslında Mardin de Türk Devrimi üzerinde çalışan diğerleri de yeni rejimin dine karşıt bir tutumdan çok dinle uzlaşarak ortaya çıktığını bilir. Mardin'e göre, Cumhuriyeti İslami kılan öge sınıfsız toplum yaratma idealine dayanır ve bu yüzden de temel ilkesi İslamidir; bunun gördüğü işlev "ümmete benzer bir toplumsal hissin toplum bağı olarak sürdürülmesi olmuştur" (Mardin, 2000, [1969] s. 150-1). Zaten burada bir ekleme yapmak gerekiyor ki o da Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî dini 1928'e kadar İslam'dır. Anayasadan bu ifade 1928'de çıkarılmış, gerekli düzenlemeler de yapıldıktan sonra 1937'de laiklik ilkesi anayasaya girmiş ve ayrıntılı tarif edilmiştir. Türkiye'nin Avrupa'daki benzeri olan Fransa ise kilise ile devlet ayrımını 1905'de gerçekleştirmiş, laiklik ilkesini 1945'de kabul etmiştir. Ancak Fransa örneğinden ve Avrupa din savaşlarından yola çıkan Berger'in sekülerleşme yaklaşımı İslamı kapsamaz ve içinde yaşadığımız dönem İslamı da kapsayan yeni bir sekülerleşme kuramına gebedir. Türk Devrimi böyle bir yaklaşım için tarihsel-öncü niteliğindedir; yani bu yeni yaklaşım Türk Devrimi'nden esinlenmek zorundadır.

Eğer sınıfsız bir toplum ideali İslami olarak kabul edilirse eğitim, sağlık gibi sosyal hizmetlerin bütün vatandaşlara parasız sunulduğu bir toplumun da İslami olarak kabul edilmesi gerekir. Türkiye'de bugün için bu kıstasa uyan tek durum askerlik hizmetinin bütün sosyal sınıflardan gelen sağlığı yerinde erkek vatandaşlara zorunlu olmasıdır; zorunlu askerliği İslam dininin ruhuna uygun bir ilke olarak yorumlayabiliriz. Türkiye'de laikliğin en güçlü savunucusunun bedelli askerliğe direnen ordu kurumu olması da özgün bir sosyolojik durumdur ve açıklaması kolaydır: Türkiye tarihinde sekülerleşme 1700'lerdeki toprak kayıplarına çare arayan ordu kurumunda başlamıştır (Berkas, 2008, s. 63-6) ve tarihsel kökenleri yüzünden ordu kurumu bu konuda en güçlü tavrı takınmaktadır. Aslında toprak kaybı olmasa da belki aynı durum söz konusu olurdu. Çünkü görevi savaşmak ve vatan korumak olan bir kurumun aklın ve bilimin gereklerine göre hareket etmesi kaçınılmazdır. Bilimin hakim olduğu yerde din tamamen ortadan kaybolmaz ama güç kaybeder; bu da sekülerleşme sürecinin kendisidir.

Gerek bu tartışma gerek de Türkiye'de sekülerleşmenin tarihi için başvurabileceğiniz temel eser, Berkas, N. 2008. [2002] Türkiye'de Çağdaşlaşma. 13. baskı. (yayına hazırlayan) Ahmet Kuyaş. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

K İ T A P

DİN VE EKONOMİ

Din sosyolojisinin önemli bir çalışma alanı da din ve ekonomi arasındaki ilişkilidir. Max Weber için temel soru kapitalizmin neden doğu toplumlarında değil de batıda ortaya çıktıydı. Dinsel yaşantının ekonomik alana etkisi veya başka türlü söylersek dinlerin önerdiği belli bir ekonomik etik var mıdır sorusu da çalışmasına yön veren ve altta yatan bir soru olmuştur. Weber çalışmasının başında her ne kadar Calvinizm ve kapitalizm arasında doğrudan bir sebep sonuç ilişkisi kurmadıysa da modern kapitalizmin gereksinim duyduğu etiği "dürüstlük, dakiklik, çalışkanlık, tutumluluk ve sınırlama" olarak ortaya koyar (Morris, 2004, s. 106).

Kalvinizm büyüden tamamen kopmayı temsil eden, Tanrının mutlak aşkınlığını ve bireyin manevi soyutlanışlığını temel alan öğretidir. Bu öğretiyeye göre, yalnızca Tanrı özgürdür ve bazıları O'nun lutfuna ulaşmış seçilmişlerdir. (Morris, 2004, s. 107)

Weber kapitalizmin ruhunun Hristiyan çileciliğinden doğmuş olmasını paradoksal bulur; çünkü Hristiyan çileciliği bunu hedeflemediği halde ortaya çıkmasına sebep olduğu sermaye birikimi ile kapitalizme hizmet etmiştir; ancak Weber sonuç olarak modern kapitalizmin bir kez kendini kurumsaştırdıktan sonra dinin desteğine daha fazla gereksinim duymadığını belirtir.

Marx'ın kapitalizmle din arasında kurduğu ilişki Weber'in izlediği mantıksal yolun tam tersidir. Weber dinsel etiğin belli bir ekonomik tarza uygunluğuna bakarken Marx ekonomik tarzdan yani kapitalizmin kendisinden yola çıkar ve kapitalizmin ekonomik kategorilerinin onun gerçek temelini gizlemeye hizmet eden ideolojik yapıtlar olduğunu açıklar.

Weber'in önerdiği bir başka kavram olan "görev" (Beruf) kavramı da Ona göre "gelenekselci" söyleme sahip olan Luther'in Protestanlığına değil, Kalvinizme özgüdür. Morris Weber'in çalışmasından biri zayıf diğeri güçlü iki tez ortaya çıktığını belirtir. Zayıf tez "Protestan etiğiyle kapitalizmin ruhu arasında yalnızca bir uygunluk derecesi bulunması" iken güçlü tez ise "etikle kapitalist zihniyet arasında doğrudan bir nedensel bağ ima etmektedir" (Morris, 2004, s. 106).

Weber'in çalışmasından dinsel etiğin niyet etmediği hâlde kapitalizmin ruhuna hizmet ettiği sonucunu çıkarabiliriz. Örnek olarak Püriten rahip Baxter'in yazılarından yaptığı çıkarımları sıralayabiliriz: Baxter'in "servete ya da mülkiyete değil, servetle gelen zevklere, bunların tembelliğe ve tensel günahkarlıklara yol açan sonuçları bakımından" itirazları vardır (Morris, 2004, s. 108). Weber "bir çalışma etiği" vaz eden Baxter'in sürekli tekrarladığı "tanrıya görevinde çok çalış" temasının "yaşamın ve sahip olunan şeylerin sunduğu spontane zevklerin reddini" ima etmekle birlikte müsrif tarzdaki tüketime getirilen sınırlamanın sonuç olarak "sermaye birikimi"ni ortaya çıkardığını öne sürer (Morris, 2004, s. 108). Weber kapitalizmin ruhunun Hristiyan çileciliğinden doğmuş olmasını paradoksal bulur; çünkü Hristiyan çileciliği bunu hedeflemediği halde ortaya çıkmasına sebep olduğu sermaye birikimi ile kapitalizme hizmet etmiştir; ancak Weber sonuç olarak modern kapitalizmin "bir kez kendini kurumsaştırdıktan sonra dinin desteğine daha fazla gereksinim duymadığını"ni belirtir (Morris, 2004, s. 109).

Weber'in tezi din sosyolojisinin hâlâ en popüler temalarından biridir. Onun tezini destekleyen ve eleştiren sayısız çalışma yapılmıştır ve yapılmaktadır. Özellikle tarif ettiği asetisizmin (çilecilik) ve mistisizmin (gizemcilik) tipolojisi hâlâ en zengin saha çalışması olanaklarını sunar. Ayrıca bugünkü İslam toplumlarında Weber'in tarif ettiği türden bir dünya içi asetisizm az da olsa göze çarpmaktadır. Yine Onun ortaya koyduğu karşılaştırmalı incelemeler teodise düzeyinde olmakla birlikte bugün saha çalışmalarıyla zenginleştirilebilir görünmektedir. Özellikle dinin ekonomi kurumuyla ilişkileri inceleme konusu olduğunda Marx ve Weber'in yaklaşımları birbirini tamamlar nitelikte düşünülebilir, hatta Weber'in "Din sosyolojisinin bütünü zorlanmaksızın Marxçı bir şemaya girer." diyen Lictheim'in (1961, s. 385) görüşü yankı bulmaktadır (Morris, 2004, s. 146). Ancak aralarındaki temel epistemolojik fark nedeniyle bazı durumlar vardır ki birini seçmemiz gerekir. Marx'ın kapitalizmle din arasında kurduğu ilişki Weber'in izlediği mantıksal yolun tam tersidir. Weber dinsel etiğin belli bir ekonomik tarza uygunluğuna bakarken Marx ekonomik tarzdan yani kapitalizmin kendisinden yola çıkar ve "kapitalizmin ekonomik kategorilerinin onun gerçek temelini...gizlemeye hizmet eden ideolojik yapıtlar" olduğunu açıklar (Morris, 2004, s. 65). Marx olgunluk eseri olan Kapital'de "piyasa sistemi" nin kendini dinsel bir sistem olarak ilan eder ve Hristiyanlığın "soyut insan varlığı kültü" ne sahip oluşuyla "bir meta üretimi sistemi için en uygun din formu" olduğunu ortaya koyar (Morris, 2004, s. 66).

Bugünkü toplumları ilgilendiren başka bir konu da din ve diğer kurumlar arasındaki yakın ilişkidir. Sekülerleşmenin önemli bir boyutu kurumların din etkisinden kurtularak dinsel tahakküm olmaksızın işlev göstermeleri iken bugün bir geri dönüş söz konusudur; dinin ekonomi, siyaset gibi kurumlarla yakınlaşması yeni bir durumdur. Bunu kabaca kapitalist dönüşümle anlayabiliriz. Her şeyin meta olduğu bir toplumsal formasyon içinde her kurumsal davranış kendini bir çeşit pazarda hissetmektedir. Bununla kalmayıp din kamusal alana da geri dönmüştür (Casanova, 1994).

Dinin dönüşü sık başvurulmuş bir tema olmakla beraber dönen dinin söylemi iki asır önceki söylem değildir. Ayrıca bugün artık bir “dinsel pazar” ile karşı karşıyayız; farklı kurtuluş reçeteleri ve inanç sistemlerinin birbiriyle takipçi edinmede yarış hâlinde oldukları bir “dinsel pazar” söz konusudur. Bugünün toplumları din sosyolojisi tarafından birbiriyle serbest rekabet hâlindeki kurtuluş reçeteleri ve inanç sistemlerinin çokluğu ve rekabetin serbestisi bakımından değerlendirilir. Öte yandan, dinseliliğin azalmasını modernliğe bağlayan teorik yaklaşımları bütünüyle reddeden açıklamalar da vardır. Örnek olarak Introvigne ve Stark’a (2005) göre dinselilikte azalma “fazlasıyla düzenlenmiş ve sınırlanmış dinsel pazarların sağlıklı rekabete engel olması” na bağlı olarak gözlenmektedir.

Dinseliliğin azalmasını modernliğe bağlayan teorik yaklaşımları bütünüyle reddeden açıklamalar da vardır. Örnek olarak Introvigne ve Stark’a göre dinselilikte azalma fazlasıyla düzenlenmiş ve sınırlanmış dinsel pazarların sağlıklı rekabete engel olmasına bağlı olarak gözlenmektedir.

Bulunduğunuz yerde hayır işleri yürüten dinsel cemaatler var mı, varsa ne tür konularda yardım sunuyorlar?

DİN VE SİYASET

Modern toplum din ve siyaset arasında kesin bir ayırım yapan ve toplumda dine sınırlı bir alan tanıyan laisist görüş üzerine kuruludur. Ancak “politik davranış bir egemenlik davranışdır” ve “Egemenlik ise politik alanla sınırlı olmayan evrensel bir fenomendir.” ve “Birlikler, dernekler, kiliselerde de egemenlik söz konusudur” (Kehrer, 1996, s. 77). Bunun dışında dinsel liderlik ile politik liderliğin birbirinden ayrılmadığı veya politik liderliğin dince meşrulaştırım gereksiniminde olduğu durumlardan da söz edilebilir. Tabii böyle durumlarda artık modern toplumdan söz etmiyoruz demektir.

Din sosyolojisinin yine Weber tarafından üretilen en temel kavramlarından biri de “karizmatik otorite” kavramıdır ve din ile politik egemenlik arasındaki ilişki bakımından merkezi öneme sahiptir. Karizma kavramından Weber, (1996; [1948], s. 375) ilk aşamada “herhangi bir kimsenin olağanüstü bir yeteneği”ni anlar. Bu yeteneğin gerçek, yakıştırma veya sadece bir iddia olabileceğini de peşinen kabul eder. Karizmatik hareketler kendilerini doğrudan peygambere veya onun ruhaniyetinin taşıyıcılarına dayandıran karizmatik liderlerce yönlendirilir.

İsa Mesih’in “*Sezar’ın hakkı Sezar’a, benimki de bana*” sözünün Hristiyanlıkta doğuşu itibarıyla bir kilise/devlet ayırımı olduğuna delalet ettiği ve İslam’ın Yahudi-Hristiyan geleneğe göre daha çok bir “sosyal düzen” öngördüğü sıklıkla dile getirilir (Gellner, 1981, s. 1). Aslında söz konusu kilise/devlet ayırımına sebep Hristiyanlığın Tanrının hizmetinde olduğu varsayılan bir kilise kurumunu önermiş olmasıdır. Bu tarz bir kilise kurumu ne öncülü olan Musevilikte ne de ardılı olan İslam’da söz konusu değildir. Böyle bir din adamı sınıfı önerilmediği gibi, Şii İslam hariç, din adamlarına özel bir kutsiyet de atfedilmemiştir. Bu yüzden özellikle İslam toplumlarındaki sekülerleşme Hristiyan geleneğin deneyiminden yola çıkılarak anlaşılamaz. Sekülerleşme teorisinin sahibi Berger (1967, s. 203) de bu teorisinin İslam’ı kapsamadığını belirtmiştir.

İslam dininin seküler devlet ile yaşandığı örneklerden biri, aslında ilki ve tarihsel-öncü nitelikte olan Türkiye’deki modeldir. Bu model “siyasaca Doğu despotizmi”, “dince Sünni halifelik geleneği”ne (Berkes, 2008, s. 27) sahip Osmanlı Devleti’nden evrilmiştir. Halifeliğin lağvedilmesi egemenliğin dini temelinden vazgeçme anlamı taşır. Ancak Osmanlı deneyiminin ne uleması, ne şeyhülislamı, ne imamı Hristiyan geleneğindeki *clericus*un karşılığı değildir. Bugünkü anlamına yakın bir şekilde din görevlisidirler. Bir farkla ki eskiden imamın iâşesi hizmet verdiği yerdeki cemaatçe karşılanırken şimdi imamlar kamu çalışanıdır. Böylelikle İslam dini-

Karizma kavramından Weber, ilk aşamada herhangi bir kimsenin olağanüstü bir yeteneğini anlar. Bu yeteneğin gerçek, yakıştırma veya sadece bir iddia olabileceğini de peşinen kabul eder. Karizmatik hareketler kendilerini doğrudan peygambere veya onun ruhaniyetinin taşıyıcılarına dayandıran karizmatik liderlerce yönlendirilir.

İslam dininin seküler devlet ile yaşandığı örneklerden biri, aslında ilki ve tarihsel-öncü nitelikte olan Türkiye’deki modeldir. Bu model siyasaca Doğu despotizmi, dince sünni halifelik geleneğine sahip Osmanlı Devleti’nden evrilmiştir. Halifeliğin lağvedilmesi egemenliğin dini temelinden vazgeçme anlamı taşır.

ni hizmet verdiği “kitlenin günlük yaşamlarından kaynaklanan gereksinimleri”ne göre yorumlamak durumunda olmadıklarından Weber’in sözünü ettiği “din virtü-özleri”nden ayrılırlar. İslam için konuşurken din virtüözleri dendiğinde sufi gele-neğin anlaşılacağını da belirtelim. Bugün Türkiye’de yürürlükte olan modelin din uleması tarafından hem önerilmiş hem de tasarlanmış olmasının altında belki de “kitle dindarlığı”ndan özgürleşme arzusu yatıyordu. Bununla birlikte kitle dindarlı-ğı kendine virtüözler, karizmatik liderler arayıp bulmaktadır.

DİN VE AİLE

Din kurumu ortaya çıkışı itibarıyla aile kurumunun işlevlerine talip olmuş bu yüzden de birey çoğu zaman aile ve din arasında seçim yapmak zorunda kalmıştır. Öte yandan aile ilk toplumsallaşma kurumudur. Din ve dinsel yaşantıyı öğrendiğimiz, içselleştirdiğimiz veya tavır ve tutum geliştirdiğimiz ilk kurumdur.

Din kurumu ortaya çıkışı itibarıyla aile kurumunun işlevlerine talip olmuş bu yüz-den de birey çoğu zaman aile ve din arasında seçim yapmak zorunda kalmıştır. Yakın geçmişte buna benzer bir şekilde dinsel-politik tercihlerin bireyi bazen aile-siyle çatışmaya sürüklediğinden ve dinin ortaya çıkış dönemlerindeki gibi, yeni dinsel örgütlenmelerin ve cemaat yaşamının aileye alternatif sergilemekte hatta ai-le kurumuyla rekabet eder durumda olduğu tespit edilmiştir (Vergin, 1985).

Öte yandan aile ilk toplumsallaşma kurumudur. Din ve dinsel yaşantıyı öğren-diğimiz, içselleştirdiğimiz veya tavır ve tutum geliştirdiğimiz ilk kurumdur. Din ve birey arasındaki en önemli iletişim kanallarından biri olduğu içindir ki aile kuru-mu kuşaklar boyunca büyük dini organizasyonların üyeliğini devamlı kılmıştır. (Kehrer, 1996, s. 85) Dinin aileyle ilişkisi, çok çeşitli kavramlaştırma örnekleriyle ele alınabilir. Kehrer (1996, s. 85) din ve aile arasındaki ilişkiler için dört ana baş-lıkta inceleme konusu önermiştir:

- Aynı toplum içinde evlenme (endogamie) nin dinle ilgisi,
- Başka bir gruptan eş seçme (exogamie) nin dinle ilgisi,
- Evliliğin devamında çocuk sayısı konusunun dinle ilişkilendirilmesi ve
- Ailenin benimsediği “eğitimle ilgili değerler” ve bunların dinle ilgisi.

Kehrer, (1996, s. 85) Hristiyanlığın din bakımından endogam daha geniş akra-balık grubu bakımından exogam evlilik önerdiğini belirtir. Aslında din bakımından endogam evlilik önermeyen bir din var mıdır diye sorulabilir, fakat Akdeniz top-lumlarının çoğunda kuzen evlilikleri yaygındır. Günümüzde farklı dinlerden birey-ler arasındaki evliliklerin bütün modern toplumlarda artmasını Kehrer (1996, s. 86) “dini normların gücünün azalması”nın ve bireylerin bilinçli toplumsal davranışları bakımından “dini farklılıkların geniş ölçüde önemsizleştiği” biçiminde değerlendirir.

Din ve mezhep farklarının belirgin biçimde belirleyici olduğu bir konu da bo-şanma ve çocuk sayısıdır. Katoliklerde hukuki boşanma pek görülmez buna karşı-lık terk durumları daha fazla görülür. (Kehrer, 1996, s. 87) İslam toplumlarında da mezhep farklarıyla birlikte değişmekle birlikte tek eşliliğin de yüceltilen bir değer olduğunu söyleyebiliriz. Kuran’da erkeğe şartlı da olsa tanınan dört eş iznine rağ-men, şeriat rejiminde yaşayan Müslümanlarda bile ömür boyu tek eşli yaşamış çift-ler sıklıkla görülür. Türkiye’ye özgü Alevilik için de tek eşlilik esastır ve boşanma öngörülmez. Bazı İslam mezhepleri ise boşanma hakkını sadece erkeğe tanır.

Katoliklerde çocuk sayısı her zaman Protestanlardan fazladır (Kehrer, 1996, s. 87). Bunda farklı mezheplerin doğum kontrolüne karşı tutumları etkili olabilir. Bu-gün kürtaj konusu Hristiyan dünya için hâlâ kilise ile kamu hukuku bakımından bir sorundur. Kürtaj karşıtlığının dinsel olmayan temelleri de olabilir ancak genel-de karşımıza çıkan örnek Kilise kurumudur. İslam dini bazı yorumlarında ceninin ana rahmine tutunduğu düşünülen yirmi dördüncü güne kadar kürtaja izin ver-mekteyse de kürtaj kültürel kabul gören bir tutum değildir.

Aileler, çocukların eğitiminde öngördükleri değerler bakımından da dinsel ve mezhepsel farklılıklar göstermektedirler. Kehrer (1996, s. 87) Lenski'nin Detroit'te çocuklarının eğitiminde egemen olmasını istedikleri değerler bakımından Katolikler arasında "itaat", Protestanlar arasında ise "entelektüel bağımsızlık" ve "geleceğe yönelme"yi tespit ettiğini belirtir. Çocukların eğitimi konusu modern toplumlar da özellikle dinsel değerlerin kazandırılması bakımından sık sık devlet ve aile kurumunu karşı karşıya getirmektedir. Eğitimde kazandırılacak değerler konusunda tam bir uzlaşma olmasa da belki özel okullaşma dinsel ve felsefi çeşitlenme bakımından düşünülebilir.

DİN VE TOPLUMSAL DEĞİŞME

Din de diğer kurumlar gibi değişme karşısında uyum, çatışma veya yenilenme/yenilik gibi tepkiler verebilir. Din kurumu ile uzlaşının özellikle din/devlet ayrılma modeli bakımından kitlelerce kabul gören ve yerleşik bir anlayışın olmadığı toplumlarda dinsel davranış sıklıkla politik nitelik kazanabilir ve değişme arzusunu temsil edebilir. Dinin genellikle bütünleştirici rolü öngörülür ancak egemenlik üzerine rekabetin yoğun olduğu dönemlerde din "Daima bütünleştirici bir rol oynamamış, sık sık şiddetli çatışmalara da sebep olmuştur" (Kehrer, 1996, s. 88).

Gerek Hristiyanlık gerekse de İslam din ve seküler yaşam arasında çeşitli gerilim ve çatışma dönemlerine tanıklık ettiler. Hatta yüzyılımızda İran'da bir İslam devrimi yaşandı. Bu devrimin gerçekleşebilmesi İran'ın toplumsal dinamikleriyle ilgili olduğu kadar Şii İslam'ın "Ayetullah" kavramına sahip olmasıyla da ilgilidir. Tanrı'nın işaretlerini okuma yetisine sahip olduğu varsayılan Ayetullah (Pace, 2008) *clericus* anlamında din adamıdır ve Tanrı adına hüküm verdiği kabul edilir. Sünni İslam hükmü tanrıya bırakmış ve seküler otoriteyi tanımış *clericus* niteliği olmayan din adamlarından ve din otoritelerinden beslenir. Dini devrim hareketi olumsuz toplumsal sonuçlarına rağmen din sosyolojisi açısından bakıldığında daha yüksek sekülerleşme vaadi taşır. Çünkü dini beklentilerin boşa çıkması dini devrim hareketinin sonunu hazırladığı (Kehrer, 1996, s. 89) gibi, karşıt hareketlerin güç kazanmasına da zemin hazırlayabilir. Buradan bakıldığında gerek Osmanlı gerek de Cumhuriyet dönemlerinde sünni ulemanın din uzmanları olarak hizmet gördüğü ve devlet kurumu içinde yer aldığı modele sahip Türkiye'ye kıyasla İran sekülerleşme bakımından daha büyük potansiyel taşır. Çünkü devletten ayrı bir din adamları sınıfı vardır ve ayırmaya karar verdiklerinde *concordat* tarzı bir modele sahip olabilirler. Bunun önündeki tek engel "bilinç sekülerleşmesi"dir ve bu tarz sekülerleşme fen bilimlerinin zayıf olduğu toplumlarda hayat bulmaz; İran için sekülerleşme olasılığını zayıflatan faktör de budur.

Din de diğer kurumlar gibi değişme karşısında uyum, çatışma veya yenilenme/yenilik gibi tepkiler verebilir. Dinin genellikle bütünleştirici rolü öngörülür ancak egemenlik üzerine rekabetin yoğun olduğu dönemlerde din daima bütünleştirici bir rol oynamamış sık sık şiddetli çatışmalara da sebep olmuştur.

İran'daki rejim hakkında bilginizi gözden geçiriniz. Özellikle kadınlara dair hukuk hakkında bilginiz.

Dinin modern toplumdaki dönüşümü, özellikle Avrupa ve Amerika'daki tarihsel veriler ışığında gözden geçirilmelidir. Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye tarihi de Avrupa tarihinin önemli bir parçasıdır. Hristiyanlık ve İslam'ın din sosyolojisi bakımından *clericus/laikos* ayrımı Türkiye'deki geleneğe uymasa da din kurumunun toplumsal değişmeye ve modernliğe verdiği tepkiler benzerdir. Modernliğin dinsel etkilerini Lambert (1999) küçülme, uyum ve yeniden yorumlama ve yenilik olarak değerlendirir. Bu etkileri Batı Avrupa veya Doğu Avrupa'da sayılabilecek Türkiye'de yapılacak saha çalışmalarında tespit etmek olanaklıdır.

Özet

Din konusuna temel yaklaşımları değerlendirmek
Marx ve Engels dini üstyapıda görür, evrimci ve tarihsel materyalist açıdan değerlendirirler. Weber dinleri ortaya koydukları teodise bakımından ele alır; dinsel etik ile ekonomik yaşam arasındaki ilişkileri inceler. Durkheim dini toplumla eşdeğer görür. Durkheim'a göre dinsel ayinde kutsanan toplumun kendisidir. Eliade dini başka bir şeye indirgemen, onun iç mantığını keşfe çalışır; yaklaşımı fenomenolojiktir. Pace dini iletişim olarak ele alır; peygamberlerin kendilerinden önceki inanç sistemlerini kısmen olumlayarak sosyal çevrenin yeni gereksinimlerine uygun biçimde yeniden formüle ettiklerini ileri sürer.

Din, laiklik ve sekülerleşme ilişkisini açıklamak
Laïcisme hem resmi dini olmayan bir devlet ön-gören hem de din/devlet ayrımının türünü anlatan, din ve siyaseti tamamen ayıran bir anlam ifade eder. Laiklikten (laïcité) de devletin resmi bir dininin olmaması ilkesi ile politik söylemin din dışılığı ile birlikte dine dayalı olanlar da dahil eşitlik ilkesini zedeleyecek her türlü sanın lağvedilmesi anlaşılır. “Laisizm din ile siyaset arasında kesin bir ayırım yapan ve toplumda dinin sınırlı bir rol oynadığını savunan bir doktrindir” ancak laiklik için kıstas olarak din ve devletin ayrılmış olması yetmez, dinin siyaset alanından tamamen çekilmiş olması, politika unsuru olarak var edilmemesi, ayrıca dine dayalı olanlar da dahil eşitlik ilkesini zedeleyecek her türlü sanın lağvedilmesi gerekir. Sekülerleşme ise bir süreçtir; dinin bütün yaşam alanlarından çekilmesi, küçülmesi diye tanımlanır.

Dini toplumsal tabakalaşmayla ilişkilendirmek
Dinin toplumsal tabakalaşma ile birincil ilişkisi herhangi bir toplumdaki tabakalaşmanın dini nitelikte olması durumunda söz konusu olur. Bazı durumlarda din bir toplumda var olan tabakalaşmayı kendisi ortaya koyup tanımlıyor olmasa bile meşrulaştırıyor olabilir.

Dinin bazı temel kurumlarla etkileşimini açıklamak

Dinsel etik ile ekonomik yaşam arasındaki ilişkiyi inceleme konusu yapan Weber'dir. Weber'in çalışmasından dinsel etiğin niyet etmediği halde kapitalizmin ruhuna hizmet ettiğini çıkarsayabiliriz. Özellikle dinin ekonomi kurumlarıyla ilişkileri inceleme konusu olduğunda Marx ve Weber'in yaklaşımları birbirini tamamlar nitelikte düşünülebilir. Modern toplum din ve siyaset arasında kesin bir ayırım yapan ve toplumda dine sınırlı bir alan tanıyan laisist görüş üzerine kuruludur; ancak, dinsel liderlik ile politik liderliğin birbirinden ayrılmadığı veya politik liderliğin dince meşrulaştırım gereksiniminde olduğu toplumlar da vardır. Din kurumu ortaya çıkışı itibarıyla aile kurumunun işlevlerine talip olmuş bu yüzden birey çoğu zaman aile ve din arasında seçim yapmak zorunda kalmıştır. Öte yandan aile ilk toplumsallaşma kurumudur. Din ve dinsel yaşantıyı öğrendiğimiz, içselleştirdiğimiz veya tavır ve tutum geliştirdiğimiz ilk kurumdur. Din ve birey arasındaki en önemli iletişim kanallarından biri olduğu içindir ki aile kurumu kuşaklar boyunca büyük dini organizasyonların üyeliğini devamlı kılmıştır. Kehrer din ve aile arasındaki ilişkiler için dört ana başlıkta inceleme konusu önermiştir: aynı toplum içinde evlenme (Endogamie) ya da başka bir gruptan eş seçmenin (Exogamie) dinle ilgisi, evliliğin devamında çocuk sayısı konusunun dinle ilişkilendirilmesi ve ailenin benimsediği eğitimle ilgili değerler ve bunların dinle ilgisi.

Din ve toplumsal değişme ilişkisini değerlendirmek

Din de diğer kurumlar gibi değişme karşısında uyum, çatışma veya yenilenme/yenilik gibi tepkiler verebilir. Din kurumu ile uzlaşının özellikle din/devlet ayrılma modeli bakımından kitlelerce kabul gören ve yerleşik bir anlayışın olmadığı toplumlarda dinsel davranış sıklıkla politik nitelik kazanabilir ve değişme arzusunu temsil edebilir. Dinin genellikle bütünleştirici rolü öngörülür ancak egemenlik üzerine rekabetin yoğun olduğu dönemlerde din daima bütünleştirici bir rol oynamamış sık sık şiddetli çatışmalara da sebep olmuştur.

Kendimizi Sınayalım

1. Dinsel ayinlerin işlevi sadece kişiyi tanrısına değil içinde bulunduğu gruba da daha sıkı bağlamaktır görüşü aşağıdaki teorisyenlerden hangisine aittir?
 - a. Weber
 - b. Marx
 - c. Engels
 - d. Durkheim
 - e. Heller
2. Dinsel etik ve ekonomik yaşam arasındaki ilişkileri inceleyen teorisyen aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Weber
 - b. Durkheim
 - c. Marx
 - d. Engels
 - e. Heller
3. Dini iletişimsel yaklaşımla ele alan teorisyen aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Durkheim
 - b. Marx
 - c. Engels
 - d. Pace
 - e. Weber
4. Aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?
 - a. Marx ve Engels dini, tarihsel materyalist bir çerçevede ele almış ve illüzyonvari bir statü yüklemişlerdir.
 - b. Weber dinleri önerdikleri teodise bakımından kıyaslamıştır.
 - c. Durkheim'in yaklaşımı, evrimci bakış açısına sahiptir.
 - d. Eliade'ın fenomenolojik yaklaşımına göre din, kendinden başka hiçbir şeye indirgenmemeli ve iç mantığı anlaşılmalı çalışılmalıdır.
 - e. Pace kendi teorisinde Luhmann'ın sistem teorisinin yanlış olduğunu belirtir.
5. Dinin bütün yaşam alanlarından çekilmesi, küçülmesi diye tanımlanan kavram aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Laiklik
 - b. Laisizm
 - c. Sekülerleşme
 - d. Aklileşme
 - e. Metalaşma
6. Aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?
 - a. Laiklik politik bir ilkedir, bir süreci işaret etmez.
 - b. Sekülerleşme tarihsel bir olgudur, bir süreci ifade eder.
 - c. Laisizm, din ile siyaset arasında kesin bir ayırım yapan ve dine toplumda sınırlı bir rol tanıyan bir doktrindir.
 - d. Seküler olan dinsel olanı kapsayamaz.
 - e. Din ve devlet arasında tek ayrılma modeli, laisist model değildir.
7. Feodal soyluluğun, toprak sahibi aristokrasinin selamet arayışında olmadığı ve cemaatsel dinden de uzak durduğunu tespit eden teorisyen aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Marx
 - b. Engels
 - c. Weber
 - d. Heller
 - e. Durkheim
8. "Hristiyan çileciliği hedeflemediği halde ortaya çıkardığı sermaye birikimiyle/kapitalizme hizmet etmiştir" tezi aşağıdakilerden hangi teorisyene aittir?
 - a. Pace
 - b. Marx
 - c. Weber
 - d. Engels
 - e. Durkheim
9. "İslam'da din adamları sınıfı önerilmemiştir; Şii İslam hariç İslam'da din adamlarına kutsiyet atfedilmez" cümlesi aşağıdaki konulardan hangisinde eksiklik yaratır?
 - a. Laiklik
 - b. Concordat
 - c. Sekülerleşme kuramı
 - d. Evrim kuramı
 - e. Modernleşme kuramı
10. "Din ve birey arasındaki en önemli iletişim kanallarından biri olduğu içindir ki aile kurumu kuşaklar boyunca büyük dini organizasyonların üyeliğini devamlı kılmıştır" cümlesi aşağıdaki din sosyologlarından hangisine aittir?
 - a. Pace
 - b. Engels
 - c. Weber
 - d. Kehrer
 - e. Eliade

Yaşamın İçinden

“Din Dersinde Çözüm Zor Değil

Radikal, 11/03/2008

İsmet Berkan

...Anayasanın 24. maddesiyle zorunlu kılınan ders, ‘din kültürü ve ahlak bilgisi’ dersidir. Bu dersin mevcut ders kitapları, ‘Burada din kültürü değil din dersi veriliyor’ denilerek önce AİHM sonra da Danıştay’ın 8. Dairesi tarafından bir anlamda ‘mahkum edilmiştir’. Gerek AİHM’nin ve gerekse Danıştay’ın 8. Dairesi’nin kararını tersinden okuduğunuzda mahkemelerin, ...’dinlerüstü’ nitelikte bir ‘din kültürü’ dersini arzu ettiği/uygun gördüğü anlaşılıyor. Yani, mevcut dersi gerçekten dinler tarihinden, dinlerin gelişiminden ve temel anlayışlarından ibaret ve aslında son derece faydalı bir ders olarak anlatmanın önünde yasal hiçbir engel yok. Hatta mahkemeye bakacak olursanız (ki bakmayıp da ne yapacaksınız) yapılması gereken ders esasen bu. Öte yandan, isteyenlerin katılıp alabileceği bir ‘din dersi’ni (isteyene Sünni İslam isteyene Alevilik) vermenin, yani okullara seçmeli din dersi koymanın, hatta daha ileri gideyim seçmeli hafızlık dersi koymanın da önünde bir yasal engel yok. O zaman esasen Anayasa değişikliğine vs. ihtiyaç da yok. İhtiyacı duyulan şey mevcut dersi Anayasa’nın da öngördüğü gibi ‘din kültürü’ dersine çevirmek, din eğitimi ise isteyenlerin alacağı şekilde seçimlik ders olarak düzenlemek. Esasen bu dediğimi yapmak için büyük bir toplumsal konsensüse de ihtiyaç yok. Doğru olanı yaptığınız zaman, bunu kimseyi incitmeden, kimseyi dışlamadan, kimsenin ihtiyacını yok saymadan yaptığınız zaman bir tartışma da çıkmaz, bir konunun hararetle tartışılmıyor olması da o konuda zımnı bir uzlaşma olduğuna delalet eder zaten.”

http://213.243.28.155/haber.php?haber_no=249811...
29.06.2009

Kaynak: İsmet Berkan, 11/03/2008 tarihli Radikal gazetesinin internet baskısından kısaltılarak alınmıştır.

Okuma Parçası

“Baba

Bu mektuba sana sevgili babacığım diye başlamak istemedim, sana hep seslendiğim gibi seslenmek istedim: baba diye.

Seni toprağa verdiğimde 17 yaşındaydım, amcam “istersen O’nu yaşatabilirsin demişti”, ben de öyle yaptım. Seni yaşattım.

İyi ki senin kızın olarak doğmuşum. İnananın kimsenin önünde eğilmeyeceğini senden öğrendim. Halbuki inançtan söz ettiğini hiç hatırlamıyorum.

Bizim hiç tanık olmamızı istemezdin kurban kesmene ama ben çocukluğumda gizlice bir kez seni izlemiştim. Son anda gözlerimi ellerimle kapattım ama kurban keserkenki duanı ve kurbanlık hayvanı ikna edişini hala hatırlıyorum. İkna etmeyi senden öğrendim.

Bizlere yaz akşamları karpuz dilimlemeni hatırlıyorum; adil olmayı senden öğrendim.

Arkadaşlarınla şakalaşmalarını hatırlıyorum; incitmeme-yi senden öğrendim.

Gülen gözlerini hatırlıyorum; sevgiyle bakmayı senden öğrendim.

Erkeklerin de ağlayabileceğini senden öğrendim.

Doğru, dürüst, vefalı, mağrur ve vakur babam,

Sadece Allah’a kulluk eden babam,

Ekmeği, işi, aş, toprağı varken kızlarını okutmak için şehre göçen babam,

İyi ki senin kızın olarak doğmuşum.”

Fatma Kocamemik Sündal

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. d Yanıtınız yanlış ise “Toplumsallık Yaklaşımı: Durkheim” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. a Yanıtınız yanlış ise “Sosyal Psikolojik Yaklaşım: Weber” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. d Yanıtınız yanlış ise “İletişimsel Yaklaşım: Pace” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. e Yanıtınız yanlış ise “Dine Temel Yaklaşımlar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. c Yanıtınız yanlış ise “Din, Laiklik ve Sekülerleşme” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. d Yanıtınız yanlış ise “Din, Laiklik ve Sekülerleşme” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. c Yanıtınız yanlış ise “Din ve Toplumsal Tabakalaşma” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. c Yanıtınız yanlış ise “Din ve Ekonomi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. c Yanıtınız yanlış ise “Din ve Siyaset” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. d Yanıtınız yanlış ise “Din ve Aile” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

İmamın kendini ücret karşılığı iş gören biri olarak değil, bir “gönüllü” olarak algıladığını göreceksiniz. Türkiye’deki model çok eleştirilmekle beraber, İslam’ın ruhuna uygundur. Camide namaz kıldırın imam dini liderliğin politik yanından vazgeçmiş, cemaatle herhangi bir tahakküm veya kontrol ilişkisinde olmayan, bir gönüllüdür. Bu durum İslam’ın din hizmetini “gönüllülük” esasıyla tarif eden ruhuna da uygundur. Kamu hizmeti olarak yürüttükleri görevlerini hitap ettikleri kitlenin isteklerine göre şekillendirmek zorunda olmadıklarından dinin mesajını anladıkları gibi aktarırlar. İmamla sohbetiniz sırasında görevinden ve cemaatinden memnuniyet derecesini anlamaya çalışınız.

Sıra Sizde 2

Kültür Bakanlığının web adresinden (<http://www.kultur.gov.tr>) veya belediye ve valiliklerin web sitelerinden tarihi ve kültürel önemdeki ibadethaneleri tespit edebilirsiniz. Ayrıca genellikle ibadethanelerin ne zaman kim tarafından inşa ettirildiği, gördüğü tamirler vs. her ibadethanenin girişinde bir levhada yazılıdır.

Sıra Sizde 3

Bütün dünyada dinsel cemaatlerin önemli bir kısmı çeşitli hayır işleri yürütmektedir. Yoksullara gıda vb. yardımlarla birlikte eğitim ve sağlık, yaşlılara sosyal destek sunan cemaatlerin sayısı az değildir. Bu ölçekte destek verebilen cemaatlerin çoğuna sanal ortamda ulaşabilirsiniz. www.google.com adresine anahtar sözcük yazmanız yeterli olacaktır.

Sıra Sizde 4

İran’daki rejim kendini şeriat rejimi olarak tanımlamaktadır. Kadınlar evleri dışında her yerde örtünmek zorundadır, eşlerinin yazılı izin belgesi olmadan yurtdışına çıkamazlar, eşleri ölürse çocuklarının velayet hakkı eşlerinin ailesine aittir. Boşanma hakkı kadına tanınmamıştır. Muta nikahı diye adlandırdıkları geçici nikah olarak düşündükleri bir uygulamayı İran hukuku meşru saymaktadır; aileler isterlerse kız çocuklarını 13 yaşından itibaren muta nikahıyla istedikleri kimseyle evlendirebilirler. Evrensel ölçütlerle bu uygulama küçük yaşta kız çocuklarının fuhşa zorlanması anlamına gelir. Bu konularda sosyolojik açıklamalar böyle olmakla birlikte ilahiyatçı görüşü de alınız. Diyanet İşleri Başkanlığının web sitesine başvurabilirsiniz: <http://www.diyanet.gov.tr>

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Berger, P.L. 1967. **The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion.** Gardencity, New York: Doubleday & Company Inc.
- Berkes, N. 2008. [2002] **Türkiye’de Çağdaşlaşma.** 13. baskı. (yayına hazırlayan) Ahmet Kuyaş. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Casanova, J. 1994. **Public Religions in The Modern World.** University of Chicago Press.
- Durkheim, E. 1964 [1915]. **The Elementary Forms of the Religious Life.** London: Allen & Unwin.
- Eliade, M. 1991 [1959] **Kutsal ve Dindışı** (çev.) Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul: Gece.
- Gellner, E. 1981. **Muslim Society.** Cambridge University Press.
- Gerth, H.H., Mills, C. Wright. 1996 [1948] **Max Weber: Sosyoloji Yazıları.** (çev) Taha

- Parla, [From Max Weber: Essays in Sociology]. Istanbul: İletişim.
- Heller, A. 1970. **Sociologia della Vita Quotidiana** (Maccacian çev.) Alberto Scarponi. Roma: Ed: Riuniti.
- Hey, S. 2001. Ministry Confronts Secularisation, **Renewal Journal**, #18: Servant Leadership (2) <http://www.renewaljournal.com>
- Introvigine, M., Stark, R. 2005. Religious Competition and Revival in Italy: Exploring European Exceptionalism. **Interdisciplinary Journal of Religion**. 1/1 (5), <http://www.bepress.com/ijrr>
- Kara, M. 1997. **Din Ve Sanat Açısından Tekke ve Zaviyeler**. Istanbul: Dergah Yayınları.
- Kehrer, G., Robertson, R., Durkheim, E. 1996. **Din Sosyolojisi**. (çev.) M. Emin Köktaş ve Abdullah Topçuoglu. Ankara: Vadi Yayınları.
- Lambert, Y. 1999. **Religion in Modernity as a New Axial Age**: Secularization or New Religious Forms? *Sociology of Religion*. 60(3): 303-333.
- Lichtheim, G. 1961. **Marxism: An Historical and Critical Study**. London: Routledge & Kegan Paul.
- Mardin, Ş. 2000 [1969]. 9. bası. **Din ve İdeoloji**. İstanbul: İletişim.
- Marx, K., Engels, F. 1957. **On Religion**. Moscow: Progress.
- Morris, B. 2004. **Din Üzerine Antropolojik İncelemeler**: Bir Giriş Metni. [Anthropological Studies on Religion: **An Introductory Text**] (çev.) Tayfun Atay. Ankara: İmge Kitabevi.
- Nielsen, J. S. 1999. **Towards a European Islam**, London: MacMillan Press Ltd.
- O'Dea, T. 1961. Five Dilemmas in the Institutionalisation of Religion, **Journal for the Scientific Study of Religion**, (1): 30-9.
- Özdalga, E. 1998. **Modern Türkiye'de Örtünme Sorunu, Resmi Laiklik ve Popüler İslam** [The Veiling Issue, Official Laicism, and Popular Islam in Modern Turkey] (çev.) Yavuz Alogan. İstanbul: Sarmal.
- Pace, E. 2004. (5a ristampa) **La Religione come Organizzazione in Sabino Acquaviva**, Enzo Pace., **Introduzione alla Sociologia delle Religioni**: Problemi e Prospettive. Roma: Carocci.
- 2008. **Raccontare Dio: La Religione come Comunicazione**. Bologna: Il Mulino.
- Schutz, A. 1962. **Concept and Theory Formation in Social Sciences**: Choosing Among Projects of Action. **Collected Papers**. Vol. I. Martinus Nijhoff, The Hague.
- 1967. **The Phenomenology of the Social World**. Illinois. Northwestern University Press.
- Turner, B. S. 1983. **Religion and Social Theory: A Materialist Perspective**. London: Heinemann.
- Vergin, N. 1985. Toplumsal Değişme ve Dinsellikte Artış, **Toplum ve Bilim**, 29/30:9-28.
- Weber, M. 1996. **Dünya Dinlerinin Sosyal Psikolojisi**, Max Weber: Sosyoloji Yazıları içinde, (çev.) Taha Parla. [The Social Psychology of World Religions, in From Max Weber: Essays in Sociology, English ed. H.H. Gerth and C. Wright Mills] İstanbul: İletişim: 339-382.
- William, J.P. 2009. European Integration, Laicity and Religion. **Religion, State and Society**. 37 (1-2): 23-35.

8

Amaçlarımız

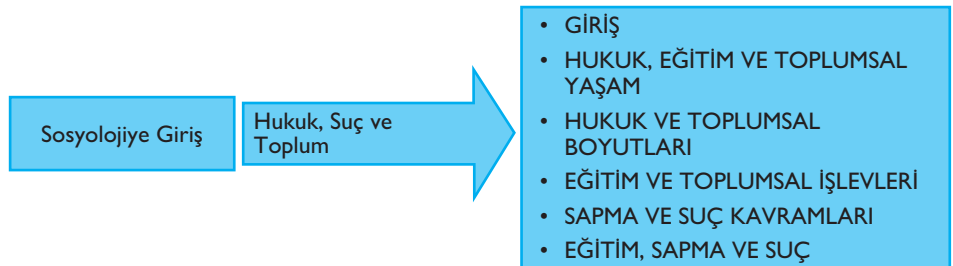
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Hukuk Sosyolojisinin temel konu ve amaçlarını açıklayabilecek,
- Suç ve Sapmaya ilişkin olarak geliştirilen temel yaklaşımları tanımlayabilecek,
- Eğitimin toplumsal bakımdan amaçlarını ve işlevlerini açıklayabilecek,
- Eğitim, Suç ve Sapma arasındaki ilişkiyi değerlendirebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Sapma
- Suç
- Anomi
- Sosyalleşme
- Okul

İçindekiler

Hukuk, Suç ve Toplum

GİRİŞ

Sosyoloji toplumsal olguları, toplumsal yaşamı düzenleyen kurumsal yapıları, toplumsal ilişkileri, toplumsal davranışlarımıza yön veren norm ve değerleri sistematik olarak inceleyen bir bilim dalıdır. Sosyoloji bir bilim dalı olarak toplumsal yaşamın işleyiş biçimini ve düzenliliklerini incelemekle birlikte, toplumsal normları ve hukuksal kuralları ihlal eden davranışları da ele almaktadır. Dolayısıyla suç, sapkın davranış, şiddet ve sosyal kontrol gibi toplumsal olgular sosyolojinin temel alanlarından birisini oluşturmaktadır. Toplumsal normların öğrenilmesi ise eğitim sürecinin konusudur. Eğitim olgusu da sosyolojik bağlamda, hukuk, sapma ve suç olguları ile etkileşim halindedir. Toplumlar varlıklarını ancak tarihsel süreçlerinde oluşturmuş oldukları maddi ve manevi değerleri yeni kuşaklara aktarabildiklerinde sürdürebilirler. Bunu gerçekleştirme yollarından en önemlisi eğitimidir. Eğitim bireyin kişiliğini geliştirmenin yanı sıra onu toplumsal üyeliğe hazırlamayı amaçlamaktadır. Hukuk ise söz konusu değerleri, normları vb. yazılı ve yaptırımları olan kurallar sistemine dönüştürerek toplumsal yaşama yön verir. Bu bağlamda eğitim, hukuk, sapma ve suç olguları yakından ilişkili ve birbirini etkileyen olgular niteliğindedir.

HUKUK, EĞİTİM VE TOPLUMSAL YAŞAM

Toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik yönden gelişimine yön veren etkenlerin başında eğitim ve hukuk gelir. Bir toplumdaki huzur ve güven, temel insan hak ve hürriyetlerinin korunduğu bir hukuk düzeni ile sağlanabilir. Hukuka saygılı bir toplumun inşası için ise eğitilmiş bireylere gereksinim vardır. Dolayısıyla eğitim ve hukuk arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır (Okçu, 2007: 49). Yörük'ün (1958) belirttiği gibi insanların toplu halde yaşamalarını olanaklı kılan, davranışlarını yönlendirerek kargaşa, ölçsüzlük ve kontrolsüz davranışları önleyen çeşitli din, örf-âdet, ahlâk ve hukuk kuralları vardır. Bu kurallar doğada yoktur, insan toplumlarına özgüdür ve toplumla doğup, gelişip yine toplumla birlikte değişirler. Kurallar ve değer yargıları toplum yaşamının ve toplumsal gerçekliğin temel parçalarıdır. Sosyal olgular gibi hukuk kuralları da yer ve zaman koşullarına bağlı olarak aynı toplum içinde doğar, değişir, gelişir ve toplumun değişik yönleriyle karşılıklı etkileşim içinde bulunurlar (Gürkan, 2005, 13-14). Eğitim süreci de bireyin toplumda içselleştirilmiş ve yerleşmiş olan olumlu davranışları öğrenme yaşantıları kapsamında kazanmasını hedefler. Bu kapsamda bireye kazandırılması hedeflenen bilgi, beceri, tutum ve değerlerdir (Gültekin, 2008: 4). Eğitim süreci ile hukuk arasın-

Bireylerin öğrenim hakkına işaret eden ve eğitimi temel insan hakları arasında tanımlayan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde (1948, Madde 26) de en azından ilköğretimin parasız ve zorunlu olmasının yanı sıra teknik ve mesleki öğretim ile yükseköğretim aşamalarında da herkese fırsat eşitliği sağlanmasının önemine dikkat çekilmiştir. Bireylerin eğitim ve öğretim hakkına vurgu yapan T.C. Anayasasının 42. maddesi, ilköğretimin kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunlu ve devlet okullarında parasız olduğunu belirtmektedir. Bu evrensel ve ulusal düzeydeki düzenlemeler eğitim hukuk ilişkisinin yasal zeminini oluşturmaktadır.

Kaynak:

<http://www.educationjustice.com/>

Eğitim ve hukuk arasındaki ilişkinin önemli bir sonucu eğitim hukukudur. *Eğitim hukuku*; eğitim kurumlarında uygulanan ve eğitimi düzenleyen hukuk kurallarını bilimsel olarak inceleyerek, sistemli bir biçimde açıklamayı hedefleyen bir bilim dalıdır (Akyüz, 1981 aktaran Okçu, 2007: 49).

Değerler, normlar, din ve ahlak kuralları, örf ve adetler yeni nesiller tarafından eğitim ve sosyalleşme sürecinde öğrenilir. Hukuk ise toplumsal yaşama yön veren kuralların yazılı olarak ifade edilmesini ve devlet tarafından uygulanacak yaptırımları kapsayacak biçimde sistemleşmesi anlamına gelir.

daki ilişki, hukuk kurallarına da kaynaklık eden toplumsal değer ve normların yeni kuşaklara aktarılması, hukuk kurallarının toplumsal yaşam açısından öneminin bilincinde yurttaşların yetiştirilmesi boyutlarında ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda eğitim sürecine yön veren hukuk kurallarının da varlığı söz konusudur. Eğitim ve hukuk süreçlerinin kesiştiği bu alan ise eğitim hukuku olarak tanımlanabilir.

Toplumsal yaşama yön veren kurallar ve değerler eğitim süreci ile kazanılır ve yaşatılır. Eğitim süreci ile yeni nesillere aktarılan ve hukuk sistemi ile yazılı kurallar bütününe dönüştürülen bu kuralların ve bu kurallara yön veren ilkelerin üzerinde durmak hukuk, eğitim ve suç olgularının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Değerler: Değerler bir toplum ya da gruptaki, istenir ve doğru olana ilişkin ideal ilkeleri tanımlayan özgürlük ve eşitlik gibi prensiplerdir. Değerler davranış kuralları sağladıkları gibi çatışma da yaratabilirler. Örnek olarak kürtaja ilişkin tartışmalar temelde değerlere ilişkin tartışmalardır (Andersen ve Taylor, 2005: 63). Değerler davranışların kültürel belirleyicileridir ve bir kültürün mensuplarından beklenen davranışları, hangi davranışlardan kaçınılacağını tanımlarlar. Değerlerdeki farklılıklar davranışlardaki farklılıklar olarak yansır. Değerler norm ve kuralları da kapsamaktadır, hangi normun kabul edilip edilmeyeceğine değerler aracılığıyla karar verilir (Reisinger ve Turner, 2003: 79). Değerler ilkeleri, normlar ise bu ilkelerin özel durumlarda uygulanışını belirten özel kurallardır. Değerler pek çok normun doğuşuna neden olabilirler (İçli, 2002: 105).

Normlar: Normlar ödül ceza sistemiyle ortaya çıkan ve bireylerin davranışlarına etki eden kültürel kurallardır (Johnson, 2000: 209; Milovanovic, 2003: 6). Kurallar toplum için gerekliliktir. Normların olmadığı bir toplumda kaos oluşacaktır. Norm, yaptırımı olan kurallar sistemidir. Bireyler tutum ve davranışlarının sınırlarını belirleyen bu kurallar sayesinde diğer bireylerin de hangi durumda nasıl davranacağını öngörebilirler. Paylaşılmış kültürel beklentiler olarak sosyal normlar, insanların bir toplumda bir arada yaşamalarını sağlarlar (Dönmezer, 1978: 245; İçli, 2002: 105; Newman ve O'Brien, 2006: 71; Andersen ve Taylor, 2005: 449). Örnek olarak aile ilişkileri, siyasal yapı, üretim ve tüketim faaliyetleri ve trafik kuralları belirli normlara göre yürür. Bireyler normları toplumsallaşma sürecinde öğrenirler. Normlara uyulmadığında toplumsal yaptırım söz konusu olur. Yaptırımın ölçüsü normun ciddiyetiyle orantılıdır. Toplumsal cezayla karşılaştığını gören birey tutum ve davranışlarını ona göre düzenler. Ödül ve ceza resmi ya da gayri resmi olabilir. Birisini öldüren kişinin mahkemede hukuk kurallarına göre ceza alması resmi bir cezalandırma iken aynı kişinin toplumdan dışlanması, ayıplanması, iş verilmemesi ise gayri resmi cezalandırmadır. Normların ödüllendirilmesi de söz konusudur. Çocukların sosyal normları öğrenmeleri durumunda büyükleri tarafından övülmeleri, belirli hediyeler almaları buna örnekler (İçli, 2002: 105; Andersen ve Taylor, 2005: 449). Her toplum normatif bir düzen geliştirir. Normlar belirli sosyal sistemler içerisinde işlerler ve bütün toplumsal grupların kendilerine özgü normları vardır. Normların toplumsal yapının bir parçası haline gelmesi için toplumu oluşturan üyeler tarafından içselleştirilmeleri gereklidir. Normlar, ödüller ve cezalar aracılığıyla ideal/uygun davranışın sürekliliğini sağlamaya çalışır. Sosyal normlara itaati sağlamak için bunlardan sapmaları önlemeye çalışan esasların bütününe **sosyal kontrol** adı verilir. Normlar uygulandıkları bireylere göre farklı nitelik gösterebilir çünkü kişilerin normları içselleştirme durumları farklıdır. Toplumun temel ihtiyaçları etrafında toplumlar bazı toplumsal norm sistemleri geliştirirler bunlara "kurumlar" adı verilir. Böylece din, eğitim, aile hayatı etrafında birer normlar sistemi oluşur ve bunlar din, eğitim, aile kurumu adını alırlar (Dönmezer, 1978: 245-248).

Normlar resmi normlar ve resmi olmayan normlar olarak ikiye ayrılır (İçli, 2002: 105,106):

- Resmi Normlar: Yasa, yönetmelik, tüzük, genelge, kurul kararı gibi resmi ve yazılı kurallardır. Bu normlara ilişkin cezalar ve ödüller önceden belirlenmiştir.
- Resmi Olmayan Normlar: Yazılı olmayan normlardır ve ceza ile ödüller bu tür normlar için açıkça belirtilmemiştir. Resmi olmayan normların ihlali sonucu bireyler kınama, alay etme, dışlama, hakaret gibi yaptırımlarla karşılaşabilirler.

Anomi: Temel olarak sosyal düzenin işlememesi, bozulması durumunda ortaya çıkan bir normsuzluk ve kuralsızlık durumunu ifade eder. Kişisel zihinsel bir duruma değil sosyal bir duruma ilişkindir. Bireysel çıkarlarla ortak kültürel bilinç arasındaki gerilimden kaynaklanır. Merton'a göre ise anomi yapısal bir gerilimin ürünüdür ve fırsat yapılarına farklı ulaşma düzeylerinin varlığından kaynaklanır (Brake,1980: 41; Andersen ve Taylor, 2005: 172). Parsons ve Merton anomi konusunda normlar ve değerler arasındaki çelişkilere de vurgu yapmışlardır. Birey seçtiği hedefe ulaşacak normları bulma konusunda olanaksızlık yaşarsa bu bir anomi nedeni olabilir. Böylece anomi, sapma eylemi, tavır ve hareketlerle görünüm kazanır (Dönmezer, 1978: 252-253). Normlar toplumsal gelişmelere bağlı olarak değişirler. Eski normların yürürlükten kalkması ve yeni normların kabul edilmesi süresinde boşluklar ortaya çıkar. Kentleşme gibi toplumsal değişimin çok hızlı yaşandığı durumlarda ise eski normlar gereksinimleri karşılayamaz hale gelir. Normların geçerliliğini yitirmesi ve yaptırım gücünün azalması durumunda anomi ortaya çıkar. Durkheim'a göre benzerlikten doğan dayanışmanın azaldığı, işbölümü ve uzmanlaşmaya dayalı farklılıklarla temellenen modern toplumlar anomiyeye adaydır (Dönmezer, 1978: 252; İçli, 2002: 108-109).

Din Kuralları: Din, belirli bir grup insanın kutsala ilişkin duygularına karşılık veren, nihai anlamlandırmalara ilişkin sorulara cevaplar sağlayan, sembol, inanç, değer ve uygulamaların kurumlaşmış sistemi olarak tanımlanabilir (Glock ve Stark, 1965; Akt. Andersen ve Taylor, 2005: 448). Durkheim dini, bütün kısımları birbirine bağlı inanç ve ritüellerden (dinsel törenler) meydana gelen, kutsal değerlere ilişkin ve mensuplarını aynı toplumda birleştiren bir bütün olarak tanımlar. Kimilerine göre ise din, bireyin hayatının anlam ve amacına getirilen yanıtlardır ve bu bağlamda herkesin bir dini vardır (Dönmezer, 1978: 254). Dinler, bireylerin belirli durumlarda nasıl davranacağına ilişkin sosyal normlar koyarlar (Andersen ve Taylor, 2005: 449). Dinler bireyler için bir takım davranış kuralları getirmekte ve bunları bazı yaptırımlarla karşılamaktadırlar. Bir dine inananlar, toplumsal yaşamlarında dinin gerekliliklerini, normlarını dikkate almakta ve davranışlarını bunlara göre düzenlemektedirler. Bu bağlamda geçmişten günümüze dinin toplumsal yaşamdaki en önemli işlevi bir sosyal kontrol aracı olarak toplum bütünleşmesine katkı sağlamasıdır (Dönmezer, 1978: 255-257).

Ahlâk kuralları: Davranışı etkileyen, geliştiren ve daha iyi duruma getiren düşünceler ahlâk kapsamına girer (Dewey, 1976: 117). Dar anlamıyla ahlâk, bireyin vicdanının belirli davranışları "doğru" ve "iyi" olarak tanımlarken başvurduğu kurallar bütünüdür. Ahlâk normlarının kontrol aracı vicdandır. Ahlâk ve Hukuk kuralları arasındaki en önemli fark, ahlâk kurallarının dağınık, örgütlenmemiş olmasına karşın hukuk kurallarının sistemli ve örgütlü oluşudur. Bunun yanı sıra ahlâkın yaptırımı vicdan iken, hukukun devlet gücü ile uygulanan maddi ve zorlayıcı yaptırımları vardır. Sosyal normların bir kategorisini oluşturan din kuralları ile ahlâk kuralları arasındaki ilişkiye bakacak olursak, din kurallarının yaptırımı ahlâk

Toplumsal normlar, din kuralları, ahlâk kuralları, örf ve adetler, moda kuralları ve hukuk kuralları olmak üzere temelde beş grupta sınıflandırılabilir. Normların daha iyi anlaşılabilmesi için anomi kavramının iyi anlaşılması gerekir.

Normsuzluk ve kuralsızlık anlamına gelen Anomi kavramını ilk olarak Fransız Sosyolog Durkheim "İntihar" adlı eserinde kullanmıştır. Durkheim, Anomiyi, bir davranışta bulunması gerektiğinde hangi normu ölçüt alacaklarını bilemez duruma gelen bireylerin toplumla bütünleşmelerini engelleyen düzensizlik durumu olarak tanımlamıştır.

kurallarından farklı olarak doğaüstüdür. Ahlâk kuralları dini inançların sürekliliği için yol hazırlarlar ve dinler de doğaüstü yaptırımları ile ahlâk kurallarını desteklerler (Dönmezer, 1978: 259).

Örf ve Adetler: Örf ve adetler, toplumlarda herhangi bir organ tarafından açıkça konulmadığı ve arkalarında resmi bir otorite bulunmadığı halde kendiliğinden ve dereceli olarak oluşan ve toplum içindeki ilişkileri yöneten sosyal normlardır. Yaptırımı, toplumsal baskılardır. Nüfusun çoğunluğu tarafından uzun zamandır tekrar edile gelen ve sıraladığımız özellikleri taşıyan normlara ise adetler denir. Yine aynı nitelikleri taşıyan ve oldukça yüksek derecede bir değerlendirmeye konu olan sosyal normlar ise örfler olarak adlandırılır. Örfler olumlu yükümlülükleri de kapsayabilir ancak örflerin yaptırımı adetlerin yaptırımından daha güçlüdür. Heterojen modern toplumlarda ise örf ve adetlerin etkisi giderek azalmakta hatta kanunlarla yer değiştirmektedir (Dönmezer, 1978: 261-262).

Moda Kuralları: Moda, Latince kökenli sınırı olmayan anlamındaki modus'tan gelmektedir. Bireyin yaşam tarzına uygun olarak alabileceği görünümünün bir ifadesidir. Kim ve ne olduğumuz konusunda "öteki" ile paylaşılan izlenimler, toplumsal ilişkileri de düzenleyen ve kimlikleri inşa eden bileşenlerdir (Gençtürk-Hızal, 2003: 66). Moda, örf ve adetler ile gündelik konular üzerinde sosyal bakımdan onaylanan geçici değişikliklerdir. Modanın toplum tarafından benimsenmesi, onaylanması yarar ya da yüksek değerinden değil, zevk ve duyarlılığa yönelmiş bir yanıt niteliğinde olmasındandır (Dönmezer, 1978: 266-267).

HUKUK VE TOPLUMSAL BOYUTLARI

İnsanlar toplum içerisinde yaşarlar. Grotius'un "toplumsallık iştihası" adını verdiği özellik, insanları bir arada yaşamaya, toplumlar kurmaya yönlendirir ve birbirleriyle çeşitli ilişkiler kurmalarını sağlar. Bu toplumsal ilişkiler, sosyolojik araştırmaların en küçük parçalarıdır. Bu ilişkilerden sadece toplum için yaşamsal önemde olanları hukuk kuralları ile düzenlenmektedir. Aristo, insanlar arasındaki "dostluk ilişkileri" nin, Gratius "insanların hemcinslerini arama duygusundan kaynaklanan ilişkilerin", Durkheim ve Duguit "benzer ve farklı ihtiyaçlar nedeniyle ortaya çıkan dayanışma ilişkilerinin", Marks ve Engels "sınıflar arası istismar ilişkilerinin" hukuk temelinde oluştuğunu ifade etmişlerdir (Gürkan, 2005: 44).

Bütün toplumlarda bir hukuk sistemi bulunmaktadır öyle ki tarihsel süreçte hukuk düzenine sahip olmayan bir topluluk hayatı henüz saptanmamıştır. Hukuk kuralları insan iradesini etkiler ve davranışlarına yön verir. Hukuk kuralları din, ahlâk, örf ve adet kuralları gibi içinde doğup geliştikleri toplumsal gerçekliğin ürünüdürler ve onun tüm özelliklerini yansıtır (Gürkan, 2005: 12-14). Hukuk olarak karşımıza çıkan her kural, toplum yaşamında belli bir toplumsal bağlantıyı sürdürmek, korumak, çözülmesini önlemek gibi bir işlevi yerine getirir (Köse, 2002: 101). Hukuk kurallarının işlevlerini üç ana başlıkta sınıflayabiliriz (Milovanovic, 2003: 14);

1. Baskıcı: Yasalar az ya da çok zorlayıcı olabilirler. Sosyal kontrol sistemlerinde çeşitli düzeylerde fiziki baskı söz konusudur.
2. Kolaylaştırıcı: Yasalar davranışlara ilişkin beklentileri kesinleştirir ve tahmin edilebilir kılar.
3. İdeolojik: Bir inanç sistemi olarak ideoloji hukuk kurallarında yansır, belirli değerlere bağlı olarak ortaya çıkar.

Milattan önce 3000'li yıllarda Eski Mısır'daki yazılı yasalardan ve Milattan önce 1760'lardaki Babil'deki Hammurabi Yasaları'ndan bu yana toplumsal yaşama yön veren ve kontrol eden yasal sistemler geliştirilmiştir.

Kaynak:

<http://listverse.com/2007/11/21/top-10-significant-firsts-in-law/>

Hukuk Sosyolojisi

Her toplum kendi düzenini sağlamak için kendi hukukunu yaratır. Hukuk kuralları ile sürekli değişen toplumsal yaşam koşulları arasında belirli bir uyum gerekmektedir. Toplumsal koşullar ve hukuk arasında zaman zaman kopukluklar ortaya çıkar. Hukuk bu boşlukları kapatmak için kendini sürekli yenilemek zorundadır. Hukuk uygulanmak için vardır eğer emir ve yasaklara uymamak istisna olmaktan çıkmış ise bunun nedenleri mutlaka bilinmelidir. Hukuk sosyolojisi bu nedenleri keşfetmek için vardır (Gürkan, 2005: 26). Hukuk ve toplum arasındaki ilişki ve etkileşim hukuk sosyolojisinin temel konusudur. Ross'a göre (1947 aktaran Gürkan, 2005: 27, 28) sosyolojik açıdan hukuk kuralı bir sosyal kontrol aracıdır bundan ötürü bir hukuk kuralı insan davranışında ya da mahkeme kararlarında gerçekleştiği oranda gerçekliğe sahiptir. Hukuk kurallarının nasıl yorumlandığı, tanıkların gözlemlerini doğru hatırlayıp hatırlamadıkları gibi süreçteki son derece önemli soruları sormak hukuk sosyolojisinin işidir.

Hukuk sosyolojisinin tarihi, uzak haberciler diyebileceğimiz Aristo, İbn Haldun, Grotius ve Montesquieu'ye kadar uzansa da, hukuk sosyolojisi ancak 19. yüzyılın sonlarında belirginlik kazanmıştır. "Hukuk Sosyolojisi" terimi ilk defa İtalyan Anzilotti tarafından 1892'de "Sociologia Juridica" şeklinde kullanılmıştır (Köse, 2002: 97). Hukuk sosyolojisi bilimi, genel sosyolojinin gelişimini tamamlamasının ardından 20.yy.'da yapılandırılan yeni bir bilimdir ve henüz çocukluk çağındadır denilebilir (Timasheff ve Trevino, 2001: 44 ; Topçuoğlu, 1960: 4). Hukuk sosyolojisi, hukuku toplumsal sürecin bir ürünü olarak ele alırken, hukukun toplumsal yaşamdan nasıl doğduğunu ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini araştırır (Gürkan, 2005: 24). Hukuk sosyolojisinin amacı, yasal normların varlığıyla toplumdaki insan davranışlarının belirlenmesi ve koordinasyonudur (Timasheff ve Trevino, 2001: 31).

Hukuk sosyolojisine teorik olarak Weber ve Durkheim gibi klasik sosyologlar hukukun değişen rolü ve toplumsal değişimle ilişkisi bağlamında önemli katkılar sağlarken 20.yy. boyunca Eugene Elrich, Nicholas Timasheff ve George Gurvitch ise hukuk sosyolojisinin teorik olarak yetkinleşmesini sağlamışlardır. II. Dünya Savaşı sonrası dönemlerde ise yasalara ve hukuka sosyal kontrolün bütünleştirici mekanizması olarak vurgu yapan Parsons ile ekonomik ve toplumsal sınıfların çatışmaları temelinde görüşler üreten eleştirel teorisyenler literatürü geliştirmişlerdir. Daha yakın dönemlerde Foucault ve Habermas gibi düşünürlerin sosyolojideki etkileri hukuk sosyolojisine de yansımıştır (Deflem, 2007).

Hukuk sosyolojisinin konusu, hukukun gerçek kaynakları, sosyal gerçekliğin diğer yönlerinden etkilenme düzeyi ve hukukun, sosyal gerçekliği düzenleme, kendi kalıpları içinde gerçekleştirebilme bakımından etkililik derecesidir. Başka bir deyişle hukuk sosyolojisi, hukuku iki bağlamda inceler;

- Toplumsal yaşamın bir ürünü olarak,
- Bu gerçek toplum yaşamının düzeni olarak (Topçuoğlu, 1960: 142).

Hukuk sosyolojisinin genel olarak üzerinde çalıştığı konular şunlardır (Milovanovic, 2003: 4):

- Sosyal kontrol sistemlerinin haklılaştırılması, işlevleri, yerleştirilmesi ve evrilmesi,
- Belirli bir siyasal ekonomik düzenle ilişkili olarak yasal düşünce formları,
- Meşrulaştırma ilkeleri ve etkileri,
- Doğru yasal anlamlandırma formlarının aktarılması,
- Hukuk dili sisteminin evrimi, hukuk düzenindeki zorlama ya da özgürlük düzeyleri.

Hukuk sosyolojisi oldukça genç bir bilim dalıdır ve isim babası İtalyan hukukçusu D. Anzilotti'dir. Anzilotti, 1892'de "sociologia juridica" olarak adlandırdığı bu yeni bilim dalının görevini, hukuki olayların ampirik olarak incelenmesi olarak belirtmiştir.

Hukuk Sosyolojisi, 20.yüzyılda bir bilim olarak şekillenmeye başlamıştır ancak Grotius ve Leibnitz'den bu yana birçok düşünür ve 19. yüzyılda yaşamış çok sayıda tarihçi, etnolog, kriminolog, sosyolog ve hukukçunun hukuk sosyolojisinin bir bilim olarak kurulmasına önemli katkıları olmuştur. Sosyolojinin ve hukuk sosyolojisinin öncüsü ilk çağdan Aristo ve modern zamanlardan Montesquieu'dür. Ancak Montesquieu'dan önce hukuk, toplum ve devlet hakkındaki bilimsel ve sosyolojik görüşleriyle dikkat çeken İslam bilgini İbn-i Haldun'un alana katkısı da göz ardı edilmemelidir.

Gurvitch'in yaptığı sınıflama doğrultusunda hukuk sosyolojisi üç ana bölümde ele alınabilir. Bu bölümler ve inceleme alanları şöyledir (Gurvitch, 1949: 240; Topcuoğlu, 1960: 156):

1. Sistematik Hukuk Sosyolojisi (Mikro): Hukukun gerçek toplumsal kaynakları, hukuk türlerinin gelişimi,
2. Hukuki Tipoloji (Makro): Hukukun kendini yaratan topluluk tiplerine göre incelenmesi, hukuk kadroları ve hukuk sistemleri
3. Jenetik Hukuk Sosyolojisi: Hukukun zaman içinde değişim ve gelişimi

SIRA SİZDE

Eğitim bireylerin sahip oldukları potansiyellerini geliştirdikleri ve yeni bilgi, beceri ve tutumlar kazandıkları süreçlerin tümünü ifade eder. Planlı ve belirli hedeflere odaklı formel eğitim okulda gerçekleşir. Enformel olarak ise toplumsal yaşamın her aşamasında eğitim gerçekleşir.

Hukuk sosyolojisinin temel konuları nelerdir?

EĞİTİM VE TOPLUMSAL İŞLEVLERİ

Eğitimin tanımı ele alındığı alana ve yaklaşıma göre değişiklik göstermektedir. İnsanlık tarihinde hep var olan eğitim, bireyin toplumda yerleşmiş olan ve herkes tarafından içselleştirilmesi beklenen olumlu davranışları kazanma süreci olarak tanımlanabilir. Eğitim süreçleri bireylere sorun çözme, tanımlama, açıklama, yorumlama gibi farklı stratejileri kapsayan düşünme yetisi ile düşüncelerini, duygularını vb. görünür kılan iletişim yetisini kazandırır. Bu bağlamda davranış değiştirme süreci olarak da değerlendirilen eğitim, bireyin doğumundan ölümüne dek diğer bir deyişle sürekli var olan bir süreçtir ve bu nedenle yaşam boyu elde edilmiş olan bütün deneyimler eğitim kapsamında yer alır (Gültekin, 2008: 4). Sürekli yenilenen eğitim anlayışının günümüzde çıkış noktasını birey oluşturmaktadır (Ergun 2005: 39-42). Çağdaş anlamda kültürel, duygusal, ruhsal ve yaşama ilişkin sosyal ve bireysel yetilerin geliştirilmesini sağlayan eğitim, bireyin yaşam boyu gelişim sürecini ifade eder. Eğitim, özgürleşmiş ve sorun çözme yetisi kazanmış kişiliklerin oluştuğu etkin, karmaşık ve hiçbir zaman tamamlanamayacak bir süreçtir (Kössler, 1989: 56).

Uzak, genel ve özel amaçları kapsayan eğitimin amaçları sürecin yönünü belirler ve süreç sonunda bireylerin kazanımlarını ifade eder (Keskinçilic 2007: 7-8). Çağdaş eğitim anlayışı, bireylerin toplumsal sistemde kendilerinden emin hareket etmelerini ve kendi ayakları üzerinde durabilen, özgür bir kişilik oluşturmalarını hedeflemektedir. Bunun yanı sıra bireylerin geçerli toplumsal normlar ve değerler doğrultusunda sosyalleşmelerini sağlamak ve istenmeyen davranışları engellemek de hedefleri arasındadır. Bireye yaşam ve davranış biçimi kazandırdığı için eğitimin kişiliği de etkilediği öne sürülmektedir. Eğitim sosyal bütünleşmenin yanında bireyin topluma katılma, eleştiri yapma ve çatışma becerilerini de geliştirir. Hiçbir zaman tamamlanamayacak bir süreç olan eğitim salt bilgiye indirgenemeyeceğinden temel amacı bilgi değildir, bilgi amaçlara ulaşmada kullanılan bir araçtır (Kössler, 1989).

Eğitimin hukuk bağlamında önemli olan yönü, bireyin toplumda içselleştirilmiş ve yerleşmiş olan olumlu davranışları öğrenme yaşantıları kapsamında kazanmasını hedeflemesidir. Bu kapsamda bireye kazandırılması hedeflenen bilgi, beceri, tutum ve değerlerdir. Eğitim sürecinin başarı ile tamamlanması, bireyde davranış değişikliklerinin oluştuğu anlamına gelir. Sürecin hedefleri (Gültekin, 2008: 4) bireylerin;

- yasalara, demokrasi ilkelerine ve sosyal adalete duyarlı olmasını,
- 'vatandaş' statüsünün görev tanımına koşut bir davranış eylemi göstermesini,
- eleştirme, yargılama, yardımsever olma, dayanışma içinde olabilme, farklılıkları tanıma, hoşgörü gösterebilme ve kendini başkalarının yerine koyabilme yetilerini geliştirmesini,

- kültürel yaşama, sanata ve müziğe katılımını,
- doğaya, bütün canlılara, çevreye, ulusal ve evrensel kaynaklara karşı sorumluk duymasını ve
- yerel ve evrensel düzlemde ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel gelişmelere hakim olmasını ön görür.

Sosyalleşme ve Eğitim

Durkheim'e göre eğitim sosyalleşme aracılığıyla bireyi norm ve değerlerle donatır. Bu süreç bireye, doyurucu bir yaşam sürebileceği bir çerçeve sağlar (İnal,1999: 513). Eğitim genel olarak doğal ve toplumsal faktörler olmak üzere iki ana grup içinde çok sayıda etkenle etkileşim içindedir. Toplumsal çevre, ailenin yanı sıra planlı, belirli hedeflere yönelik eğitim veren okulun dışında farklı eğitim ortamlarını da barındırır. Bu nedenle bireyin sosyalleşme süreci aile içinde ve eğitim kurumlarında gerçekleşirken aynı zamanda birçok çevre faktörlerinden de etkilenir (Kössler, 1989: 56).

Sosyalleşme, bireyin bir sosyal gruba katılması sürecidir. Birey bir gruba girerken o grupta geçerli olan sosyal normları, o grup içinde alacağı rolleri, ulaşacağı sosyal statüleri, bu rol ve konumların gerektirdiği davranış, beceri ve yetenekleri, grubun kültürünü oluşturan değerleri, inançları öğrenip benimsemek durumundadır, bu süreç bireyin sosyalleşmesi ile gerçekleşir. Sosyoloji açısından bakıldığında eğitim, sosyalleşmenin özel bir görünümü ve şekli olarak anlaşılmaktadır çünkü eğitim, belli amaçlar doğrultusunda bireylerde belirli davranış yatkınlıklarını geliştirmek veya istenmeyen bazı davranış ve alışkanlıkları değiştirme sürecidir (Ergün, 1997).

Çocukların ve gençlerin sosyalleşmesinde etkili olan en önemli iki kurum, okul ve ailedir. Ailedeki sosyalleşmenin çocukların daha sonraki okul yaşantılarını ve başarılarını nasıl etkilediğini gösteren birçok Eğitim Sosyolojisi araştırması bulunmaktadır. Öte yandan okul hayatı içinde de çocukların sosyal hayatlarının yarı zamanlarını okulda, yarı zamanlarını aile içinde geçirmeleri, okul-aile arasındaki karşılıklı etkileşimi zorunlu kılmış ve birçok araştırmada, ailedeki sosyalleşme ile okuldaki sosyalleşme arasına sınırlar konulamayacağını bu nedenle bir arada ele alınıp değerlendirilmesinin daha doğru olacağı vurgulanmıştır. Aile ve okul arasındaki bu sosyalleşme ve iletişim farklılıkları bazı çatışmaların çıkmasına da neden olmaktadır. Ailedeki birincil sosyalleşme ile okuldaki ikincil sosyalleşme arasında yapısal çatışmalar bulunmaktadır. Örnek olarak ilkokula yeni başlayan bir çocuk ikili bir yaşama sahiptir; okulda öğrenci, ailede çocuk olarak görülmekte kendisi de öyle davranmaktadır. Ailenin çocuktan bekledikleri ile okulun çocuktan bekledikleri farklı şeyler olabilmektedir. (Ergün, 1997).

Eğitim Sosyolojisi alanyazınında yer alan başlıca sosyalleşme çeşitleri şunlardır (Ergün, 1997);

- Antizipatorik sosyalleşme; bir grubun üyesi olmayan fakat o gruba girmek isteyen bireylerin o gruptaki değerleri, kuralları, öğrenmesi ve benimsemesi.
- Tarihsel sosyalleşme; insanlık tarihinin herhangi bir döneminde yaşayan kişinin yaşadığı zamanın şartlarına göre karakteristik bir bilgi ve davranış yapısına sahip olması demektir.
- Siyasal sosyalleşme; çocukların ve gençlerin, içinde büyüdükleri toplumun siyasal sistemini ve dünya görüşünü benimsemesi.
- Kısmi sosyalleşme; içine girilecek bir sosyal grup veya örgütün beklediği rol davranışlarının ve grup kurallarının yalnızca bir kısmının öğrenilip benimsenmesi.

- Sosyal sınıf ve tabakalara göre sosyalleşme; Bireylerin anne-babalarının içinde bulunduğu ve kendisinin de içinde yetiştiği sosyal sınıf ve tabakanın normlarını, rol beklentilerini, değerlerini, inançlarını öğrenip benimsemesi. Bu durum özellikle alt sosyal tabakalarda yetişmiş çocukların okul başarılarında kendini gösterir. Alt tabaka çocukları, özellikle dil yapıları bakımından okul içi başarılarında ve okullar arası geçişlerde orta tabakalardan gelen çocuklardan daha geride kalmaktadırlar.

Sosyalleşme topluma ve toplumlara uyum sağlama, din ve milliyet farkı da olsa insanlarla iyi geçinebilme, iyi bir vatandaş olabilme demektir (Celkan 1989). Bu uyum olayını da kendi içinde üç grupta ele alabiliriz (Çelikkaya 1996):

Genel Uyum

Buna birbiriyle görüşebilen, konuşabilen, birbirini rahatsız etmeyen, iyi vatandaşlar yetiştirmektir, denebilir. Başka ifade ile anarşiden ve terörden uzak, disiplinli, huzurlu ve uyumlu bir toplum oluşturmaktır. Günümüz tabiriyle demokratik düşünce ve davranışlı bir nesil yetiştirmektir.

İçten Uyum

Bu, kişinin, kendi vatanına ve milletine gönülden bağlı, milli ve manevi değerlerini gönülden benimsemiş, onlar uğruna fedakârca çalışan, hatta onların korunması uğruna gerektiğinde canını bile seve seve vermeye hazır olması halidir.

Dıştan Uyum

Bu da kişinin, yaşadığı toplumun manevi değerlerini benimsememekle beraber onlara karşı çıkmaması ve yine yaşadığı toplumun hukuk düzenini kabul etmiş olması halidir.

Okul sistemi, kendisine bir hammadde olarak sunulan öğrencileri bazı temel eğitim aşamalarından sonra çeşitli değerlendirme yöntemleriyle bir seçme ve ayıklamaya tabi tutarak, ilgi ve yeteneklerine uygun bir işe yerleştirmeyi hedefler. Toplumda yeni yetişen bireyler, genellikle okulda gösterdikleri başarılarla göre çeşitli sosyal statüler içinde sosyal roller üstlenerek topluma katılırlar. Aynı zamanda okul, toplumdaki mevcut politik sistemi, kurumlaştırılmış iktidar ilişkilerini öğretir, kabul ettirir ve onun isteklerine göre hareket etmeyi sağlar. Böylece okuldan yetişen bireyler toplumu öğrenip benimseyerek onunla bütünleşir, kaynaşır; içinde bulunulan düzen onların gözünde daha çok meşrulaşır (Ergün, 1997).

Sonuç olarak eğitim yoluyla gerçekleşen sosyalleşme sürecinde birey var olan toplumsal düzeni benimser ve uyum sağlar. Bu bağlamda toplumsal yaşama yön veren ve kontrol eden hukuk kurallarına ve hukuk düzenine uyum da bu süreçlerde kazanılır.

Eğitim Sosyolojisi

Eğitim bir toplum içinde gerçekleşir ve eğitimin amaçları ve yöntemleri içinde bulunduğu toplumun doğasına bağlıdır. Eğitimin toplumsal boyutları eğitim sosyolojisinin temel konusudur. Eğitim sosyolojisi öz olarak eğitimle toplumun ilişkilerini konu edinen bir çalışma alanı olarak tanımlanabilir (Ottaway ve Smith, 2003: 1-4). Eğitim Sosyolojine büyük katkılar sağlayan ve bir anlamda temellerini atan Fransız Toplumbilimci E. Durkheim, eğitimde bilimsel metodolojinin kullanılabileceğini savunarak eğitimi bir toplumsal olay olarak görmüştür. Ona göre eğitim olgusu, kökeni ve işlevi bakımından sosyoloji ile yakından ilişkilidir (Aslan, 2001: 26). Sos-

Eğitim Sosyolojisinin kurucusu olarak görülen Durkheim, İşlevselci Yaklaşımı temel almış bir sosyologdur. Eğitimi temel amacı toplumsal yaşama hazır olmayan bireyi topluma hazırlamaya dönük olarak yetişkinlerce yapılan etki olarak görür. Bu bağlamda eğitim toplumdan topluma ve zamandan zamana da değişiklik gösterir.

yoloji, toplumsal bir kurum olan eğitim olgusunu birey-toplum ekseninde değerlendirir. Batı'da Ward, Dewey, Durkheim, Weber ve Mannheim Türkiye'de ise Ziya Gökalp, Prens Sabahattin ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi sosyal bilimciler tarafından kurulan eğitim sosyolojisi (<http://www.felsefe.gen.tr>; Tezcan 1984: 5-8) giderek gelişimini tamamlamış ve özgün bir bilim dalı olarak varlık kazanmıştır (Bernstein, 1974: 145). 19.yy. klasik sosyologları eğitim alanında önemli katkılar yapmışlardır ancak eğitim sosyolojisi bağımsız bir alan olarak 1950'lere kadar önemli bir varlık gösterememiştir (Tan, 1990: 557).

Klasik yaklaşımı benimseyen sosyologlar, Eğitim Sosyolojisini, toplumsal gelişmeyi sağlayan ve toplumsal bozuklukları çözmeye çalışan bir bilim alanı olarak görürler (L.Ward, W.J. Goode, Ellwood vs.). Yine bir grup Amerikan sosyologu (M.P. Smith, Kulp, Leslie Zeleny) ise Eğitim Sosyolojisini, sosyolojinin eğitim sorunlarına ve konularına uygulanması olarak görmektedirler. Bu görüşe göre, Eğitim Sosyolojisi bir bilim değil, bir teknolojidir (Ergün, 1994). ABD'de 1950'li yıllara gelindiğinde Amerikalı sosyologlar Eğitim Sosyolojisini okul odaklı olarak tanımlamaktaydılar. Fransız sosyolog Pierre Jaccard ise Eğitim Sosyolojisinde Amerikalı sosyologların bu tutumlarıyla eğitim kavramını okulda verilen eğitim ile sınırlandırdıklarını vurgulayarak “okulun varlık nedeninin çocukları toplumsal hayata uyumlarını sağlamak, onları gelecekteki mesleklere göre yetiştirmek ve özellikle mesleki hayatın kadrolarına göre hazırlamak” olduğunu göz ardı edildiğini belirtmiştir (Doğan, 2009). Bu iki farklı yaklaşım alanyazında eğitim sosyolojisine ilişkin farklı tanımlamaları ve kavramsallaştırmaları üretmiştir. “Eğitim Sosyolojisi” olarak adlandırdığımız bilim dalı, literatürdeki iki yaklaşımı birlikte ifade etmektedir. “Eğitim Sosyolojisi” olarak çevirebileceğimiz “Sociology of Education” (“Erziehungssociologie”, “Soziologie der Erziehung”), toplumun sosyal yapısını bir bütün olarak görmek ve toplumun kurumlarından birisi olan eğitimi toplumsal temelde incelemektedir. Bu yaklaşımda sosyolojik yöntemler söz konusudur ve konuya bakış açısı da sosyolojiktir. Türkçeye “Eğitsel Sosyoloji” olarak çevrilebilecek “Educational Sociology” (“Paedagogische Soziologie”) ise odak noktası olarak eğitimi almakta; eğitim sistemi, öğretmen-öğrenci ilişkileri, sınıfların durumu, ders programları, eğitimde uygulanan yöntemleri vb. incelemektedir. Ancak son yıllarda bu tartışmaların en yoğun olduğu Amerika Birleşik Devletleri'nde de iki akımın birbirine yaklaştığı ve birleştiği görülmektedir (Ergün 1994).

Toplumsal kurumlardan biri olan eğitim konusunda yapılan çalışmalar ve araştırmalar sosyoloji alanına dayandırıldığında bir alt alan olan eğitim sosyolojisinin kapsamına girer. Sosyoloji, eğitim, psikoloji ve antropoloji gibi bilim alanları ile işbirliği yaparak disiplinler arası bir düzlemde bulunan eğitim sosyolojisi, toplum ile eğitim arasındaki ilişkileri ve etkilenmeleri dikkate alarak eğitim süreçlerini ve bu süreçlerde yer alan yöneticiler, öğretmenler ile öğrenenleri sosyolojik bakış açısından toplumsal ve kültürel çevre koşullarını göz önünde bulundurarak irdeler. Eğitim sosyolojisi eğitim süreçlerini bireyin toplumsallaşma süreci, kültür, ekonomik yapılar, toplumsal sınıflar, fırsat eşitliği, aile, kitle iletişim araçları, yeni bilgi ve iletişim teknolojileri, beyin göçü ve toplumsal değişim, toplumsal gelişme bağlamında inceler. Toplumsal değişim ile eğitim politikaları karşılıklı etkileşim içindedir. Bu nedenle toplumları belirli hedefler doğrultusunda etkilemek, yönlendirmek ve değiştirmek eğitim politikalarının hedefleri arasında yer alır. Bir toplumda gerçekleşen değişimlerin hükümetin eğitim politikasına yansımaları bu açıdan önemlidir. Bu bağlamda Eğitim Sosyolojisi alanını dört grup altında toplamak mümkündür (Er, 2000: 68; Aslan, 2001: 26-27):

- Eğitilen kişinin toplumsallaşması için toplumun eğitimden beklediklerini araştırmak,
- Toplumun değişme gereksinimini karşılamada eğitime düşen görevleri ortaya koymak,
- Toplumun benimsediği yaşam biçimine uygun olarak eğitimin biçimlenmesine ve işlemesine ilişkin ilkeleri belirlemek,
- Eğitim amaçlarını gerçekleştirmek için, eğitim sistemi ile toplumun nasıl ilişkili kuracağını saptamak.

Eğitim Sosyolojisi, eğitim süreçlerini sosyolojik bakış açısıyla diğer bir deyişle toplumsal ve kültürel bağlamda irdeler, toplum ve eğitim arasında var olan ilişkileri toplumbilim yöntemlerinden yararlanarak toplumsal etkiler/etkileşimler ve eğitim-öğretim kurumları içinde toplumsal yaşam başlıkları altında aşağıdaki konuları araştırır (Keskinkılıç 2007: 190-191; Konuk 2003: 265):

Toplumsal Etkiler/Etkileşimler

- Çocuğun/bireyin okulda ve yaşam boyu süren toplumsallaşma süreci.
- Bireyin eğitim süreçlerinde oluşturduğu toplumsal ilişkiler ve sosyal davranışları; aile, arkadaş, oyun ve çalışma grupları gibi toplumsal ilişki kalıpları.
- Toplum modelleri, toplumun küçük bir modeli olarak okul. Eğitim-öğretim kurumlarının toplumdaki yeri ve toplumsal işlevleri.
- Toplumsal grupların ve toplumdaki diğer kurumların eğitime etkileri.
- Sosyal benlik, sosyal hareketlilik.
- Toplumda var olan sosyal roller ve tutumlar, değerler, normlar ve kurumlar.
- Sosyal politika ve eğitim politikası ilişkileri vb.

Eğitim-Öğretim Kurumları İçinde Toplumsal Yaşam

- Eğitime ilişkin düşünce, kuram ve politikaların dayandıkları toplumsal kaynaklar, neden olan etkenler ve yol açan sonuçları.
- Eğitim sistemlerinin ve eğitim kurumlarının toplumsal yapının demografik özellikleri, ekonomik ve siyasi yapısı ile ilişkileri vb.
- Eğitim süreçlerinde demokrasi; okul kurumunda otorite ve disiplin anlayışı, biçimlenen idareci-öğreten-öğrenen ilişkileri ve bu ilişkilerin öğrenene yansımaları; öğretmenin rolü; öğretmen-öğrenci-anne baba ilişkileri; öğrenci grupları arasındaki ilişkiler.
- Farklı eğitim biçimleri, dil ve kültürel yapılar.

Eğitim Sosyolojisindeki farklı yaklaşımlar, sosyolojinin özündeki paradigma arayışlarını yansıtmaktadırlar (Tan, 1993: 69). Belli başlı yaklaşımların görüşlerini şöyle özetleyebiliriz (Ergün, 1997; Tan, 1990: 570; Tan, 1993: 68);

Emile Durkheim'in Eğitime Sosyolojik Yaklaşımı: Durkheim, genel olarak eğitimi çocukları ve gençleri sosyalleştirme süreci olarak tanımlar. Dolayısıyla eğitim, toplumun gereksinimlerine göre şekillenecektir ve her toplumun devamlılığını sürdürebilmek için değerler ve sosyal normlar, eğitim yoluyla genç kuşaklara aktarılacaktır.

Max Weber'in Yaklaşımı: Weber'e göre, eğitim, bireylerin toplumsal yapı içinde alacakları statüyü belirleme açısından çok önemlidir. Eğitimin asıl görevi, bireyleri ilerde toplumsal yapıda ulaşacakları yere ulaşması için hazırlamaktır. Dolayısıyla eğitim, bireylerin ve grupların, bürokrasi ve sosyal tabakalaşma içinde ilerde alacakları yere hazırlama çalışmalarıdır. Weber'in tipoloji yaklaşımı, Eğitim Sosyolojisi araştırmalarında oldukça etkili olmuştur.

Yapısal-İşlevselci Yaklaşım: İşlevselci yaklaşıma göre, toplumlar, varlıklarını sürdürmek için bazı gereksinimleri karşılamak zorundadırlar. Bu süreçte ortaya çıkan sosyal kurumların hemen hepsi belli bir takım toplum gereksinimlerinin karşılanabilmesi için var olmuşlardır. Her toplum kendi gereksinimlerine göre bazı sosyal kurumlar oluşturur ve toplum içinde çeşitli görevleri yerine getiren sosyal kurumlar uyumlu bir bütünlük gösterirler. Eğitim çağdaş toplumların gereksinimlerine akılcı çözümler sağlamakta ve bu doğrultuda yapılanmaktadır. Eğitimden yararlananların artmasıyla meritokratik topluma geçiş hızlanmış bireyler kendi çaba ve yetenekleriyle toplumda bir yerlere gelmeye başlamışlar ve bu da demokrasinin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Okul bir sosyal sistem olarak ele alınır. Okuldaki süreçlerin niteliğini belirleyen toplumsal gereksinimlerdir. Okul, öğretmen-öğrenci ve öğrencilerin kendi aralarındaki karşılıklı etkileşimlerinin bir sonucudur. Okul, sosyalleşmeyi sağlayan kurumlardan biridir.

Bilgi Sosyolojisi, Fenomenolojik Sosyoloji: Bu yaklaşımlara göre Eğitim Sosyolojisi, kurumları, düşünceleri, öğretimin elemanlarını, yetenek ve başarıyı başlangıç noktası olarak almalı, bunların altında yatan anlamları bulmaya çalışmalıdır. Eğitimsel bilgi politiktir. Bilgiler, politik güçlerin istediği gibi oluşmaktadır.

Çatışmacı Kuramlar: Marxist ve Neo Marxist yaklaşımların sınıf çatışmalarına dayalı çözümlerini temel alan yaklaşımlara göre okul ve eğitim sistemleri toplumun egemen güçlerinin toplumsal denetimlerini sağlamak üzere yapılanırlar. Fırsat eşitliği eşitsizlikleri örtmek için kullanılan bir araç niteliğindedir. Öğrenci başarısızlığının kökenleri daha çok okul içi süreçlerde aranır. Okulların ve öğretimin alt sınıflardan çocukların aleyhine kurgulandığını savunurlar.

Yorumsamacı Yaklaşım: Okul içi ve derslik içi mikro toplumsal süreçlerle ilgilenmişler ve Eğitim Sosyolojisi alanında uzun süre göz ardı edilen süreçlere odaklanmışlardır.

Eğitim Sosyolojisinin temel konuları nelerdir?

SAPMA VE SUÇ KAVRAMLARI

Günlük dilde sapma, kabul gören bir yoldan ayrılmak anlamına gelir ve belirli bir sosyal grubun beklentileri ve normlarına uygun olmayan eylemleri ifade eder. Sapma ödüllendirilebilir, cezalandırılabilir ya da ne ceza ne ödül olmaksızın öylece kabul edilebilir. Hiçbir toplumda bireyler normlardan sapma gösterenler ve onlara uyum gösterenler olarak sadece ikiye bölünemezler. Çoğu kişi zaman zaman genel kabul gören davranış kurallarını çiğneyebilir, hız sınırını aşabilir ya da telefon şakası yapabilir. Sapma kavramı, sadece bir yasayı çiğneyen uyumsuz davranışı anlatan suç kavramından çok daha geniştir. Bu nedenle sapma davranışı suç davranışlarını da kapsar (Haralamboss ve Holborn, 1995: 385; Giddens, 2005: 203; İçli, 2004:12). **Suç** kelimesinin İngilizce karşılığı olan “*crime*” kelimesi Latince kökenlidir ve “yargıladım, karar verdim” anlamına gelen bir kökten türetilmiştir ve suçlama, suçlu bulma anlamlarını ifade eder (Simpson ve Weiner, 1989). Sapma ve suçla yakında ilişkili diğer bir kavram *şiddet* ise bir canlıya ya da bir canlılar topluluğuna yönelik olarak fiziksel, sosyal, psikolojik ve siyasal açıdan zarar vermek amacıyla zor kullanma olarak tanımlanabilir. Şiddet olgusunda açık tehlike, fiili davranış ve zararlı sonuçlar söz konusudur (Hamilton, 2000: 18).

Sapmaya ilişkin teorik yaklaşımları temel olarak iki ana bölüme ayırabiliriz. Sapma ve suç konusundaki ilk çabalar olarak tarihte yer alan iki teorik yaklaşım bulunmaktadır: biyolojik ve psikolojik temelli yaklaşımlar ile sosyolojik temelli ve bireyden çok topluma odaklanan yaklaşımlar. Sapma ve suça ilişkin olarak biyolojik ve psikolojik temelde daha çok birey odaklı ve davranışların belirli koşulların zorunlu sonucu olarak ortaya çıktığı düşüncesinden kaynaklanan açıklamaların ardından geliştirilen sosyolojik yaklaşımlar, bireyden çok toplumsal süreçlere ve sapmanın oluşum sürecine odaklanmışlardır.

Sapmaya İlişkin Yaklaşımlar

Sapmayı açıklamaya yönelik yaklaşımlar temel olarak üç grupta değerlendirilebilir; biyolojik, psikolojik ve sosyolojik kuramlar.

Biyolojik Yaklaşımlar: Sapma ve suçu açıklamaya yönelik ilk çalışmalar özünde biyolojik temellidir. Fizyolojik ve biyolojik teoriler sapma konusunda bazı bireylerin sapmaya genetik olarak daha eğilimli olduklarını savunmuşlardır. Bu anlamdaki ilk eseri 1870'lerde, suçlu tiplerinin belirli anatomik özelliklerle saptanabileceğini öne süren İtalyan kriminolog Cesare Lombroso vermiştir. Lombroso, suçluların kafatası ve alının biçimi, çene büyüklüğü ve kol uzunluğu gibi fiziksel özelliklerini incelemiş ve bunların insan evriminin önceki aşamalarından kalan özellikler sergilediğini ve insanlığın ilkel formlarına geri döndüklerini, ileri sürmüştür. Lombroso, toplumsal öğrenmenin suç davranışının ortaya çıkışını etkileyebileceğini kabul etmekle birlikte çoğu suçlunun biyolojik bakımdan bozuk ya da kusurlu olduğunu düşünüyordu. Söz konusu bireyler birer insan olarak tam gelişemediklerinden, insan toplumuna uygun olan davranış biçimleri sergileyememe eğilimi taşıyorlardı (Giddens, 2005: 205; Haralambos ve Holborn, 1995: 387-388; İçli, 2004:62).

C. Lombroso (1835-1909) İtalyan suçbilimci. Bazı insanların doğuştan suça eğilimli olduğunu, bu kişilerin bir takım ruhsal anormallikler sergilediğini ve suçlu insanların, kafa yapılarından hemen tanınabileceğini iddia etmiştir.

Ancak sonraki araştırmalarda biyolojik ve fizyolojik tezi destekleyen deneysel bulgular sağlanamamıştır. Bu ham ve basit başlangıca karşın sapmaya ilişkin fizyolojik teoriler hala taraftar bulabilmektedir. Örnek olarak Sheldon ve Glueck fiziksel yapı ve suç eylemleri arasında neden sonuç ilişkisi bulguladıklarını iddia etmişlerdir. Tıknaz ve yuvarlak yapıya sahip bireylerin daha etkin ve saldırgan ve dolayısıyla suça eğilimli olduklarını ileri sürmüşlerdir. Henry E. Kelly vücuttaki kimyasal dengesizliklerin suça neden olabileceğini savunmuştur ve kandaki şeker oranının yüksekliği durumu ve vitamin eksikliklerinin suça yol açabileceğini ifade etmiştir. Bununla birlikte günümüzde bu teorilerin ilk savunucularına göre oldukça ihtiyatlıdır. Bireylerin genlerin tutsağı olduğu savunulmamakta ancak biyolojik etkenlerin bireyi sapma davranışına yöneltebileceğini öne sürmektedirler (Haralambos ve Holborn, 1995, s.387-388).

Biyolojik yaklaşıma ilişkin araştırmaların ıslahhanelerdeki suçlularla sınırlı olması eleştirilmiştir. Çünkü atletik görünümlü suçluların zayıf olanlara kıyasla daha çok ıslahhanelere gönderilmiş olabilmeleri söz konusudur (Giddens, 2005: 205, 206). Taylor, Walton ve Young'a göre alt işçi sınıflardan gelen çocuklar yaşam koşulları nedeniyle belirli bir fiziksel yapıda olmaya daha eğilimlidirler. Dolayısıyla onların daha çok suç işlemeleri fiziksel yapılarına değil yaşam koşullarına bağlıdır. Aynı şekilde kromozom anormallikleri de onları normal bir sosyal yaşamdan alıkoyarak suça yöneltebilmektedir. Biyolojik yaklaşımlara getirilen en önemli eleştirilerden biri de bütün biyolojik etkenlerin mutlaka suça yönelmiyor oluşudur. Öğ-

le yemeğine doğru kan şekeri düşen bir insan gerilimli olsa da suça yönelik eylemlerde bulunmayabilmektedir. Öz olarak biyolojik teorilerin tezini doğrulayacak yeterli bir kanıt bulunamamıştır (Haralambos ve Holborn, 1995: 387-388).

Psikolojik Yaklaşımlar: Bireyin fizyolojisine değil psikolojik yapısına odaklanır. Sapma hastalığı ya da anormalliğinin bedenden çok zihinde temellendiği kabul edilir (Haralambos ve Holborn, 1995: 388). Suçu açıklarken kişilik tiplerine yoğunlaşılır. İlk kriminolojik araştırmalar genellikle hapisaneler ve akıl hastaneleri gibi kurumlarda yürütülmüştür. Bu çalışmalarda suçluların ayırt edici özellikleri olarak “eblehlik” ve “ahlâki düşkünlük” öne çıkarılmıştır (Giddens, 2005: 206). Kalıtsal olarak sahip olunan kişilik özelliklerinin suça ve sapmaya yatkınlaştırdığı Eysenck gibi psikologlarca kabul edilse de Bowlby gibi psikologlar sapmanın kalıtsal olmadığını, çocuğun ilk dönemlerdeki sosyalleştirilme süreçlerinin etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle ilk yedi yaş dönemindeki anne sevgisi ve koruyuculuğunun yokluğu gibi etkenler nedeniyle çocuk ruhsal yönden sağlıklı olmayan bir kişilik geliştirebilmekte bu durum da onu sapmaya ve suça yöneltebilmektedir (Haralambos ve Holborn, 1995: 388).

Psikolojik yaklaşımlar, sapmanın açıklanmasında sosyal ve kültürel etkenlerin göz ardı edilmesi, psikologlar arasında zihinsel sağlığın ne olduğu ve kişilik özelliklerinin nasıl ölçüleneceğine ilişkin güçlü bir ortak anlayışın bulunmayışı ve psikolojik yaklaşımı desteklemek üzere yapılan araştırmaların yetkin olmadığı gerekçeleriyle eleştirilmiştir. Bireyin sadece çocukluk dönemine ağırlık verilmesi ve yaşam boyu çeşitli sosyal kültürel etkenlerin kişilik üzerindeki etkilerinin göz ardı edilmesi de başka bir eleştiridir. Hatta Clinard alaycı biçimde sapmaya ilişkin “kötü ruhlarca ele geçirilme” diye tanımlanabilecek eski anlayışa benzeterek kötü ruhlar ele geçirilmenin yerini kişilik özelliklerinin aldığını ifade etmiştir (Haralambos ve Holborn, 1995: 388).

Eleştirilere karşın, biyolojik ve psikolojik teoriler birçok sosyal kontrol kurumu tarafından yaygın kabul görmektedir. Sapmanın bir hastalık olmasının kabulüyle birlikte sapmanın ilaçlarla, elektro şoklarla çeşitli psikoterapi yöntemleriyle ve beyine dönük cerrahi müdahalelerle iyileştirilebileceği düşüncesi egemen olmuştur (Haralambos ve Holborn, 1995: 388-389).

Biyolojik ve Psikolojik teorilerin eksikliklerine karşın ilgili literatüre katkıları neler olmuştur?

Sosyolojik Yaklaşımlar: Sapmaya ilişkin sosyolojik teoriler bireyleri etkileyen sosyal çevreyle birlikte suçlu ve normal bireyler arasındaki farklılıklara odaklanır (Hester ve Eglın, 1992: 6). Sapma, suç ve şiddet kavramlarının sosyolojik temelde irdelenmesi ve anlaşılabilmesi oldukça önemlidir. Sosyolojik yaklaşım sapmayı, kabul görmüş kuralları çiğneme, bozma biçiminde tanımlar ve kimin sapma gösterdiğini, sapmayı etkileyen kişilik özelliklerini ve yaşamlarına ilişkin koşulların araştırılmasının önemini vurgular (Becker, 1963; Akt.Bean, 2003: 3) Suç ve sapma davranışları çok çeşitlidir ve hepsini tek bir teoriyle ortaya koyabilme olanağı yoktur. Sosyolojik suç teorileri bu temelde iki tür katkı sağlar. İlki “suç” davranışı ile “saygın” davranış arasındaki sürekliliği vurgular. İkinci olarak teorisyenlerin hepsi suç etkinliklerinde toplumsal bağlamanın önemli olduğu konusunda hemfikirdirler. Sosyolojik teoriler sapma ve suç davranışlarının anlaşılmasında ve önlenmesinde önemli katkılar sağlamaktadır. Suçun nasıl anlaşıldığı onunla savaşmak için geliştirilecek politikaları doğrudan etkilemektedir. Örneğin suçun yoksulluktan kaynaklandığı düşü-

Sosyolojinin kurucularından biri olan Emile Durkheim, kriminolojiye önemli katkılar sağlamıştır. En önemli katkısı, suçun "normal" ve sosyal davranış için gerekli olduğunu ileri sürmesidir. Ona göre suç, her yaşta, hem yoksullukta hem de zenginlikte var olduğuna göre insanın doğasının bir parçası olarak görülmelidir (İçli, 2004:79).

nülüyorsa yoksulluğun azaltılması ve buna yönelik toplumsal hizmetin geliştirilmesini sağlayacak politikaların uygulanması gerekecektir (Giddens, 2005: 215).

Suça ilişkin gerçek inanışları ve suçu biçimlendiren toplumsal etkenleri açıklamaya çalışan sosyolojik düşünce Mills'in (1967) deyimiyle aynı zamanda bireylerin daha etkin yurttaşlar olmalarına yardım eder (Carrabine vd., 2004: 4).

Suç ve sapmaya ilişkin sosyolojik teorilerin farklı ve bazen birbirini tamamlayan yönleri vardır. Teorilerin özgün görüşlerine geçmeden önce ortak noktaları vurgulamak yararlı olacaktır. 20.yy. boyunca geliştirilen bu teoriler değerlendirildiğinde aşağıdaki ortak noktalar öne çıkmaktadır (Carrabine vd., 2004: 45-46);

1. Suç bütün toplumlarda görülür ve toplumsal açıdan yararlı olabilen işlevleri vardır. Bu işlevler çözümlendiğinde suç daha iyi anlaşılabilir.
2. Suç çatışmaya bağlıdır. Sosyal tabakalar, çıkarlar ve özellikle ekonomik çıkarlarla ilişkilidir.
3. Toplumun içindeki gerilim, zorlanma ve stresle ilişkilidir.
4. Modern kent yaşamıyla güçlü biçimde ilişkilidir.
5. Suç günlük yaşam durumlarından öğrenilir.
6. Grup değerlerine ve yasalara uyma ilkesine bağlılığın azlığından kaynaklanır.

İşlevselci Yaklaşım: İşlevselcilik, sapmaya ilişkin çözümlemesine bireyden çok bir bütün olarak toplumla başlar ve sapmanın kaynaklarını toplumun doğasında arar (Haralambos ve Holborn, 1995: 389). İşlevselci yaklaşım sadece bireysel güdülerin değil toplumsal yapının sapmayı üretmesine odaklanır. Sosyal durumlar birey üzerindeki baskı yoluyla bireyi sapma davranışına yöneltir. İşlevselci yaklaşım kültüre ve sosyal yapıya olan güçlü vurgusuyla oldukça sosyolojik niteliktedir (Andersen ve Taylor, 2005: 175). Bazı işlevselciler sapmanın bütün toplumların gerekli bir parçası olarak görmüşlerdir. Polis ve mahkemeler gibi sosyal kontrol mekanizmaları gerekli görülürken belirli düzeyde sapmanın olumlu işlevleri olacağı da öne sürülmüştür (Haralambos ve Holborn, 1995: 389). İşlevselci teori büyük ölçüde Durkheim'in sapmayı toplumsal açıdan yararlı gördüğünü vurguladığı düşüncelerine dayanmaktadır (Andersen ve Taylor, 2005: 173). Durkheim'in bu konudaki görüşlerini şöyle sıralayabiliriz (Macionis ve Plummer, 2005: 445):

- Suç ve sapma modern yaşamın normal ve kaçınılmaz bir boyutudur.
- Kaçınılmazdır çünkü toplumun her bir üyesinin aynı oranda paylaşılan değerlere ve toplumun moral inanışlarına bağlı olması söz konusu değildir.
- Kaçınılmaz olmasının yanı sıra suç işlevsel de olabilir. Ancak oranı çok ya da az olduğunda işlevsizleşir ve topluma zarar verir. Sapma toplumda yeni düşünceler ve meydan okumalar yaratarak yenilikçi bir güç haline gelir böylece değişiklik yaratır. Bunun yanı sıra sapma toplumdaki "iyi" ve "kötü" davranışların belirginleşmesini sağlar.
- Suç bütün toplumlarda görülür, sanayileşmiş, ileri ülkelerde ise daha fazla görülür. Modern dönemde bireyler geleneksel toplumlarda olduğundan daha az kısıtlanmıştır ve bireysel seçime ilişkin daha fazla olanak olduğundan, kimi uyumsuzlukların olması kaçınılmazdır.
- Bütün toplumsal değişimler bir çeşit sapmayla başlar, değişimlere bağlı olarak dönün sapması bugün normale dönüşebilir.

İşlevselcilik toplumun bütün parçalarının *-işlevsiz gibi görünenler de dâhil olmak üzere-* toplumun bütünü bakımından istikrara ve devamlılığa katkı sağladığını savunan bir yaklaşımdır. İşlevselciler bakımından sapma ilk bakışta işlevsiz görünür ancak toplumsal dayanışma ile birliktelik yaratır ve bu anlamda işlevseldir (Andersen ve Taylor, 2005: 171). Sapma toplumun normlarının ne olduğunu belir-

ginleşmesi bakımından da gereklidir. Örnek olarak eşcinsellik, eşcinseller tarafından kabullenilmese de sapma olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu tanımlama aynı zamanda eşcinselliğin sapma olarak tanımlanması yoluyla heteroseksüelliğin normalliğinin vurgulanmasının bir yolu olarak da değerlendirilebilir (Andersen ve Taylor, 2005: 172). Benzer şekilde, fahişelik olumsuz yanlarının yanı sıra kadının pasif seksüel obje, erkeğin ise seksüel saldırgan olarak tanımlaması işlevini yerine getirir (Andersen ve Taylor, 2005: 176). Cohen'e göre sapmanın olumlu işlevleri ise şunlardır (Haralambos ve Holborn, 1995: 390);

- Hoşnutsuzluğun zararsız bir dışavurumunu sağlayarak Sapma bir güvenlik supabı olabilir. Örnek olarak fuhuş ailenin kalıcılığını sarsmadan, stres ve baskının azaltılması yoluyla bir güvenlik supabı işlevi görebilir.
- Belirli sapma eylemleri toplumun yanlış ya da kötü işleyen yönlerini gösteren bir uyarı aracı işlevi görebilir.

İşlevselci teori Merton'un Yapısal Gerilim teorisiyle daha da geliştirilmiştir (Andersen ve Taylor, 2005: 174). Merton'a göre sapma ekonomik eşitsizliklerin bir yan ürünüdür. Yükselen hedefler ile kalıcı eşitsizlikler arasındaki karşıtlığı vurgulayan Merton, sapma davranışının önemli bir bileşeni olarak görelî yoksullaşmaya dikkat çekmektedir (Giddens, 2005: 207, 208). Neden belirli bireylerin ya da grupların başkalarından daha fazla sapmaya eğilimli oldukları sorusuna işlevselci açıdan açıklama getiren Merton'a göre sapma patolojik kişiliklerin değil toplumun yapısı ve kültürünün sonucudur. Toplum üyelerinin farklı pozisyonlarda yer aldıkları sosyal yapıdaki ortak toplumsal değerleri paylaşmaları aynı düzeyde gerçekleşmez ve bu durum sapmaya yol açar (Haralambos ve Holborn, 1995: 390).

Suçun kaçınılmaz ve işlevsel görülmesi ceza konusunda da bu doğrultuda görüşler üretilmesine yol açmıştır. Suç da ceza da sağlıklı bir toplumun gereği olarak kaçınılmazdır ve ikisi de toplumsal açıdan işlevseldir. Suçu kaçınılmaz gören Durkheim'a göre cezanın işlevi ise suçu toplumdan tamamen yok etmek değil, bireylerin ortak değerlere ve inanışlara bağlılıklarını gerekli düzeyde tutmaktır. Ceza toplumsal duyarlık ve duygudaşığa verilen zararları iyileştirmeye hizmet eder (Haralambos ve Holborn, 1995: 390).

İşlevselci yaklaşım bazı gerçekler içerse de suç ve sapma konusundaki gerçekliğin bütününe açıklamakta yetersizdir. İşlevselci teoriye ilişkin eleştirileri aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz (Carrabine vd., 2004: 47; Andersen ve Taylor, 2005: 176);

- İşlevselci teori neden bazı davranışların normatif neden bazılarının sapma olarak tanımlandığı üzerine yeterli yoğunlukta eğilmemiştir.
- İşlevselci teoride sapmanın her toplumda görülmesine vurgu yapılmasına karşın toplumlar arasındaki suç oranlarındaki büyük farklar göz ardı edilmiştir.
- Daha yoksul topluluklardaki insanların daha zengin insanlarla aynı hedefleri taşıdıkları ve orta sınıf değerlerinin toplumun bütününde benimsenmiş olduğunu dolayısıyla bütünsel ve paylaşılmış değerlere dayalı homojen toplum anlayışına aşırı vurgu yapılmasına karşın giderek modern ya da post modern toplumun daha parçalanmış hale dönüşmesine ve bunun yanında bireylerin her zaman aynı toplumsal başarı anlayışına sahip olmadığı gerçeğine dikkat edilmemiştir.
- Hedefler ile fırsatlar arasındaki uyumsuzluğun sadece daha az ayrıcalıklı olanlar için geçerli olduğunun düşünülmesi. Oysa zimmete para geçirmek, vergi kaçırmak gibi beyaz yakalı suçları olarak adlandırılan suçlarda üst sınıflardan bireyler söz konusudur.

Durkheim'a göre sapma ve suç konusunda normal dışı bir durum yoktur. Sapma her toplumda görülen ve toplumun doğal bir parçası olarak görülmesi gereken bir olgudur.

Yapısal ve Alt Kültürler Yaklaşımı: Yapısal teoriler sapmanın kaynağını birey ya da grupların toplumsal yapıdaki konumlarıyla; Alt kültürler yaklaşımı ise sapmayı bir sosyal grubun alt kültürüyle ilişkili olarak açıklar. Grupların başka insanlarca sapma ya da suç sayılacak etkinlikleri özendirici normlar geliştirmeleri söz konusudur (Haralambos ve Holborn, 1995: 392).

Merton gibi Albert Cohen de suçun ana nedeni olarak Amerikan toplumundaki çelişkileri göstermektedir. Cohen'e göre bireylerin gerilime gösterdikleri tepkiler, alt kültürler yoluyla toplu olarak gerçekleşmektedir. Suç bireysel olmaktan çok ortaklaşa bir tepkidir. Örnek olarak işçi sınıfının aşağı tabakalarından gelen gençler, egemen kültürün başarı hedefleriyle karşı karşıyadır ancak büyük ölçekli eğitimsel başarısızlık ve işsizlik gibi nedenlerle bu hedeflere ulaşamadıkları için toplumsal sınıflarıyla ilgili olarak doyumsuzluk yaşamaktadırlar. Bu gençler bu koşullarda genellikle çeteler gibi suç alt kültürlerine katılmaktadırlar. Söz konusu alt kültürler orta sınıfın değerlerini yadsırlar, egemen kültürü reddetmezler ancak onun normlarını alarak tersyüz ederler ve bunların yerine suçluluk ya da uyumsuzluklar gibi karşı çıkmayı kutsayan normları benimserler (Giddens, 2005: 208; Haralambos ve Holborn, 1995: 393).

Alt tabaka üyelerinin başarılı olamamalarından kaynaklanan sapma alt kültürlerinin varlığını kabul etmeyen Miller ise suçu özgün bir aşağı tabaka-sınıfın varlığıyla açıklamıştır. Diğer önemli teorisyenler Cloward ve Ohlin temelde Cohen'in yaklaşımını benimsemişlerdir ancak suç ve sapmanın farklı türlerini açıklamada yetersiz kaldığını belirterek alt sınıfların sapmaya yönelten büyük bir baskıyla karşı karşıya olduklarını ve bu duruma üç biçimde karşılık verdiklerini vurgulamışlardır (Haralambos ve Holborn, 1995: 393-394);

- Suç alt kültürleri: Parasal ödül üreten suçlar, yetişkin suçlularca gençler suç rol modeli bağlamında eğitim ortamının sağlandığı alt kültürler.
- Çatışma alt kültürleri: Gençlerin yasa dışı fırsat yapılarına geçme konusunda sınırlı olanaklara sahip oldukları, dayanışma ve birliğin olmadığı alanlarda etkinleşirler. Bu durumdaki tepki daha çok çete şiddeti biçiminde olur.
- Geri çekilmeci alt kültürler: Yasal ya da yasa dışı yollara ilişkin başarı hedeflerine ulaşamayan gençlerin daha çok yasa dışı madde kullanımı etrafında geri çekilmeci yapılanmalar organize ederler.

Yapısalcı-İşlevselci teorilerin önemli eksiklikleri şunlardır; herkesin doğru ve yanlış yargısı konusunda aynı değerleri paylaştığının varsayılması, sapma ve suçun daha çok yoksullarla ilişkilendirilmesi. Gerçekte sokak hırsızlığı kadar şirket yolsuzlukları da göz önüne alındığında söz konusu olanlar daha çok varlıklı insanlardır ve bu yaklaşımlar geleneksel kültürel standartları çiğneyen herkesin sapkın olarak adlandırılacağını ifade etmelerine karşın sapkın olarak nitelenmek oldukça karmaşık bir süreçtir (Carrabine vd., 2004: 61).

Sosyal Kontrol Yaklaşımı: Sosyal Kontrol Teorisi kaynaklandığı işlevselci teori gibi sosyal normlara uyumun üretilmesinde sosyalleşme sürecine vurgu yapmaktadır. Sosyal bağlamda kişisel bağların zayıfladığı büyük kentlerde suç oranlarının yüksek olması gibi birçok somut veriyle kontrol teorisi destek bulmuştur (Andersen ve Taylor, 2005: 175). Teori, suç etkinliğine yönelik uyaranlar ile onu engelleyen toplumsal ya da fiziksel kontroller arasındaki dengesizliğe vurgu yapmıştır. Bireylerin suç işlerken sahip olduğu güdüler ile daha az ilgilenen teori bireylerin rasyonel biçimde davrandıkları ve fırsat verildiğinde herkesin sapma davranışları göstereceğini varsaymaktadır. Sosyal kontrol yaklaşımı temelinde ilk çalışma 1958 yılında yapılan Nye'nin çalışmasıdır. Nye, çocuk suçluluğunun öğrenme

Nye, 1950'lerin sonlarındaki çalışmaları ile sapma ve suç davranışları ile eğitim süreci arasındaki ilişkiyi vurgulamıştır.

süreci sonucu ortaya çıktığını ve kontrol eksikliğinden kaynaklanabileceğini ileri sürmüştür. Ona göre sosyal kontrol sosyalleşme sürecinden kaynaklanır ve bunu “içselleştirilmiş kontrol” olarak adlandırır. Sosyal kontrol yaklaşımının önde gelen isimlerinden Travis Hirschi, bireyleri, suç etkinliğine girip girmeme kararlarını, potansiyel yararlar ile riskleri karşılaştırarak, hesaplı biçimde veren bencil insanlar olarak tanımlar. Hirschi’nin geliştirdiği teoriye göre, sapma ya da suç davranışı bireyin ya da grubun sosyal sınırlara bağlılığı zayıfladığında oluşur. Hirschi, bireyleri topluma bağlayan ve yasalara uymaya yönlendiren dört bağın varlığından söz eder: bağlanma, adama, içerilme ve inanç. Yeterli güçte olduğunda bu bileşenler bireylerin kuralları çiğneme özgürlüklerini ellerinden alarak toplumsal kontrol ve uyumun sürmesini destekler. Ancak toplumla olan bu bağlar zayıf ise suçluluk ve sapkınlık ortaya çıkabilir (Giddens, 2005: 213; Andersen ve Taylor, 2005: 175).

Kontrol teorisyenleri en iyi politikayı suçluyu değiştirmektense, suçlunun suç işleme yeteneğini kontrol edecek pratik önlemler alınması olarak yorumlarlar. Kent merkezleri ile kamu alanlarına kapalı devre televizyon sistemlerinin kurulması, suç etkinliğini engelleme amacı taşımaktadır. Ancak bu tip politikaların başka sonuçları da olabilmektedir. Gözde suç hedefleri zorlaştıkça, suç kalıpları kayma gösterebilir. Örnek olarak İngiltere’de yeni model arabalara zorunlu olan direksiyon kilidi eski arabalar için zorunlu değildir. Bu durum hırsızların hedeflerinin eski arabalara yönelmesine yol açmıştır (Giddens, 2005: 214).

Sosyal Kontrol yaklaşımının önemli örneklerinden birisi de Skyes ve Matza’nın Nötralizasyon teorisidir (Carrabine vd., 2004: 61). Matza suçluların ya da sapma davranışları gösterenlerin biyolojik ya da psikolojik koşulların zorunlu sonuçlarına dayalı olarak tanımlanmalarını, hasta ve patolojik olarak görülmelerini eleştirmiştir. Sapmaya ilişkin alt kültürler yaklaşımını da reddeden Matza’ya göre, sapma davranışları gösterenler de toplumun diğer üyeleri ile aynı normlara bağlıdırlar ancak yer altı değerleri olarak tanımlanabilecek değerleri bazı durumlarda dışa vururlar. Toplumun bütün saygın üyeleri örnek olarak spor yaparken, barda vakit geçirirken, bowling ya da futbol oynarken yeraltı değerlerine göre davranıp sapma davranışları gösterebilmektedir. Suçlular toplumun diğer üyeleriyle aynı değerlere bağlıdırlar ancak yeraltı değerlerini yanlış zaman ve yerde dışa vururlar (Haralambos ve Holborn, 1995: 397).

Bu yaklaşıma göre gençlerin moral değerlere ve düzene bağlılıkları zayıfladığında nötralizasyon teknikleri aracılığıyla suçluya dönüşmektedirler. Bu teknikler şunlardır (Carrabine vd., 2004, s.61);

- Sorumluluğun reddedilmesi: Belirli arka plana sahip herkes suç işler.
- Başkasına zarar vermeyi reddetme: Araba çalmanın sadece ödünç alma olarak görülmesi, okulu asma ya da madde bağımlılığı gibi davranışların da kimseye zarar vermediğinin düşünülmesi.
- Suçluların kınayanları kınaması: Toplum bozulmuş olduğu için bireyler suç işler anlayışının benimsenmesi. Suç grupları ya da çetelerine bağlılığın toplumsal değerlere bağlılığın önüne geçmesi

Etkileşimci Yaklaşım: Etkileşimci yaklaşım diğer yaklaşımlardan iki biçimde farklılaşır; sapmayı farklı bir teorik açıdan görür ve diğer yaklaşımların göz ardı ettiği sapmanın farklı boyutlarını inceler. Sapma ve ilgili olguyu sapma olarak tanımlayanlar arasındaki etkileşime odaklanır (Haralambos ve Holborn, 1995: 405). Etkileşimciler özünde “sapma” niteliği taşıyan davranış türleri düşüncesini yadsırlar. Davranışların nasıl ilk kez sapma olarak tanımlandıkları ve belirli gruplar sapkın olarak yaftalanırken diğer grupların neden yaftalanmadığı sorusuna yanıt ararlar (Giddens, 2005: 209).

1960 ve 1970’ler boyunca etiketleme teorisi oldukça popüler olmuştur. Önemli etiketleme teorisyenleri arasında Kuzey Amerika’dan Edwin M. Lemert, Howard Becker ve İngiltere’den Albert Cohen sayılabilir.

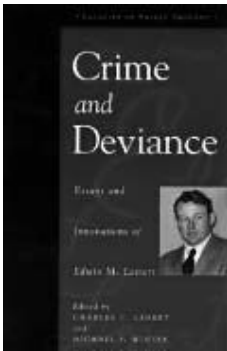
Etiketleme teorisine göre bir eylem başkaları onu sapma olarak algılayıp tanımladığında sapmaya dönüşür. Örnek olarak çıplaklık, yatak odasında ve eşler arasında olduğunda normal olarak algılanırken bir yabancı bulunduğunda sapma olarak tanımlanır. Ancak bazı özel durumlarda yani çıplaklar kampı, özel sahiller gibi durumlarda katılımcılarca çıplaklık normal olarak algılanır. Sapma davranışın kendisinin temelinde yatan bir nitelik olarak değil bir davranışı gerçekleştiren bireyle buna karşılık verenler arasındaki etkileşimin bir niteliği olarak değerlendirir. Bu bakış açısına göre sapma olası sapma ile sosyal kontrol aktörleri arasındaki etkileşimin ürünüdür (Haralambos ve Holborn, 1995: 405-406). Sapmanın gerçek yapısını anlayabilmek için bazı insanlara neden “sapma davranışı gösteren ya da suçlu” yaftası yapıldığının anlaşılması gerekir. Bu etiketlemenin büyük bölümünü yasalar ile düzen güçlerini temsil eden insanlar gerçekleştirebilir. Sapma kategorilerini tanımlayan etiketler bu şekilde toplumdaki güç yapısını dile getirmektedir. Buna göre sapmanın kuralları varlıklılar tarafından yoksullar, erkekler tarafından kadınlar ve yaşlılar tarafından gençler için düzenlenmiştir. Örnek olarak ağaçtan meyve çalan bir çocuğun davranışı varlıklı bir ailenin çocuğu ve varlıklı bir semtte ise masum bir çocuk oyunu olarak görülebilir; yoksul bir ailenin çocuğu ise ve yoksul bir mahallede gerçekleşiyorsa çocuk yaşta hırsızlık eğilimi olarak değerlendirilebilir. Böyle bir olayda çocuk bir kez suça eğilimli olarak yaftalandığında ona suçlu damgası vurulur. Söz konusu çocuğun öğretmenleri ve ileride iş arkadaşları tarafından güvenilir olarak değerlendirilir. Her iki durumda da davranışlar aynıdır fakat yüklenen anlamlar farklıdır (Giddens, 2005: 209, 210). Sapma olarak etiketlenmenin etkileri ise şöyle ifade edilebilir (Haralambos ve Holborn, 1995: 405-406);

1. Bireyin toplumca sapma davranışında bulunan olarak etiketlenmesi,
2. Bunun daha fazla sapmaya özendirilmesi,
3. Sapmanın resmi tedavisinin benzer etkisi-eski bir hükümlünün iş bulamayıp yeniden sapmaya yönelmesi,
4. Organize bir sapma grubuna girişle sapma kariyerinin tamamlanması.
5. Grupta sapma alt grubunun gelişmesi

Etkileşimcilerden Becker, sapmanın toplum tarafından tanımlanmasının önemini vurgulamıştır. Sapma etiketi daha fazla sapmaya yöneltebilir. Ancak bu süreç kaçınılmaz değildir. Bunun yanında Becker, ilk seferde sapma davranışı göstermenin nedenlerini açıklamamıştır (Haralambos ve Holborn, 1995: 407).

Diğer bir önemli etkileşimci Lemert'e göre ise sapmanın nedeni toplumsal tepkidir. Becker gibi insanların sapmaya tepkileri üzerine odaklanır. Etiketleme, başkalarının bireyi nasıl gördüğünün yanı sıra bireyin kendilik duygusunu da etkilemektedir. Lemert, sapmanın oldukça yaygın olduğu ve insanların genellikle bu durumdan sıyrılabileceklerini öne sürmüştür. Birincil ve İkincil sapma ayrımını yapar (Haralambos ve Holborn, 1995: 407-408; Carrabine vd., 2004: 71; Giddens, 2005: 210):

- **Birincil Sapma:** Başlangıçtaki sınırları aşma davranışlarıdır. Çoğu durumda bu davranışlar kişinin kendi kimliği bakımından “marjinal” durumdadır. Ancak bazı durumlarda olağanlaştırma gerçekleşmez ve kişi suçlu ya da kaba-hatlı diye yaftalanır. Toplum tarafından açıkça sapma olarak tanımlanıp etiketlenmeden önce gerçekleştirilen eylemlerden oluşur. Birincil sapma davranışları görece olarak sonuçları ve etkileri bakımından önemsizdirler. Okulu asmadan yasal yaşın altında içki kullanımı gibi bazı tür davranışlar çok az toplumsal tepki görür.
- **İkincil Sapma:** Bireyin yaftayı kabullendiği ve kendisini sapkın olarak görmeye başladığı durumlardır. Birey ya da grupların toplumsal tepkiye verdik-

Edwin Lemert (1912-1996), sapmanın temelinde toplumsal tepki olduğunu vurgulamış ve sapmayı birincil ve ikincil sapma olarak iki grupta ele almıştır.

Kaynak:

<http://www.booktopia.com.au/search.ep?author=Edwin%20Lemert>

leri karşılıktır. Bazı tür davranışlar ise toplumsal tepki görür ve etiket bireyin kimliğinde merkezi bir yer tutarak sapma davranışının sürdürülmesine neden olur. Bir insan sarhoş ya da alkolik olarak tanımlanıp gruptan dışlanması sonucunda daha fazla sapma gösterebilir ve bu durumlarına göz yuman insanların arkadaşlığına gereksinim duyarlar.

Goffman ise etkileşim ve etiketleme süreçleri temelinde sapma ve tedavi kurumlarına odaklanmıştır. Genel olarak etkileşimciler sapmanın tedavisi ile ilgili cezaevi, ruhsal hastalıklar merkezleri gibi çeşitli kurumları, bireyler ve toplum arasındaki etkileşim zincirinde bir bağlantılar bütünü olarak görürler. Goffman bu kurumların sapmayı tedavi ve rehabilite etmek amaçlı olduklarının söylenmesine rağmen kurumlardaki tarafların etkileşimlerinin daha yakından analizinin farklı sonuçlar ortaya çıkaracağını savunmuştur. Bu kurumların tedaviden daha çok sapmaya artırıcı bir rol oynadıklarını ileri sürmüştür (Haralamboss ve Holborn, 1995: 409).

Sapmaya ilişkin teorik gelişmelerde önemli bir rolü olan ekol Chicago yaklaşımıdır. Chicago yaklaşımında da suça ilişkin bölgesel açıklama getirmişlerdir. Kentin farklı nitelikleri olan bölgeleri olduğunu ve bazı bölgelerin suça diğerlerine göre daha hazır olduğu vurgulanmıştır. (Carrabine vd., 2004: 52).

Chicago yaklaşımından olan Sutherland da farklılaşmış birlik yaklaşımıyla etkileşimci yaklaşım temelinde sapma konusuna önemli katkılar sağlamıştır. Sutherland'a göre suç diğer sosyal olgularda olduğu gibi öğrenilen bir şeydir. Suç gruplarda başka bireylerle etkileşimle bir iletişim süreci sonucunda öğrenilir (Carrabine vd., 2004: 56). Bu bağlamda suç davranışının genellikle birincil gruplar içinde öğrenildiği öne sürülür. Teori ruhsal farklılıkların suçluları öteki insanlardan ayırdığı görüşüne karşıdır. Ayrıca suç etkinliklerinin tıpkı yasaya uygun davranışlarda olduğu gibi öğrenildiğini ileri sürer. Hırsızlar da diğer işlerde çalışanlar gibi para kazanmak isterler ancak bunu gerçekleştirmek için yasadışı yollara saparlar (Giddens, 2005: 209).

Etiketleme teorisi hiçbir davranışın yapısı gereği suç niteliği taşımadığı varsayımından yola çıktığı için oldukça önemlidir. Suçluluğun tanımları, güçlüler tarafından, yasaların düzenlenmesi ve mahkemeler, polis ve ıslah kurumları tarafından yasaların yorumlanmasıyla oluşur. Teoriyi eleştirenler cinayet ve tecavüz gibi hemen hemen tüm kültürlerde yasaklanmış belirli davranışlar olduğunu ileri sürmektedirler. Oysa bu görüş yanlıştır. Örneğin adam öldürmek suçtur ancak savaş zamanlarında adam öldürmek suç değildir (Giddens, 2005: 210). Etkileşimci yaklaşım ile ilgili diğer eleştirileri değerlendirecek olursak genel olarak önemli eksikliklerin vurgulandığı görülebilir;

Becker ve Lemert sapmanın eylemi sapma olarak tanımlayan toplumsal gruplarca yaratıldığını ifade ederken, Taylor, Walton ve Young bu yaklaşımın hatalı olduğunu ve birçok sapma eyleminin sosyal çevreye tepkiden çok bireysel olarak toplumsal kuralların çiğnenmesi temelinde açıklanabileceğini savunmuşlardır. Sapmanın kaynağı konusunda da eleştiriler getirilmiştir. Neden belirli bireylerin farklı sapma türlerine yöneldiklerine ilişkin açıklama getirilmemiştir. Üçüncü temel eleştiri ise etkileşimci yaklaşımın etiketleme anlayışının çok fazla determinist oluşudur. Buna göre etiketlenmiş bir bireyin başka bir şansı yoktur ve daha çok sapmaya yöneleceği ifade edilmiştir. Ackers'a göre bireylerin toplumun etiketlemesini umursamadan sapmaya yönelebilecektir. Çoğu teröristin etiketleme nedeniyle değil siyasal inançlarca suça yönelmesiyle bu örneklendirilmiştir. Dördüncü önemli eleştiri, etkileşimci yaklaşımın neden bazı insanların başkalarından daha çok etiketlenme-

Chicago ekolü, önce genel sosyolojide kent sosyolojisi araştırmalarıyla daha sonra suçbilimde etkili olan ve çevresel yaklaşım olarak da adlandırılan sembolik etkileşimci bir yaklaşımdır. İnsan davranışının genetik ve kişisel etkenlerce değil sosyal ve fiziki çevre tarafından belirlendiğini savunan teoridir.

Edwin H. Sutherland, sapmanın etkileşim yoluyla öğrenildiğini öne sürmüştür. Suçu, farklılaşmış birlik olarak adlandırdığı olguyla ilişkilendirmiştir. Farklı alt kültürlerin bulunduğu bir toplumda bazı toplumsal çevreler sapma davranışlarını özendirme eğilimi gösterirken diğerlerinde bu eğilim gözlenmez. Bireyler suç normlarını benimseyen bireylerle birlik olarak sapma davranışı gösterirler.

si gerektiğini ve neden bazı eylemlerin kanunlara aykırı olup bazılarının olmayışını açıklamamaktadır (Haralambos ve Holborn, 1995: 410-411).

Bütün sınırlılıklarına karşın, etkileşimci perspektif sosyolojik açıdan sapma konusuna önemli katkı sağlamıştır. Sapmanın tanımlanmasının basit bir süreç olmadığını göstermiş, sapmanın anormal patolojik bireylerden ortaya çıktığı düşüncesine meydan okumuştur, kimin sapmayı ve sapma eylemi yapanı etiketleme gücüne sahip olduğu konusunu gündeme taşımıştır (Haralambos ve Holborn, 1995: 412).

Geleneksel ve Neo-Marxist Yaklaşımlar: İşlevselci teori gibi çatışma teorileri de makro niteliktedir ve toplumsal yapıya odaklanırlar (Andersen ve Taylor, 2005: 177). Bu yaklaşımlarda, sapmanın biyoloji, anomi, toplumsal düzensizlik ya da etiketler gibi etkenler tarafından belirlendiği düşünceleri kabul görmez. Teorinin temel savunusu, bireylerin etkin bir biçimde kapitalist düzenin eşitsizliklerine bir tepki olarak sapkın davranışlar içinde bulunduklarıdır (Giddens, 2005: 211-212).

Chambliss, Milton, Mankoff, Pearce ve Snider gibi sosyologlar kapitalist toplumlar da sapmaya ilişkin bir çerçeve sağlayabilmek için Marxist kavramsallaştırmayı kullanmışlardır. Bu sosyologlar üretim araçlarına sahip olanların siyasal ve ekonomik gücü geniş ölçüde ellerindeki tuttuklarını öne sürerler. Egemen sınıfın aracı olarak devlet yasaları egemen sınıfın çıkarlarını korumak, gücünü sürdürmek ve yönetilen sınıfı kontrol etmek için kullanır. Böylece yasalar değerlere ilişkin bir uzlaşmanın dışavurumu değil egemen sınıfın ideolojisinin yansımasıdır (Haralambos ve Holborn, 1995: 414).

Çoğu Marxist teorisyen suç kapitalist toplumun doğal bir ürünü olarak görmüşlerdir. Kapitalist sistem şu nedenlerle suç üretir (Gartez ve Martinez, 1997; akt. Andersen ve Taylor, 2005:177; Haralambos ve Holborn, 1995: 418-419; Carrabine vd., 2004: 48);

1. Kapitalist Üretim sistemi, zenginliğin biriktirilmesi ve bireysel yararın en üst düzeye çıkarılmasına odaklanır.
2. Kapitalist toplumda belirli sınıflar, gruplar çok az kaynağa ulaşabilmeleri nedeniyle varlıklarını sürdürebilmek için suça ve sapmaya zorlanırlar
3. Davranışlara toplumsal sorumluluktan daha çok ekonomik bencillik yön verir. Kapitalist toplumun ürettiği bireysellik ve bencillik sapmanın kaynağı olarak görülmüştür. Kapitalist ekonomik sistem sosyal sınırları ve bağları zayıflatarak egoizmi güçlendirmektedir
4. Kapitalizm bireysel zenginliğe odaklanır toplumsal yarardan çok kişisel kazanç özendirilir.
5. Kapitalizm yarışmacı bir sistemdir bu da saldırganlık, düşmanlık ve kaybedenler için hüsrana yol açmaktadır.

Marxizimden etkilenmiş sosyologlar suçun bütün toplum katmanlarında büyük ölçüde yaygın olduğu görüşünü savunmuşlardır. Snider'a göre gelişmiş endüstri toplumlarında görülen şirket suçları (örgütlü suçlar), en ciddi suçlar olarak tanımlanan hırsızlık ya da cinayet gibi sokak suçlarından hem ekonomik hem de can kaybı anlamında daha zararlıdır. Örnek olarak belirli bir yıla, işyeri kazası, güvensiz ve yasal olmayan tüketim ürünlerinden ve çevre kirliliğinin neden olduğu hastalıklardan ölenlerin sayısının cinayete ölüm sayısından 7 kat daha fazla can kaybı olmasını ve maddi kaybında 22 kat fazla olmasını vermiştir (Haralambos ve Holborn, 1995: 416). Bu tür suçları işleyen üst sınıflardan insanların istatistiklere yansımaması ise suç ve sapmalarını gizlemek de daha becerili oluşlarından kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra suçları yargıya yansıdığında bile maddi güçleri ile iyi avukatlarla ya da rüşvet yoluyla kendilerini daha kolay aklayabilirler (Andersen ve Taylor, 2005: 177).

Marx'ın düşüncelerine dayalı olarak geliştirilen ve çatışma teorileri olarak da adlandırılan yaklaşımlar, toplumsal kaynakları kontrol eden egemen bir sınıfın varlığını ve bu sınıfın gücünü korumak için kurumsal kurallar ve inanç sistemleri geliştirdiğini vurgular.

Bu yaklaşıma göre suçun tanımı güç, servet ve yüksek mevkiye sahip olanlar tarafından kontrol edilmektedir. Suç, insanların gereksinimlerini yansıtan nesnel ahlaki fikir birliği tarafından değil yönetici sınıfın değerleri tarafından biçimlendirilir (İçli, 2004:138).

Marxist ve neo-Marxist teoriler sapma ve suçun yönetiminde sosyal kontrolün önemine vurgu yapmıştır. Sosyal kontrol toplumun egemen beklentilerini kabul etmiş gruplarca yürütülen bir süreçtir. Sapmanın kontrolü egemen sınıfların diğer insanları etkileme ve yönlendirmelerinin bir yoludur (Andersen ve Taylor, 2005: 177-178).

Geleneksel Marxist yaklaşımın birçok düşüncesini paylaşan neo-marxistler bazı açılardan farklı görüşler de öne sürmüşlerdir. Bu yaklaşımda da toplum, yarışan gruplarla ve çatışan çıkarlarla karakterize edilir. Ancak toplumsal altyapı ile sapma arasında doğrudan ve basit bir ilişki olduğunu kabul etmezler. Taylor, Walton, Young, Gilroy ve Hall gibi sosyologlar bu yaklaşımı benimsemişlerdir. Taylor, Walton ve Young dışsal güçlerce yönlendirilen insan davranışına ilişkin bütün teorileri reddederek suçluların suçu ve yasalara uymamayı seçtiklerini vurgularlar. Bu sosyologlar Yeni Suç Bilim adlı eserleriyle sapmaya ilişkin bütüncül bir sosyal teori geliştirmeyi deneyerek literatüre önemli katkı sağlamışlardır. Etkileşimcilerin ve Marxist yaklaşımların belirli yanlarını birleştiren bir yaklaşım olarak oldukça popüler olmuştur. Gilroy ise ırk ve suç arasındaki ilişkiler konulu çalışmalarında azınlıklarda görülen suç ve sapma davranışlarının temelde siyasal eylemler olduğunu, kapitalist toplumun kendilerine yönelik tehditlerine karşı kendilerini savunduklarını vurgulamıştır (Haralambos ve Holborn, 1995: 419-421).

Marxist yaklaşımların güçlü yanı, sapmanın tanımlanması, nitelenmesi ve çözülmesinde güç ilişkilerinin önemine yaptığı vurgudur. Toplumdaki eşitsizliklerle sapma arasındaki ilişki vurgulanmıştır. Eleştirilerinden biri yasaların sadece zenginleri değil insanların çoğunu korumakta olduğu gerçeğidir. Ayrıca Marxist yaklaşımların farklı sapma türlerinin açıklanmasında da yetersiz olduğu belirtilmiştir (Andersen ve Taylor, 2005: 178). Sapmanın kapitalist toplumun doğal bir sonucu olduğu öne sürülmesine karşın Durkhiem'in belirttiği gibi ekonomik düzenleri ne olursa olsun suç ve sapma her toplumda görülmektedir (Macionis ve Plummer, 2005: 453).

Cinsiyet ve Sapma

İstatistikler bakımından suçlulara bakıldığında erkek suçlu sayısının kadın suçlu sayısından çok daha fazla olmasını vurgulayan yaklaşımların yanı sıra çeşitli nedenlerle kadın suçlarının ortaya çıkmadığı ya da gizlendiği için istatistiklere yansımadağı gibi görüşler bulunmaktadır. Yasaların çoğunluğu cinsiyet bakımından yansız olsa da bazı yasalar vardır ki ancak belirli bir cinsiyet için uygulanabilir niteliktedirler. İngiltere örneğinde söylenecek olursa tecavüz ve eşcinsel saldırganlığı sadece erkeklere ilişkindir. Bunun yanı sıra bebek ölümleri ya da fahişelik de kadınlara ilişkindir. Sonuç olarak suçların sadece çok küçük bir bölümü belirli bir cinsiyete ilişkindir (Haralambos ve Holborn, 1995: 434-435).

1970'lerde Feminist Suçbilim ilk önemli katkısını, teorilerdeki erkek önyargılı yaklaşımları eleştirerek yapmıştır. Literatürde sadece erkekler yazıyor olmasının yanı sıra sadece erkekler hakkında yazıldığına ilişkin eleştiriler getirilmiştir. Bunun belki de tek istisnası kadınların erkeklerden daha suça eğilimli ve suçlu olduğunu ancak suçlarını gizlemeyi daha iyi becerdiklerini savunan Pollak olmuştur denilebilir (Carrabine vd., 2004: 85-86). Otto Pollak, kadınların işlediği belirli suçların bildirilmeme eğiliminde olduğunu ileri sürmüştür. Pollak, kadınların öncelikli rolünün ev işleri olması nedeniyle ev içinde ve özel alanda suç işleme fırsatı edindiklerini suçlarını gizlemekte başarılı olduklarını ifade etmektedir (Giddens, 2005: 224).

Kriminolojik çalışmalar genellikle nüfusun yarısını göz ardı etmektedir. Feministlere göre kriminoloji teorik ve nesnel çalışmalarda kadınları görünmez kılar ve erkek

egemen bir disiplin olduğunu ileri sürerler. Kadınlar ile erkeklerin işledikleri suçlar arasında karşılıklar bulunmaktadır. Kadınların işledikleri suçlar hemen hemen her zaman küçük suçlardır ve çok ender şiddet içerir. Flowers'a göre (1987 aktaran Giddens, 2005: 224) dükkân hırsızlığı, sarhoşken çevreyi rahatsız etmek ve fahişelik gibi kamu düzenini bozma suçları tipik kadın suçlarıdır (Giddens, 2005: 224).

Erkeklerin daha çok saldırgan kadınların ise kurban oldukları belirli suç kategorileri vardır. Ev içi şiddet, cinsel taciz, cinsel saldırı ve tecavüz erkeklerin kadınlara karşı toplumsal ve fiziksel güçlerini kullandıkları suçlardır. Söz konusu suçlar kadınlar tarafından erkeklere de uygulanmış olsa da yine de özellikle kadınlara karşı işlenen suçlar olma özelliğini sürdürecektir. Her dört kadından birinin yaşamlarının bir döneminde şiddet kurbanı oldukları tahmin edilmektedir (Giddens, 2005: 226).

Suç Türleri

Suç tiplerini şöyle sınıflandırabiliriz (Carrabine vd., 2004):

- Mülke ilişkin suçlar: Hırsızlık vb., entelektüel mülk hırsızlığı, kültürel mülklerin yasadışı ticareti.
- Cinsel Suçlar: Tecavüz, pornografi, internetteki cinsel suçlar.
- Duygusal Suçlar: Nefret suçu, heyecan arayışı, intikam, küçük düşürme ve hiddet.
- Örgütsel ve mesleki suç formları.
- Alkol, Uyuşturucu ve Sağlık Suçları

Suç türlerinden bazılarını örneklendirecek olursak;

Örgütlü Suç: Kaçakçılık, yasa dışı kumar oynatmak, uyuşturucu ticareti, fahişelik, büyük ölçekli hırsızlık, koruma için haraç alma gibi etkinlikler örgütlü suç türlerine örnek olarak sıralanabilir. Bu etkinlikleri yerine getirmek için şiddet ya da şiddet tehdidine başvurulur. Örgütlü suç, geleneksel olarak farklı ülkelerde kültürel olarak farklı biçimde gelişse de kapsam olarak zamanla ulus aşırı nitelik kazanmıştır (Giddens, 2005: 232).

Beyaz Yakalı Suçlar: Toplumun varlıklı kesimlerine mensup bireylerin vergi kaçırma, yasa dışı satışlar, menkul ve gayrimenkul sahtekârlıkları, zimmete para geçirme gibi işledikleri suçlar. Beyaz yakalı suçların dağılımını ölçmek diğer suçlardan daha zordur çünkü bu tip suçların çoğu resmi istatistiklerde yer almaz (Giddens, 2005: 232). Bu suçlar gerçekte diğer suçlardan daha zararlıdır ve endüstri toplumlarında daha çok görülürler (Haralambos ve Holborn, 1995: 416).

Sibersuç: Bilgi teknolojisindeki gelişmeler uluslararası örgütlü suçu büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. Teknolojiye dayalı suçlar şunlardır: telekomünikasyon sistemlerine yasadışı biçimde girmek, başkalarını dinlemek ve izlemek, telekomünikasyon hizmetleri üzerinden hırsızlık, yazılım, film ve cd gibi çeşitli malzemelerin kopyalanmasıyla telif haklarının çiğnenmesi, siberuzayda pornografi, şiddet içerikleri, ırkçı propaganda, siber taciz, telepazarlama sahtekârlıkları, elektronik fon transferlerine müdahale, elektronik kara para aklama, telekomünikasyon yoluyla suç kompolarını oluşturmak (Giddens, 2005: 233).

Türkiye’de Suç

Türkiye’de son yıllarda suç oranlarının arttığı yönündeki genel görüş kamuoyunda önemli ölçüde destek bulmaktadır. Suç düzeyinin artmasında toplumsal ve ekonomik faktörlerin önemli rol oynadığı ileri sürülmektedir (Cömertler ve Kar, 2007: 1). Türkiye’de suça yönelten etkenler konusunda yapılan erken çalışmalardan bi-

risi oldukça yararlı ve günümüze ışık tutan veriler içermektedir. Bu etkenlerin günümüzde de geçerli olduğu söylenebilir. Kunter'in (1951:104 vd.) çalışmasında suç etkenleri olarak şunlar belirtilmiştir; Ailevi nedenler: medeni hal bekârların daha fazla suç işlemesi, yasal olmayan birliktelikler, ailenin dağılması, boşanmış ailelerin çocukları daha fazla suç işlemektedir. Nüfusu yoğun olan kentlerde özellikle mülke ilişkin suçlar daha fazla işlenmektedir. Örf ve adetlerin de suça yöneltmede büyük etkisi vardır.

Emniyet Genel Müdürlüğü'nün, 2009 ve 2010'da meydana gelen asayiş olaylarını karşılaştırarak hazırladığı rapora göre, kaçakçılık ve sahtecilik 3 kat, daha artarken kapkaç olaylarında % 80 düşüş yaşanmıştır. Bilişim suçlarında da internetin yaygınlaşmasına paralel artışlar yaşanmıştır. İnteraktif banka dolandırıcılığı, kredi kartı sahteciliği, internet dolandırıcılığı 2009'a oranla 3 kat artış göstermiştir. 2010'da toplam 135 bin ev ve iş yeri soyulurken 13 bin araba çalınmış bunun yanı sıra uyuşturucu madde üretimi 2009'a göre yaklaşık 3 kat daha fazla artış göstermiştir. Verilere göre bin 219 kişi cinayete kurban giderken yaklaşık 32 bin kişi ise gasp ve yankesici mağduru olmuştur (http://www.egm.gov.tr/indirilendosyalar/faaliyet_raporu_2010.pdf/Ocak 2011). Tüm bu veriler ve gerçeklere karşın Türkiye suç ve suçlu cenneti değildir. Türkiye halâ dünyanın gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri arasında en güvenli ülkeler arasında yerini alan bir ülkedir. Türkiye'de suç oranlarındaki artışın nedenlerini şöyle sıralayabiliriz (Özcan, 2007);

1. Kentlerdeki artış oranı kırsal alana göre daha fazladır. Bunun nedeni kentleşme ve iç göç ile yeni bir sosyal çevreye bütünleşmeye çalışan bireylerin bu süreçte yaşadığı sorunlardır.
2. Son yıllarda Türkiye'de sosyal ve ekonomik açıdan meydana gelen hızlı değişimlerdir. Yapılan incelemelerde ailelerin daha fazla parçalandığı ve bu parçalanmış ailelerin bireylerinin daha fazla suça karıştığı tespit edilmiştir.
3. Suçlara verilen cezaların etkisiz kalmasıdır.

81 ilin 2000 yılına ait verileri yatay kesit analiziyle incelenmiş ve sosyo-ekonomik yapılarla ilişkin değişkenlerin suç oranını belirlemede önemli oldukları tespit edilmiştir. Bu bağlamda, işsizlik oranının, kişi başına göç oranının, kişi başına gelirin, gelişmişlik indeksinin, şehirleşme oranının, demografik unsurların ve kent büyüklüğünün suç oranını pozitif olarak etkilediği görülmüştür. Ayrıca yoksulluk göstergesi olarak alınan yeşil kartlı kişi oranının ise, suç miktarını negatif olarak etkilediği tespit edilmiştir (Cömertler ve Kar, 2007: 15).

EĞİTİM, SAPMA VE SUÇ

Suç ve sapma olguları oldukça karmaşık niteliklere sahiptir ve bu nedenle, çok boyutlu bir yaklaşım içerisinde ele alınması gerekmektedir (Kızmaz, 2004: 291). Suç ve sapma ile eğitim arasındaki ilişki de bu bağlamda bu olguların daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Alanyazında çeşitli otoritelerin vurguladığı üzere, toplumdaki eğitimli bireylerle suç arasında ters yönlü bir ilişki olduğu beklentisi vardır. Eğitim düzeyindeki artışa paralel olarak suç oranlarında azalmanın olduğu düşünülmektedir (Cömertler ve Kar, 2007: 6). Cloward ve Ohlin (1960), alt sınıf gençler arasında yükselen suçluluk oranından yola çıkarak sapma ve suç oranlarındaki artıştan eğitim sistemini sorumlu tutmaktadır. Eğitim sistemi, öğrencilerin meşru ve uygun yollardan başarıları olmalarına olanak sağlamadığı için, öğrenciler kültürel olarak meşru görülen çeşitli toplumsal amaçlara, meşru olmayan yollardan sahip olma eğilimi içine girmektedirler. Bu eğilim ve dolayısıyla eğitim süreci sapma davranışlarını ve suç

Sosyal kontrol yaklaşımının temsilcilerinden olan Nye, 1950'lerde eğitim süreci ve suç ilişkisi üzerine çalışmalar yaparak suçun öğrenilmesi ve sosyalleşme yoluyla toplumsal kontrolün sağlanması sonucunda önlenilebileceğini vurgulamıştır.

üretmektedir (Kızmaz, 2004: 295). Eğitimli bireylerin daha az suç işlemesi oldukça yaygın ve olağan bir beklentidir. Bireylerin eğitim düzeyi ile suç içeren davranışlara sahip olmaları ve sonuçta hukuk sistemi tarafından cezai yaptırımlarla karşılaşma olasılığını konu edinen araştırmaların sonuçlarına göre hiç okula gitmemiş okumaz yazmaz bir bireyin eğitimli bir bireye göre daha az suç işlediği bulgulanmıştır (Tekçi, 2004 aktaran Işık, 2006: 294). Eğitim ile suç arasındaki ilişki eğitimin gelir düzeyine etkisi ile açıklanabilir. Eğitim düzeyi ile insanların gelirlerinin de artması beklenir. Gelir düzeyi yükselen bir kişi, suç işlediğinde tutuklu kalması nedeniyle kaybedeceği geliri düşünerek suç işlemekten kaçınması oldukça rasyonel bir davranış olacaktır. Aynı zamanda eğitim karar verme sürecinde uygarlaştırma (civilization) etkisi yaratarak suça yönelmeyi azaltabilir (Öztürk, 2005: 41 aktaran Cömertler ve Kar, 2007: 6). Öte yandan eğitimle suç arasında güçlü bir ilişki olmadığına ilişkin görüşler ve bulgular da söz konusudur. Örneğin Güvel (2004) eğitimin toplam suç aktiviteleri üzerinde neredeyse hiç etkisi olmadığı yönünde bulgular elde etmiştir (aktaran Cömertler ve Kar, 2007: 10).

Eğitim, Sapma ve Suç İlişkisi

Eğitim düzeyi ile suç arasında güçlü bir ilişki olduğuna yönelik genel bir kabul vardır. Özellikle ilkokuldan sonra suç oranlarının düşme eğilimi göstermesi, suçluların anne babalarının öğrenim düzeylerinin de düşük olmasına ilişkin bulgular suç olgusunun eğitim süreciyle ilişkisini ortaya koymaktadır. Suçluluğun düşük eğitim düzeyi ile ilişkili olduğunu gösteren bulgular Türkiye genelinde ve diğer ülkelerdeki araştırmalarda ortaya koyulan suçlu profilleri ile de örtüşmektedir (Kızmaz, 2004: 314). Eğitim ile suç arasındaki ilişki farklı açılardan kurulabilir; Eğitimle birlikte bireyde hukuksal eğilimi güçlendiren bilinç oluşturmaları, Eğitimle birlikte iş sahibi olma olasılığının artması, Okul ortamının etkileri (Işık, 2006: 292-296);

Eğitim bireylerde belirli düzeyde bir bilincin oluşmasını sağlamaktadır.

Suç ya da sapma davranışı, büyük ölçüde belirli bir sorunun çözümüne yönelik kararların alınması ile ortaya çıkmaktadır. Hırsızlık yapan birisi parasal sorununu, tacizde bulunan cinsel istek sorununu ya da cinayet işleyen birisi de; miras bölüşümü, alacak verecek meselesi, hakarete uğrama gibi problemlerini hukukla çelişen bir biçimde çözme çabasını sergilemiş olmaktadır. Sorunların insancıl ve hukuka uygun bir biçimde çözülmesine yönelik kararlar alınmasında öğrenim düzeyinin önemli bir etkisi vardır. Eğitim yoluyla bireylerde hukuksal eğilimi güçlendiren bir bilincin ortaya çıkması mümkün olmaktadır.

Eğitim düzeyinin artması ile birlikte iş bulabilme olasılığı artmaktadır.

Suçluluğun sadece işsizlik ya da düşük eğitim düzeyi ile ilişkili olduğu söylenilemez. Çünkü yolsuzluk, zimmete para geçirme gibi bazı beyaz yakalı suçlarda olduğu gibi, bu suçları işleyenlerin eğitim düzeyleri oldukça yüksektir. Ancak eğitim yoluyla iş bulma olasılığı artmakta ve bu durum özellikle mala ilişkin suçların işlenme düzeyini azaltmaktadır.

Okul ortamının etkileri. Araştırmalar, okul etkeninin suçluluğun önemli bir göstergesi olduğunu ortaya koymaktadır. Suçlulukta okulun, arkadaş ve aile kadar etkili ve önemli olduğunu ileri sürülmektedir. Suçluluğa yol açan olumsuz ilişkiler hem akran grubu, hem aile hem de okuldaki otorite unsurları içerisinde deneyimlenebilmektedir.

Etiketleme kuramına göre, öğrencilerin akademik düzeylerindeki farklılaştırma veya ötekileştirme eylemi, suçluluğa yol açmaktadır (Gottfredson ve Hirschi, 1990 aktaran Işık, 2006). Düşük bir başarı performansını sergileyen öğrenciye karşı

okuldaki eğitimcilerin ve diğer öğrencilerin sergileyeceği olumsuz bir davranış bu öğrenci üzerinde negatif sonuçlar yaratarak okula karşı ilgisiz kılabilir. Okula karşı yabancılaşan çocuklar, okulu sevmediklerinden okuldan kaçmaya veya okulu terk etmeye yönelmektedirler. Okul yıllarındaki başarı düzeyinin düşük olması, okul yöneticisi ve öğretmenlere karşı olumsuz duygu ve davranışlar, okuldan kaçma, suç davranışlarına eğilimli arkadaş grubu ve okul yönetiminin olumsuz tutumları gibi etkenler de çocukları zaman içerisinde suça yöneltebilmektedir (Kızmaz, 2004: 318).

Eğitim yoluyla suça olan eğilimin azalması hangi biçimlerde gerçekleşmektedir?

SIRA SİZDE

Okulda Suç ve Şiddet

Dünyada yaşanmakta olan toplumsal yaşam normlarındaki farklılaşmalar, sosyo-ekonomik yapıdaki dönüşümler ve yükselen yaşam beklentileri, okullarda yeni güvenlik tehditleri ortaya çıkarmıştır (Kartal, 2011: 6). Son yıllarda yapılan bilimsel araştırmalar ve medyada yer alan haberler bütün önlemlere karşın dünyada ve Türkiye’de çocuk ve gençler arasında suç ve şiddet olaylarının artışına işaret etmektedir. Şiddet günümüzün önemli toplumsal problemlerinden birisidir. Şiddet olaylarının önemli bir bölümü ise okullarda meydana gelmektedir (Buluç, 2005: 45). Son dönemlerde, okulların güvenliği ile sorunların her geçen gün arttığına ilişkin bir algılama söz konusudur. Okul ortamındaki suç ve şiddet bütün toplumlar için önemli bir sorundur. Türkiye bağlamında söylenecek olursa 1990'lara kadar okul çalışanlarından öğrencilere yönelik şiddet olayları daha çok gündeme gelirken, 1990'lardan sonra öğrenciler arasında ve öğrencilerden okul personeline yönelik şiddet olayları daha çok gündeme gelmeye başlamıştır. Okula şiddet davranışları fiziksel yaralama, psikolojik baskı ya da mülke zarar vermeyi kapsamaktadır (Balkıs, Duru ve Buluş, 2005: 83).

Okul ortamındaki suç ve şiddet olgusu çocuk suçluluğu ile yakından ilişkilidir. Çocuk suçluluğu sorununu farklı boyutlarıyla analiz etmek için bu iki kuram önemli katkı sağlayacaktır. Genel gerilim kuramı, çocukları suça iten neden olarak bireyin diğer bireylerle ilişkilerini görmekte ve kişilerarası ilişkiler üzerinde durmaktadır. Kaçış kuramı ise psikolojik (bireysel) etkenlere odaklanmaktadır (Işık, 2006: 288-289);

Genel gerilim kuramına göre suç ve suça ilişkin davranışların nedeni diğer bireylerle olumsuz ilişkilerdir. Gerilim durumları, olumlu uyarıcıların yokluğu, olumsuz uyarıcıların yoğunluğu ve bireysel amaçların engellenmesi ile ortaya çıkar. Gerilim durumları öfke, kızgınlık ve nefret gibi duygusal sonuçlara yol açmaktadır. Gerekli durumsal faktörlerin de etkisiyle, bu sonuçlar sorunları çözmekten daha çok suça ilişkin davranışları ortaya çıkarılmaktadır (Agnew, 1992 aktaran Işık, 2006: 289).

Kaçış kuramına göre ise bireyler kendini kötü ya da yetersiz hissetme, olumsuz duygulara sahip olma ve kendini değersiz görme gibi kendilerine ilişkin olumsuzluklardan kaçabilmek için suça yönelirler. Kaçış davranışına sahip bireyler tipik olarak olumsuz duygular taşırlar, irrasyonel davranırlar, kendileri hakkında olumsuz algılara sahiptirler. Kendileri için ulaşılması imkânsız standartlar belirleyen bu tür insanlar bu nedenlerle kendilerini değersiz hissederler (Miller vd, 2000 aktaran Işık, 2006: 290).

Şiddet olaylarının temelinde, okulda ve sınıfta disiplin problemleri yaratma, çetelere katılma, okulda silah ve kesici aletler bulundurma gibi anti sosyal davranışlar yatmaktadır (Guilmet ve Whited, 2000 aktaran Buluç, 2005). Alanyazındaki ve-

Okullarda şiddet konusu 1950'lerde çocuk suçluluğu bağlamında inceleme konusu yapılmışsa da 1990'lı yıllarda okulda şiddet kavramı etrafında araştırmalar yoğunlaşmıştır (Balkıs, Duru ve Buluş, 2005).

rilere göre ise okuldaki şiddet ve suç davranışları kaygı düzeyi, algılanan sosyal destek, sinirlilik, gibi olgularla yakından ilişkilidir (Balkıs, Duru ve Buluş, 2005: 84). Çocukların suça yönelmesine yol açan risk faktörleri genel olarak şöyle sıralanabilir (Aspy vd. 2004 aktaran Işık, 2006: 291);

- a. Tek ebeveynli (genellikle anne) ailelere sahip olma,
- b. Anne babaların da suça bulaşmış olması,
- c. Erken yaşlarda, sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımı,
- d. Okuldan uzaklaştırma cezası almış olma,
- e. Yüksek başarı için hiçbir isteği olmama.

Theriot vd. (2005) tarafından yapılan bir araştırma sonucuna göre okullarda en çok karşılaşılan sapma ya da suça ilişkin durumlar şunlardır (Theriot vd. 2005 aktaran Işık, 2006: 293);

- a. Lakap takma,
- b. Dışlama,
- c. Fiziksel olarak itme ve saldırma türü davranışlar,
- d. İftira atma,
- e. Para ya da malına el koyma,
- f. Tehdit etme
- g. Cinsel istismar

Özet

Hukuk Sosyolojisinin temel konu ve amaçlarını açıklamak.

Hukuk sosyolojisi, hukuku toplumsal sürecin bir ürünü olarak ele alır, hukukun toplumsal yaşamdan nasıl doğduğunu ve toplumsal yaşamla etkileşimini araştırır. Hukuk sosyolojisi, Teorik Hukuk Sosyolojisi ve Uygulamalı Hukuk Sosyolojisi olmak üzere ikiye ayrılır. Teorik hukuk sosyolojisi, hukuk ile toplumsal yaşam arasındaki karşılıklı etkileşimi inceler.

Suç ve Sapmaya ilişkin olarak geliştirilen temel yaklaşımları tanımlayabilmek.

Biyolojik ve psikolojik temelli yaklaşımlar sapmanın kaynağını bireyin genlerinde, fizyolojisinde ya da kişilik özelliklerinde aramışlardır ve sapma bir hastalık olarak görülmüştür. Sosyolojik temelli yaklaşımlar ise bireyden çok toplumsala odaklanmışlardır ve sapmanın oluşumunu açıklamaya çalışmışlardır.

Eğitimin toplumsal bakımdan amaçlarını ve işlevlerini açıklayabilmek.

Eğitimin açık ve gizli işlevleri toplumsal işlevleri bağlamında değerlendirildiğinde görülmektedir ki eğitim süreçlerinde bireye, toplumun tarihsel süreci boyunca oluşturduğu kültürel yapısı aktararak toplumla uyumlu olması sağlanmakta bunun yanı sıra bireyler eğitim süreçlerinde elde ettikleri başarı düzeyi doğrultusunda kazandıkları sosyal statüler ve üstlendikleri sosyal roller ile topluma katılmaktadırlar. Eğitim ayrıca bireyin kendini gerçekleştirme işlevinin yanı sıra toplumsal bağlamda vatandaşlık sorumluluğunu geliştirmesine de yardımcı olarak toplumsal kurumların gelişmesine yol açmaktadır. Sonuç olarak toplumsal yaşamın ve toplumsal varlığın korunmasının yanı sıra toplumsal değişim yoluyla geliştirilmesi de eğitimin başlıca işlevi olmaktadır.

Eğitim, suç ve sapma arasındaki ilişkiyi değerlendirebilmek.

Eğitim ile sapma arasında güçlü bir ilişki bulunduğuna yönelik önemli bulgular vardır. Suçluların çoğunluğunun eğitimsiz bireyler olmaları ya da eğitimsiz ailelerden geliyor olmaları bu görüşü güçlendirmektedir. Eğitim süreci ile kazanılan toplumsal normlar ve kurallara ilişkin bilinç ve hukuksal davranmaya yönelik eğilim suç ve sapma davranışlarını azaltmaktadır. Eğitimli insanları işlediği suçların da yoğun biçimde gözlenmekte olduğu bir gerçektir. Ancak eğitim sürecinin suça eğilimi azalttığı söylenebilir. Eğitim ve suç bağlamında giderek önem kazanan bir diğer nokta ise okuldaki sapma, suç ve şiddet davranışlarıdır. Okul ortamındaki olumsuz deneyimlerin çocukları zaman içerisinde suça yönelttiğine ilişkin bulgular da eğitim ve suç arasındaki ilişki açısından değerlendirilebilir.

Kendimizi Sınayalım

1. Hangisi Hukuk Sosyolojisi için **söylenemez**?

- Hukukun uygulamadaki gücünün ne olduğunu araştırmak
- Hukuku toplumsal sürecin bir ürünü olarak ele alır.
- Hukukun toplumsal yaşamdan nasıl doğduğunu ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini araştırır.
- Suçlara verilecek cezaların neler olacağını belirlemeyi amaçlar.
- Kural koyma gibi bir amacı yoktur amaç hukukun sosyolojik teorisini oluşturmaktır.

2. Hangisi sapma için **söylenemez**?

- Günlük dilde sapmak kabul gören bir yoldan ayrılmak anlamına gelir.
- Belirli bir sosyal grubun beklentileri ve normlarına uygun olmayan eylemlerden oluşur.
- Sapmanın en çok görülen iki biçimi suç ve kabahat olarak ifade etmiştir.
- Sapma bütün toplumlarda aynı biçimde tanımlanır, toplumdan topluma farklılık göstermez.
- Sapma ödüllendirilebilir, cezalandırılabilir ya da öylece kabul edilebilirler.

3. Aşağıdakilerden hangisi sapmaya ilişkin olarak geliştirilen sosyolojik olmayan teorilerdendir?

- Yapısal-İşlevsel yaklaşım
- Biyolojik ve Psikolojik Teoriler
- Marxist yaklaşım
- Etiket Teorisi
- Etkileşim teorisi

4. Aşağıdakilerden hangisi sapmaya ilişkin olarak geliştirilen sosyolojik teorilerin ortak özelliklerinden **değildir**?

- Suç bütün toplumlarda görülen normal bir olgudur.
- Sosyal tabakalar, çıkarlar ve özellikle ekonomik çıkarlarla ilişkilidir.
- Sapma büyük ölçüde biyolojik ve psikolojik kökenlere sahiptir.
- Toplumsal içindeki gerilim, zorlanma ve stresle ilişkilidir.
- Modern kent yaşamıyla güçlü biçimde ilişkilidir.

5. Bir eylemin başkaları onu sapma olarak algılayıp tanımlandığında sapmaya dönüştüğünü savunan ve bireyler arasındaki ilişkilere odaklanan yaklaşım hangisidir?

- Etkileşimci yaklaşım
- İşlevselci yaklaşım
- Çatışma Teorileri
- Biyolojik yaklaşım
- Psikolojik yaklaşım

6. Aşağıdakilerden hangisi Eğitim Sosyolojisi için **söylenemez**?

- Eğitimle toplum arasındaki ilişkiye odaklanır
- Eğitime sosyolojik yöntemle yaklaşır ve inceler
- Görece olarak yeni gelişen bir bilim dalıdır
- Toplumsal değişime eğitimin katkısını inceler
- Bir bilim dalı olmaktan çok bir alanı ifade eder

7. Aşağıdakilerden hangisi eğitimin gizli işlevlerindendir?

- Eş seçme, tanıdık sağlama
- Toplumsal hareketliliğin artırılması
- Bireylerin toplumsallaştırılmaları,
- İş gücünün yetiştirilmesi.
- Siyasi kültürün toplum üyeleri tarafından içselleştirilmesinin sağlanması.

8. Eğitim sürecinin, toplumun kültürel değerlerini ve toplumsal davranış örneklerini genç üyelerine aktarması eğitimin hangi işlevini ifade eder?

- Eğitimin tutucu işlevi
- Eğitimin yaratıcı işlevi
- Eğitimin sosyal değişmeye etki işlevi
- Eğitimin siyasal işlevi
- Eğitimin gizli işlevi

9. Çocuklardaki suç ve suça ilişkin davranışların nedeni olarak diğer bireylerle olumsuz ilişkileri gösteren kuram hangisidir?

- Kaçış kuramı
- Genel gerilim kuramı
- Hukuk sosyolojisi kuramı
- İşlevselci kuram
- Çatışma kuramı

10. Eğitim ve suç ilişkisi bağlamında aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

- Eğitim bireylerde hukuk bilinci oluşturmaz.
- Eğitim eşitsizlikleri ve sapmayı artırır.
- Eğitim yüksek gelir sağlayarak suça eğilimi azaltır.
- Eğitimli bireyler suç işlemeyiz.
- Okul deneyimleri suça yöneltmez.

Yaşamın İçinden

Okulda Şiddet Gören Çocuk Zedeleniyor

Psikolog Dilek Kırcaoğlu, okullarda yaşanan şiddet olaylarını ANKA'ya değerlendirdi. Kırcaoğlu, okullara eğitim-öğretim görmeleri için gönderilen çocukların şiddet gördüğünü belirtti ve okulda şiddet gören çocuğun topluma bakışının zedelendiğini, güven kaybı yaşadığını söyledi. Kırcaoğlu, toplumda “eti senin kemiği benim” mantığı ile okullara başlatılan çocukların, iyi niyetli olmayan bazı kişiler tarafından gerek fiziki, gerekse sözel şiddete maruz kaldığını ve bu durumun çocuğu ciddi derecede etkilediğini söyledi. Eğitim kurumları da çocukların öğrenim görecekleri, vizyonlarını geliştirecekleri yerler olmaları gerekirken, şiddet gördükleri yerler haline geldiğine vurgu yapan Kırcaoğlu, “Sıklıkla karşılaştığımız bir durum bu aslında. Ancak genelde dile getirilmiyor, saklanıyor. ‘Kol kırılır yen içinde kalır’ mantığı ile çoğu vaka kapatılıyor. Çocuğun ailesinden sonra güveneceği en önemli kişi öğretmenidir. Çocuk eğer bu kişilerden zarar görürse, büyük bir güven kaybı yaşamaya başlar. Topluma bakışı önemli ölçüde zedelenir” dedi. Okulda şiddet gören bir çocuğun güven duygusu yönünden mutlaka destek alması gerektiğini belirten Kırcaoğlu, gördüğü şiddeti utandığı için anlatmayan çocuk sayısının azımsanmayacak ölçüde olduğunu ifade etti. Şiddet gören çocuğun diğer öğretmenlere karşı da güveninin zedelememesi için çocukla konuşulması, herkesin aynı olmadığının anlatılması ve konunun aydınlığa çıkarılmasının onu rahatlatacağını söylemesi gerektiğine dikkat çekti. Kırcaoğlu ayrıca, okullardaki rehberlik birimlerinin öğrencileri, “Şiddete karşı kendilerinin nasıl koruyacakları, kimlere başvuracakları” konularıyla ilgili bilgilendirmesi gerektiğini dile getirdi. Okullarda yapılan sözel tacizler ve şiddetin önemszenmesi gerektiğini belirten Kırcaoğlu, toplumda çoğu kez şiddete maruz kalan bir çocuk görüldüğünde bunun “doğal” karşılandığını ifade etti. Şiddet gören çocukların çekinmeden ve korkmadan aileleri ile konuşması gerektiğinin altını çizen Kırcaoğlu, “Türkiye’nin aydınlık düşünen insanların şiddet karşısında olan şeyleri olmuyor gibi göstermek mümkün değil. Arı kovanına çomak sokarak mümkün olduğunca, çaresizlere çare olmak gerekiyor” diye konuştu.

Kaynak: <http://haber.mynet.com/okulda-siddet-goren-cocuk-zedeleniyor-535030-saglik/subat/2012>

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. d Yanıtınız yanlış ise “Hukuk ve Toplumsal Boyutları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. d Yanıtınız yanlış ise “Sapma ve Suç Kavramları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. b Yanıtınız yanlış ise “Sapmaya İlişkin Yaklaşımlar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. c Yanıtınız yanlış ise “Sapmaya İlişkin Yaklaşımlar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. a Yanıtınız yanlış ise “Sapmaya İlişkin Yaklaşımlar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. e Yanıtınız yanlış ise “Eğitim Sosyolojisi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. a Yanıtınız yanlış ise “Eğitim ve Toplumsal İşlevleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. a Yanıtınız yanlış ise “Eğitim ve Toplumsal İşlevleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. b Yanıtınız yanlış ise “Okulda Suç ve Şiddet” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. c Yanıtınız yanlış ise “Eğitim, Sapma ve Suç” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Hukuk sosyolojisinin temel konuları nelerdir? Toplumda ortaya çıkan hukuk olgusunun toplumsal yaşamdaki kaynakları, hukukun doğuşunu ve gelişimini etkileyen etkenler; iklim, coğrafya, nüfus, örf-adet, ahlâk, ideoloji, ekonomik ve siyasal yapı, hukuk uygulayıcıları olan savcı, yargıç, noter vb. ile hukuk kuralları arasındaki etkileşim teorik hukuk sosyolojisinin temel konularıdır.

Sıra Sizde 2

Eğitim Sosyolojisinin temel konuları nelerdir? Eğitim Sosyolojisinin başlıca konuları şunlardır; Eğitilen kişinin toplumsallaşması için toplumun eğitimden beklediklerini araştırmak, Toplumun değişme gereksinimini karşılamada eğitime düşen görevleri ortaya koymak, Toplumun benimsediği yaşam biçimine uygun olarak eğitimin biçimlenmesine ve işlemesine ilişkin ilkeleri belirlemek, Eğitim amaçlarını gerçekleştirmek için, eğitim sistemi ile toplumun nasıl ilişki kuracağını saptamak.

Sıra Sizde 3

Biyolojik ve Psikolojik teorilerin eksikliklerine karşın literatüre katkıları neler olmuştur? Biyolojik ve psikolojik teoriler suç ve sapma konusundaki ilk teorik açıklama çabalarıdır. Birçok sosyal kontrol kurumu tarafından yaygın kabul görmektedirler. Sapmanın bir hastalık olarak algılanmasıyla birlikte sapmanın ilaçlarla, elektro şoklarla çeşitli psikoterapi yöntemleriyle ve beyine dönük cerrahi müdahalelerle iyileştirilebileceği düşüncesi egemen olmuştur.

Sıra Sizde 4

İşlevselci teorinin literatüre getirdiği yenilik nedir? İşlevselcilik sapmaya ilişkin açıklama çabalarını bireyden bütün olarak toplumla yönelterek sapmanın kaynakları toplumun doğasında aranmıştır. Sapma türlerinin bireyin toplumsal yapıdaki yeriyle yakından ilişkili olduğuna vurgu yapılmıştır. İşlevselci yaklaşım, kültüre ve sosyal yapıya olan güçlü vurgusuyla oldukça sosyolojik bir teoridir.

Sıra Sizde 5

Eğitim yoluyla suça olan eğilimin azalması hangi biçimlerde gerçekleşmektedir? Eğitim süreci ile bireyler hukuk bilinci kazanırlar ve suç davranışlarının nitelikleri ve sonuçlarına ilişkin bilgiler

onları suçtan uzak tutar. Aynı zamanda eğitim yoluyla bireyler yüksek gelirli işler bulabilirler ve işsiz kalmaktan kurtulurlar. Suç yönelten en önemli etkenlerden olan işsizliğin olumsuz etkilerden eğitim yoluyla uzak dururlar. Okul ortamındaki olumsuz deneyimler de bireyleri gelecekte suça yönelten önemli etkenlerdendir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Andersen, M. L. ;Taylor, H. F. (2005). **Sociology: Understanding A Diverse Society**. Cengage Learning.
- Balkıs, M.;Duru, E.;Buluş, M. (2005). Şiddete Yönelik Tutumların Özyeterlik, Medya, Şiddete Yönelik İnanç, Arkadaş Grubu ve Okula Bağlılık Duygusu İle İlişkisi. **Ege Eğitim Dergisi**, 6 (2), ss.81-97.
- Brake, M. (1980). **The Sociology of Youth Culture and Youth Subcultures: Sex and Drugs and Rock 'N' Roll**. Routledge.
- Buluş, B. (2005). Televizyonlarda Yer Alan Şiddet İçeren Programların Okulda Şiddete Etkisi ve Şiddet Önleme Amacıyla Okul Yöneticilerinin Alabileceği Önlemler. **Mesleki Eğitim Dergisi**, 7 (14), ss. 44-73,
- Carrabine, E.;Lee, M.;Iganski, P.;Plummer, K.;South, N. (2004). **Criminology: A Sociological Introduction**. Routledge.
- Cömertler, N.;Kar, m. (2007). Türkiye'de Suç Oranının Sosyo-Ekonomik Belirleyicileri: Yatay Kesit Analizi. **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 62 (2).
- Dewey, J. (1976). **Okulda Ahlâk Eğitimi**. (Ç. Oğuzkan, A. F.) Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 9 (1).
- Doğan, İ. (2009). **Eğitim Sosyolojisinin Türkiye'deki Serüveni Üzerine Bir Değerlendirme**. <http://80.251.40.59/education.ankara.edu.tr/ido-gan/egitimsosyolojisi.html>.
- Dönmezer, S. (1978). **Sosyoloji**. İstanbul: Met/er Matbaası.
- Emniyet Genel Müdürlüğü (2011). **Emniyet Genel Müdürlüğü 2009-2010 Faaliyet Raporu** http://www.egm.gov.tr/indirilendosyalar/faaliyet_raporu_2010.pdf/Erişim Tarihi: Ocak 2011.
- Ergün, M. (1994). **Eğitim Sosyolojisine Giriş: Eğitim ve Toplum** (1.Baskı). Ankara: Ocak Yayınları.

- Ergün, M. (1997). **Eğitim ve Toplum - Eğitim Sosyolojisine Giriş**. Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yay.
- Gençtürk-Hızal, G.S (2003). Bir İletişim Biçimi olarak Moda: Modusun Sınırları. **İletişim Araştırmaları Dergisi**, 1(1).
- Giddens, A. (2005). **Sosyoloji**. Yay. Haz. Cemal Güzel. Ankara: Ayrıç Yayınevi.
- Gurvitch, G. (1949). Hukuk Sosyolojisinin Konusu ve Problemleri. (çev. H. Topçuoğlu). **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 6(2).
- Gültekin, M. (Ed.) (2008). **Eğitim Bilimine Giriş**, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, No: 948.
- Gürkan, Ü. (2005). **Hukuk Sosyolojisine Giriş**. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Hamilton, J. T. (2000). **Channeling Violence: The Economic Market for Violent Television Programming**. Princeton University Press.
- Hester, S.; Eglin, P. (1992). **A Sociology of Crime**. Routledge.
- İşık, H. (2006). Çocuk Suçlu ve Okullar İle İlişkisi. **Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, 7 (2), 287-299.
- İçli, G. (2002). **Sosyolojiye Giriş**. Ankara: Anı Yayıncılık.
- İçli, T.G. (2004). **Kriminoloji**. Ankara: Martı Kitap ve Yayınevi.
- İnal, K. (1999). Durkheim'in Eğitim Anlayışı. **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 24(2) .
- Johnson, A. G. (2000). **The Blackwell Dictionary Of Sociology: A User's Guide To Sociological Language**. Wiley-Blackwell.
- Karal, D. (2011). **Korkmadan Öğrenmek: Okul ve Okul Çevresi Güvenliği**. USAK Sosyal Araştırmalar Merkezi.
- Keskinkılıç, K. (Ed.) (2007). **Eğitim Bilimine Giriş**, 3. Baskı Pegem A Yayıncılık.
- Konuk, O. (2003). Sosyolojiye Giriş. **Toplum ve Eğitim** (Ed. İ. Sezal), Martı Yayınevi.
- Kızmaz, Z. (2004). Öğrenim Düzeyi ve Suç: Suç- Okul İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma. **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 14 (2), 291-319.
- Köse, H.M. (2002). George Gurvitch'in Hukuk Sosyolojisi Alanında Türkiye'ye Etkisi. **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 51(3).
- Maconis, J. J. ; Plummer, K. (2005). **Sociology: A Global Introduction**. Pearson Education.
- Milovanovic, D. (2003). **An Introduction to the Sociology of Law**. Criminal Justice Press.
- Newman, D. M.; O'Brien, J. (2006). **Sociology: Exploring The Architecture of Everyday Life**. Pine Forge Press.
- Okçu, D. (2007). Eğitim Hakkı ve Tarihsel Gelişimi. **Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi**. IV (1), ss. 45-59.
- Ottaway, A. K. C.; Smith W. O.L (2003). **Education and Society: An Introduction to the Sociology of Education**. Routledge.
- Özcan, M. (2007). **Avrupa'da ve Türkiye'de Suç İstatistikleri ve Suçlardaki Artış**. <http://www.usakgundem.com/yazar/626/avrupa%E2%80%99da-ve-t%C3%BCrkiye%E2%80%99de-su%C3%A7-istatistikleri-ve-su%C3%A7lardaki-artis.html>.
- Reisinger, Y.; Turner, L. W. (2003). **Cross-Cultural Behaviour In Tourism: Concepts And Analysis**. Butterworth-Heinemann.
- Tan, M. (1990). Eğitim Sosyolojisinde Değişik Yaklaşımlar: İşlevci Paradigma ve Çatışmacı Paradigma. **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 23(2).
- Tezcan, M. (1984). **Eğitim sosyolojisi** (3. Baskım). Ankara: Çağ Matbaası.
- Timasheff, N. S.; Treviño, A. J. (2001). **An Introduction to the Sociology of Law**. Transaction Publishers.
- Topçuoğlu, H. (1960). **Hukuk Sosyolojisi**. Ankara: Güzel Sanatlar Matbaası.